

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DİL BİLİM
ANABİLİM DALI**

**SÖZLÜKSEL GÖRÜNÜŞ VE
TÜRKÇE EYLEMLERİN ANLAMBİLİMSEL
SINIFLANDIRMASI: SÖZLÜKÇE-SÖZDİZİM ETKİLEŞİMİ**

Doktora Tezi

Yasemin Aydemir

Ankara-2006

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DİL BİLİM
ANABİLİM DALI**

**SÖZLÜKSEL GÖRÜNÜŞ VE
TÜRKÇE EYLEMLERİN ANLAMBİLİMSEL
SINIFLANDIRMASI:SÖZLÜKÇE-SÖZDİZİM ETKİLEŞİMİ**

Doktora Tezi

Yasemin Aydemir

Tez Danışmanı

Doç. Dr. N. Engin Uzun

Ankara-2006

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DİL BİLİM
ANABİLİM DALI

**SÖZLÜKSEL GÖRÜNÜŞ VE
TÜRKÇE EYLEMLERİN ANLAMBİLİMSEL
SINIFLANDIRMASI: SÖZLÜKÇE-SÖZDİZİM ETKİLEŞİMİ**

Doktora Tezi

Tez Danışmanı : Doç. Dr. N. Engin Uzun

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Doç Dr. Engin Sezer.....

.....

Doç. Dr. Ümit Deniz Turan.....

.....

Doç. Dr. Yeşim Aksan.....

.....

Doç. Dr. Leyla Uzun.....

.....

Doç. Dr. N. Engin Uzun.....

.....

Tez Sınavı Tarihi: ..13.Haziran.2006.....

ÖNSÖZ

1993 yazında sancılı, acı dolu bir 26 saatin ardından sevgilerin en büyüğünü duyumsadığımda, 9 ay 26 saatin hayatta yaşayabileceğim en zorlu yolculuk olduğunu düşünmüştüm. Yanılmışım. Doktora macerası en az doğum kadar zorluydu. Tek başına sürdürülen bu her iki süreçte de yalnızlığımı paylaşanlar vardı. Eğer bu çalışma var olan bilgi birikimine ufacık da olsa bir katkıda bulunacaksa, bu başarı benim olduğu kadar bilgi birikimlerini ve gönülleri benimle paylaşanların başarısıdır.

Beni böylesi bir araştırmanın içine iten sorgulama merakım ve gerçeği arayışa duyduğum saygıdır. Ancak, bu çalışmaya ışık tutan, yön gösterenler benden önce sorgulayanlar ve onların biriktirdikleridir. Bu nedenle, öncelikle bilimi gönülden sevenlere ve bilimsel gerçeğin peşinde yalnızlığı göze alabilenlere teşekkür ederim.

Bu tezin yürütülmesi sırasında katkılarını esirgemeyen tez danışmanım Sayın Doç. Dr. N. Engin Uzun'a minnettarım. Sözlüksel anlambilimle ilgilenmem ve tez konumu bu alandan seçmem için bana cesaret veren Sayın Doç. Dr. Ümit Deniz Turan'a tek öğrenci olmama rağmen bana doktora dersi açtığı, bilgi ve deneyimlerini benimle paylaştığı için çok teşekkür ederim. Tezin izleme komitesinde yer alan, eleştirileri ve düşünceleri ile çalışmanın doğru yönde ilerlemesine katkıda bulunan Sayın Doç. Dr. Leyla Uzun'a teşekkürü bir borç bilirim.

Wisconsin-Madison'da bulunduğum 2001-2002 öğretim yılında bana doktora derslerini izleme fırsatı veren, yaptığım araştırma ve sonuçlarını sabırla dinleyerek yol gösteren ve yazdığım makaleleri okuyarak eleştirileri ile araştırmalarımın gelişimine katkıda bulunan, bilimsel heyecanlarıyla bana her zaman örnek olacak olan Sayın Prof. Mürvet Enç'e ve Prof. Yafei Li'ye, beni dilbilim ile tanıştıran hayatımın yönünü değiştiren ve bugüne kadar desteğini hiç esirgemeyen sevgili arkadaşım Leyla Zidani Eroğlu'na teşekkür ederim.

Yüreğinde öğrenme ateşi hiç sönmeyen ve beni okutmak için gecesini gündüzüne katan annem Nursefa Doğan'a ve herkesin sorgulanamaz kabul ettiklerini sorgulamayı hayat tarzı olarak seçip, bunu çocuklarına en değerli hazine olarak aktaran babam Yahya Doğan'a sonsuz teşekkürler. Kardeşlerim Yeşim Alakoç, Hakan Alakoç ve İlker Doğan'a beni her zaman yürekten destekledikleri için ve ailemizin 'en bızdığı' Umay'a hayatıma yeni bir renk getirdiği için minnettarım.

Bu çalışmanın gerçek esin kaynağı, küçük yaşına rağmen olgunluğu ve sabrıyla bana her zaman g veren, ‘ok az kaldı, vazgeemezsın anne!’ diyerek en çaresiz anlarımda bana itici güç olan canım kızım Esin Zeynep Aydemir’e teşekkür ederim. Gerçeği arayanlar rehberin olsun! Son olarak, bu uzun yolculukta beni hiç yalnız bırakmayan, bana inanan ve bunu her fırsatta hissettiren sevgili eşim Mehmet Timur Aydemir’e sonsuz teşekkürleri.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1 SÖZLÜKSEL ANLAMBİLİMDE EYLEM	
ANLAMLARININ YERİ (ALAN TARAMASI)	
1.0 Giriş.....	5
1.1 Belli Başlı Anlamsal Yapı Kuramları	
1.1.1 Anlamsal Roller ve Temel Alan İlk Kuramlar.....	6
1.1.2 Sözlüksel Yapıda Uzamsal Kavramların Yeri.....	11
1.1.3 Sözlüksel Yapıda Ettirgenliğin Yeri.....	21
1.1.4 Temel Yüklemler ve Eylem Girişmesi	24
1.2 Görünüşsel Eylem Anlamları	
1.2.1 Farklı Eylem Sınıflamaları	
1.2.1.1 Vendler'in Eylem Sınıflandırması.....	29
1.2.1.2 Smith Sınıflandırması.....	33
1.2.1.3 Verkuyl'ün Birleşimsel Görünüş Kuramı.....	34
1.2.1.4 Rothstein'in Görünüşsel Sınıflandırması.....	37
1.2.2 Görünüş Anlamlarının Üye Yapısındaki Yeri.....	38
1.2.3 Olay Yapı ile Eylemlerin Görünüş Anlamları Arasındaki İlişki.....	41
1.2.4 Görünüş Temelli Bitiştirme Kuramları.....	47
1.2.5 Sözlüksel Görünüşün Sözdiziminde Sunuluşu.....	60
BÖLÜM 2 YENİ BİR SÖZLÜKSEL GÖRÜNÜŞ SINIFLANDIRMASI	
2.0 Giriş.....	67
2.1 Eylem Sınıflandırmasına İlişkin Sorunlar	
2.1.1 Görünüş Anlamları Sözlüksel Olabilir mi?.....	68

2.1.2	Değerlendirme	
2.1.2.1	Rothstein'in Önerdiği Sınıflandırmanın Sorunları.....	76
2.1.2.2	Verkuyl'ün yaklaşımındaki Sorunlar.....	89
2.1.3	Görünüşsel Anlamların Olay Kavramı İle İlişkisi.....	96
2.2	Sözlüksel Sınıflandırmaya Esas Görünüş Anlamları	
2.2.1	Devingenlik Kavramı.....	100
2.2.2	Süre Kavramı.....	102
2.2.3	Değişim Kavramı.....	114
2.3	Yeni Bir Sözlüksel Görünüş Sınıflandırması.....	124
2.4	Sonuç.....	131
BÖLÜM 3 TÜRKCİ EYLEMLERİN ANLAMBİLİMSEL		
SINIFLANDIRMASI		
3.0	Giriş.....	133
3.1	Olay Öbek Yapı	133
3.2	Türkçede DEVİNİMLER	140
3.2.1	Sonuç.....	171
3.3	Türkçede DURUMLAR.....	173
3.3.1	Sonuç.....	189
3.4	Türkçede KARMAŞIK GÖRÜNÜŞLÜLER.....	190
3.4.1	Sonuç.....	204
3.5	Bu Bölümün Sonuçları Üzerine Öneriler.....	205

BÖLÜM 4 GÖRÜNÜŞSEL ARA YÜZ HİPOTEZİ (GAH) VE TÜRKÇE'DE
EÖnün GÖRÜNÜŞ ANLAMI

4.0	Giriş.....	209
4.1	GAHta Öne Çıkan Kavramlar, Kısıtlamalar ve Bitiştirme Kuralları.....	209
4.2	Türkçede sonlu yorum	
4.2.1	Türkçede Artımlı-konu Tümleci.....	215
4.2.2	Türkçede Durum-değişim Tümleci.....	247
4.2.3	Türkçede Yol-Tümleçleri.....	254
4.3	EDİCİ/AKTÖR Rolü ve Dış Üye/İç Üye Kavramlarına Tekrar Bir Bakış.....	259
4.4	Artımlı-konu, Hedefte-bitişlilik/Sonluluk Kavramlarına Farklı Bir Bakış.....	262
4.5	Hedefte-bitişli Anlam Nerede Yorumlanır.....	265
BÖLÜM 5		
SONUÇ.....		272
TÜRKÇE-İNGİLİZCE TERİMLER LİSTESİ.....		276
KAYNAKÇA.....		281

GİRİŞ

İnsan zihninde dile özel bir bölümün var olduğu görüşü üretimsel dilbilgisi yaklaşımlarının ortak olarak benimsedikleri bir varsayımdır ve bu özel bölüm **dil yetisi** olarak adlandırılır. İlkeler ve Değişkenler Kuramı da çocuğun başlangıç düzeyinde bir dil yetisi ile doğduğunu ve dil edinim süreci sonunda bunun sabit bir düzeye ulaştığını varsayar. Bu kuram çerçevesinde, dil yetisi sonsuz sayıda yapısal betimlemeler üreten bir **üretimsel yordam** ile tanımlanır. Bu üretimsel yordam, diğer adı ile içsel-dil **işlemsel dizge** ve sözlükçe olmak üzere iki temel bileşenden oluşur (Chomsky ve Lasnik 1993). Bu iki bileşen arasındaki ilişki ve bu ilişkinin doğası dilbilimciler için güncel bir soru olma niteliğini korumaktadır. Bu nedenle, bu tez işlemsel dizge ile sözlükçe arasındaki içsel arayüzü konusu olarak seçmiştir.

Tarihsel olarak sözlükçeye bakış kuramsal bir takım farklılıklar sergiler. Önceleri, sözlükçede yer alan bir sözcüğün envanterinde o sözcüğün sesbiçimsel sunuluşunun, sözdizimsel tanımının ve anlamsal özelliklerinin yer aldığı düşünülmektedir (Chomsky 1965). Bu nedenle, ilk üretimsel dilbilgisi kuramlarında sözlükçede yankategorileme olarak adlandırılan bir kütük öngörüldü. Bu kütükte eylemin aldığı **üye** sayısına da yer verildi. Buna ek olarak, Jackendoff (1972, 1975) eylemin üyelerinin bağlanacağı özne ve tümleç gibi sözdizimsel pozisyonlar ile ilgili bilginin de sözlüksel kütükte yer alması gerektiğini savladı. Bu öncül geleneksel çalışmalarda, eylemlerin üyeleri hem **anlamsal seçim** (a-seçim) hem de **kategorisel seçim** (k-seçim) koşullarıyla belirlenmekteydi. Kısacası, üyelerin anlamsal rolleri ve hangi kategoride yer alabilecekleri eylemlerin yankategori kütüğünde kayıtlıydı. Sonraları, Stowell (1981), Pesetsky (1982) ve Chomsky (1986)da üyelerin yalnızca

anlamsal rollerle ve anlamsal özelliklerle belirlenebileceği savunulsa da, sözlükçede yalnızca a-seçiminin yeterli olmadığı görüşü de savunulur (Grimshaw 1990).

Üye seçiminde anlamsal rollerin belirleyici olabileceği ve bu roller ile sözdizimsel pozisyonlar arasında bir ilişkinin varolabileceği gözlemleri 1960larda bazı sözlüksel çalışmaların da konusunu oluşturmuştur (Fillmore 1965, 1968; Gruber 1965). Günümüzde yapılan **sözcüksel/anlamsal/kavramsal yapı** veya üye sunuluşu çalışmalarının çoğunda, bu geleneksel anlamsal rol çalışmalarının izlerini görmek olasıdır. Bu nedenle, bu tezin yazınalan taraması olarak nitelendirebileceğimiz birinci bölümünde bu geleneksel çalışmalara yer verilecek ve onların varsayımları, savları ve zayıf noktaları ele alınacaktır. Bu ilk **sözlüksel anlambilim** çalışmaları eylem anlamını temel almaz. Bu eksiklik daha sonra yapılan sözlüksel çalışmalarda dile getirilmiş ve **üye yapısı** ve üye yapısını belirleyen anlamlar ele alınırken eylem anlamı temel alınmıştır (McCawley 1968; Dowty 1991; Hale & Keyser 1993; Grimshaw 1990; Jackendoff 1983, 1987, 1990; Levin & Rappaport Hovav 1995; Pustejovsky 1991, 1995; Rappaport & Levin 1988; Tenny 1994). Bu çalışmaların temel aldığı farklı eylem anlamları, varsayımları ve savları yine birinci bölümde ele alınacaktır. Eylem anlamı ve buna bağlı olarak da **olay** kavramını temel alan bu sözlüksel çalışmaların tartıştığı anlamlar birbirinden farklıdır. Eylemlerin sözlüksel anlamlarının tümü üye yapısı ile ilişkili değildir. Eylem anlamlarının sadece bir kısmı üye yapısında, kısacası sözdizimsel yapının belirlenmesinde rol oynar (Pesetsky 1982). Öyleyse, eylemin yalnızca sözdizimiyle ilişkili olan anlamları dilbilgisinin araştırma alanına girer. Dilbilimin kapsamında olan anlamlar eylemleri anlamsal açıdan kolaylıkla tanımlanabilir sınıflara ayrılırlar ve anlamsal açıdan benzer eylemler benzer seçimler sergilerler (Levin 1993, Levin ve Rappaport 1995).

Bu nedenle bu tezin birinci bölümünde anlamsal özellikler üzerinden sınıflandırma yapan belli başlı çalışmalara da yer verilecektir (Bach 1986; Mourelatos 1978; Rothstein 2004; Smith 1991; Vendler 1957). Birinci bölümün son kısmı, **ölçüm** kavramını **Görünüş Öbeği** (GÖ) adı verilen işlevsel bir öbeğin ürünü olarak ele alan çalışmalara ayrılacaktır (Borer 1994; van Hout 2000; Travis 2000). Son 15-20 yıldır olayın içsel yapısını anlamaya yönelik yapılan ve tezin birinci bölümünde yer verilecek olan araştırmalar, olay yapının üç ana kavram çevresinde oluşabileceğini gösterir: Bunlar **değişim**, **ettirgenlik** ve **zamansal elemanlar** olarak sıralanabilir.

Bu tezin amacı eylemin içsel anlamı içinde sunulduğu varsayılan **devingenlik**, **süre**, **değişim**, **hedefte-bitişlilik** türü kavramları irdeleyerek sözlüksel bir sınıflandırmada temel alınması gereken anlamları belirleyerek Türkçenin eylem sınıflandırmasını yapmak ve Tenny (1994)ün geliştirdiği Görünüşsel Arayüz Hipotezini (GAH) Türkçe veri ile test ederek ölçüm ve **sonluluk** kavramlarının üye yapısında belirleyici olup olmadığını araştırmaktır.

Tezin birinci bölümde, eylemlerin sözdizimsel yapılarla ilişkili anlamlarını belirlemeyi amaçlayan belli başlı sözlüksel/anlamsal/kavramsal yapı kuramları ile anlam ve sözdizimi arasındaki bağlantıyı araştıran **bitiştirme kuramlarını** tanıttak kapsamlı bir alan taramasına yer verilecektir.

İkinci bölümde, sözlüksel eylem sınıflandırması yapan çalışmalarla ilgili sorunlar tartışılarak **sözlüksel anlam** ile **birleşimsel anlam** arasındaki ayrımlara dikkat çekilecektir. Bu tartışmalar ışığında eylem sınıflandırmasında temel alınması gereken anlamlar belirlenerek yeni bir sınıflandırma önerilecektir.

Üçüncü bölümde, önerilen sınıflandırma üzerinden Türkçe eylemlerin sınıflandırması yapılacak ve eylemlerin sergiledikleri benzerlikler ve farklılıklar

ortaya konacaktır. Bu bölümde özellikle eylemlerin dış üyesinin aldığı anlamsal yorumlar ve bu anlamların Olay Öbek Yapıda nerede sunulduğu irdelenecektir.

Dördüncü bölümde, üye yapısında ölçüm ve sonluluk türü zamansal kavramların etken olup olmadığı belirlenecek ve Türkçe veri ile Tenny'nin GAHının evrenselliği test edilecektir. Özellikle iç üyelerin aldıkları yorumlara değinilerek görünüş yorumunun buna bağlı olarak nasıl oluştuğu tartışılacaktır.

Bu çalışma eylemlerin **sözlüksel görünüş** anlamlarını ve bunların üye yapısındaki rollerini araştırmayı amaçladığından sadece kök eylemlerin anlamları tezin kapsamını oluşturacaktır. Çatı ve türetim ekleriyle türetilen yan anlamlar tezin kapsamı dışındadır ve ancak yeri geldikçe tartışmaya netlik kazandırmak amacıyla bu eylemlere değinilecektir. Ayrıca, tezin konusu sözlükçe ve işlemsel dizge arasındaki ilişkiyle sınırlıdır. Bu nedenle, tümcenin görünüş yorumlarını etkileyebilecek görünüş zarfları, ya da dilbilgisel görünüş eklerini kapsayan bir Görünüş Kuramı önerme savında değildir. Görünüş alanında yapılan birkaç çalışmada sözlüksel görünüş ile dilbilgisel görünüşün birbirinden bağımsız iki sistem olduğu (Filip 2000) yada aynı sistem içinde farklı düzlemler olduğu (Smith 1991) gözlenmiştir. Eylemlere eklenen biçimbirimler aracılığı ile sözdizimine sunulan dilbilgisel görünüş **bitişli** ve **bitişsiz** olmak üzere ikiye ayrılır (Comrie 1976). Türkçede *-II* ve *-(I)yor* gibi eylem üzerine gelen zamansal biçimbirimlerle sunulan dilbilgisel görünüş tartışmada yeri geldikçe değinilecektir.

BÖLÜM 1

SÖZLÜKSEL ANLAMBİLİMDE EYLEM ANLAMLARININ YERİ

1.0 Giriş

Sözlüksel birimlerin anlamları ile bunların bitleştirildikleri sözdizimsel yapılar arasında sıkı bir bağıntı olabileceği düşüncesi, bu alanda bir çok çalışma yapılmasını ve bu bağıntının doğasını açıklamaya yönelik farklı kuramların geliştirilmesini tetiklemiştir. Sözlükçe ile sözdizimi arasında bir ilişki kurulmasını gerektiren bu yönelişler eylem anlamını çözümlemeyi amaçlayan çalışmalarda ön plana çıkar. Belirli anlamsal rollerle yüklü üyelerin belirli sözdizimsel pozisyonlarda görünme eğilimi, eylem anlamı ile sözdizimsel özellikler arasındaki ilişkinin doğasına yönelik birtakım ip uçları verir. Bu nedenle, eylemlerin sözlüksel anlamlarından onların sözdizimsel sunuluşlarına uzanan süreci anlamak için önce eylemlerin sözlüksel anlamlarının sunuluşuna ilişkin bir anlamsal yapılar kuramına, sonra da bu sunuluşu sözdizimsel yapıya çakıştıracak bir bitleştirme kuramına ihtiyaç olduğu savlanmıştır (Levin & Rappaport Hovav 1996).

Bu bölümde son 30-40 yıl içinde yapılan ve sözlüksel anlam ile sözdizim arasındaki ilişkiyi açıklamayı amaçlayan çalışmalar ele alınacaktır. Bölüm başlıca iki ana kısımdan oluşmaktadır. Önce, ilk sözlüksel yapılar kuramları olarak kabul edilen Fillmore (1965, 1968) ve Gruber'in (1965) kuramları kısaca tanıtılacaktır (bkz. bölüm 1.1.1). Daha sonra, bu geleneksel kuramlardan esinlenen ancak onların aksine eylem anlamını araştırmalarının merkezine koyan belli başlı anlamsal kuramlar (McCawley 1968; Hale & Keyser 1993; Jackendoff 1976, 1983, 1987, 1990; Levin & Rappaport 1988, 1995) ve söz konusu kuramların temel aldıkları farklı **ilkeller** ele alınacaktır (bkz. bölüm 1.1.2). Bu bölümün ikinci yarısında ise bu

tezin amacı ile yakından ilgili olan ve kuramlarında eylemlerin sözlüksel görünüş (zamansal) anlamlarına ve bu anlamlarla üye/görünüş/olay yapısı arasındaki ilişkilere yer veren çalışmalar incelenecektir (bkz. bölüm 1.2).

1.1 Belli Başlı Anlamsal Yapı Kuramları

1.1.1 Anlamsal Roller Temel Alan İlk Kuramlar

Geleneksel olarak da nitelendirebileceğimiz ilk **anlamsal roller kuramları** Fillmore (1965, 1968) ve Gruber (1965) tarafından geliştirilmiştir. Söz konusu kuramlar, eylem anlamını temel alan türden olmasalar da kendilerinden sonra gelen çalışmalara ve tartışmalara zemin oluşturdıklarından önemlidir. Geleneksel rol kuramlarının ortak yanı, üyelerin yükleme göre taşıdıkları anlamsal ilişkiler üzerinden adlandırılmalarıdır.

Fillmore'un kuramında, tümce yüklem ve bu yükleme eşlik eden bir dizi **durumdan** oluşur. Belli başlı durumlar ETSEL (Agentive), ARAÇSAL (Instrumental), TÜMLEYİCİ (Faktitive)¹, KONUMSAL (Locative) ve NESNESEL (Objective) olarak sıralanabilir ancak durumların sayısına ilişkin bir kısıtlama söz konusu değildir. Bu kuram çerçevesinde, özne ve nesnenin yüzeyle, durumların ise derin yapılarla ilişkili olduğu varsayılır. Böylelikle, durumlar yüzeyde farklı sözdizimsel pozisyonlarla ilişkilendirilebilirler. Eylemler aldıkları **durum çerçevesine** göre sınıflandırılırlar. Her yüklem sözlüksel kütüğünde yükledikleri durumlar işaretlenmiştir ancak yüklem üye ulamlarını seçmez. Bu kuramın temel

¹ Dilbilgisinde eylem ile birlikte yorumlanan belirleyici tümleçtir; örneğin, *they made her president* 'onu başkan yaptılar' tümcesindeki *president* 'başkan' tümleci.

varsayımlarından biri, her üyenin yalnızca bir rol ve bir rolün yalnızca tek bir üyeye yüklendiği varsayımdır².

Gruber (1965) de sözlüksel sunuluştaki anlamsal rollere yer verir ve bu roller üyelerin eylemlere göre sahip olduğu **konusal ilişkiler** üzerine düzenlenmiştir.

Ancak Fillmore'dan farklı olarak Gruber, rol türlerini sınırlandırıcı bir yaklaşım izlemiş ve rollerin yalnızca **devinim** kavramı ile ilişkili olduğunu savlamıştır. Söz konusu kuram EDİCİ (Agent), KONU (Theme), KONUM (Location), KAYNAK (Source) ve HEDEF (Goal) gibi sınırlı sayıda bir dizi rol olduğunu varsayar. Ayrıca, roller ile üyeler arasında birebir eşleme öngörmemiştir, aynı üye birden fazla rol üstlenebilir.

Son 20 yıldır bu geleneksel kuramlar hem deneysel hem de kuramsal açıdan yoğun bir biçimde eleştirilmiştir (bkz. Carter 1988; Dowty 1991; Jackendoff 1983, 1990; Levin 1995; Pinker 1989). Geleneksel rol kuramlarına yöneltilen eleştirilerden biri, anlamsal rollerin dilbilgisel etkilerinin olmadığı yönündedir. Ladusaw ve Dowty (1988) **konusal rollerin** anlamsal ifadelerle tanımlanmasının olası olmadığını ve dilbilim kuramında -eylemin üyelerini adlandırma kolaylığı dışında- herhangi bir rol oynamadıklarını savunurlar. Dowty (1991) rollerin ancak sözdizim-anlambilim arayüzünün konusu olabileceklerini, bu nedenle de sözdizimsel ve anlambilimsel açıdan kuramsal bir tabana oturtularak incelendiğinde dilbilim kuramının bir parçası

² Chomsky Fillmore'ün -bir üyenin birden fazla rol alamaması ve bir rolün yalnızca bir üyeye yüklenebilmesi- varsayımını benimseyerek Yönetim ve Bağlama

Kuramında (YBK) θ -rol ve üye arasındaki ilişkiyi **θ -ölçütü** ile sınırlandırmıştır.

Buna göre, bir yüklem ad öbeği kısaca AÖ üyesi yalnızca bir θ -rol taşıyabilir ve bir θ -rol yalnızca bir AÖye yüklenebilir.

olarak görülebileceğini söyler (Davis 1996). Levin (1996)ya göre anlamsal rollere bakarak aynı rolü taşıyan üyeleri **ayrıştırma** girişimi için güvenilir bir tanı yöntemi yoktur. Fillmore (1968) durum ekine bakılarak anlamsal rol tanısının konulabileceğini savunmuştur. Oysa, Türkçede bunun doğru bir sav olmadığını gösterecek örnekler bulmak zor değildir.

- (1.1) a. Lekeyi fırçayla temizlediler.
b. Elbiseleri çantayla getirdiler.
c. Esen smokinle partiye geldi.
- (1.2) a. Eve gittiler.
b. Ele güne rezil oldular.
c. Kapıyı kırmızıya boyamışlar.

Türkçede *-(y)IE araç durum* eki alan adların ARAÇ rolü yüklendiğini söyleyebiliriz. Buna göre (1.1)de *fırçayla*, *çantayla*, ve *smokinle* AÖlerini hepsinin ARAÇ rolü taşıdığını söylemek zorundayız. (1.1a-b)de *fırçayla* AÖsü bir alet ve *çantayla* AÖsü ise araçtır ve her ikisinin de tümcede araç olarak kullanıldığını savlamak olasıdır. Ancak (1.1c)de *smokinle* AÖsünü böylesi bir yorumla anlamlandırmak olası gibi görünmemektedir. (1.2)deki örneklerde ise durum daha da karmaşıktır. (1.2. a-b-c)deki *-E* durum eki yüklü AÖlerin taşıdığı ortak anlamsal rol ne olabilir?

Konusal rollere ilişkin bir başka eleştiri konusu, herkesin üzerinde anlaştığı bir rol envanterinin bulunmayışıdır. Sözlüksel çalışmalarda sıkça yeni roller önerilmekte ya da önerilen rollerin bir kısmına gerek olmadığı savunulmaktadır. Örneğin, Cruse (1973) EDİCİ rolünün yeterince ince ayrımlara cevap vermediğini düşünerek bu rolü İSTEMLİ, ETKİLİ, BAŞLATICI ve ETSEL olmak üzere dört ayrı

alt gruba ayırmayı önerir. Diğer taraftan Jackendoff (1987) EDİCİ rolünün yerine **AKTÖR** rolünü önerir. Ona göre, EDİCİ rolü geleneksel olarak **istemlilik** içeren bir roldür. Oysa, *öldür-* türü eylemlerin EDİCİ AÖsü istemlilik anlamıyla yorumlanmayabilir (1.3a-b).

- (1.3) a. Esen Deniz'i bir kaza sonucu öldürdü.
b. Onu ihmalkarlığı öldürdü.

İstemli olsun olmasın tümcede anlatılan işi yapan katılımcıyı Jackendoff AKTÖR olarak tanımlar. Bununla birlikte, aynı rol için Levin ve Rappaport (1995) **ETTİRGEN** terimini önerir. Onlara göre, ettirgenlik kavramı edici kavramından daha geniş bir kavramdır ve bu kavram edici-olmayan cansız üyeleri de kapsar (1.4).

- (1.4) Rüzgar camı kırdı.

(1.4)'de *rüzgar* AÖsü cansız bir varlığa gönderme yapar ve bu nedenle AKTÖR rolü yüklü olduğu söylenemez. Kısacası, bir tarafta rol ayrımlarının daha genel tutulması gerektiğini savunanlar, diğer tarafta ayrımların daha ince ayrımlarla yapılması gerektiğini söyleyenler olması, üzerinde herkesin anlaştığı bir rol listesinin varlığından oldukça uzak olduğumuzu açıkça gösterir.

Geleneksel rol kuramlarında üyelerin birden fazla rol alıp alamayacağı ya da bir rolün birden fazla üyeye yüklenip yüklenemeyeceği konusunda farklı varsayımlar bulunduğundan söz etmiştik. Gruber (1965)'i örnek alan Jackendoff (1987), Fillmore'un rol yüklenmesi ile ilgili varsayımının geçerliği olmadığını savunur. Ona göre *sat-* ve *al-* gibi eylemler aynı üyeye birden fazla rol, ve aynı rolü de birden fazla üyeye yükleyebilirler (1.5).

- (1.5) Esen masayı Deniz'den kırk milyona aldı.

Esen AÖsü *masa* AÖsü için HEDEF rolü, *para* AÖsü için ise KAYNAK rolü yüklüdür. KONU rolü ise hem *masa* hem de *para* AÖsü ile ilgilidir ve her ikisi de yer değiştiren üyedir. Ayrıca, Jackendoff’a göre KONU rolünü hiçbir AÖye yüklemeyen eylemler de vardır (1.6).

(1.6) Esen ekmeği yağladı.

(1.6)de tümcede *yağla-* eylemi hiçbir üyesine KONU rolü yüklemeyiz. Oysa, tümcenin anlamında yer değiştirme anlamı vardır³.

Herkesin üzerinde anlaştığı anlamsal bir rol listesinin olmadığından daha önce söz etmiştik. Böylesi bir rol envanteri olsaydı bile, bu elemanların kendi aralarında bir düzen olduğundan bahsetmek olası değildi. Söz konusu geleneksel kuramlar çerçevesinde roller, kuramın ilkelleri olarak kabul edildiğinden, daha küçük parçalara ayrıştırılamazlar ve bu da rollerin ortak özellikleri üzerinden genelleme yapılmasını olanaksız kılar (Levin & Rappaport Hovav 1996). Kısacası, geleneksel rol kuramlarıyla ortak anlamsal özelliklerin belli sözdizimsel pozisyonlara çakıştırılmasını açıklayacak genellemeler yapmak olanaksızdır.

Geleneksel yaklaşımlar ile ilgili olarak Levin ve Rappaport (1988)in gözlemlediği bir başka sorun ise, eylemle ilişkilendirilebilecek olası rol dizisini, olası olmayan dizilerden ayırma şansımızın bulunmamasıdır. Örneğin, KONU-KAYNAK-HEDEF üyelerini birarada seçebilen bir çok eylem varken, HEDEF-DENEYİMCİ-ARAÇ üçlüsü doğal bir üye grubu gibi görünmez. Oysa, açıklamalı yetkinliği olan bir kuram bize olası olandan olası olmayanı ayıracak araçlar sunabilmelidir.

³ Bu eylemin yer değiştirme anlamı kök ad *yağ-* ile ilişkili olduğundan KONU rolü eylemin anlamı içinde yer alır.

Geleneksel rol-merkezli anlam kuramlarına ilişkin sorunların temelinde eylem anlamının dikkate alınmaması yatar. Sözdizimine ilişkin anlamları ayırtmamız ancak yüklem merkezli yaklaşımlarla mümkündür (Carter 1988; Dowty 1991; Jackendoff 1983, 1990; Pinker 1989). Bu nedenle, bir sonraki bölümü anlamsal yapıda eylemin anlamını merkeze alan ve rolleri kuramın ilkelleri olarak görmeyen yaklaşımların gelişimine ayıracağız.

1.1.2 Sözlüksel Yapıda Uzamsal Kavramların Yeri

Jackendoff (1990), Gruber (1965)'in konusal roller ile devinim kavramını ilişkilendiren yaklaşımını geliştirerek bir **üye gerçekleştirme** kuramı önermiştir. Söz konusu kuram, iki farklı boyuttan oluşur. Birincisi, devinim (motion) ve konum (location) kavramları üzerine kurduğu **konusal boyuttur** (thematic tier). Bu boyutta HEDEF, KAYNAK, YER (PLACE) ve KONU rolleri uzamsal ilişkileri anlatır. Kuramın **iş boyutu** (action tier) ise ikinci bir anlamsal katmandır. Söz konusu kuramın ayrıntılarına geçmeden önce, Jackendoff'un bu kuramın habercisi olan önceki çalışmalarında yer alan önemli varsayımları ve savları ele alacağız (Jackendoff 1976, 1983, 1987).

Jackendoff (1976) anlamsal çözümlemenin amacının, tümcenin anlamlarını elemanlarına ayırmak ve bu elemanların bir araya gelmesiyle oluşan anlamları tanımlamak olduğunu söyler. Bu anlamsal ayırıştırma sırasında ortaya çıkan anlamsal elemanlar, **anlamsal imler** olarak adlandırılır. Bu imler iki farklı yolla bir araya gelerek yeni karmaşık anlamsal birimler oluşturur⁴. Bunlardan birincisi, Jackendoff'un **kısıtlı niteleyici** olarak adlandırdığı karmaşık anlamdır. Örneğin,

⁴ Anlamsal imlerin iki farklı şekilde bir araya gelerek yeni karmaşık anlatılar oluşturduğu görüşü Katz ve Fodor (1963)'e dayanır.

KİTAP⁵ **değişmez** bir anlamsal imdir ve bir başka anlamsal im olan KIRMIZI sıfatı ile nitelendiğinde, ortaya yeni bir işaret olan [KIRMIZI KİTAP] çıkar. Burada, oluşan yeni im ilk im KİTAPtan daha kısıtlı bir anlam taşır.

İkinci tür karmaşık anlam ise **işlevsel birleşim** olarak adlandırılır ve bir veya daha fazla **değişkenin** işlevinden oluşan imdir. Eylemler bu ikinci sınıfa girdiğinden, Jackendoff eylemlerin birleşimsel anlamlarını, değişkenlerin işlevi biçiminde sunar. Örneğin, *duy-* eylemi DUY(x,y) biçiminde ifade edilir ve işlevin bütün değişkenleri formülde yerini aldığı anda, ortaya DUY (ADAM, SESİ) gibi sabit bir işaret çıkar. Jackendoff eylemlerin devinim, anlık ve **sürelili** olmak üzere üç ayrı sınıfa ayrılacaklarını varsayarak, bütün eylemlerin GİT (go), OL (be) ve KAL (stay) işlevleri ile sunduğu bir anlamsal yapı önerir.

Jackendoff (1983), anlamsal rol listesinden uzaklaşan ve yüklem ayrıştırmasından yararlanan bir yaklaşım izlemiştir ve bu özelliği ile Gruber'in konusal rol kuramından farklıdır. Söz konusu çalışma anlamsal yapıları kavramsal yapılardan ayırmaz ve sözlükçede tek bir sunuluş düzlemi önerir. Ona göre herhangi bir anlamsal yapılar kuramı aynı zamanda kavramsal yapılar kuramı da olmalıdır. Jackendoff (1983)'ün kuramı zamansal bir boyut içermez tümüyle uzamsal kavramlar çerçevesinde düzenlenmiştir. Konum ve devinim gibi uzamsal kavramların yanında, ŞEY (Thing), YER (Place), YOL (Path), OLAY (Event) ve **DURUM** (State) işlevlerini de sunuşuna eklemiş ve Gruber'in temel fikirlerinden yola çıkarak **Konusal İlişkiler Hipotezini**⁶ düzenlemiştir. Bu hipotezin özü, kavramsal yapıdaki

⁵ Anlamsal im büyük harflerle yazılır ve 'kitap' sözcüğünün anlamını temsil eder.

⁶ Jackendoff'in *Tematik İlişkiler Varsayımı* (Thematic Relations Hypothesis) (1983: 188)

olay ve durumun, uzamsal kavramlar ve bir dizi sınırlı ilkeler etrafında düzenlenmesidir (1983: 172);

- (1.7) a. [Event GO ([Thing x], [Path y])]
‘[Olay GİT ([Şey x],[Yol y])]’
b. [Event STAY ([Thing x], [Place y])]
‘[Olay KAL ([Şey x],[Yer y])]’
c. [State BE ([Thing x], [Place y])]
‘[Durum ([Şey x],[Yer y])]’

Buna göre, (1.7a)daki devinim OLAYı bir ŞEY ve bu şeyin üzerinde ilerlediği bir YOL ile ilişkili iken, (1.7b)deki konumsal OLAY bir ŞEY ile bu şeyin bulunduğu YERi içerir. (1.7c)de ise DURUM bir ŞEY ve bir YER ile ilişkilidir. Bunları sırasıyla (1.8)deki tümcelerin kavramsal sunuluşu olarak görebiliriz.

- (1.8) a. Esen parka gidiyor.
b. Esen otelde kalıyor.
c. Esen okulda.

Jackendoff (1.7c)deki durumsal eylem sunuluşuna, iki işlev – YÖN (ORIENT) ve GİT_{uza} (GO_{ext})- daha ekleyerek üç farklı durumsal anlam yapısına ulaşır.

- (1.9) a. [State ORIENT ([Thing x], [Path y])]

Herhangi bir anlamsal [Olay] ve [Durum] alanında tanımlanan OLAY, DURUM, YOL ve YER işlevleri, uzamsal alan ve devinim çözümlemelerinde kullanılan işlevlerin altkümesini oluşturur. Alanlar yalnızca üç yolla farklılaşabilir.

- Ne çeşit varlıklar KONU (theme) olarak ortaya çıkabilir;
- Ne çeşit varlıklar gönderim nesneleri olabilirler;
- Uzamsal alanda tanımlanan konumun oynadığı rol ne tür bir ilişki varsayar.

‘[Durum YÖN ([Şey x],[Yol y))]

b. [State GO_{ext} ([Thing x], [Path y))]

‘[Durum GİT_{uza} ([Şey x],[Yol y))]

(1.9)deki sunuluşları da (1.10)daki tümcelerle eşleştirilebiliriz.

(1.10) a. Evim denize bakıyor.

b. Atatürk Bulvarı Sıhhiye’den Kavaklıdere’ye uzanır.

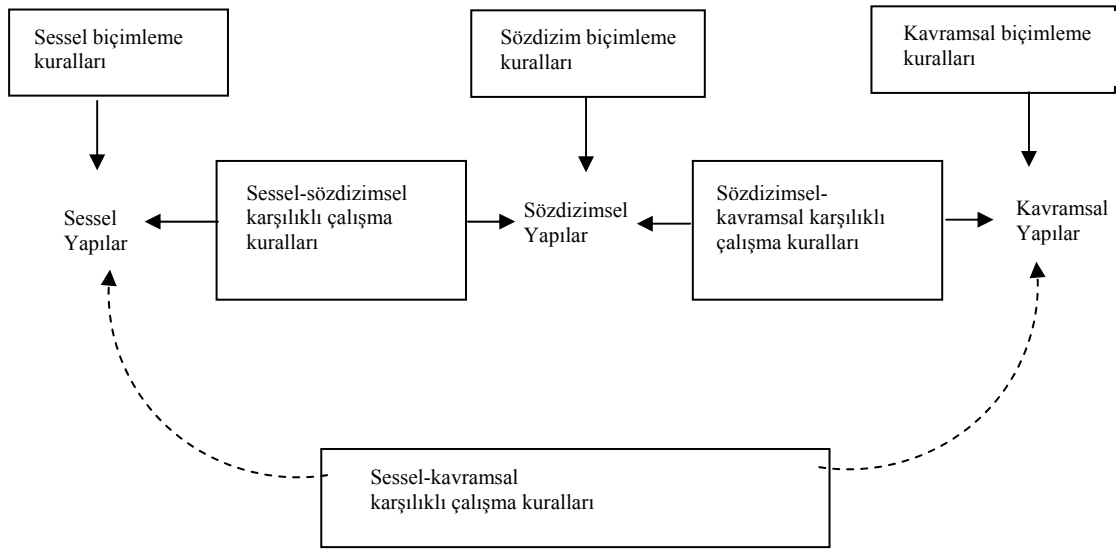
(1.8)deki *Esen* AÖleri, (1.10a)daki *evim* AÖsü ve (1.10b)daki *Atatürk Bulvarı* AÖsü

Jackendoff (1972, 1976)nın sunuluşlarında KONU rolü ile gösterilirdi. Ayrıca, Jackendoff’un kavramsal yapı sunuluşunda HEDEF veya KAYNAK gibi konusal roller de eylem fonksiyonlarının direk üyesi değildir ve bu konusal roller YOL öbeği içinde gömülü bir şekilde sunulur.

Jackendoff’un buraya kadar sözünü ettiğimiz çalışmaları, kendisinden önceki sözlüksel çalışmalardan farklı olarak yüklem ayrıştırmasına yer veriyor olsa da, anlamsal rol listesini temel alan çalışmalara benzer bir eksiklik sergiler. Üye gerçekleştirme -belli bir rolün belli bir sözdizimsel pozisyona bitleştirilmesi- konusunda herhangi bir öneride bulunmaz. Kısacası, kavramsal yapılardan sözdizimine uzanan bir bitleştirme kuramı önermez. Bu nedenle, Jackendoff daha sonraki çalışmalarında kavramsal anlam ve sözdizim kuramı arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelir.

Jackendoff (1987) birbirinden bağımsız üç yapısal düzey - sessel, sözdizimsel ve kavramsal- içeren bir dilbilgisi modeli sunar. Bunlardan her biri özel ilkelere, birleşim ilkelerine ve alt parçalara ayrılabilen bir iç düzene sahiptir. Her düzlem bir dizi **biçimleme kuralları** ile betimlenir ve bu kurallar düzlemin düzgün yapılarını üretir. Jackendoff’un önerdiği bu dil modelinde yalnızca sözdizimi değil, anlambilim

ve sesbilim de üretimsel bir yapıya sahiptir. Model, ayrıca, bu farklı düzlemleri birbiriyle ilişkilendiren bir dizi karşılıklı çalışma kuralı öngörür. Söz konusu modelde, sözlükçe ve biçimbilimin yeri bu kuralların bulunduğu ara yüzlerdir. Her ikisinin de sesbilim, sözdizim ve anlambilim ile ilişkili olan parçaları vardır. Bunun doğal bir sonucu olarak da, her bir düzlemde hem sözlüksel hem de sözlüksel olmayan ilkelerden söz edebiliriz. Sözlüksel olmayan ilkeler tümüyle üretimsel iken, sözlüksel olanlar hem üretimsel hem de **kendineözgü** olabilirler.

Şekil 1.1 Jackendoff'un önerdiği dil modeli (1987: 373/9)

Jackendoff (1987, 1990)ın önerdiği bu modelin içinde yer alan kavramsal yapı kuramının ana hatlarına kısaca bir göz atalım. Jackendoff'un anlamın zihinde sunulduğu varsayımı, onun kavramsal kuramını diğer mantık temelli yaklaşımlardan ayırır. Jackendoff kavramsal yapı biçimleme kurallarını ifade etmede –(1983)de de yer verdiği- bir dizi kavramsal ilkel önerir. Bunlar ŞEY, OLAY, DURUM, İŞ (Action), YOL, ÖZELLİK (Properties) ve MİKTAR (Amount) gibi varlıkları içeren bir sözcük dağarcığı oluştururlar. Bu temel ulamları karmaşık **anlatılara** koyan en önemli biçimleme kurallarını ise şöyle sunar.

(1.11) a. $[\text{PLACE}] \rightarrow [\text{Place} \text{PLACE-FUNCTION}([\text{THING})]$

‘ $[\text{YER}] \rightarrow [\text{Yer} \text{YER-DE } ([\text{\$EY}])]$ ’

b. $[\text{PATH}] \rightarrow [\text{Path} \left\{ \begin{array}{l} \text{TO} \\ \text{FROM} \\ \text{TOWARD} \\ \text{AWAY – FROM} \\ \text{VIA} \end{array} \right\} ([\left\{ \begin{array}{l} \text{THING} \\ \text{PLACE} \end{array} \right\}])]$

‘ $[\text{YOL}] \rightarrow [\text{Yol} \left\{ \begin{array}{l} - \text{E} \\ - \text{DEN} \\ - \text{E YAKIN/DOGRU} \\ - \text{DEN ÖTEYE} \\ - \text{UZERINDEN} \end{array} \right\} ([\left\{ \begin{array}{l} \text{\$EY} \\ \text{YER} \end{array} \right\}])]$ ’

c. $[\text{EVENT}] \rightarrow \left\{ \begin{array}{l} [\text{Event} \text{GO}([\text{THING}], [\text{PATH}])] \\ [\text{Event} \text{STAY}([\text{THING}], [\text{PLACE}])] \end{array} \right\}$

‘ $[\text{OLAY}] \rightarrow \left\{ \begin{array}{l} [\text{Olay} \text{GIT}([\text{\$EY}], [\text{YOL}])] \\ [\text{Olay} \text{KAL}([\text{\$EY}], [\text{YOL}])] \end{array} \right\}$,

d. $[\text{STATE}] \rightarrow \left\{ \begin{array}{l} [\text{State} \text{BE}([\text{THING}], [\text{PLACE}])] \\ [\text{State} \text{ORIENT}([\text{THING}], [\text{PATH}])] \\ [\text{State} \text{EXT}([\text{THING}], [\text{PATH}])] \end{array} \right\}$

‘ $[\text{DURUM}] \rightarrow \left\{ \begin{array}{l} [\text{Durum} \text{OL}([\text{\$EY}], [\text{YER}])] \\ [\text{Durum} \text{YÖN}([\text{\$EY}], [\text{YOL}])] \\ [\text{Durum} \text{UZA}([\text{\$EY}], [\text{YOL}])] \end{array} \right\}$,

e. $[\text{EVENT}] \rightarrow \left[\begin{array}{c} \text{Event} \text{CAUSE} \left(\left(\left[\begin{array}{l} \text{THING} \\ \text{EVENT} \end{array} \right] \right), [\text{EVENT}] \right) \end{array} \right]$

‘ $[\text{OLAY}] \rightarrow [\text{Olay} \text{ETTİR} \left(\left(\left[\begin{array}{l} \text{\$EY} \\ \text{OLAY} \end{array} \right] \right), [\text{OLAY}] \right)]$ ’

(Jackendoff 1990: 43)

(1.11)de görüldüğü gibi Jackendoff (1990)da OLAY, GİT, KAL (Stay) ve ETTİR (Cause) fonksiyonlarını içine alacak biçimde genişletilmiştir. (1.11e)deki karmaşık OLAY biçimleme kuralına *ettirgenlik* (causation) kavramını ele alacağımız 1.1.3 bölümünde döneceğiz. (1.11)de ayrıca DURUM biçimleme kurallında da üç farklı DURUM ulamına yer verildiği görülür (1.11d).

Jackendoff (1990) kavramsal yapı kuramında kavramsal birimlerin sözdizimsel birimlerle ilişkisini de şöyle açıklar: tümcede içerik taşıyan her öbek kurucu, T, AÖ, EÖ gibi, bir ana kavramsal kategorinin içindeki kavramsal öbek ile ilişkilidir. Ancak, bunun tersi zorunlu değildir, kısaca her kavramsal öbeğin bir sözdizimsel karşılığı olması gerekmez. Buna göre (1.12a) ve (1.12b)deki tümcelerin olay yapısı aynıdır (1.12).

- (1.12) a. John ran into the room.
John koş-GEÇ. İLG. ART. oda
John odaya koştu.
- b. John entered the room.
John gir-GEÇ. ART. oda
John odaya girdi.

(1.13) [Event GO ([Thing]_i, [Path TO ([Place IN([Thing]_j)])])]

‘[Olay GİT ([Şey]_i, [Yol -E ([Yer -DE([Şey]_j)])])]

Jackendoff (1.12a)daki YOL üyesini *into the room* ‘odaya’ öbeği ile ilişkilendirirken, (1.12b)de YOLu eylemin içine girişmiş olarak yorumlar.

Jackendoff (1990) (1.11)deki kavramsal sunuluşlarına **devinim tarzı** betimleyen eylemleri (1.14), içsel uzamsal konfigürasyon betimleyen durumsal eylemleri (1.15) ve **değişim başlatıcı** eylemleri (1.15) de envanterine katar.

- (1.14) a. [Event MOVE([Thing])]
[Olay DEVİN([Şey])]
b. Debbie danced
Debbie dans et-GEÇ.
'Debbie dans etti.'
- (1.15) a. [State CONF ([Thing])]
[Durum KONF ([Şey])]
b. Sally stood/sat for hours
Sally dur-/otur-GEÇ. İLG. saatler
'Sally saatlerce ayakta durdu/oturdu.'
- (1.16) a. [Event INCH([State])]
'[Olay GEÇİŞBAŞLAT([Durum])]'
b. Snow covered the hills.
Kar ört-GEÇ. ART. tepeler
'Kar tepeleri örttü.'
(Jackendoff 1990: 89-92).

Jackendoff (1987 ve 1990) konusal rolleri sözdiziminin değil, kavramsal yapının elemanları olarak görür. Bu rollerin kavramsal yapıdaki işlevi ise yalnızca ilişkisel olmaları ile sınırlıdır. Kısacası, sözdizimi için özne ve nesne kavramları ne ise, anlamsal yapı için de konusal roller odur. Bu nedenle, sözlüksel kütüğün kavramsal yapı bölümünde, konusal üyeler gömülü biçimde **dizinlenmiştir** ve kavramsal yapı ile sözdizim arasındaki bağlantıyı bu dizinleme sağlar. Buna bağlı olarak, üye yapısını kodlayan farklı bir düzleme ihtiyaç yoktur. Seçimsel kısıtlama bağlamdan

bağımsız olarak eylemin anlamı içindedir ve bu nedenle üye yapısı içinde gösterilmelidir. (1.17)de *drink* ‘iç-’ eyleminin sözlüksel kütüğünü görüyoruz.

$$(1.17) \left[\begin{array}{c} \text{drink} \\ \text{V} \\ \text{---} < \text{NPj} > \\ \left[\begin{array}{c} \text{CAUSE} \left(\left[\text{Thing} \right]_i, \left[\text{Event GO} \left(\left[\text{Thing LIQUID} \right]_j, \right. \right. \right. \\ \left. \left. \left. \left[\text{Event} \left[\text{Path TO} \left(\left[\text{Place IN} \left(\left[\text{Thing MOUTH OF} \left(\left[\right]_i \right) \right] \right) \right] \right) \right] \right) \right] \right] \right] \end{array} \right] \end{array} \right]$$

$$\left[\begin{array}{c} \text{iç -} \\ \text{E} \\ \text{---} < \text{AÖj} > \\ \left[\begin{array}{c} \text{ETTİR} \left(\left[\text{Şey} \right]_i, \left[\text{Olay GIT} \left(\left[\text{Şey SIVI} \right]_j, \right. \right. \right. \\ \left. \left. \left. \left[\text{Olay} \left[\text{Yol - E} \left(\left[\text{Yer - DE} \left(\left[\text{Şey AGIZ - I} \left(\left[\right]_i \right) \right] \right) \right] \right) \right] \right) \right] \right] \right] \end{array} \right] \end{array} \right],$$

(Jackendoff 1990: 53).

(1.17)deki sözlüksel kütük, *drink* ‘iç-’ eyleminin nesnesinin *j* ile dizinlenmiş kavramsal kurucu içerisinde yer alması ve kavramsal olarak *sıvı* ‘liquid’ anlamına gelmesi gerektiğini gösterir. Ayrıca, Jackendoff kavramsal yapıdaki bu üyeleri sözdizimindeki üyelerle ilişkilendirmek için bir Üye Yapıştırma Kuralı önerir (1.18).

(1.18) Üye Yapıştırma

Hnin başı olduğu sözdizimsel XÖye kavramsal yapı biçimlemek için;

- a. Hnin sözlüksel kavram yapısında dizinlenmiş her bir kurucuya, Hnin yan kategori çerçevesinde eşdizinlenmiş pozisyona uygun YÖ kavramsal yapısını yapıştır.
- b. H bir eylem ise, Hnin sözlüksel kavram yapısında *i* ile dizinlenmiş kurucuya öznenin kavramsal yapısını yapıştır.

Jackendoff (1990)ın önerdiği sözlüksel anlam sunuluşunda kavramsal rollerin iki ayrı boyutla ilişkilendirildiğinden bu bölümün başında söz etmiştik. Bunlardan birincisi, devinim ve konum gibi uzamsal roller ile ilişkili olan konusal boyut, diğeri ise iş boyutu idi. İş boyutu Jackendoff'un AKTÖR ve ETKİLENEN (Affected) rollerini kodladığı boyuttur ve (1.19)de olduğu gibi *affect* (AFF) 'etki' işleviyle gösterilmiştir.

$$(1.19) \text{ [EVENT]} \rightarrow \left[\begin{array}{c} \text{.....} \\ \text{AFF}(\langle \text{[THING]} \rangle, \langle \text{[THING]} \rangle) \end{array} \right]$$

$$\text{'[OLAY]} \rightarrow \left[\begin{array}{c} \text{.....} \\ \text{ETKİ}(\langle \text{[ŞEY]} \rangle, \langle \text{[ŞEY]} \rangle) \end{array} \right],$$

Jackendoff üye gerçekleştirmede özellikle iş boyutuna belirgin bir rol verir. Kısacası, özne ve nesne seçiminde iş boyutu ile ilişkilendirilen AKTÖR ve ETKİLENEN rollerinin diğeri boyuttaki rollere göre önceliği vardır. Ancak iş boyutundaki roller hemen hemen bütün eylemlerle ilişkilendirilebileceğinden özne ve nesne seçiminde yalnızca bu boyutun rol aldığını söylemek olasıdır (Levin ve Rappaport Hovav 1996). Bu da bir anlamda, üye gerçekleştirmesinde uzamsal kavramlara ihtiyaç olmadığı anlamına gelir.

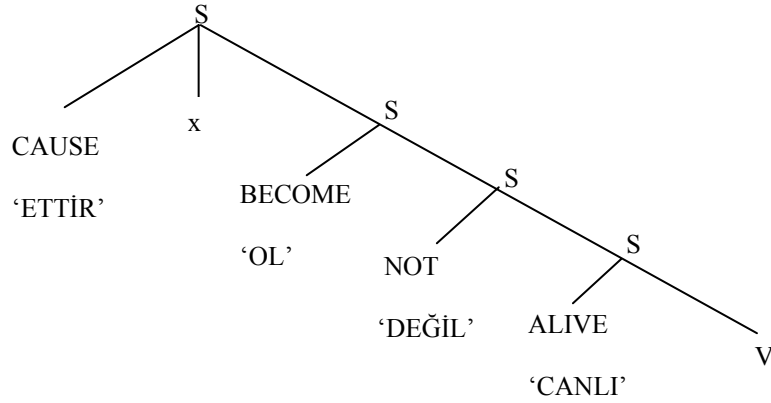
Jackendoff'un bu bölümde ele aldığımız çalışmaları, yazınalanda konusal rolleri en geniş biçimde ele alan çalışmalar olmaları bakımından önemli kaynaklardır. Özellikle 1983den sonraki çalışmaların alana yaptığı önemli katkılardan söz etmek olasıdır. Konusal roller ile ilgili tartışmalarda eylem anlamını merkeze alan bir bakış geliştirilmesi bunlardan sadece biridir. Eylem anlamını ayrıştırarak anlamsal çözümleme yapması ve kavramsal bir ilkel olarak olay kavramına yer vermesi de sağladığı katkılar arasında sayılabilir. Ancak, söz konusu

çalışmaların üye gerçekleştirmesine ilişkin yapılan araştırmalara olan katkısı tartışmalıdır (bkz. Dowty 1991; Levin ve Rappaport Hovav 1996).

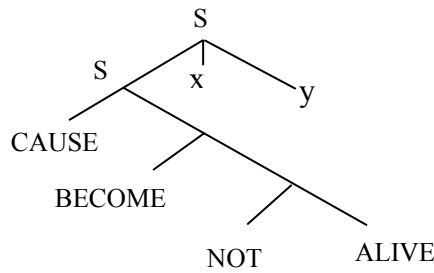
1.1.3 Sözlüksel Yapıda Ettirgenliğin Yeri

Yüklemi temel parçacıklarına ayırarak eylem anlamını sunma çabasında olan çalışmalar (Jackendoff 1987, 1990; Levin 1995; Pinker 1989) aslında McCawley (1968)in **Üretimsel Anlambilim** çerçevesinde yaptığı eylem çözümlemesinden esinlenir. McCawley *kill* ‘öldür-’ eyleminin anlamsal sunuluşu için (1.20)deki yapıyı önermiştir.

(1.20) a.

b.

(McCawley 1968: 73)

McCawley, *kill* ‘öldür-’ eyleminin *Cause* ‘Ettir’, *Become* ‘Ol’, *Not* ‘Değil’ ve *Alive* ‘canlı’ gibi birkaç ikincil yüklemden oluştuğunu (1.20a) ve bu ikincil yüklemlerin sözdizimdeki yüklem **yükselmesine** benzer bir kuralla yukarıya taşındığını (1.20b) savunmuştur. Böylece, *cause become not alive* ‘canlı olmamasına neden ol-’

anlamına gelecek *kill* ‘öldür-’ sözlüksel biriminin sözdizimsel ağaca yapılandırılması sağlanır. Bu sunuluşla McCawley öbek yapı ile altolay yapı arasında birebir bir ilişkinin varolduğunu varsaymıştır. McCawley böylesi bir anlam kuramı geliştirdiği dönemde, anlamsal yapının sözdizimi ile ilişkili olamayacağı görüşü yaygın biçimde kabul gördüğünden, bu yaklaşım 70li yılların sonuna kadar fazlaca dikkate alınmamıştır.

1980li yıllardan itibaren ettirgenlik kavramı tekrar bir çok araştırmanın konusu olmuş ve farklı araştırmacılarca farklı açılardan ele alınmıştır. Dowty (1979) ettirgenliği iki önerme arasındaki ilişki olarak ele alır. Örneğin, Dowty’nin çözümlemesine göre *Deniz bardağı kırdı* tümcesinin sözlüksel sunuluşu (1.21)deki gibidir.

(1.21) [[Deniz bardağı kırdı] ETTİR [OL [bardak kırık]]]

(1.21)de Denizin bardağı kırdığı önermesi ile bardağın kırık olduğu önermesi arasında ettirgenlik ilişkisi vardır.

Levin & Rapoport (1988) da benzer bir şekilde ettirgenliği ETTİRGEN üye ile y üyesinde meydana gelen değişimin içsel ifadesi şeklinde tanımlamıştır.

(1.22) x ETTİR [y OL z]

(1.22)yi “x’in y’nin z olmasında etken olduğu” biçiminde okuyabiliriz.

Jackendoff (1990)un ettirgenlik kavramını nasıl biçimlediğini bölüm 1.1.2de göstermiştik (1.11e). İzlemede kolaylık olması açısından, (1.11e)yi (1.23)de tekrarlıyoruz.

(1.23) [OLAY] → [_{Olay} ETTİR $\left(\left[\left\{ \begin{array}{c} \text{ŞEY} \\ \text{OLAY} \end{array} \right\} \right], [\text{OLAY}] \right)$]

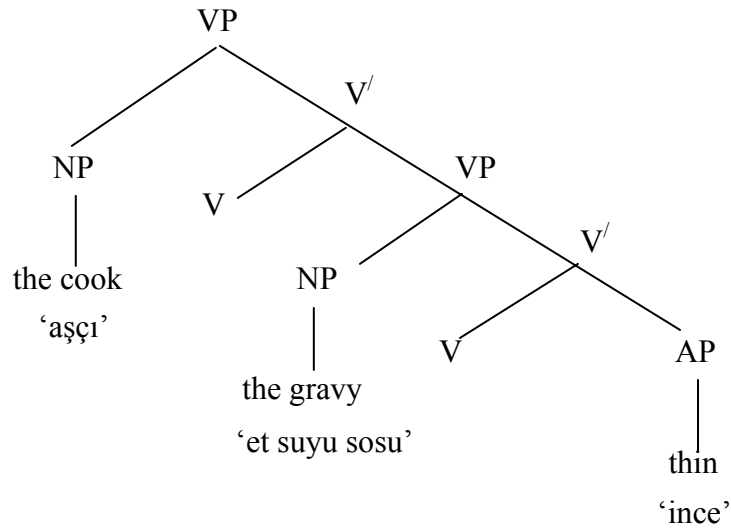
(1.23)de ETTİR yüklemi bir ŞEY veya OLAY ile bir başka OLAY arasındaki ilişki olarak ele alınmıştır. Kısacası, Jackendoff’a göre sözlüksel ettirgen eylemler anlamsal ayrıştırma yoluyla çözümlenmelidir. Bunu *yağla-* eyleminin sözlüksel anlamını ayrıştırma yoluyla örnekleyelim (1.24).

(1.24) [_{Olay}ETTİR ([_{Şey}]_i), [_{Olay}GİT([_{Şey}YAĞ], [_{Yol}-E([_{Yer}-DE
([_{Şey}]_j)))]))]]

(1.24) “bir Şey bir Şeyi yağla-” anlatısının kavramsal sunuluşudur.

Hale ve Keyser (1993)ün **Sözlüksel İlişki Yapılarında** McCawley’in çözümlemesinin izlerini görmek olasıdır.

(1.25)

(Hale & Keyser 1993: 72).

(1.25) *the cook thinned the gravy* ‘aşçı et suyu sosunu inceltti’ tümcesinin sözlüksel sunuluşunu gösterir. Ağaçta üstteki *V* ‘E’ budağında örtük bir ETTİR yüklemi, aşağıdaki *E* budağında ise yine örtük bir OL yüklemi varsayılmıştır. (1.20) ile (1.25)deki sunuluşlar arasındaki en büyük farklılık, McCawley’in sunuluşunda

anlamın sözdiziminin içinde yer almasıdır. Hale ve Keyser ise tümüyle sözlüksel olan bir süreç varsayar.

1.1.4 Temel Yüklem ve Eylem Girişmesi

Bu bölümde yüklem ayrıştırması ve temel yüklemelerin sözdizimini ele alan Kural (1996)u irdeleneceğiz. Chomsky (1991)de sözcüklerin tümüyle biçimlendirilmiş (türetim ve çekim ekleriyle) biçimde sözdizimine girdiği varsayımının aksine, Kural sözlükçeyi sözlüksel birimlerin kendineözümlü özelliklerinin depolandığı yer olarak kabul eden geleneksel görüşün korunması gerektiğini savunur. Kural sunduğu modeli 3 ana ilke etrafında oluşturur. Bunlardan birincisi, yüklem konusal rollerinin olay yapı temel alınarak belirlenmesi ilkesidir (bkz. Dowty 1979). Bu ilke sayesinde Kural uzamsal rolleri rol envanterinden çıkarmıştır. İkincisi, üye-yüklem birleşiminin birimleri ile bu birleşimin betimlediği karmaşık Olay/Durum birleşiminin birimlerini aynı biçimde düzenleyen ilkedir (*The Event Transparency of the Syntax* ‘Sözdiziminin Olay Şeffaflığı’). Sonuncusu ise, karmaşık bir olay içinde yer alan çekirdek olayın karmaşık yüklem içindeki sözlüksel tabana karşılık geldiğidir (*The Lexical Core Principle* ‘Sözlüksel Çekirdek İlkesi’).

Sözlükçenin yalnızca kendineözümlü bilgileri depoladığı savı, tümcede zorunlu olmayan YARARLANICI (Benefactory) veya ARAÇ gibi rollerle ilgili tartışmaları ortadan kaldırır. Kural bu tür rolleri ya Jackendoff’un AKTÖR rolü için önerdiği gibi birden fazla rolü bir tek rol altında toplayarak ya da onları temel yüklemelerin gösterici (specifier), kısaca GÖS (SPEC), konumunda sözdizimine sunarak tartışmanın dışında bırakır. Buna göre YARARLANICI rolü DENEYİMCİ (Experiencer) rolü altında ele alınır, ARAÇ rolü de GÖS konumunda sözdizimine sunulur. Kural’ın bunlar dışında önerdiği ana konusal roller ise, sırasıyla AKTÖR,

TARAFSIZ (Neutral), DENEYİMCİ ve ETKİLENEN rolleridir. Kural (1996)nın önerdiği kuram konusal rolleri ilkeller olarak ele almaz ve bu dört konusal rolü olay temelli iki farklı özellikten türetir. Bunlardan birincisi, olayda “ana karakter” (protagonism) özelliği diğeri ise olaydan “etkilenme” (affectedness) özelliğidir. Buna göre aşağıdaki tablo her bir rollün nasıl üretildiğini gösteriyor.

Aktör	Etkilenmeyen Anakarakter
Deneyimci	Etkilenen Anakarakter
Tarafsız	Etkilenmeyen Anakarakter olmayan
Etkilenen	Etkilenen Anakarakter olmayan

Şekil 1.2 Dört konusal rolün anlamsal özellikleri (Kural 1996: 35-33)

Kural üyelerin dizilimi konusunda da bu olay özelliklerine dayalı bir çift üye dizilim hiyerarşisi önerir.

(1.26) Etkilenme Hiyerarşisi (EH)

Etkilenmeyen rol daha yukarıdaki üyeye yüklenir.

(1.27) Anakarakter Hiyerarşisi (AH)

Anakarakter daha yukarıdaki üyeye yüklenir.

Buna göre, örneğin *oku-* eylemi 2 konusal pozisyona sahiptir. EH hem AKTÖR hem de TARAFSIZ rolünü etkilenmeyen özellikte olduklarından üsteki üye pozisyonuna bağlayacağından geçersizdir. Diğer taraftan, AH anakarakter özelliği olan AKTÖR rolünün yukarıdaki üyeye yüklenmesini şart koşar. Bu nedenle, *oku-* eyleminin AKTÖR rolü üst üyeye çakıştırılır. Kural bu iki hiyerarşinin üye bitişirmede eşit ağırlıkta olmadığını söyler ve bir başka hiyerarşi daha önerir(1.28).

(1.28) Anakarakter Hiyerarşisi > Etkilenme hiyerarşisi

Kural'ın konusal rol modelinde bir konusal rol birden fazla üyeye yüklenebilir⁷. Bu sebeple, yükledikleri konusal roller açısından olası 10 farklı eylem grubu ortaya çıkar (1.29).

- (1.29) a. AKTÖR-AKTÖR: *güreş-*, *öpüş-* gibi dönüşümlü eylemler bu sınıfa girer. Bu tür eylemlerin iki üyesinden hangisinin üst pozisyona bağlanacağı AH ya da EH tarafından belirlenemeyeceğinden, seçim bağlama bağlı olarak örneğin konuşmacının tercihiyle göre yapılır.
- b. AKTÖR-TARAFSIZ: *oku-* türü eylemler bu sınıfa girer. AH AKTÖRü üst üyeye karşılaştırır.
- c. AKTÖR-DENEYİMCİ: *etkile-*, *uyar-* türü eylemler bu sınıfa girer. Bu eylemlerin üyelerinin her ikisi de anakarakter olduğu için AH geçerli değildir. EH AKTÖRü üst üyeye karşılaştırır. Bu tür eylemleri Kural İŞ (ACT) temel yüklemine içinde gömülü TARAFSIZ-DENEYİMCİ anlamları içeren eylemler olarak ele alır.
- d. AKTÖR-ETKİLENEN: *ye-*, *iç-* eylemlerinin bulunduğu sınıf bu rolleri yükler. Hem AH hem de EH AKTÖRü üst üyeye karşılaştırır.
- e. TARAFSIZ-TARAFSIZ: *benze-*, *yakış-* gibi durumsal eylemler bu sınıfa girer. Bu eylemler sözlükçeden durumsal eylemler olarak sözdizimine girer. Ancak, olay yorumu ETTİR temel yüklemine sözdizimine sokulması ile sağlanır.

⁷ Jackendoff (1987)'nin, bir üyenin birden fazla rol alabileceği ve bir rolün birden fazla üyeye yüklenebileceği, savına bölüm 1.1.1'de yer verilmişti. Kural rolleri belirlerken olay yapıyı temel alan bir yaklaşım izlediğinden bir üyenin birden fazla rol yüklenebileceği savını reddeder.

- f. TARAFSIZ-DENEYİMCİ: Ruhsal eylemlerinin çoğu bu sınıfa girer. Aslında DENEYİMCİnin üst pozisyona bağlandığı durumlar doğal olarak dillerde daha yaygındır. Bu sebeple, TARAFSIZ üyenin özne konumunda olmasını Kural, ETTİR temel yüklemi yoluyla üretilmesine bağlar. Türkçe’de de bu tür eylemlerin öznesi DENEYİMCİdir ve öznesi etkilenmeyen yorumu alan zihinsel devinim eylemlerinin büyük bir kısmı da *korkut-*, *eğlendir-* gibi ettirgen biçimbirimiyle türetilir.
- g. TARAFSIZ-ETKİLENEN: *yardım et-* gibi eylemler bu gruba girer. Bu eylemler AKTÖR-ETKİLENEN türetiminin altyapısını oluşturur.
- h. DENEYİMCİ-DENEYİMCİ: Örnek yok.
- ı. DENEYİMCİ-ETKİLENEN: Örnek yok.⁸
- i. ETKİLENEN-ETKİLENEN: *bağla-*, *karış-* türü eylemler bu iki üyeyi seçer. Hangi rolün üst üyeye bağlanacağı ne EH ne de AH tarafından

⁸Kural doğal dilde DENEYİMCİ-DENEYİMCİ ve DENEYİMCİ-ETKİLENEN rol çiftlerini yükleyen eylemler bulunmadığını söyler. Ancak, açıklamalı yetkinlik açısından kuramın bu çiftlerin neden doğal dilde bulunamadığını açıklayabiliyor olması beklenir. DENEYİMCİ ve ETKİLENEN rollerinin ortak özelliği her iki rolünde olay yapıda etkilenen katılımcı olmasıdır. Aralarındaki fark ise DENEYİMCİnin aynı zamanda olaya anakarakter olarak katılabilmesidir. Anakarakter olma özelliği ile birbirinden farklılaşan bu iki rollün aynı anda ortaya çıkamıyor olması dikkate değerdir.

belirlenemeyeceğinden 1. gruba giren eylemlerde olduğu gibi seçim bağlama bağlı olarak konuşmacı tarafından yapılır.

1.2 Görünüşsel Eylem Anlamları

Görünüş anlamı yazınalanda **dilbilgisel görünüş** ve sözlüksel görünüş olmak üzere iki farklı konu başlığı altında ele alınır. Birincisi, öznel yani konuşmacının seçimiyle ilişkili olan ve dilbilgisine biçimbilimsel araçlarla sunulan ve tümceye bitişlilik, bitişsizlik gibi yorumlar katan görünüştür. Sözlüksel görünüş ise eylemin doğal anlamının içinde var olan zamansal anlamların incelendiği alandır. Bu tez eylemlerin sözlüksel zaman anlamlarını konu aldığından bu bölümde ele aldığımız görünüş anlamı sözlüksel görünüştür.

Vendler (1967) eylemleri görünüşsel özelliklerine göre dörde ayıran bir tipoloji geliştirmiştir. Daha sonra bu tipoloji değişik çalışmalarda üç sınıflı bir görünüş kazanmıştır (Bach 1981; Mourelatos 1978; Verkuyl 2001). Smith (1991)'in görünüş kuramında ise beş sınıflı bir görünüş sınıflaması önerilmektedir. Bu çalışmalar eylemin görünüşsel anlamı ile üyeleri arasında bir ilişki olup olmadığına bakmaz. Sözünü ettiğimiz bu eylem ya da eylem öbeği sınıflamalarında, daha çok eylemin görünüşsel anlamlarının tümcenin görünüş yorumunu nasıl etkilediği ve bu bilginin tümcede nasıl değişime uğradığını anlamaya yöneliktir. Bu nedenle bölüm (1.2.1)'de eylemlerin zamansal anlamları üzerinden eylem sınıflandırması yapan çalışmaları özetleyip ikinci kısmında (1.2.2) eylemlerin zamansal anlamları ile üye yapısının ilişkili olduğunu savunan çalışmalara yer vereceğiz.

1.2.1 Farklı Eylem Sınıflamaları

1.2.1.1 Vendler'in Eylem Sınıflandırması

Vendler (1967) eylemlerin göstergesel ZAMAN⁹ kavramından farklı, örtük bir sözlüksel görünüş anlamına sahip olduklarını söylemiş ve bu zamansal anlamları temel alan bir görünüşsel eylem tipolojisi geliştirmiştir. Vendler bunu yaparken, eylemlerin dilbilgisel kullanımlarında ortaya çıkan farklılıkları tanıt olarak göstermiştir. İngilizceden tanıtılma aracı olarak kullandığı ilk yapı, bitişsizlik eki *-ing*'nin kullanıldığı tümcelerdir. Bu ekle birlikte kullanılan ve kullanılmayan eylemleri ikiye ayırır.

- (1.30) a. I am running
Ben ŞİM.1.TEK.KİŞİ koş-SÜR.GÖR.
'Ben koşuyorum.'
- c. *I am knowing
Ben ŞİM.1.TEK.KİŞİ bil-SÜR.GÖR.
'Ben biliyorum.'

(1.30a)daki *run* 'koş-' eylemi zaman içinde yol alan bir sürece işaret ederken, (1.30b)de *know* 'bil-' eylemi böyle bir **süreç** içermez yani *bil-* eyleminin konuşma anında gerçekleşiyor olması mümkün değildir (1.31a-b).

- (1.31) a. - What are you doing?
Ne ŞİM.2.TEK.KİŞİ sen yap-SÜR.GÖR.
'ne yapıyorsun?'

⁹ Burada İngilizce *tense* sözcüğünün karşılığı olarak kullanılan ZAMAN, *time* ve *temporal* sözcüğünü karşılamak için kullanılan 'zaman' ve 'zamansal' terimiyle karışmaması amacıyla büyük harflerle yazılmıştır.

-I am running.

Ben ŞİM.1.TEK.KİŞİ koş-SÜR.GÖR.

‘koşuyorum.’

b. - What are you doing?

Ne ŞİM.2.TEK. KİŞİ sen yap-SÜR.GÖR.

‘Ne yapıyorsun?’

-*I am knowing.

Ben ŞİM.1.TEK.KİŞİ bil-SÜR.GÖR.

‘biliyorum.’

Bu farklılıkları göz önüne alarak Vendler, eylemleri ayırt eden kavramlardan birinin zamansal bir anlam olan süreç (process) kavramı olduğunu gözlemlemiştir.

Ancak süreç betimleyen eylemler incelediğinde bu eylemler arasında da bir takım önemli ayrımlar olduğu görülür.

(1.32) a. John is running

John ŞİM.3.TEK.KİŞİ koş-SÜR. GÖR.

‘John koşuyor.’

b. John is running a mile.

John ŞİM.3. TEK.KİŞİ koş-SÜR. GÖR. ART. mil

‘John bir mil koşuyor.’

(1.32a)da *run* ‘koş-’ eyleminin betimlediği sürecin her bir aralığı bütün koşma süreciyle aynı doğaya sahipken¹⁰, *run a mile* ‘bir mil koş-’ sürecinde ise bu parça-

¹⁰ Vendler’e göre sürecin herhangi bir parçası bütün süreç ile aynı doğaya sahip ise bu süreç homojendir. Homojen kavramı Vendler’den sonrada bir çok dilbilimci tarafından kullanılmıştır (Mourelatos 1978; Smith 1991; Rothstein 2004).

bütün benzerliği yoktur (1.32b) ve sürecin doğal bir hedefi/**erişme noktası** vardır. O halde eylem sınıflandırmasında dikkate alınacak diğer bir kavram da yine zamansal bir anlam olan hedefte-bitişlilik kavramıdır. Bir eylemin hedefte-bitişli olması demek, bu eylemin betimlediği olayın içsel olarak amaçladığı bir hedefi olması ve bu hedefe ulaşıldığında olayın tamamlandığı, sonlandığı yorumu alması demektir.

Vendler süreç-olmayan olayları betimleyen eylemleri de inceleyerek, bunları da ikiye ayırır.

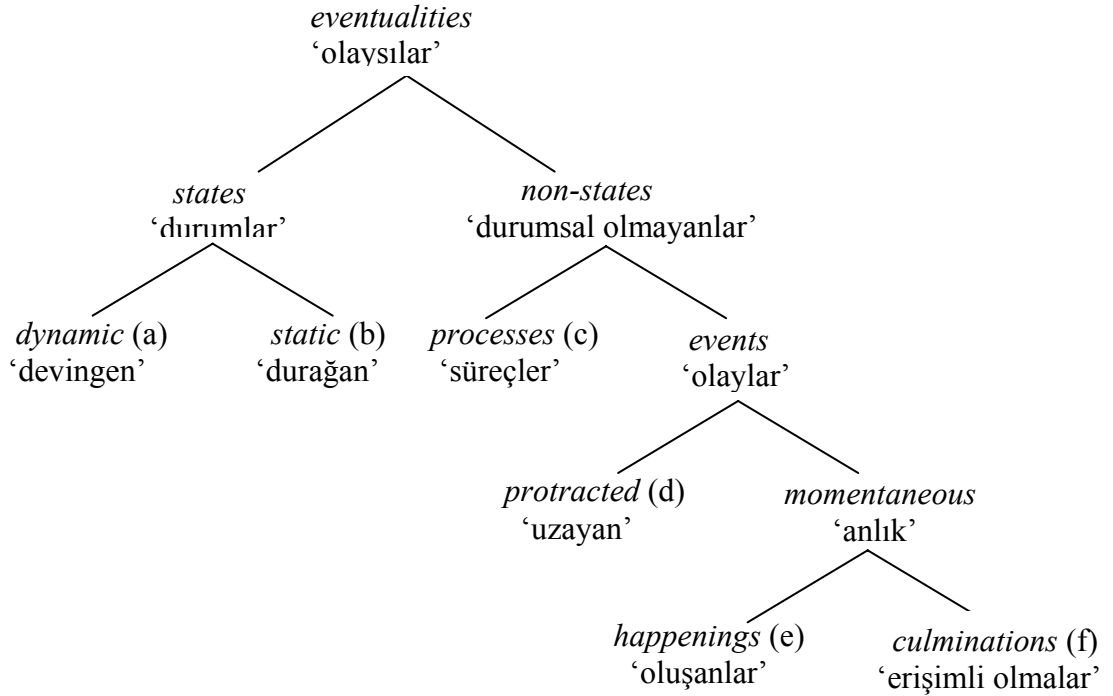
- (1.33) a. John reached the hilltop
John ulaş-GEÇ. ART. tepe
'John tepeye ulaştı.'
- b. John loved her.
John sev-GEÇ. o-ADIL.3.TEK.KİŞİ
'John onu sevdi.'

(1.33a)yı (1.33b)den ayıran özellik (1.33a)daki eylemin anlık bir olay betimlemesidir. Bu nedenle, Vendler bir başka zamansal anlam olan anlık olma (punctuality) kavramını da sınıflandırmasında temel almıştır.

Yukarıda bahsettiğimiz yorumsal ve dilbilgisel farklılıklar dikkate alındığında Vendler'e göre eylemler görünüşsel özelliklerine göre dört ayrı sınıfa ayrılabilir. AKTİVİTELER (activities), sonlu olmayan süreçlerdir. TAMAMLAMALAR (accomplishments) ise içsel bir hedefe sahiptir. OLMALAR (achievements) süreç içermez, belirli zamansal an ile ilişkilidir. DURUMLAR (statives) süresizdir ve belirsiz anlardan oluşur.

Vendler'in eylem sınıflandırması sonraki birçok çalışmaya temel oluştursa da bazı değişikliklere uğramıştır. Mourelatos (1978) OLMALARın DURUMLARA

değil, TAMAMLAMALARA daha yakın olduğunu gözlemleyerek, eylemleri DURUMLAR, SÜREÇLER ve OLAYLAR olarak üçe ayırmak gerektiğini savunmuştur. Mourelatos'un OLAYLAR grubu hem OLMALARı hem de TAMAMLAMALARı kapsar. Bu üç sınıflı tipoloji Bach (1986), Pustejovsky (1991) ve Verkuyl (2002)de benimsenmiştir. Bach, Carlson (1981)in anlamsal ayrımlarını benimseyerek “olaysılar” (eventualities) adını verdiği sınıflandırmasında eylemleri üç ana sınıf altında toplam altı sınıfa ayırır (1.34). (1.34)

(Bach 1986: 6)

Otur-, *dikil-* ve *yat-* gibi eylemler DEVİNGEN DURUMLAR sınıfına (1.34a), *sev-* ve *benze-* gibi eylemler DURAĞAN DURUMLARA (1.34b), *yürü-*, *it-* gibi eylemler SÜREÇLERE (1.34c), *eve yürü-*, *bisikleti tamir et-* gibi eylem öbekleri UZAYAN OLAYLAR sınıfına (1.34d), *fark et-* türü eylemler OLUŞANLAR sınıfına (1.34e) ve nihayet *öl-* türü eylemler de ERİŞİMLİ OLMALARA örnek olarak gösterilebilirler.

1.2.1.2 Smith Sınıflandırması

Smith (1991) bölüm 1.2.1.1de adı geçen çalışmalarla karşılaştırıldığında görünüş kavramını daha geniş ve ayrıntılı biçimde ele alan bir yaklaşım sergiler. Söz konusu çalışmanın kapsamı yalnızca eylem sınıflandırması içermez, aynı zamanda dilbilgisel görünüşü de içine alan evrensel bir görünüş kuramı önerir. Ancak, bu tezin kapsamı sözlüksel görünüş anlamı ile sınırlı olduğundan bu bölümde yalnızca Smith'in eylem sınıflandırmasını ele alacağız. Smith (1991)de eylemler iki ana grupta toplanır: DURUMLAR ve OLAYLAR. OLAYLAR daha sonra kendi aralarında dört gruba ayrılır: AKTİVİTELER, TEKATİMLİLER (semelfactives), TAMAMLAMALAR ve OLMALAR. Smith bu sınıflandırmayı üç anlamsal özelliğin karşıtlığını temel alarak oluşturur.

[±Durumsal]: Bu kavram durağan olma ile devingen olma arasındaki farkı belirleyen kavramdır. Kısacası, DURUMLARı OLAYLARdan ayıran bu özelliktir.

[±Hedefte-bitişli]: Bu kavram içsel olarak bir hedef ve değişim içeren olayları diğer olaylardan ayırır. Hedefe ulaşıldığında bir değişim oluşur ve olay biter.

[±Sürelî]¹¹: bu kavram sürelî olaylarla anlık olayları birbirinden ayırır. Smith bu karşıt özellikler dikkate alarak (1.35)daki beş farklı gruba ulaşmaktadır.

¹¹ [±Sürelî] kavramı Mourelatos ve Bach tarafından göz ardı edilen bir kavram, ve bu nedenle onlar OLMALAR ile TAMAMLAMALAR arasında ayırım yapmamışlardır.

(1.35)	Durumsal	Sürelî	Hedefte Bitişli
DURUMLAR	[+]	[+]	[-]
OLAYLAR			
AKTİVİTELER	[-]	[+]	[-]
TAMAMLAMALAR	[-]	[+]	[+]
TEKATIMLILAR	[-]	[-]	[-]
OLMALAR	[-]	[-]	[+]

Smith bu sınıflandırmanın yalnızca eylemler ile değil EÖ içindeki diğer öğeler ile eylemin oluşturduğu “eylem takımları” (verb constellations) ile de ilişkili olduğunu varsayar. Smith’in kendisinden önceki çalışmalara eklediği yeni sınıf TEKATIMLILAR sınıfıdır. Bu sınıfa giren *öksür-* türü eylemler süre açısından OLMALARı betimleyen eylemlere benzerler ancak hedefte-bitişli olmamaları nedeniyle de onlardan farklıdır.

1.2.1.3 Verkuyl’ün Birleşimsel Görünüş Kuramı

Verkuyl (2002) sözlüksel görünüş çalışmalarında yapılan sınıflandırmaların, aslında eylemin sözlüksel anlamı üzerinden değil, eylem ve eylemin üyelerinin birleşimsel olarak oluşturdukları anlam üzerinden yapılabileceğini savunur. Ona göre sözlüksel görünüş üzerine yapılan bir çok çalışmada iç üyenin görünüş bilgisine katkısı göz ardı edilmiştir. Bunu da, EÖ kavramının ancak yapısal dilbilim çalışmalarını takiben alana girebilmiş olmasına bağlamaktadır. Poutsma (1926)nın eylemin temel bir görünüş bilgisine sahip olduğu ve bu bilginin bağlama bağlı olarak değiştiği gözlemlerinden yola çıkarak Verkuyl, tartışmalarını bu sınıflamaların sözlüksel mi öbeksal mi olduğu sorusu üzerine oturtur. Verkuyl görünüş bilgisinin atomik bir bilgi olmadığını ve bu nedenle de yalnızca eyleme atıfta bulunarak sınıflandırma

yapılamayacağını savunur. Ona göre, görünüş bilgisi birleşimsel bir yapı sergilemektedir ve atomik parçalarına ayırarak incelenmesi gerekir.

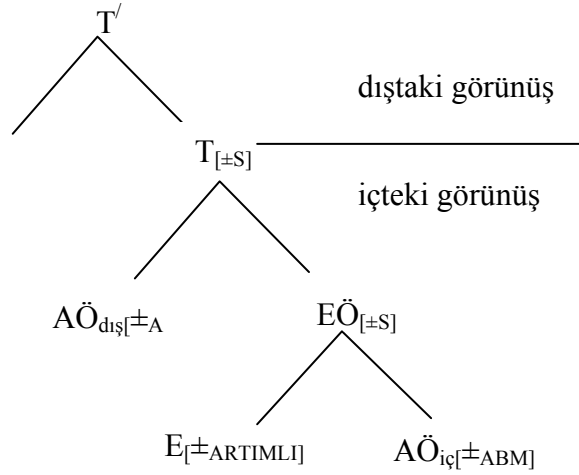
Verkuyl (1972, 1993)ü takiben Verkuyl (2002)nin önerdiği görünüş kuramı iki anlamsal atomik özeliğin mevcut olduğunu varsayar. Bunlardan birincisi eylemin içsel görünüşsel özelliğini gösteren $[\pm\text{ARTIMLI}]$ ($[\text{ADDDTO}]$)¹² özelliği, diğeri eylemin iç üyesi olan AÖnün anlamsal özelliğini gösteren $[\pm\text{ABM}]$ ($[\pm\text{SQA}]$)¹³ özelliğidir. $[\pm\text{ARTIMLI}]$ özelliği durumsal eylemleri durumsal-olmayan eylemlerden ayırır. $[\text{+ABM}]$ özelliği AÖnün belirli miktarda olduğuna işaret eder. Buna göre, $[\pm\text{ARTIMLI}]$ özellik ile işaretlenmiş E ile, $[\pm\text{ABM}]$ özelliğiyle işaretlenmiş AÖnün birleşimi, bize EÖnün birleşimsel görünüş $[\pm\text{S}]$ ($[\pm\text{T}]$)¹⁴ yorumunu verir. $[\pm\text{S}]$ değeri eylem öbeğinin sonlu olup olmadığını gösterir.

¹² Verkuyl “küme-kuramsal” (set-theoretical) bir terim olarak önerdiği $[\text{+ADDDTO}]$ özeliğinin 0 noktasından başlayıp eklenerek ilerler biçiminde ele alınması gerektiğini söyler. Verkuyl bu özeliği biçimlerken, AÖnün zamansal yapıdaki fonksiyonunu sağlayan süreci, değişimin izlenebileceği yol kavramı ile ilişkilendiren uzamsal gelenekten yararlanmışır (Verkuyl 2002: dipnot 7).

¹³ $[\pm\text{SQA}]$: *specified quantity of A* ‘Adan Belirli bir Miktar’ ifadesinin kısaltılmışıdır. A ise anlamsal alandaki şey veya kişilerden oluşan kümeyi temsil eder.

¹⁴ Verkuyl $[\pm\text{T}]$ işaretini *terminative* ‘sonlu’ yorumunu anlatmak üzere kullanmışır. Bu nedenle burada $[\pm\text{S}]$ olarak gösteriyoruz.

(1.36)

(Verkuyl 2002: 202)

Dış üye AÖsünün anlamsal değeri de bu birleşimsel anlama eklenerek ZAMANSIZ tümcenin içteki görünüşsel $[\pm S]$ yorumuna ulaşılır (1.36). Verkuyl'un önerdiği sisteme göre, EÖnin $[-S]$ değerli olması için atomik birimlerden birinin $[-]$ değerli olması yeterli koşuldur. Buna göre, bir görünüş anlamı olan sonluluk Tnin (Tümce) altındaki alanda yorumlanır. Tnin üzerindeki alanda ise diğer ilkeler işlem görür. Bu sisteme göre (1.37)de yer alan tümcelerin EÖlerinin görünüş yorumu (1.38)de verilmiştir.

- (1.37) a. Mary walked three miles.
Mary yürü-GEÇ. üç mil-ÇOĞ.
'Mary 3 mil yürüdü.'
- b. Mary walked miles.
Mary yürü-GEÇ. mil-ÇOĞ.
'Mary millerce yürüdü.'

- (1.38) a. $E_{[+ARTIMLI]} + AÖ_{iç[+ABM]} \Rightarrow [+S_{EÖ}]$
- b. $V_{[+ARTIMLI]} + AÖ_{iç[-ABM]} \Rightarrow [-S_{EÖ}]$

(Verkuyl 2002: 204-2/3)

(1.40)	[±aşamalı]	[±hedefte bitişli]
DURUMLAR	-	-
AKTİVİTELER	+	-
OLMALAR	-	+
TAMAMLAMALAR	+	+

(Rothstein 2004: 12)

Birinci özellik, İngilizcede *-ing* bitişsiz görünüş eki alamayan DURUMLARı ve OLMALARı bir tarafa, TAMAMLAMALAR ile AKTİVİTELERi bir tarafa ayırır. İkinci özellik, Smith de olduğu gibi DURUMLAR ile AKTİVİTELERi bir tarafa, TAMAMLAMALARla OLMALARı da diğer tarafa ayırır. Rothstein'in sınıflandırması Vendler sınıflamasının da özünü yansıtır. Bu sınıflandırmada OLMALAR ile DURUMLARın ortak bir özellik paylaşmaları, bu iki eylem sınıfının paylaştığı benzer anlamsal özellikleri açıklama olanağı sağlar¹⁵.

1.2.2 Görünüş Anlamlarının Üye Yapısındaki Yeri

Üye yapısı bir yüklem ile ilgili dilbilgisel bilginin sözlüksel olarak sunulduğu yapıdır. Bu tanıma göre üye yapısının sözlüksel anlam yapısı ile sözdizimi arasında bir düzlem olarak öngörüldüğünü anlarız.

Üye yapısına ilişkin yapılan ilk çalışmalarda üye yapısı θ -roller ile sunulan bir dizi üyeden oluşmaktadır (Stowell 1981; Willams 1981, 1984; Marantz 1984) ve bu üye yapısı sunuluşlarında dış-iç üye ayırımı önemlidir (1.41).

¹⁵ Rothstein'in önerdiği sınıflandırma 2.1.1 ve 2.1.1.1de tekrar ayrıntılarıyla ele alınacaktır. Rothstein Verkuyl'un aksine bu sınıflandırmanın sözlüksel olduğunu savlar.

(1.41) give: (actor, theme, goal)

‘ver-: (aktör, konu, hedef)’

(Williams 1984: 641-5b)

(1.41)i *give* ‘ver-’ eyleminin üç üyesi olduğu biçiminde ve altı çizili olan *actor*

‘aktör’ üyesinin dış üye, diğer iki üyenin de iç üye olduğu şeklinde okuyabiliriz.

Rappaport ve Levin (1986) ise üyeleri değişkenler biçiminde sunar.

(1.42) put: x<y,P-loc z>

‘koy-: x<y z-DE >’

(Rappaport ve Levin 1988: 9)

(1.42)de ‘<>’ işareti dışında kalan üye dış, bu işaret içinde kalanlar ise iç üyelerdir.

Her iki tür üye yapısı sunulduğunda (1.41-1.42) dış ve iç üyeler arasında bir

bakışsızlık olduğu öngörülür. Bu iç üyenin yüklem etki alanında olduğu varsayımına dayanır.

Kendisinden öncekilerden çok farklı bir üye yapısı öneren Grimshaw (1990), üye yapısının sözlüksel anlamdan yansıdığını varsayar, yani anlamın sözdizimsel davranışlarla ilişkisinin burada kodlandığını savunur ve bu nedenle üye sunulduğunda içsel bir yapısı vardır. Bu yapı üyeler arasındaki **baskınlık** ilişkilerini de gösterir. Baskınlık yüklem konusal özellikleri ile görünüşsel özelliklerinin ortak olarak ortaya çıkardığı bir durumdur.

Grimshaw’a göre her eylem ve her ad bir sözlüksel anlam yapısına sahiptir. Bu yapı eylem tarafından betimlenen durumların veya aktivitelerin katılımcılarını da içerir. Ancak, bunlardan yalnızca bazıları ü(ye)-yapısına yansır.

Önce, Grimshaw’un üye yapısı kuramının konusal boyutunu inceleyelim. Konusal boyut sıradüzensel bir yapıya sahiptir. Buna göre EDİCİ en yüksek üyedir.

Daha sonra sırasıyla DENEYİMCİ, HEDEF/KAYNAK/YER gelir ve son olarak da KONU üyesi yerini alır (1.43).

(1.43) (EDİCİ(DENEYİMCİ(HEDEF/KAYNAK/YER(KONU)))).

(1.43)de görüldüğü gibi en az baskın olan en derine gömülü KONU üyesidir.

Grimshaw *fear/frighten* ‘kork-/korkut-’ eylemlerinin konusal hiyerarşi açısından benzer üye-yapısı sergilediklerini savunur.

(1.44) (x (y))

DENEYİMCİ KONU

(1.45) a. They fear thunder

Onlar kork-GEN. gök gürültüsü

‘Onlar gök gürültüsünden korkarlar.’

b. Thunder frightens them.

gök gürültüsü korkut-GEN.3.TEK.KİŞİ onlar-ZAM.3.ÇOĞ.KİŞİ

‘gök gürültüsü onları korkutur.’

(1.45a)daki *fear* ‘kork-’ eyleminin öznesi DENEYİMCİ iken (1.45b)deki *frighten* ‘korkut-’ eyleminin KONU üyesi öznedir. Kısacası, her iki eylem grubu için baskın üyenin DENEYİMCİ olduğunu düşündüğümüzde, bu üyenin bir grup için özne diğeri için nesne olarak görünmesini konusal boyut açıklayamaz. Grimshaw bu iki eylem grubu arasındaki farkın görünüşsel özelliklerinden kaynaklandığını ve konusal boyutun yanında bir de görünüşsel boyut olması gerektiğini savunur. *Frighten* ‘korkut-’ sınıfına giren eylemler ettirgen anlam taşır (bu eylemlerin Türkçe karşılıklarında bunu biçimbilimsel olarak da görebiliyoruz) ve bu nedenle olaysal bir özelliğe sahiptir. *Fear* ‘kork-’ sınıfına giren eylemler ise durumsaldır. Buna göre ETTİRGEN üye görünüşsel boyuttaki en baskın üyedir. Bu iki boyuttaki baskın

üyeler (1.46)de olduğu gibi birebir eşleşerek dizilebilir, ancak *frighten* grubu eylemler için bu dizileme çaprazlama yapılmak zorundadır (1.46).

(1.46) a. The girl broke the window.

Art. Kız kır-GEÇ. ART. cam

‘Kız camı kırdı.’

b. break (x (y))

EDİCİ ETKİLENEN

|
ETTİRGEN

(Grimshaw, 1990: 24)

(1.47) a. The building frightened the tourists.

b. frighten (x (y))

DENEYİMCİ KONU

ETTİRGEN

(Grimshaw, 1990: 25)

Grimshaw’a göre bu iki boyutlu üye yapısı üyelerin sözdizimsel pozisyonlara bağlanışını açıklayabilecek özelliklere sahiptir. Örneğin EDİCİ rolünün neden her zaman özne konumuna bağlandığını açıklar. EDİCİ her iki boyutta -konusal ve görünüş- en baskın üyedir; bu nedenle her zaman özne pozisyonu ile eşleşir.

Grimshaw böylece dış üye kavramını iki boyutlu üye yapısına göre tanımlar; dış üye her iki boyutta da en baskın olan üyedir. Bu da bizi *frighten* tipi eylemlerin dış üyesi olmadığı sonucuna getirir.

1.2.3 Olay Yapı ile Eylemlerin Görünüş Anlamları Arasındaki İlişki

Olayları birer varlık olarak ele alan ve bu nedenle de onların sayılabileceklerini savunan Davidson (1967), olay kavramının eylem anlambilime girmesini sağlamıştır.

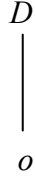
Olayı tümcenin ölçülebilir bir değişkeni olarak görme geleneği Higginbotham (1985) ve Parsons (1985, 1990)da devam eder. Bu görüş atomik bir olay yapının var olduğunu varsayar. Pustejovsky (1991) bu görüşü geliştirerek, dilbilgisinin olayların içsel yapısına da gönderimde bulunduğunu savunur. Pustejovsky geliştirdiği modelde, ETTİR (Cause), DEVİN (Motion) ve OL (Become) yüklemine de yer vermiştir, ancak bunlar “kavramsal yapı düzlemi” (level of conceptual structure) ile ilişkilidir. Söz konusu yüklem, başka bir sözlüksel düzlem olan olay yapı ile karşılaştırılır. Böylece, Pustejovsky yüklemelerin anlamlarını olay yapıdan tamamıyla ayırmıştır ve kavramsal yapı ile olay yapı düzlemleri dışında, bir üye yapısı düzlemi ve bir de **nitelik yapı düzlemi** önermiştir. Şimdi Pustejovsky’nin geliştirdiği sözlüksel kuramın ana hatlarından kısaca söz ettikten sonra, olay yapı düzlemini nasıl modellendiğini inceleyelim.

Pustejovsky’nin olay yapısı zamansal kavramları¹⁶ dikkate alan bir yapıya sahiptir. Doğal dildeki herhangi bir eylem DURUM (state), SÜREÇ (process) ve GEÇİŞİM (transition) olarak adlandırabileceğimiz üç olay türünden birine ait olarak tanımlanır. Bu türler olay yapının ilkelerini oluştururlar. Bu olay yapıdaki önemli başka bir boyut ise **zamansal dizilim** kavramıdır. Bir olay iki altolaydan oluştuğunda bu altolaylardan ilki zamansal olarak da önce başlayan olaydır. DURUM tek bir olayı içerir ve başka bir olaya göre değerlendirilmez (1.48)¹⁷.

¹⁶ Pustejovsky zamansal görünüşü, başlangıç, iç ve son gibi zamansal alt süre kavramlarını içeren süre dizilerinin davranışları olarak tanımlar.

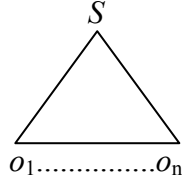
¹⁷ ‘o’ olayı temsil eden değişkendir

(1.48)

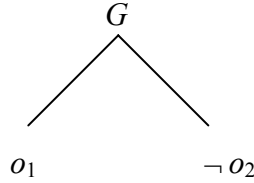
SÜREÇ aynı anlamsal ifade ile tanımlanabilen bir dizi olaydan oluşur (1.49).

(1.49)

GEÇİŞİM ise kendi zıttı ile değerlendirilebilen bir anlamsal anlatıyla gösterilen olaydır (1.50)¹⁸.

(1.50)

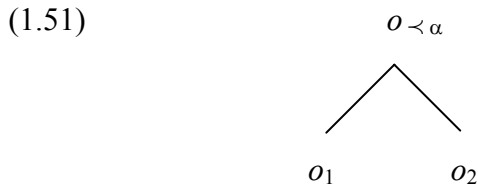
Örneğin *tamir et-* eyleminin betimlediği *o* olayı, tamir aktivitesinin SÜRECİ *o*₁ ve tamir edilen nesnenin ulaştığı DURUMdan *o*₂ oluşmaktadır.

Pustejovsky'nin geliştirdiği bu olay yapı 1.2.1 bölümünde anlatılan görünüş çalışmaları (Verkuyl 1972; Smith 1991) gibi özellik-temelli değildir ve üretimsel bir doğaya sahiptir. Pustejovsky'e göre bütün sözlüksel ulamları ayrıştırabilen bir yöntem ancak birleşimsel -üretimsel bir bakışla olasıdır. Bir dizi ilkeller ile bütün sözlüksel anlamlara ulaşmak olası değildir. Pustejovsky'nin olay yapısı sözdiziminde tekrarlı bir biçimde ele alındığından yalnızca sözlüksel birimlerin değil aynı zamanda öbeklerin ve tümcelerin de dahil edildiği bir yapıdır. Ulamsal değişiklikler olayların

¹⁸ '¬' zıtlık gösterir.

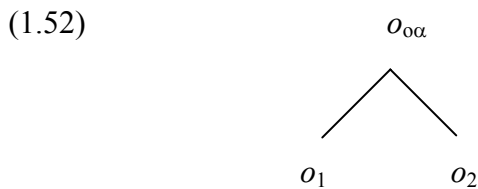
bileşimini ya da nitelenmesini düzenleyen kuralların bir sonucudur. Bu nedenle, tümcenin olay yapısı ana eylemin olay yapısı ile aynı olmak zorunda değildir.

Pustejovsky (1991)de önerilen olay sınıflandırması, (1995)de “genişletilmiş olay yapı” adı altında geliştirmiştir. Bu modelin öncekinden farklı olan yanı, olay yapının üç farklı boyutunun olmasıdır. Olay türlerini ve olayı altolaylara ayırarak sunmanın yanında, altolayların kendi aralarında ve ana olay ile olan ilişkilerinde kullanılmak üzere bir dizi sıralama kısıtlamaları ile baş altolay kavramlarını da bu sınıflandırmaya dahil etmiştir. Pustejovsky altolayların sıralanabileceği üç olasılık önerir. Bunlardan birincisi, \prec_α işareti ile ifade edilen “tümüyle sıralanmış parça” (exhaustive ordered part), iki alt olayın zamansal olarak sıralandığı ve birincisinin ikincisinden önce geldiği bir kısıtlamayı gösterir (1.51).

(1.51)da sunulan ağaç yapı ettiren eylemler ile değişim başlatıcı eylemlerin betimlediği olayları temsil eder.

İkinci kısıtlama ise o_α ile ifade edilen ve “tümüyle örtüşük parça” (exhaustive overlap part) tanımlanan iki altolay ile ilişkilidir. Bu altolaylar aynı olayın örtüşen parçalarıdır ve ağaçta şöyle gösterilir (1.52).

Bu yapıda *eşlik et-* gibi eylemleri temsil eder. Bu tür eylemler örtük bir olaya gönderme de bulunduğundan görünüş açısından da belirsizdir. Hem hedefte-bitişli, hem de hedefte-bitişli olmayan yorumu alabilirler.

Üçüncü ve son sıralama kısıtlaması ilk iki sıralamayı da içinde barındıran türden bir sıralamadır ve $\prec o$ ile ifade edilir (1.53).

$$(1.53) \quad \begin{array}{c} o \prec_{o\alpha} \\ \diagup \quad \diagdown \\ o_1 \quad o_2 \end{array}$$

Bu konfigürasyon *yürü-* gibi bir eylemin betimlediği olayı gösterir. Burada, Pustejovsky *yürü-* eylemini iki devinim sürecinin -birincisinin (ayakların hareketi) önce başladığı ancak ikincisi (vücudun tamamladığı son hareket) ile örtüştüğü- bir araya gelmesinden oluşan bir olayı ifade eder.

Genişletilmiş olay yapının üçüncü boyutu baş kavramıdır. Olay yapıda herhangi bir altolayın göreceli bir baskınlığı olduğundan söz etmek olasıdır ve bu altolay baş konumundadır. Bu aslında her iki altolayın da aynı anda baş olabileceği veya olay yapıda hiç baş olmadığı anlamına gelebilir. Baş özelliği tüm olaylarla ilişkili olsa da, esas olarak GEÇİŞİMLERİN hangi parçasına odaklandığını belirler. Öyleyse, olayın bütün boyutları ele alındığında ortaya çıkabilecek toplam on iki tane olay yapıdan söz edilebilir. Aşağıdaki olay yapı sunuluşlardaki * işareti baş altolayı gösterir.

$$(1.54) \text{ a. } [{}_{o\sigma} o_1^* \prec_{\alpha} o_2]$$

$$\text{b. } [{}_{o\sigma} o_1 \prec_{\alpha} o_2^*]$$

$$\text{c. } [{}_{o\sigma} o_1^* \prec_{\alpha} o_2^*]$$

$$\text{d. } [{}_{o\sigma} o_1 \prec_{\alpha} o_2]$$

- e. $[o_{\sigma} o_{1*} o_{\alpha} o_2]$
- f. $[o_{\sigma} o_1 o_{\alpha} o_{2*}]$
- g. $[o_{\sigma} o_{1*} o_{\alpha} o_{2*}]$
- h. $[o_{\sigma} o_1 o_{\alpha} o_2]$
- i. $[o_{\sigma} o_{1*} \prec o_{\alpha} o_2]$
- j. $[o_{\sigma} o_1 \prec o_{\alpha} o_{2*}]$
- k. $[o_{\sigma} o_{1*} \prec o_{\alpha} o_{2*}]$
- l. $[o_{\sigma} o_1 \prec o_{\alpha} o_2]$

(Pustejovsky 1995: 73)

(1.54a)daki yapı TAMAMLAMALARı sunar, bu olay yapının birinci olayı baştır. (1.54b) OLMALARı temsil eder ve bu yapıda odak erişilen durumun üzerindedir. (1.54c)de *ver-*, *al-* gibi iki altolayın karşılıklı ilişkisine dayalı olayları gösteren eylemler sunulmuştur. (1.54e) ile (1.54f) sırasıyla *satın al-* ve *sat-* gibi karşılıklı alışverişle ilişkili iki anlık olayı sunar. (1.54g) *evlen-*, *boşan-* gibi iki ayrı olayın aynı anda çakıştığını gösterir. (1.54i) *yürü-* gibi eylemlerin gösterdiği olayların sunuluşunu içerir. Burada bir olayın başlaması bir sürece de neden olur ve birinci devam ettiği sürece diğeri de sürer. (1.54d, h, l) sunuluşları başsız olduğundan, eğer yüzey yapıda başka tanımlamalar yoksa kötü kurulmuş yapılar olarak yorumlanacak sunuluşlardır. Pustejovsky bu sunuluşları özellikle eylemlerin polisemik anlamlarını çözümlemede kullanır. Kısacası, eğer sözlüksel bir ifade baş olma açısından tanımlanmamışsa polisemi ortaya çıkabilir. Pustejovsky (1.54k)daki sunuluşun karşılığı olarak da herhangi bir örnek önermez.

1.2.4 Görünüş Temelli Bitiştirme Kuramları

Tenny (1994) sözlüksel anlam ile sözdizimi arasındaki etkileşimin görünüşsel bir doğaya sahip olduğunu savunur. Ona göre sınırlı sayıdaki görünüş özellikleri sözlüksel anlam ve sözdiziminin kesiştiği arayüzün öğelerini oluşturur. **Sonluluk** bu öğelerin merkezinde yer alır. Bu zamansal özellik olayın bağımsız, belirli ve içsel bir sonu olduğunu gösterir. Bu anlamıyla sonluluk Vendler'in sonlu veya Moens and Steedman'ın erişimlilik kavramları ile benzerdir¹⁹. Tenny, Dowty (1979)un kullandığı tanı yöntemini benimseyerek, bir olayın sonlu olup olmadığını *X zamanda/X zaman boyunca* anlatılarını kullanarak test eder. Sonlu eylemlerle *X zamanda* anlatısı kullanıldığında bu X zamanın başlangıcında olayın başladığı ve X zaman sonunda da sonlandığı şeklinde yorumlanır. Sonlu olmayan eylemler ise *X zaman boyunca* anlatısıyla olayın belirtilen süre boyunca devam ettiği ve X zaman sonunda sonlandığı yorumunu almaz (1.55).

(1.55) a. Esen *2 saatte/2 saat boyunca uyudu.

b. Esen bir bardak birayı 2 saatte/*2 saat boyunca bitirdi.

(1.55a)da *uyu-* eylemi sonlu bir eylem olmadığından *2 saatte* anlatısı ile uyumlu değilken, (1.55b)de *bitir-* eylemi ile bu tamamlama anlatısı uyumludur. Bu kez *bitir-* eylemi sonlu bir anlama sahip olduğundan *2 saat boyunca* anlatısı (1.55b)deki tümceyle uyumlu değildir.

¹⁹ Tenny geliştirdiği arayüz kuramında hedefte-bitişlilik terimini özellikle kullanmaz.

Bu terim bazı eylemlerin hedefli doğasını ön plana çıkarır. Oysa sonlu bir olayın hedefi bir yere ulaşmak olabileceği gibi bir duruma ulaşmak da olabilir. Tenny bu karmaşıklığı önlemek amacıyla “sonlu” (delimited) terimini kullanır.

Tenny'nin kuramında anlam-sözdizimi arayüzünün bir başka ögesi ise “ölçüm” (measure-out) kavramıdır. Ölçüm yorumu eylemin betimlediği olay ile iç üye arasında var olan ilişkinin sonucu olarak ortaya çıkar. Eğer olay ile iç üye arasında böylesi bir ilişki varsa iç üye ölçek görevi görüyor diyebiliriz (1.56).
(1.56) Esen bir bardak bira içti.

(1.56)de *bir bardak bira* AÖsü iç- eylemi ile betimlenen olay için ölçek görevi görmektedir. Bir bardak biranın son yudumu aynı zamanda eylemin de sonunu belirler. Öyleyse, ölçüm kavramı iki zamansal yorumu birlikte getirir: birincisi betimlenen olayın ölçülmesi, ikincisi ise olayın ölçüm sonunda sonlanması.

Tenny bu tür bir ölçme ilişkisinin açıkça görüldüğü üç farklı eylem grubundan bahseder. Bunlardan birincisi Dowty'nin **artımlı-konu** seçen eylemler olarak belirlediği *ye-*, *iç-*, *oku-* türü eylemlerdir. İkinci tür ölçüm eylemleri *temizle-*, *tamir et-* ve *eri-* gibi durum değişimi gösteren eylemlerdir. Bu eylemlerin iç üyeleri de ölçek görevini görür ancak farklı olarak eylemin ölçümü sırasında değişim geçirdikleri yorumu da oluşur. *Koş-*, *yürü-*, *söyle-* gibi yol tümleci seçen eylemlerinin iç üyeleri de olayın ölçülmesi için ölçek oluşturur. Bunların diğerlerinden farkı, iç üyenin içsel bir değişim ya da devinime uğramamalarıdır. İç üyenin aldığı yorum ne olursa olsun, bu üç eylem türünün ortak özelliği iç üyelerin ölçek görevi görmesi ve olayın bu ölçek üzerinde yol alması ve ölçeğin sonu ile olayın sonlandığı yorumunun ortaya çıkmasıdır.

Bil-, *sev-* gibi DURUMSAL eylemlerin betimlediği olay ile iç üye arasında böylesi bir ölçüm ilişkisi yoktur. Ölçüm ilişkisinin varolmadığı diğer bir eylem grubu ise *döv-*, *it-* ve *sars-* gibi AKTİVİTE eylemleridir. Tenny bu farklılıkları dikkate alarak, 1.2.2 bölümünde de kısaca özetlediğimiz üye yapısına ilişkin çalışmaların da

ışığında, dış üye, dolaysız iç üye ve dolaylı iç üye olmak üzere üç ayrı üyenin görünüş yapısına farklı biçimde katıldığını varsayar ve bu üyelerin üzerinde bir takım kısıtlamalar öngörür (1.57-1.58-1.58).

(1.56) Dolaysız İç Üye üzerindeki Ölçüm Kısıtlaması

- (i) Basit bir eylemin dolaysız iç üyesi, eğer bu üyenin devinimi ya da değişimi olayı zamanda ölçmüyorsa, içsel bir devinim veya değişim geçirmeyecek biçimde kısıtlanır.
- (ii) Dolaysız iç üye olayı ölçebilecek tek açık üyedir.

(1.56)daki kısıtlama eylemin betimlediği olayı ölçmeyen üyenin olaydan etkilenecek üye olamayacağını garantiler ve olay ölçümünün başka bir üye tarafından da yapılamayacağını söyler.

Dolaylı iç üye ölçek görevi görmez, yalnızca eylem ile betimlenen olayın sonunu betimler, yani sonlandırır (1.57).

(1.57) Dolaylı İç Üye üzerindeki Son Nokta Kısıtlaması.

- (i) Dolaysız bir iç üye görünüş yapısına yalnızca eylemin betimlediği olay için son noktayı oluşturarak katılır. Son nokta olayın sonlanmasına neden olur.
- (ii) Eğer olayın son noktası varsa örtük ya da açık bir Yolu da vardır.
- (iii) Eylem ile betimlenen olayın yalnızca tek bir son noktası olabilir.

(1.57)deki kısıtlamaya göre iki tür dolaylı iç üyenin varlığından bahsedebiliriz; son nokta oluşturanlar ve oluşturmayanlar. Tenny'e göre HEDEF konusal rolü yüklü dolaylı iç üye görünüş yapısına katılan tek üyedir. Diğer dolaylı üyeler görünüş bilgisini değiştirmez (1.58).

- (1.58) a. John ran for an hour/*in an hour.
John koş-GEÇ. İLG. bir saat/*İLG. bir saat
'John bir saat boyunca/*bir saatte koştu.'
- b. John ran to the park *for an hour/in an hour.
John koş-GEÇ. İLG. ART. park İLG. bir saat/*İLG. bir saat
'John bir saat boyunca/bir saatte parka koştu.'
- (1.59) a. Carla dug a hole in five minutes/for five minutes.
Carla kaz-GEÇ. ART. çukur İLG. beş dakika/İLG. beş dakika
'Carla 5 dakikada/5 dakika boyunca bir çukur kazdı.'
- b. Carla dug a hole with a shovel in five minutes/for five minutes.
Carla kaz-GEÇ. ART. çukur İLG. ART. kürek İLG. beş dakika/İLG.
beş dakika
'Carla 5 dakikada/5 dakika boyunca kürekle bir çukur kazdı.'
- (1.57)deki kısıtlamanın (ii) maddesi YOL üyesini diğer ölçek öbeklerinden ayıran maddedir. İngilizcede yol olarak yorumlanan üye olayı sonlandırmayabilir (1.60). Bu tümceler sonlu yorum alması için HEDEF üye gerekir (1.61).
- (1.60) Walk the trail for an hour/in an hour
'1 saat boyunca/1 saatte patikayı yürü-'
climb the ladder for an hour/in an hour
'1 saat boyunca/1 saatte merdiveni tırman-'
(Tenny 1994: 73)

(1.61) walk the trail to its end *for an hour/in an hour.

‘1 saat boyunca/1 saatte patikayı sonuna kadar yürü-’

climb the ladder to the top *for an hour/in an hour

‘1 saat boyunca/1 saatte merdiveni tepesine kadar tırman-’

(Tenny 1994: 73)

Tenny’e göre bu tür eylemlerin iç üyesi ölçümlülüğü kendi başlarına yapmıyor ancak bir HEDEF üyenin sağladığı son nokta bilgisiyle birlikte olayın sonu belirleniyor.

Tenny’nin geliştirdiği bağlantı kuramında dış üyenin konumu iç üyelerden farklıdır ve dış üyenin görünüş yapısına katkısı yoktur (1.62).

(1.62) Dış Üyeler üzerindeki Ölçümlü Olmama Kısıtlaması.

Dış üye eylem tarafından betimlenen olayın ölçülmesinde ya da

sonlanmasında rol oynayamaz. Dış üye, ÖLÇÜM, YOL veya SON NOKTA olamaz.

(1.63)deki kısıtlama bir açıdan ÖLÇÜM, YOL veya SON NOKTA rolü olan bir üyenin dış üye olamayacağı anlamına da geliyor. Kısacası, görünüş yapısına katılan üyelerin EÖ içinde ancak iç üye pozisyonlarında ortaya çıkabilmesi olası. Ayrıca, Tenny bir eylemin görünüş olasılıklarını kısıtlayacak bir ek kısıtlama daha önerir (1.64).

(1.64) Tek sonlandırma kısıtlaması

Eylemin betimlediği olay yalnızca bir kez ölçülebilir ve bir kez sonlandırılabilir.

Tenny’e göre durumsal olmayan eylemler iki olası görünüş diziliminden birine sahip olabilir (1.65).

(1.65) [ÖLÇÜM]

[YOL, SON NOKTA]

(Tenny 1994: 96)

Tenny bu görünüş rollerini üye pozisyonlarına bağlayan bir dizi ilke de önerir.

- (1.66) a. ÖLÇÜM dolaysız iç üye olmak zorundadır.
b. SON NOKTA dolaylı iç üye olmak zorundadır.
d. YOL ya örtüktür ya da iç üye olmak zorundadır.
e. Görünüş rolleri iç üye pozisyonlarına çakıştırılır.

Tenny'nin önerdiği (1.65)da sunulan rol dizilimleri üç çeşit eylem sınıfını tanımlamaya olanak sağlıyor:1) Bu görünüş rollerinden hiç birini yüklemeyen eylemler (*bil-*, *sev-* gibi DURUMLAR ve *çalış-*, *dans et-* gibi bazı AKTİVİTELER), 2) ÖLÇÜM rolü yükleyen eylemler (*iç-*, *ye-* gibi artımlı-konu seçen eylemlerle, *temizle-*, *ez-* gibi değişim eylemleri) 3)YOL-SON NOKTA rol dizilimi yükleyen eylemler (*it-*, ve *koş-* gibi devinim eylemleri).

(1.56-1.57 ve 1.62)de sunulan sözdizimi üyelerinin üzerindeki üç kısıtlama ile (1.65)daki tek sonlandırma kısıtlaması, ve (1.66)de verilen görünüş rolleri üzerindeki kısıtlamaların tümü görünüş yapısını sözdizim yapısına bağlayan bir dizi güçlü koşul oluşturur. Bu kısıtlamalar görünüş özelliklerinin ve sözdizimsel üyelerin belirli biçimde ilişkilendirilmesine olanak tanıyarak anlam-sözdizim arasındaki bağlantıyı yönetir (Tenny 1994: 115). Tenny bu bağlantıyı **Görünüşsel Arayüz Hipotezi**, bundan böyle GAH, (Aspectual Interface Hypothesis) içinde şöyle anlatır (1.67).

(1.67) Görünüşsel Arayüz Hipotezi

Konusal yapı ile sözdizimsel üye yapısı arasındaki çakışmanın evrensel ilkeleri ölçüm ile ilişkili görünüşsel özellikler tarafından yönetilir.

Sözdizimindeki dış, dolaysız iç ve dolaylı iç üyelere ait görünüşsel özellikler üzerindeki kısıtlamalar, bu pozisyonlarda ortaya çıkabilecek olay katılımcı türlerini kısıtlar. Evrensel bağlantı ilkeleri konusal yapının yalnızca görünüş ile ilgili olan kısmını görür.

GAHdan önce de sözlüksel anlam ile sözdizimi arasında evrensel kısıtlamalar olduğunu savlayan bitişirme kuramları vardı. En çok bilinen bitişirme kuramlarından biri Perlmutter ve Postal (1984)ün **Evrensel Dizilim Hipotezi** (Universal Alignment Hypothesis) ve diğeri de Baker (1988)in **Evrensel Rol Dizilim Hipotezi**dir (Universal Theta Assignment Hypothesis). Bu her iki kuramda da anlam ile sözdizimsel yapı arasındaki bağlantının evrensel ilkelerle sağlandığı görüşü dile getirilmiştir ancak bu ilkelerin ne olabileceği ya da bu bağlantının merkezinde ne tür bir mekanizmanın varolduğu konusuna açıklık getirilmemiştir. Tenny'nin GAHı görünüş özelliklerinin bu bağlantının merkezinde yer aldığını savlar ve bu açıdan kendisinden öncekilerden farklıdır.

Yine görünüş özelliklerini sözlüksel anlam-sözdizim arayüzünün araçları olarak ele alan bir başka çalışma Nakipoğlu (1998)dur. Nakipoğlu Türkçedeki geçişsiz eylemleri iki görünüş kavramını –sonluluk ve “başlatma” (instigation)- temel alarak sınıflandırmıştır. Önce başlatma kavramı üzerinde duralım. Nakipoğlu geçişsiz eylemleri **kişisiz edilgen** yapılarda görünüp görünememelerine göre ayırmış ve bu eylemlerin kendi içlerinde hangi ortak anlamsal kavramı payda olarak aldıklarını incelemiştir²⁰. Ona göre, kişisiz edilgen yapılar dışsal başlatılmış olayları

²⁰ Kişisiz edilgen yapı Perlmutter (1978) tarafından etkilenmesiz (unergative) ile etkilenmeli (unaccusative) eylemleri birbirinden ayırmak için bir tanı aracı olarak kullanılmıştır. Ancak, Zaenen (1993) bu yapının bu iki sınıfı birbirinden ayırmak

betimleyen eylemlerle, üyenin içsel olarak başlattığı olayları betimleyen eylemleri birbirinden ayırır. Kısacası, yalnızca içsel olarak başlatılmış²¹ durumları betimleyen eylemler bu yapıda görünebilir. Ancak, Nakipoğlu yalnızca kişisiz edilgen yapısına değil bu yapı ile birlikte kullanılan zaman faktörüne de dikkat çekerek, bu yapının ancak geçmiş zaman ile birlikte kullanıldığında güvenilir bir tanı yöntemi olabileceğini savunur²², sadece bu durumda örtük üye gönderimsel yorum alır. Böylelikle, başlatma kavramının eylemleri yalnızca iki gruba ayırmadığını gözlemleyen Nakipoğlu ölçekli bir sınıflandırma önerir (1.68).

amacıyla güvenilir bir biçimde kullanılamayacağını ve başka açılardan etkilenmesizlere benzer yapılar sergilediği halde kişisiz edilgen yapıda görünemeyen bazı eylemlere (örn. *bleed* ‘kana’) dikkat çekerek aslında bu yapının “anakarakter kontrolü” (protagonist control) anlamı içeren eylemlerle ilişkili olduğunu söyler.

²¹ İçsel olarak başlatmanın tanımı Nakipoğlunda şöyle yapılır: *yüz-*, *çalış-*, *dans et-* gibi istemli başlatılmış durumlar ile *hapşur-*, *öksür-* gibi sadece sonuçları itibariyle tecrübe edilebilen içsel üretilen değişimleri betimleyen eylemler.

²² Etkilenmesizler farklı zaman ekleri ile birlikte edilgen yapılarda yer alabilirken, etkilenmelilerin ancak geniş zamanda edilgen yapılarda mümkün olabileceğini Sezer (1991) de gözlemlemiştir.

(1.68) İB				DB
1	2	3	4	5
atla-	ağla-	öl-	büyü-	bat-
çalış-	gül-	bayıl-	yaşlan-	çürü-
düşün-	hapşur-	boğul-	buna-	don-
koş-	hıçkır-		doğ-	eri-
konuş-	horla-			karar-
oyna-	kızır-			kırıl-
yürü-	öksür-			patla-
yüz-	uyu-			sol-
Etkilenmesizler				Etkilenmeliler

(Nakipoğlu 1998: 73)

Kolon 1'in altında yer alan eylemler istemli bir şekilde başlatılmış olarak yorumlanacaklarından İB (içsel başlatılmış) kanadındaki bu eylemler etkilenmesizler sınıfına girerler. Kolon 2'de yer alan eylemlerin üyeleri betimlenen olayın deneyimcileri şeklinde yorumlanabileceklerinden İB ucuna daha yakındırlar. Kolon 5'de yer alan eylemler hiçbir şekilde edilgen yapıda kullanılamazlar ve etkilenmeliler sınıfına girerler. Kolon 4'deki eylemler kişisiz edilgen yapıda yer alabilirler ancak yalnızca geniş zaman ile bu olasıdır ve bu eylemlerin betimledikleri olaylar üye tarafından başlatılmamıştır. Bu nedenle, bu eylemler de etkilenmeliler sınıfında yer alır. Özellikler açısından en ilginç sınıf 3. kolon altındaki eylemlerdir. Bu eylemlerin betimledikleri olaylar hem dışsal hem de içsel olarak başlatılmış olarak yorumlanabilirler. Oysa bu eylemler 4'deki eylemler gibi yalnızca geniş zaman (aorist) çekimli edilgen yapılarda görünebilirler, ancak bu eylemlerden farklı olarak

da kişisel edilgen yapıda varoluşsal yorum alabilirler. Nakipoğlu bunların hangi gruba girdiğini belirlemekte ise farklı bir görünüşsel kavram olan sonluluk kavramını kullanmıştır. Kısacası, 3. kolon altında yer alan eylemler aynı zamanda sonlu eylemler oldukları için etkilenmeliler sınıfına girerler. Kolon 2-3-4de yer alan eylemler diller arasında girdikleri sınıf açısından değişkenlik gösteren eylemlerdir. 1 ve 5deki eylemler bu tür bir farklılık sergilemezler.

Bu ölçekli tabloda hemen göze çarpan birkaç sorundan bahsedelim. Birincisi, farklı kolonlarda yer alan eylemlerin anlamlarında bu sınıflamanın temel aldığı içsel/dışsal başlatma ve sonlu olma anlamlarının dışında başka anlamların da etkisi var gibi görünmektedir. Örneğin, 1. kolondaki *konus-* eylemi ile 2. kolondaki *gül-* eylemlerinin anlamsal farklılıklarını başlatma kavramı ile anlamak olası değildir. Her iki eylemde içsel olarak başlatıldıkları halde yalnızca 1. kolonda sıralanan eylemlerin anlamında istemlilik ya da Zaenen (1993)ün “anakarakter kontrolü” terimi ile ifade ettiği anlamın etkili olduğu görünmektedir. Kısacası, bu ölçekli sınıflamaya neden olan şey salt başlatma kavramı değildir.

İkincisi, kolon 2de yer alan *kızır-* ile kolon 5de yer alan *karar-* eylemlerinin farklı kolonlarda yer almasını bu kavramlarla açıklamak olası görünmemektedir. Bu iki eylemde anlamsal olarak renk değişimi betimler ve biçimbirimsel olarak da benzer bir yapı sergilerler. Aynı eylemlerin benzer sözdizimsel yapılar içinde de görünebildiklerini ekleyelim (1.69-1.70).

- (1.69) a. Utançtan Ali’nin yüzü kızardı.
b. Açlıktan Ali’nin yüzü sarardı.
c. Sinirden Ali’nin yüzü karardı.
d. Dayaktan Ali’nin yüzü morardı.

- (1.70) a. Elmalar kızardı.
b. Yapraklar sarardı.
c. Kara yemişler karardı.
d. Patlıcanlar morardı.

(1.69-1.70)da bu eylemlerin üye yapısının aynı olduğunu görüyoruz. Eğer gerçekten söz konusu anlamsal ölçütler etkilenmesizler ile etkilenmelileri birbirinden ayırabiliyorsa (1-69-1.70)deki eylemler için sözlükçeye iki ayrı kütük olduğu mu savlanmaktadır? Oysa burada durum tam tersi, yani sözdizimsel yapılar benzer iken sınıflandırma için temel alınan anlamsal ölçütler benzerliği yakalayamıyor.

Hemen göze çarpan bir başka sorun ise (1.68)de gösterilen eylemlerin dışında tartışılması gereken bir grup eylem daha olmasıdır. *Ulaş-*, *var-* ve *gir-* türü devinim eylemleri hem içsel, hem de dışsal olarak başlatılmış gibi yorumlanabilir (1.71).

- (1.71) a. Yolcular/uçak havaalanına ulaştı.
b. Güneş girmeyen eve doktor girer.

Bu özellikleri ile söz konusu eylemlerin 3. kolon altında yer alması gerekir. Ancak, bu eylemler kişisiz edilgen yapıda kullanılabilirler (1.72).

- (1.72) a. Havaalanına iki saatte ulaşılır/ulaşıldı.
b. Şehre saat 2:00 sularında girilir/girildi.

(1.72)de görüldüğü gibi bu eylemler geçmiş zamanla birlikte de kullanılabilirler. Bu onların tümüyle etkilenmesizler gibi davrandığını gösterir. Ancak, bu eylemlerin dışsal/içsel başlatıcı kavramı açısından sorunlu olduğunu görüyoruz. Aynı eylemler sonluluk açısından da sorunludur. Kişisiz edilgen yapı açısından etkilenmesiz özelliklerini sergilese de, sonlu yorum aldıklarından hangi kolonda yer almaları gerektiği açık değildir.

Nakipoğlu'nun özellikle kolon 3de yer alan eylemlerin başlatıcı kavramına ilişkin olarak her iki sınıfın da özelliklerini sergiledikleri için, hangi geçişsiz eylem sınıfına girdiklerini belirlemek amacıyla görünüşsel bir kavram olan sonluluğu kullandığından bahsetmiştik. Etkilenmeli eylemler sıfatsal edilgen yapılarda görünebilirken etkilenmesizler bu yapılarda bulunamazlar (1.73).

(1.73) a. Çürü-müş elma

b. *Koş-muş atlet

Ancak, (1.72)de sözünü ettiğimiz eylemler de sıfatsal edilgen yapılarda bulunabilir²³.

(1.74) Limana varmış gemiler/garaja girmiş araba/havalanına ulaşmış yolcular

Bu tür eylemler Nakipoğlu'nun savı için sorun yaratır ve başlatma ile sonluluk kavramlarına bakarak bu eylemlerin hangi sınıfa girmesi gerektiğine karar vermek güçtür.

Nakipoğlu'nun etkilenmelileri belirlemek amacıyla kullandığı bir başka tanı testi ise Türkçe'de eylem köküne getirilen *-Ik* ekidir. Bu ekin bütün etkilenmeli eylemlerin kökü üzerine getirilemediğini Nakipoğlu da gözlemler. Örneğin *dol-*, *öl-* türü eylemler *-U* eki ile *dol-u*, *öl-ü* biçiminde durumsallaştırılırlar. Ayrıca zaten çatı eki olarak türetilmiş *aç-ıl*, *del-in* gibi eylemlerin üzerine de bu ekin gelemediğini gözlemleyerek aşağıdaki dilbilgisel kısıtlamayı düzenlemiştir.

(1.75) *-Ik* yalnızca biçimbirimsel olarak işaretlenmemiş ve görünüşsel olarak da sonlu anlam taşıyan eylemlere takılabilir.

Oysa *-Ik* eki bu koşulları sağlayan eylemlerle de kullanılamayabiliyor.

(1.76) *ak-ık kalem

*kayn(a)-ık yumurta

²³ Nakipoğlu da *var-* ve *gir-* eylemlerinin bu yapılarda ortaya çıktığını gösterir (s 86).

*kok-uk çorap

*piş-ik yemek

*var-ık gemi

*gir-ik seyirci

-*Ik* ekinin sadece bazı etkilenmelilerle uyumlu olması bir raslantı değildir. Bu ekin uyumlu olduğu bütün eylemler aslında devinim ve durumu birarada anlamları içinde barındıran eylemlerdir. Söz konusu eylemler durum değişimi betimlerler. Ancak anlamında sonluluk olan her eylem durum değişimi betimlemez. Örneğin *bit-* eylemini *bit-ik filmde* -*Ik* eki ile betimlenen durum *film* adı ile uyumlu değilken, bu eylem değişim anlamında kullanıldığında *bit-ik durumda* dilbilgiseldir²⁴.

Etkilenmeliler sınıfına giren eylemlerin hemen hemen tümünün ya durumsal bir değişim veya sonlu anlamla yorumlandığı doğrudur. Ancak tersini savlamak mümkün değildir. Yani, etkilenmesiz grubuna giren eylemler arasında sonlu olan eylemlerin de bulunduğu dikkat çekmek gerekir. Burada, Nakipoğlu'nun etkilenmeliler/etkilenmesiz ayrımını bu iki kavrama dayandırması ile ilgili olarak şunu da hatırlatalım. Bu tür ayırımlara salt anlamsal açıklama getiren çalışmalar için yapılan ortak bir eleştiri vardır. Bir çok değişik tanı aracıyla bütün dillerde belirlenmiş bütün etkilenmelileri kapsayabilen tek bir anlamsal özellik önerilememiştir (Rosen 1984). Levin (1995)'de etkilenmeliler sınıfının anlamsal açıdan homojen olmadığını kabul eder. Nakipoğlu'nun da gözlemlediği gibi bazı eylemler bazı dillerde etkilenmeli sınıfına girerken başka dillerde etkilenmesiz

²⁴ Buna benzer örnekleri Türkçede çoğaltmak olasıdır.

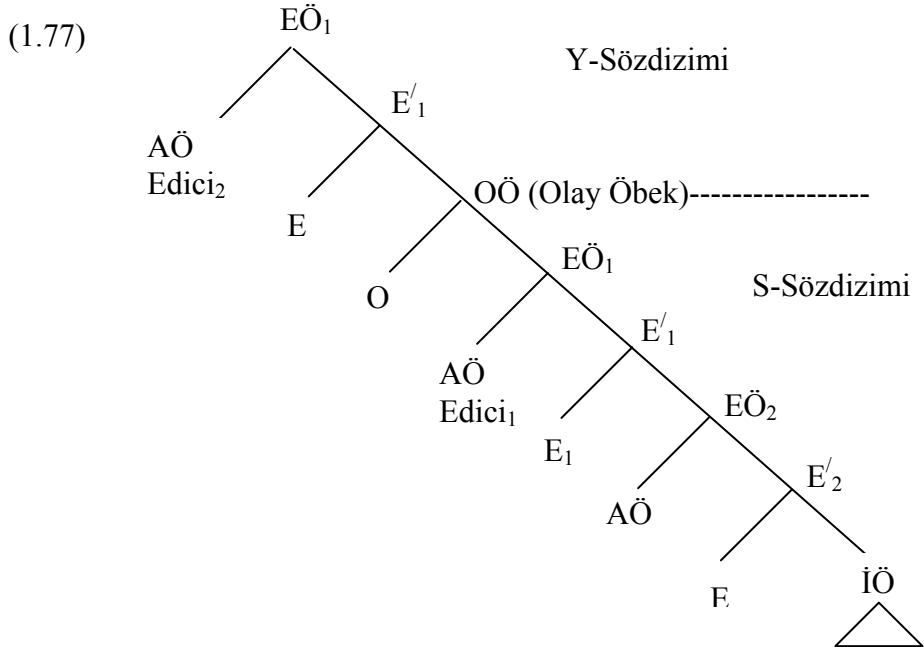
(i) *çök-ük adam (yere çökmüş anlamında)

(ii) çök-ük yüzlü adam

sınıfına girer. Örneğin *öl-* eylemi İtalyanca da etkilenmeli, Choctaw dilinde etkilenmesiz sınıfına girer (Levin 1995). Bu durum *öl-* eyleminin betimlediği olayın Türkçede sonlu ancak bazı başka dillerde sonlu olmayan bir anlam ile kullanıldığı anlamına mı geliyor? Eğer öyleyse, sözlüksel anlam-sözdizim arayüzünde sözdizimsel yapıları belirleyen anlamlar evrenselliği tartışmalıdır.

1.2.5 Sözlüksel Görünüşün Sözdiziminde Sunuluşu

Minimalist Program çerçevesinde yapılan çalışmalarda yansımalar ve işlevsel özellikler konusundaki gelişmeler bazı dilbilimcileri eylemin görünüş özelliklerinin direk olarak sözdiziminde sunulup sunulmadığı konusunu araştırmaya yöneltmiştir (Borer 1994; Cornilescu 2000; Travis 1991, 2000; Ritter ve Rosen 2000; van Hout 2000). Ancak, bu araştırmacıların görünüş özelliklerinin sözdiziminde nasıl kodlandığı konusunda farklı görüşleri vardır. Travis olay yapının kodlandığı bir öbek yapı önerir (1.77).

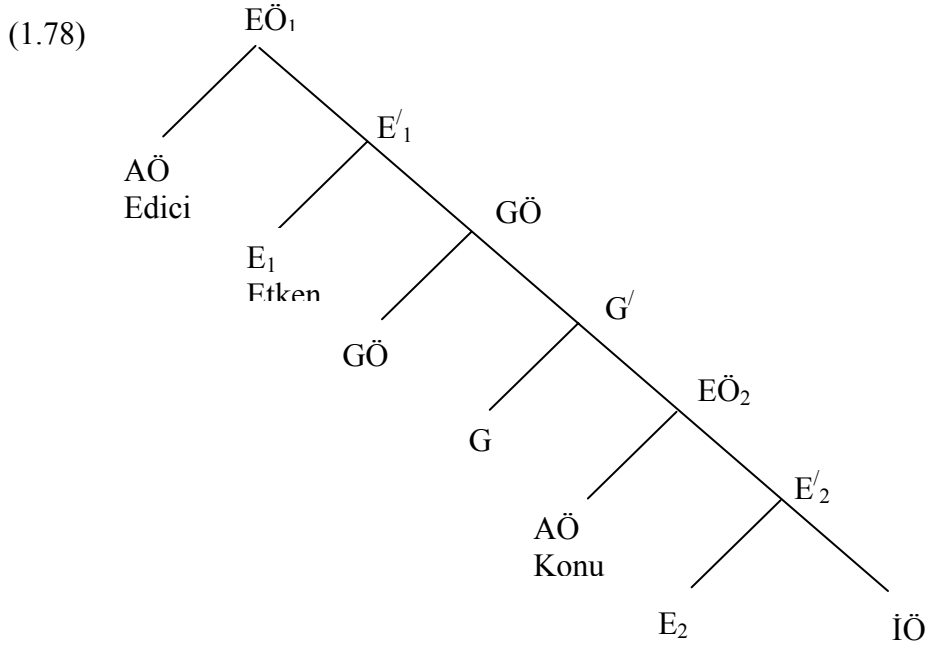

(1.77)de Travis'in önerdiği olay öbeği (OÖ) üretimsel sözdizimi ile sözlüksel sözdizimini birbirinden ayırır. OÖ'nün dışında kalan alan, ettirgenliğin sunulduğu

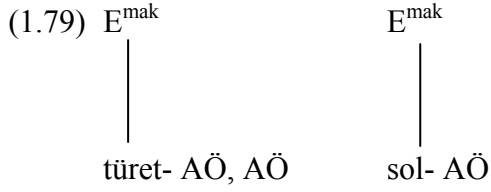
alan olarak öngörülürken, OÖnün içindeki EÖ₁ de sözlüksel ettirgenliğin alanıdır.

Travis ayrıca bu olay öbek yapısının içindeki iki EÖ arasında bir görünüş öbeği (GÖ) olduğunu savunur. Travis bu işlevsel kategorinin varolduğu savını, Tagalog dilinden sağladığı örneklerle destekler. Tagalogda sözlüksel ettirgen biçimbirimi olan *-pag* eki ile eylem kökü arasında ortaya çıkabilen bir bitişsizlik biçimbirimi vardır. Bu ekin sözdizimindeki yeri GÖnün nerede yer alabileceğine dair ip ucu verir.

Tagalogdan sağladığı bu veri Travis'in içindeki görünüş olarak da adlandırdığı bu görünüş öbeğinin yalnızca EÖ₂'yi odağına alacak biçimde konumlanması gerektiğini gösterir (1.78).

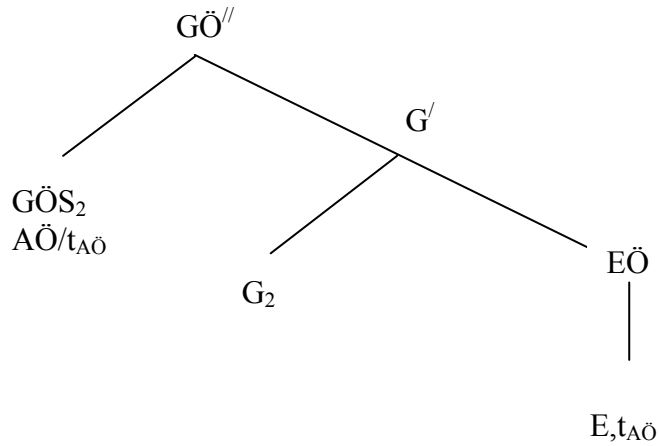
Borer, Ritten ve Rosen ile Van Hout yapısal durum yükleme ile sonluluk bilgisi arasında bir ilişkinin varolduğunu savunur ve GÖnün EÖ dışında yer alması gerektiğini savunurlar. Borer iç ve dış üye ayrımının bulunmadığı ve üyelerin hiyerarşiye sahip olmadığı bir sözlüksel kütük önerir. Borer'ın önerisinde de bitleştirme kurallarına gerek yoktur. Böylelikle, Borer öbek yapının bu sözlüksel kütüklerin yansımasıyla kurulduğunu varsayar (1.78).

(1.79)de görüldüğü gibi *türet-* eylemi iki üye alır ve bunlarla birlikte maksimum eylemi (E^{mak}) oluştururken, *sol-* bir üye ile E^{mak} oluşturur. Dilbilgisel işlevlerin doğru olarak yüklenmesi için gerekli olan üyelerin hiyerarşili sunumu, bu üyelerin işlevsel öbeklerin GÖS konumuna taşınmasıyla gerçekleştirilir. Eylemle ilişkili üyeler GÖS konumunda durum yüklemesi gibi işlemler yoluyla tümcede varlık kazanır. Borer **nesne durumunun** Görünüş Öbeğinin GÖS konumunda yüklendiğini savunur

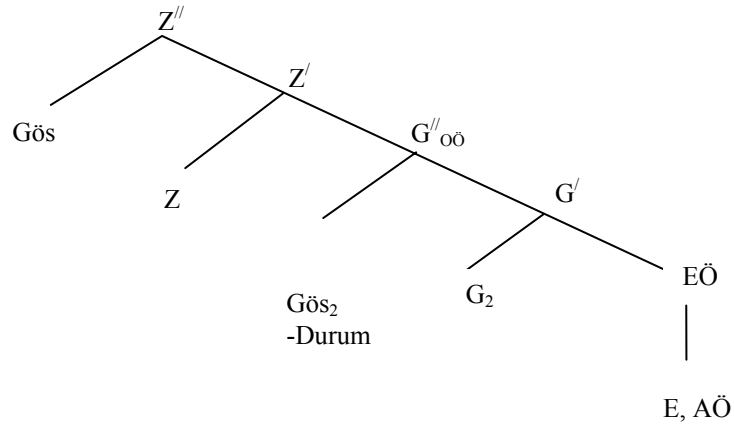
(1.80).

(1.80)

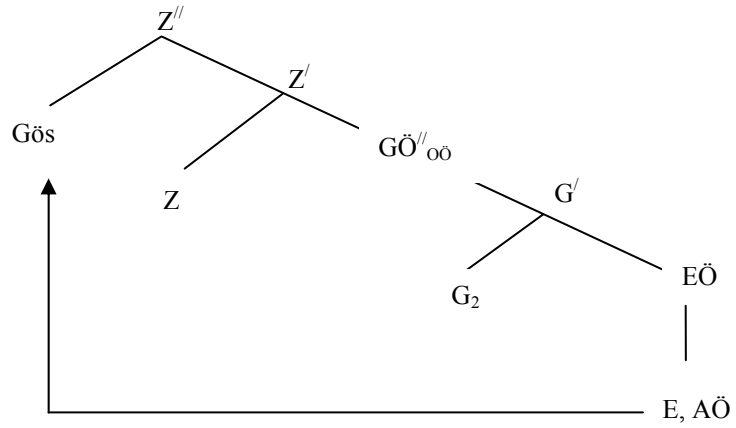

(1.80)deki ağaçta [GÖS, GÖ]de yer alan AÖ gösterici-baş ilişkisi sonucu olayın ölçeği yorumunu alır. GÖ yansımasının içindeki malzemeler bir çeşit çekirdek anlamı oluşturur. Bu çekirdek anlam, GÖ dışındaki eklentiler, bitişsizlik belirteci gibi işlemciler tarafından değişime uğrayabilir. Buna göre etkilenmeliler, etkilenmesizler, ve basit geçişli eylemlerin görünüş yapısının nasıl üretildiğini gösteren türetimleri sırasıyla inceleyelim.

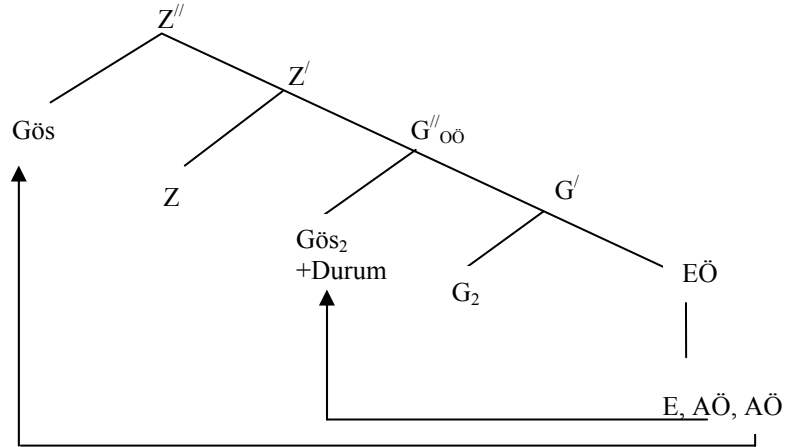
(1.81) a.

b.

c.

(1.81a)daki türetimde GÖS pozisyonu yansıtılmıştır ve doldurulması gerekir. Bu pozisyona taşınan AÖ ölçüm yorumunu alır ancak durum yüklemesi gerçekleşmediğinden ZAMAN öbeğinin (ZÖ) GÖSüne taşınır ve yalın durum yüklenir. (1.81b)de ise GÖnün GÖSü yansıtılmamıştır. Bu nedenle, AÖ direk olarak [GÖS, ZÖ]ye taşınır ve yalın durum yüklenir. Bu türetim ölçüm aktive olmadığından

sonlu olmayan yorumunu alacak tümceler üretir. (1.81c) ise iki üyeli eylemleri üreten bir türetimdir. Ad öbeklerinden biri [GÖS, GÖ]ye diğeri ise [GÖS, ZÖ]ye taşınır. Buradaki öbekler herhangi bir GÖSe taşınma konusunda serbesttir. Ortaya çıkan tümce kabul edilemez bir yorum alıyorsa, bu sözdiziminden değil dünya bilgisinden kaynaklanıyordur. Borer bu üç konfigürasyon ile çok sayıda eylemin görünüş yansımasını açıkladığını savlar, ancak bazı eylemler bu hesabın dışında kalmaktadır. Örneğin, *koş-* gibi etkilenmesiz eylemlerin SON NOKTA ya da YOL rolü yüklü bir iç üyeye evsahipliği yapması durumunda, tümcenin sonlu yorum alması durumunu açıklamaz. Borer, bu eylemlerin SON NOKTA rolü yüklü ilgeç öbeğinin (İÖ) üye değil eklenti olduğunu varsayar ve GÖ yansımasına eklendiklerini öngörür. Bu tür yapılarda tek üye olan EDİCİ/AKTÖR olayın ölçülmesini sağlayan üyedir. Bu İÖnün yokluğunda olay da ölçülmez. Bu modelde *it-*, *çek-* türü eylemler sorun yaratır. Bu eylemler de İÖ alırlar ancak almadıkları durumda iç öbeğin *-I* durumu yüklendiği halde neden sonluluk ifadesi çıkmadığını açıklamak olanaklı değildir. Ancak, Borer'in önerisi bu AÖnün de ölçek olarak kabul edilmesi yönündedir. Ancak, *arabayı it-* ifadesinde arabanın itme olayını nasıl ölçtüğünü kavramlaştırmak olası görünmüyor.

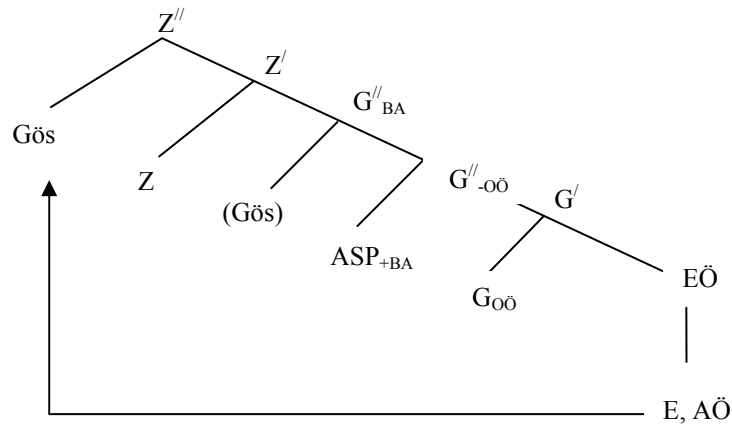
Borer'in bir başka önerisi durumsal eylemlerin iç üyelerinin nasıl durum yüklendiğini açıklamaya yöneliktir. Bu eylemler ölçüm yorumu almadıkları halde iç üyeleri *-I* durumu yüklüdür. Öyleyse, GÖÖnün GÖS konumu yansıması olmalıdır. Bu karmaşıklığı önlemek için Borer bu eylemler için GÖÖnün tanımlanmamış olduğunu varsayar ve bu durum için şöyle bir koşul ifade eder (1.81).

(1.82) Görünüş Gerçekleşmesi üzerindeki Kısıtlamalar

- Eğer $G\ddot{O}O\ddot{O}$ tanımlanmışsa $G\ddot{O} [+O\ddot{O}]$ dir.
- Eğer $G\ddot{O}O\ddot{O}$ tanımlanmışsa tamamıyla gerçekleştirilmelidir (GÖS doldurulmalıdır.)
- Her önerme tam olarak tanımlanmış en az bir görünüş budağına sahiptir.

Borer $G\ddot{O}O\ddot{O}$ tanımlanmadığı durumda $G\ddot{O}_{BA}$ (BA=başlatıcı) adını verdiği başka bir görünüş öbeğinin yansıdığını savunur. Bu durumda ölçümün olmadığı yerde bir başlatıcı olmalıdır ve $G\ddot{O}_{BA}$ $G\ddot{O}O\ddot{O}$ den daha yukarıdadır. Buna göre (1.81b)deki etkilenmesiz türetimini de yeniden düzenlemek gereklidir (1.83).

(1.83)

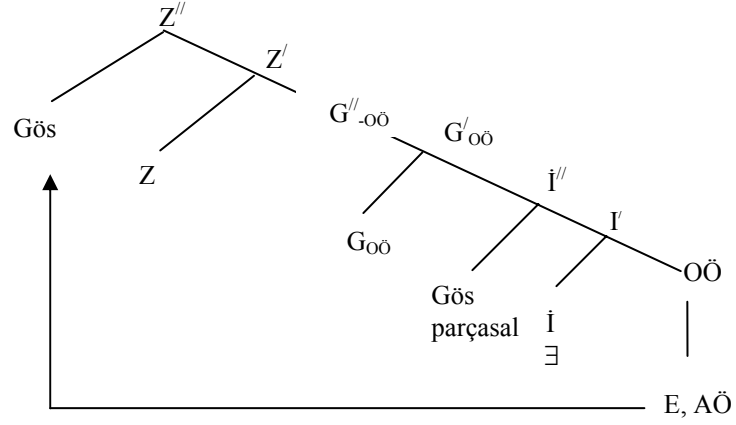

Bu türetim etkilenmesizin tek üyesinin neden EDİCİ yorumu aldığını da açıklar. Ancak, hala *bil-*, *sev-* gibi eylemlerin iç üyesinin nerede durum yüklemesi aldığını anlamak olası değildir. Etkilenmesizler için $G\ddot{O}O\ddot{O}$ GÖS pozisyonu yansımazken, durumsal geçişli eylemlerde GÖS yansır.

Borer, ayrıca, $G\ddot{O}O\ddot{O}$ altında işlevsel bir budak daha önerir ve varoluş işlemcisinin baş olduğu bu budağın GÖS pozisyonuna “tanımsız ad öbeklerinin”

(non-specific noun phrases) taşındığını savunur. Bu GÖS pozisyonunda tanımsız ad öbeği “parçasal” (partitive) durum yüklenir.

(1.84)

Aydemir (2004b) bu tanımsız ad öbeklerinin de ölçek yorumu alabileceklerini gösterir ve nesne durumu yüklemesi ile olay ölçümü arasında direk bir ilişki olmadığını savunur.

BÖLÜM 2

YENİ BİR SÖZLÜKSEL GÖRÜNÜŞ SINIFLANDIRMASI

2.0 Giriş

Bu tezin alan taramasına ayrılan 1. bölümünde, eylemlerin sözlüksel görünüş anlamları üzerinden yapılan eylem sınıflandırmalarından örnekler vermiş ve bu tarz eylem sınıflandırma geleneğinin Vendler (1967) ile başladığını not ederek, günümüze kadar geliştirilen diğer sınıflandırmalardan örnekler vermiştik (bkz. bölüm 1.2). Bu bölümde ise söz konusu çalışmalarda dile getirilen (örn. Bach 1986; Dowty 1979; Mourelatos 1978; Olsen 1994; Rothstein 2004; Smith 1991; Vendler 1967; Verkuyl 2002) sorunlar tartışılarak, temel aldıkları varsayımlar ve görünüş anlamları irdelenecektir. Bu tartışmalar ve irdellemeler sonunda bu tezin eylem sınıflandırmasında temel alacağı sözlüksel görünüş anlamları belirlenerek yeni bir eylem sınıflandırması önerilecektir.

Eylemlerin görünüş açısından sınıflanmasının 1960larda başlayıp hala güncelliğini koruyor olması ve yapılan her yeni çalışmada yeni bir eylem sınıfının önerilmesi ya da önceden önerilen sınıflandırmaların kendi içinde yeniden düzenlenmesi bize bu alanda bazı ciddi sıkıntıların yaşandığına dair ipuçları veriyor. Günümüzde hala yeni sınıflandırma araçları öneriliyor olması, bugüne kadar yapılan sınıflandırmaların eldeki dilbilgisel verileri tatmin edici bir biçimde açıklayamadığını gösterir. Bu tür sınıflandırmaların karşılaştığı en çetin sorun, sözlüksel görünüş anlamlarının yalnızca sözlükçe ile mi, yoksa sözdizimi ile mi ilişkili olduğu konusudur. Üretimsel Dilbilim Kuramınca farklı ilkelerle çalıştığı varsayılan sözlükçe ve sözdizimi modüllerinin karşılıklı olarak da çalışması gerektiği açıktır. Bu nedenle, bu tür anlamlar bu ikisinin kesiştiği sözlükçe-sözdizim arayüzü ile de

ilişkilendirilir. Örneğin, Tenny (1987, 1992, 1994) görünüş konusunu bitleştirme kurallarıyla ilişkilendirerek bazı görünüş anlamlarını arayüzün araçları olarak görür. Kısacası, sınıflandırmanın temelinde eylemlerin görünüş anlamlarının dilin hangi modülüyle –sözlükçe ile mi, sözdizimiyle mi ya da arayüz ile mi- ilişkili olduğu sorusu sorularak yapılması gerekmektedir. Bu bölümün sözünü ettiğimiz soruya da yanıt getirmek yönünde bir çaba olduğunu not ederek, bu alanda yapılan çalışmalarla ilgili sorunları sırasıyla irdeleyelim.

2.1 Eylem Sınıflandırmasına İlişkin Sorunlar

Bu bölümde görünüş sınıflandırmalarına ilişkin iki temel tartışmaya yer verilecektir. Bunlardan birincisi sınıflandırmanın sözlüksel olup olamayacağı ve sözdiziminin çıktısıyla ilişkili anlamları sözlüksel olanlardan ayırt etmenin gereğidir. İkincisi ise görünüş sınıflandırmasının doğrudan olaylarla mı, yoksa dilbilgisel ulamlarla mı ilişkili olduğu tartışmasıdır. Bu ayırımların yapılması kuramsal bir çalışma için zorunludur. Bu nedenle, bölüm 2.1.1de bu konulara açıklık getirerek, önerilecek sınıflandırmanın temel aldığı varsayımlar belirlenecektir.

2.1.1 Görünüş Anlamları Sözlüksel Olabilir mi?

Verkuyl'un bileşik görünüş kuramının ayrıntılarına bölüm 1.2.1.3de, Rothstein'in görünüş kuramına ise bölüm 1.2.1.4de yer vermiştik. Bu bölümde onların ilkellerini ve varsayımlarını irdeleyerek söz konusu iki kuramın değerlendirmesini yapacağız. Bu iki çalışmaya tartışmanın merkezinde yer vermemizin nedeni, görünüş anlamlarının sözlüksel olup olmadığı tartışmasında iki farklı uçta yer alıyor olmalarıdır.

Verkuyl (2002)²⁵ sözlüksel eylem sınıflandırmalarında ortak bir soruna işaret eder. Ona göre, görünüş anlamının bileşik bir yapısı vardır ve bu nedenle, görünüş atomik anlam olarak ele alınamaz. Bu sebeple, salt eyleme atıfta bulunarak görünüşsel sınıflandırma yapılamaz. Verkuyl bu bileşik yapının atomik parçalara ayrılarak incelenmesi gerektiğini savlar. Oysa, eylemleri görünüş anlamları açısından sınıflandıran geleneksel çalışmalar (örn. Vendler 1967), sözlüksel birimlerden daha büyük yapıları (öbek yapı, tümce vs.) temel aldıkları halde eylem sınıflandırması yaptıkları savındadırlar. Oysa, öbek yapının ya da tümcenin yorumuna bağlı olarak ortaya çıkan görünüş bilgisi ontolojik ulamlarla ilgili olamaz. Ontolojik ulamların yeri aynı zamanda sözlüksel ulamların da yeri olan sözlükçedir (Verkuyl 2002).

Verkuyl görünüş bilgisinin atomlarından biri olarak eylemin [\pm ARTIMLI] özeliği ile yüklü olduğunu savunur. Bu atomik özellik devingen olan eylemleri devingen olmayanlardan ayırt eder. Eylemler [\pm ARTIMLI] değer ile işleme girer ve eylemin üyelerinin getirdiği [\pm ABM] özellikleri ile de kaynaşarak bileşik bir görünüş anlamı oluştururlar ve ortaya SÜREÇLER, OLAYLAR ve DURUMLARdan oluşan üç sınıflı bir tipoloji çıkar. Ancak, bu sözlüksel değil, bileşik anlamın yol açtığı bir tipolojidir. Erişim, hedefte-bitişlilik ya da süre gibi kavramlar Verkuyl'e göre ontolojik kavramlardır ve dilbilgisi ile ilişkileri yoktur. Yalnızca bir bileşik görünüş anlamı olan sonluluk kavramı dilbilgisi ile ilişkilidir.

²⁵ Verkuyl'ün burada tartıştığımız görünüş modelinin anahatları Verkuyl'ün önceki çalışmalarında (1972, 1993) da bulunabilir. Ancak, görünüşün sözlüksel olup olmadığı tartışmasını açık biçimde yaptığı çalışma bu çalışmadır (bkz. Verkuyl 2002). Bu nedenle, burada direk bu çalışmaya gönderme yapılmıştır.

Görünüşün sözlüksel olup olmayacağı tartışmalarına doğrudan katkıda bulunan bir başka çalışma ise Rothstein (2004)dür. Rothstein görünüş sınıflandırmasının eylem ile ilişkili olduğunu savunur ve Vendler'in orijinal ayırımlarını temel alan bir sözlüksel sınıflandırma önerir (bkz. bölüm 1.2.1.4). Sınıflandırmasını iki anlamsal özelliğin karşıtlığına dayandırır: [\pm aşamalı] ve [\pm hedefte-bitişli]. Aslında, Rothstein hedefte-bitişliliğin bir EÖ özelliği olduğunu kabul eder. Ancak, ona göre AKTİVİTELER ile TAMAMLAMALAR arasındaki görünüşsel fark, ilkinin anlamında herhangi bir *içsel hedef/amaç* (telos) yer almazken, ikincisinin böyle bir anlamı içermesinin sonucudur. Bu nedenle, hedefte-bitişlilik eylemin anlamı ile eylem öbeği içinde yer alan diğer elemanlar arasındaki etkileşime bağlıdır. Kısacası, *koş-* ve *it-* gibi AKTİVİTE eylemleri anlamlarında içsel bir hedef/amaç içermediklerinden, TAMAMLAMA eylemlerinden farklı biçimde ele alınmalıdır.

Söz konusu görünüşsel anlam farkını daha açık biçimde anlamak amacıyla, *eat* 'ye-' eylemi ile *run* 'koş-' eyleminin aldıkları görünüş yorumlarını Rothstein'in nasıl değerlendirdiğine kendi örnekleri ile bakalım (2.1-2.2).

- (2.1) a. John ate a sandwich in ten minutes.
John ye-GEÇ. ART. sandviç İLG. on dakika-ÇOĞ.
'John 10 dakikada bir sandviç yedi.'
- b. John ate sandwiches for ten minutes.
John ye-GEÇ. sandviç-ÇOĞ. İLG. on dakika-ÇOĞ.
'John 10 dakika boyunca sandviç yedi.'
- (2.2) a. John ran for hours.
John koş-GEÇ. İLG. saat-ÇOĞ.

‘John saatlerce koştu.’

b. John ran to the store in an hour.

John koş-GEÇ. İLG. ART. dükkân İLG. bir saat

‘John dükkâna 1 saatte koştu.’

(Rothstein 2004: 30)

(2.1-2.2)deki örnekler bir TAMAMLAMA olan *ye-* eylemi ile bir AKTİVİTE olan *koş-* eyleminin baş olduğu EÖlerin hem hedefte-bitişli (2.1a-2.2b), hem de hedefte-bitişli olmayan yorumu alabildiklerini gösterir. Ancak, Rothstein’a göre *ye-* eyleminin iç üyesi eylemin anlamındaki içsel hedef/amaç bilgisinin doğal sonucu iken, böylesi bir ilişki *koş-* eylemi ile iç üyesi arasında yoktur. Kısacası, (2.1a) ve (2.1b)deki tümceler hedefte-bitişli yorumu alsın almasın, bu tümceler EÖlerinde içsel hedefi/amacı olan bir eylem baş konumundadır. (2.2)deki EÖler ise hedefli olmayan bir eylemin baş olduğu yapılardır. Böylelikle, hedefte-bitişlilik bir taraftan EÖnün bir özelliği olarak ele alınırken, diğer taraftan iç üyesinin özelliklerine bağlı olarak değişen bu anlamın TAMAMLAMA eylem sınıfının sözlüksel özelliği olarak görmek olasıdır. Oysa, *koş-* eyleminin baş olduğu EÖnün hedefte-bitişli yorumu bir iç üyenin sözdizime sokulması ile olasıdır²⁶.

Rothstein’ın verdiği ve bizim de (2.1-2.2)de sunduğumuz örnekler benzer üye yapısına sahip olmamaları açısından iyi bir karşıt çift oluşturmadıkları söylenebilir. Ancak, Rothstein geçişli bir AKTİVİTE olan *push* ‘it-’ eylemi ile geçişli bir

²⁶ Tenny (1994) bu iki eylem türü arasındaki ortak görünüş anlamına dikkat çekerek aslında hedefte-bitişlilik kavramı yerine sonluluk kavramının kullanılması gerekliliğine savlar.

TAMAMLAMA olan *build* ‘inşa et-’ eylemini karşılaştırarak savını güçlendirir (2.3-2.4).

- (2.3) a. Mary built the house *for a year/in a year.
Mary inşa et-GEÇ ART. ev İLG. bir yıl/İLG. bir yıl
‘Mary evi bir yıl boyunca/bir yılda inşa etti/yaptı.’
- b. Mary built houses for a year/*in a year.
Mary inşa et-GEÇ ev-ÇOĞ. İLG. bir yıl/İLG. bir yıl
‘Mary bir yıl boyunca/bir yılda evler inşa etti/yaptı.’
- (2.4) a. John pushed the cart for an hour/*in an hour.
John it-GEÇ. ART. araba İLG. bir saat/İLG. bir saat
‘John arabayı bir saat boyunca/bir saatte ittirdi.’
- b. John pushed carts for an hour/*in an hour.
John it-GEÇ. araba-ÇOĞ. İLG. bir saat/İLG. bir saat
‘John bir saat boyunca/bir saatte arabalar itti.’

(Rothstein, 2004: 92)

(2.3-2.4)deki örnekler iç üyesi zorunlu olan *push* ‘it-’ türü eylemlerle *built* ‘inşa et-’ türü eylemlerin aldıkları görünüş yorumunu gösterir. Rothstein’a göre içsel bir hedefi/amacı olmayan *it-* türü AKTİVİTE eylemleri iç üyeleri ne tür özellikte olursa olsun hedefte-bitişli yorumu almazlar ve iç üyenin özelliklerine göre hedefte-bitişli yorumunda farklılaşma ancak TAMAMLAMA eylemleri için geçerlidir.

Buraya kadar, Rothstein’ın hedefte-bitişlilik yorumu için EÖnin anlamına bakmasına rağmen, neden bu anlamı sözlüksel bir özellik olarak ele aldığını anlattık. Ancak, içsel hedefi/amacı olan TAMAMLAMA eylemleri ile iç üye arasındaki

ilişkinin doğasının ne olduğunu netleştirmedik. Bunun için, Rothstein'ın hedefte-bitişli kavramı ile erişim kavramının ilişkisini nasıl açıkladığına bakalım.

Yüklem belirlir bir içsel son noktası var ise o yüklem, hedefte-bitişli olarak tanımlanır. Erişim ise bu son noktanın kendisidir. Kısacası, eylemin anlamı içindeki hedefin sonuna yani erişimine ulaşıldığında tümce hedefte-bitişli yorumu alır. Ancak, Rothstein'a göre hedefte-bitişlilik ve erişim kavramlarının Krifka'nın (1998) savladığı gibi ARTIMLI-KONU²⁷ ile doğrudan ilişkisi yoktur. Bu nedenle, hedefte-bitişliliği ve artımlılığı/ölçümlülüğü birbirlerinden bağımsız olarak ele almak gerekir.

Krifka (1992, 1998) ve Verkuyl (1993, 2002)'ye göre TAMAMLAMALAR artımlı/ölçümlü bir doğaya sahiptir, çünkü bu eylemlerin KONU üyesi ile artımlı bir konusal ilişkisi vardır. Artımlı-Konu terimi ilk kez Dowty (1991)'de²⁸ kullanılmıştır ve bu kavramın temelinde *benzer-yapı*²⁹ (homomorphism) kavramı vardır. Hedefte-bitişli yüklemle bu benzer yapı ilişkisi 'parça-sı' ilişkisidir. Eğer x y 'nin parçası ise ve eğer eylem y 'yi o olayı üzerine çakıştırırsa, x 'i de o 'nun parçası olan o' üzerine **döşemelidir**. Bu ilişki nedeniyle, TAMAMLAMA eylemlerinin betimlediği olayların

²⁷ Bu tezde, *artımlılık* terimi Dowty'nin (1991), Krifka (1992, 1998)'in ve Verkuyl (1993, 2002)'nin kullandığı 'incrementality' terimi yerine ve *ölçümlülük* terimini ise Tenny'nin tanımladığı 'measuring-out' terimlerinin karşılığı olarak kullanılmıştır.

²⁸ Krifka (1989, 1992)'de Dowty'den bağımsız olarak aynı fikri biçimsel bir şekilde geliştirmiştir.

²⁹ Matematikte kullanılan *benzer-yapı* teriminden esinlenen Dowty bu kavramı şöyle tanımlar: benzer-yapı, *tanım kümesinden* (domain) *değer kümesine* (range) giden bir fonksiyondur. Bu fonksiyon tanım kümesiyle değer kümesi arasındaki yapısal ilişkiyi yansıtır.

zamansal büyüklüğü, iç üyeye ne olduğuna bakılarak belirlenebilir. Eğer eylem ölçümlü bir eylemse, iç üyesi KONU ile öylesine bir ilişkiye girer ki, iç üyenin özellikleri³⁰ eylem öbeğinin hedefte-bitişli yorumunu belirler.

Rothstein TAMAMLAMALARla ilgili kuramında, yukarıda bahsedilen ve hedefte-bitişliliği ölçümlülüğün ve iç üyenin sayılabilirliğinin bir sonucu olarak gösteren kuramlarla ilgili sorunları irdeler. Bunlardan birisi bazı eylemlerin iç üyesinin hem artımlı hem de artımlı değilmiş gibi yorumlanmasıdır (2.5).

- (2.5) a. John wiped glass/polished silver for several hours/*in several hours.
'John saatler boyunca bardak sildi/gümüş parlattı.'
- b. John wiped the table/polished the vase in five minutes
John 5 dakikada masayı sildi/vazoyu parlattı.'
- c. John wiped the table/polished the vase for five minutes.
John 5 dakika boyunca masayı sildi/vazoyu parlattı.'

(2.5a)da iç üye sayılabilir olmadığından tümce hedefte-bitişli yorumu almaz. Ancak (2.5b-c)deki örnekler iç üyenin hem ARTIMLI-KONU (bkz. 2.5b), hem de ARTIMLI-olmayan-KONU (bkz. 2.5c) olarak yorumlanabildiğini ve buna bağlı olarak da (2.5b)deki tümcenin hedefte-bitişli, (2.5c)deki tümcenin ise hedefte-bitişli olmayan yorumunu aldığını görüyoruz.

Rothstein'ın saptadığı bir başka sorun ise *tamir et-*, *kurut-*, *yıka-* gibi eylemlerin iç üyeleri ile savlandığı gibi kademeli³¹ bir ölçüm ilişkisine sahip olmamasıdır. Örneğin, *yıka-* eyleminin betimlediği olayda yıkanacak nesnenin

³⁰ Krifka'nın önerdiği *quantized-unquantized* 'sayılabilir-sayılamaz', Verkuyl'ün önerdiği *Specified Quantity from A* 'Adan Belli bir Miktar' özelliği gibi.

³¹ Kademeli terimi 'gradual' terimini karşılamak amacıyla kullanılmıştır.

parçaları tek tek ve sırayla yıkanmaz ya da bisiklet tamir etme olayında bisikletin tüm parçaları değil, yalnızca bozuk olan bir parça/parçaları tamir edilir. Rothstein bu tür örneklerle dayanarak olayın büyüklüğünü KONU üyesinin büyüklüğü değil, konunun maruz kaldığı durum değişiminin³² ölçtüğünü savlar. Erişim ise bu değişimi içeren OL ‘BECOME’ olayının en son noktasıdır ve ARTIMLI-KONU (etkilenen üye) da erişimin üyesidir.

Kısacası, Rothstein’in kuramında TAMAMLAMALAR, bir AKTİVİTE ile genişletilmiş OL olayının bir araya gelmesinden oluşur. Erişim de bu OL sürecinin son noktasıdır³³. Böylece, OLMALAR ile TAMAMLAMALAR, OL olayı ile ilişkili olduklarından hedefte-bitişli, diğerleri ise hedefte-bitişli olmayan olayları betimlerler.

Rothstein’in temel aldığı diğer bir görünüşsel özellik ise aşama kavramıdır. OLMALAR ve DURUMLARın ortak olarak sergiledikleri dilbilgisel benzerlikleri açıklayabilmek için onların ortak bir görünüş özelliğini paylaşıyor olmaları gerekir³⁴.

³² Burada durum değişimi kavramının devingen eylemlerin içerdiği değişim ile direk ilgisi yoktur. Olayı betimleyen eylemin üyesinin olaydan etkilenerek içsel bir değişime uğraması bağlamında kullanılmaktadır. Oysa, bir şeyin fiziksel olarak yol alması da bir değişimdir. Ancak, yer değiştirme bu anlamda durum değişimi sayılmaz.

³³ Ancak bu karmaşık yapıyı yani iki ayrı olayı birbirine ilişkilendiren şey ETTİRGENLİK değildir. AKTİVİTE ve OL olaylarını ölçümlülük (ÖLÇ) ilişkisi birbirine bağlar.

³⁴ Vendler bu iki ayrı sınıf içinde yer alan eylemlerin İngilizce’de *-ing* ile kullanamadıklarını gözlemlemiş ve bu ortak özelliğe dikkat çekmiştir.

Rothstein aşama özelliğinin bu ilişkinin temelinde olduğunu söylerken, bu özelliği devingenlik kavramının yerine kullanmaktadır. Ona göre, DURUMLAR [-aşamalı] değere sahiptir ve devingen değildir. OLMALAR ise yine [-aşamalı] değere sahiptir ancak bunun nedeni anlık olmalarıdır. Aslında, Rothstein'ın sözlüksel görünüş anlamı olarak aşama kavramını kullanmasının nedeni DURUM ve OLMALAR sınıfına giren eylemlerin dilbilgisel görünüş olarak adlandırılan ve İngilizcede dilbilgisine *-ing* ile sunulan bitişsizlik görünüş ekiyle kullanılamamasıdır.

2.1.2 Değerlendirme

2.1.2.1 Rothstein'in önerdiği sınıflandırmanın sorunları

Rothstein'in sınıflandırmasında temel aldığı iki sözlüksel görünüş kavramının da sorunlu olduğunu göstermek olasıdır. Önce, hedefte-bitişli kavramı üzerinde duralım. Rothstein hedefte-bitişliliğin EÖ özelliği olduğunu kabul etse de, TAMAMLAMALAR adı altında bir eylem grubu öngörür demiştik. Bu sınıfa giren eylemlerin iç üye özelliklerinin EÖ'nün hedef yorumunu değiştirebildiklerini (2.1)de ve (2.3)de gördük. Bu bölümde, AKTİVİTELER altında sıralanan *it-* ve *çek-* gibi geçişli eylemlerle *koş-* gibi geçişsiz eylemlerin iç üyelerinin TAMAMLAMALAR'ından farklı olduğu gözleminin salt anlama bakılarak yapılmasının sakıncalarını göstereceğiz ve bu farklı sözdizimsel davranışları temel alırken öbek yapmayı dikkate almak gerektiğini savlayacağız.

Rothstein'ı eleştireceğimiz bir başka nokta ise eylemin içsel anlamında yer alan hedef/amaç kavramını yalnızca TAMAMLAMALARA has olarak göstermesidir. Bu sebeple, eylemin içsel kendineözgü anlamında hedef/amaç bilgisinin bulunmasıyla durum-değişim kavramının örtüşmediğini göstereceğiz ve

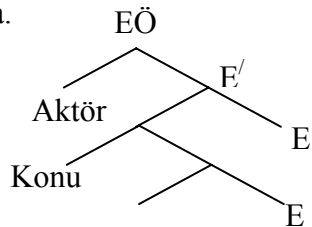
TAMAMLAMALARı farklı kılan anlamın direk değişim anlamından kaynaklandığını savunacağız. Bir üçüncü eleştiri Rothstein'ın bütün anlık olayları değişim eylemleri olarak ele almasından kaynaklanır. Bazı eylemlerin içsel olarak süreli algılanmadıkları halde değişim anlamı da içermediklerini göstereceğiz. Bunun tersi, değişim eylemleri oldukları halde olayları sonlandırmayan eylemlerin de (dereceli OLMALAR) Rothstein'ın kuramı için sorun olduğundan bahsedeceğiz. Son olarak yalnızca bazı TAMAMLAMALAR ile değişim kavramı arasındaki savlanılan türden bir ilişkinin varolduğunu ve Rothstein'ın bunu sınıflandırmaya dahil ediş biçiminin teknik olarak sorunlu olduğunu göstereceğiz.

Herşeyden önce, *koş-* gibi geçişsiz bir eylemle yalnızca geçişli eylemlerden oluşan TAMAMLAMA sınıfını karşılaştırırken üye yapısından kaynaklanabilecek farklılıkların göz ardı edilmemesi gerektiğini söyleyelim. Bu nedenle önce üye yapısının benzerliği açısından *it-* türü geçişli AKTİVİTELERle TAMAMLAMALARı karşılaştırmak daha anlamlı olur, ancak bunu yaparken de bazı sözdizimsel özellikleri dikkate almak gerekir. Verkuyl (2002)'de savlandığı gibi bileşik anlam sözdiziminin çıktısıdır ve öbek yapıyı dikkate almak zorundadır.

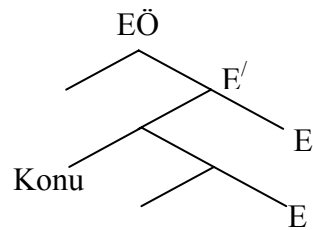
- (2.6) a. Çocuk 1 saat boyunca araba/*arabalar itti.
b. Çocuk 1 saat boyunca arabayı/arabaları itti.
c. Çocuk arabayı markete 1 saatte itti.
d. *Çocuk 1 saatte markete bir araba itti.
- (2.7) a. Çocuk 1 saat boyunca şiir/şiirler yazdı.
b. Çocuk 1 saat boyunca şiiri/şiirleri yazdı.
c. Çocuk şiiri defterine 1 saatte yazdı.
d. Çocuk deftere 1 saatte 1 tane şiir yazdı.

(2.6)daki örnekler *it-* eyleminin iç üyesi üzerinde birçok kısıtlama olduğunu gösteriyor. (2.6a)da iç üye *araba* çoğul eki alamaz. (2.6d)de (2.6c)nin tersine dolaysız iç üye *bir araba* eylem önünde, dolaylı iç üye ise dışarıda olduğu durumlarda tümce dilbilgisel değildir. Bu kısıtlamaların hiç birisi bir TAMAMLAMA eylemi olan *yaz-* için yoktur (2.7). Aydemir (2004b) *it-* türü eylemlerin iç üyelerinin üzerindeki kısıtlamaların TAMAMLAMALARın iç üyelerinden farklı olarak başka bir sözdizimsel pozisyonda işleme başlamalarından kaynaklandığını savlar. Aslında, bu sav *it-* türü eylemlerin üyelerinin aldığı konusal roller açısından da desteklenebilir. Eylemin nesne konumuna yükselen iç üyesi *arabayı/arabaları* (2.6b) olaydan etkilenen ve aynı zamanda devinim halinde olan üyesidir, yani *it-* türü eylemlerin dolaysız iç üyeleri KONU rolü yüklüdür. Ancak, ARTIMLI-KONU olarak yorumlanamazlar. Bu açıdan *koş-* türü eylemlerin dış üyeleriyle anlamsal benzerlikler sergilerler. *Koş-* türü eylemlerin dış üyeleri de devinim halindeki KONUdur. Bu iki eylem türü arasındaki fark, üye sayısındadır. *İt-* türü eylemlerin dış üyesi AKTÖR iken, içteki üyesi KONUdur. *Koş-* türü eylemlerin dış üyesi hem KONU, hem de AKTÖR olarak yorumlanabilir. Bu nedenle, *koş-* eyleminin KONU üyesi özne konumuna yükselirken, *it* eyleminin KONU üyesi nesne konumuna yükselir. Öyleyse, *koş-* eyleminin üyeleri ile *it-* eyleminin üyelerini geçici olarak (2.8)deki şekilde göstermek olasıdır.

(2.8) a.

b.

Her iki eylemin KONU üyesi ağaçta aynı pozisyonda gösterilmektedir. Bu ağaçlardaki en önemli fark (2.8a)daki KONU üyesi ile birlikte bir AKTÖR üyenin de varolmasıdır. (2.8b)de KONU üyesi aynı zamanda dış üyedir³⁵. Bu nedenle, *koş-* türü eylemler hem dolaysız iç üye hem de dolaylı iç üyeyi tercihen seçebilirler. *İt-* türü eylemler ise yalnızca dolaylı iç üyeyi tercihen seçebilir.

(2.9) a. Atletler bitiş çizgisine koştu.

b. Atletler 1 kilometre koştu.

(2.10) a. Adamlar arabayı yokuşun sonuna itti.

b. *Adamlar arabayı 1 yokuş itti.

Burada not etmemiz gereken şey Rothstein’in hedefte-bitişli yorumunu değişimin bir uzantısı olarak görmesidir. Oysaki bu eylemlerin betimlediği olayları sonlandıran üyeler *bitiş çizgisine*, *1 kilometre* (ARTIMLI-KONU) ve *yokuşun sonuna* AÖleridir ve bu üyeler aynı zamanda sırasıyla *koş-*, ve *it-* eylemlerinin betimledikleri olayların hedefi olarak yorumlanabilirler. Ancak, etkilenen ya da değişime uğrayan üyeler bu üyeler değildir. Her iki eylem için de KONU üyesi olan *atletler* ve *arabayı* AÖleriyle sunulan üyeler değişime uğrar ama söz konusu olan durum değişimi değil, yer değişimidir³⁶. Bu üyeler yalnızca yer değiştirir, içsel değişim geçirmezler. O halde, Rothstein’in ya değişim kavramını yer değişimini de içine alacak biçimde geniş tutması ya da hedefte-bitişlilik ile sonluluk kavramını ayrı ayrı ele alması gerekir.

³⁵ Bu üyenin üst GÖS konumuna taşındığını varsayacağız.

³⁶ Değişim kavramı farklı çalışmalarda farklı biçimde ele alınmaktadır. Bazı dilbilimciler (örn. Jackendoff 1993; Kural 1996) yer değişimini durum değişiminden ayırır ve ettirgenlik kavramının ya da ETKİLENEN rolünün yalnızca durum değişimiyle ilgili olduğunu savlar.

Öyleyse, Rothstein'in AKTİVİTELER olarak sınıflandırdığı eylemler bile kendi aralarında sonlu yorum açısından farklılık sergilerler. Aslında, bu durum bile bu yorumun sözlüksel sınıflandırmanın bir sonucu olmadığını göstermeye yeter. Eylemlerin öbek yapısını ve sözdizimsel bazı kısıtlamaları dikkate almaksızın yapılacak salt anlamsal çözümlemeler durumu açıklamakta yetersiz kalacaktır. Sonuç olarak, eğer hedefte-bitişli/sonlu yorumu iç üyenin sözdiziminde nerede olduğuna bakılarak açıklanabiliyorsa sözlüksel sınıflandırmada temel alınmamalıdır.

Rothstein (2.3-2.4)de TAMAMLAMALARı AKTİVİTELERden ayırmanın bir yolunun iç öbeğin görünüşsel anlam üzerinde bir etkisinin olup olmadığına bakmak olduğunu söyler. Oysa, geçişsiz AKTİVİTE eylemlerinin iç üyeleri de benzer bir anlam değişimine yol açarlar.

- (2.11) a. Çocuk müzeyi 1 saatte/1 saat boyunca dolaştı.
b. Çocuk 5 kilometrelik mesafeyi 1 saatte/*1 saat boyunca koştu.
- (2.12) a. Çocuk *1 saatte/1 saat boyunca müze dolaştı.
b. Çocuk 1 saatte/1 saat boyunca uzun mesafe koştu.

(2.11-2.12)deki *dolaş-* ve *koş-* eylemlerinin içsel üyeleri de herhangi bir değişim geçirmez. Ancak, iç üyelerin özellikleri tümceler sonluluk yorumunu değiştirir. Bu örnekler daha önce yaptığımız bir tespiti doğrulamaktadır. Sonluluk ile hedefte-bitişlilik tam tamına örtüşen kavramlar değildir. Eğer Rothstein'in savladığı gibi hedefte-bitişlilik ile değişim kavramları birlikte ele alınacaksa sonluluk kavramının bunun dışında tutulması gerekir. Diğer taraftan, daha önce de önerdiğimiz gibi değişim kavramını genişletmek de olasıdır.

Burada, Rothstein'in hedefte-bitişli yorumunu TAMAMLAMA eylemlerinin sözlüksel özelliği olarak da görmesiyle ilgili bir başka sorunu ele alacağız. Rothstein

bu eylemlerin içsel olarak bir hedef/amaç anlamı içerdiğini söyler. Ancak, içsel olarak hedef/amaç içeren her eylem hedefte-bitişli yorumu almaz. Örneğin, içsel olarak hedef/amaç içeren *kız-, özen-* türü DURUMLAR hedefte-bitişli değildir. Bunun nedeni bu eylemlerin devingen anlam içermeyişleridir. Aslında bu eylemlerin dış üyeleri değişim etkisinde olan üyelerdir ancak hedef AÖleri ile sözdizimine sunulan iç üyeler böylesi bir değişim yorumu almadığı gibi, bu eylemlerle betimlenen durumları da sonlandırmazlar. Kısacası, eylemin sözlüksel anlamında hedefin yer alması eylemin hedefte-bitişli olmasını garantilemez. Türkçede *-E* durumunun AÖye yüklenmesiyle alınan hedef yorumu ile olayın son noktasının her zaman örtüşmediğini örnekler ile gösterelim (2.13).

- (2.13) a. Çocuk (merdivene) oturdu.
b. Çocuk (merdivene) koştu.
c. Çocuk merdivene baktı.
d. Çocuk merdivene tırmandı.

(2.13a)da *otur-* eylemi ile betimlenen olay bir devinimdir ve bu devinimin hedefi *merdivendir* ve devinim eylemin ulaştığı son nokta olarak yorumlanabilir. (2.13b)de *koş-* eylemi ile betimlenen olayın hedefi *merdivendir* ve hedefe ulaşıldığında koşma olayının da sonuna erişilmiş olur. Her iki tümcede de iç üyenin zorunlu üye olmadığını ve bu örneklerde değişimin iç üye ile ilişkili değil, dış üye ile ilişkili olduğunu ancak bu değişimin yine durum değişimi olarak yorumlanamayacağını not edelim. (2.13c)de *bak-* eylemi ile betimlenen durumun hedefi yine *merdivendir* ancak burada *merdiven*, *bak-* eyleminin betimlediği olayı sonlandırmaz³⁷. (2.13d)deki

³⁷ (2.13c)deki tümcede merdivenin bakma eyleminin son noktası olarak anlaşılması bağlama bağlı olarak değişebilir. *Bak-* eyleminin betimlediği olayı, çocuğun başka

örnek ise daha da ilginç bir yorum içerir. Aslında *tırman-* eylemi *koş-* eylemine benzer bir görünüş özelliğine sahiptir. Ancak *tırman-* eylemi iç üyesinin zorunlu olması açısından *koş-* eyleminden farklıdır. Bu iç üye *-E* durum eki yüklü bir AÖ olduğunda ve olayın üzerinde ilerlediği yol olarak yorumlandığında sonlu olmayan yorum alabilir.

(2.14) a. Esen 1 saat boyunca dağa tırmandı.

b. *Esen 1 saat boyunca dağın zirvesine tırmandı.

(2.14a)da *tırmanmanın* betimlediği olayın hedefi *dağdır* ancak son noktası dağın zirvesidir, bu nedenle (2.14a)da son noktaya ulaşma bilgisi yoktur. Ancak (2.14b)de *tırman-* eyleminin gösterdiği olayın hedefi de son noktası da dağın zirvesidir. Bu nedenle, tümce sonlu yorum alır. Kısacası, hedef üye her zaman sonlanma bilgisini de garanti etmez.

Tartışacağımız bir başka konu, Rothstein'ın bütün anlık olayları değişim eylemleri olarak ele almasıdır. Oysa (2.15)deki örnekler bazı eylemlerin anlık yani

bir yöne bakarken gözünü merdivene çevirmesi olarak yorumlanırsa, bunu bir durum değişimi olarak yorumlamak olası. Ancak, bu anlamda bile değişim hedef üzerinde değildir. Bunu tümcede ekstra bilgilerle daha açık biçimde görünebilir hale getirebiliriz.

2.i. Çocuk birden merdivene baktı.

2.ii Çocuk merdivene uzun uzun baktı.

Daha sonraki bölümlerde bunun nedenin *bak* eylemi ile *otur-* eyleminin ortak görünüş özellikleriyle sınırlandıkları, ancak yalnızca birincisinin hedef AÖyü üye yapısında zorunlu olarak almasından kaynaklanan bir özelliğe sahip olduğunu göstereceğiz.

işsel süresi olmayacak biçimde yorumlanmalarına rağmen, (2.16)daki eylemlerin aksine değişim bilgisi içermediklerini gösterir.

(2.15) a. Çocuk birden kafasını duvara çarptı.

b. Çocuk kitabı masaya vurdu.

c. Annesi çocuğa bir şamar attı.

(2.16) a. Babam parmağını kesti.

b. Bacağımı kırdım.

c. Babam anahtarını buldu.

(2.15)daki eylemler değişim bilgisi bulunmadığı halde işsel olarak sayılabilir, yani temas noktasında eylemin betimlediği olayın gerçekleştiği bilgisi vardır. Bunların süreli yorumu ancak tekrar yorumu ile birlikte ortaya çıkabilir. Oysa, (2.16)da değişim eylemlerinin betimlediği değişim olaylarının hem hedefi, hem de değişime uğrayan üyeleri aynı üye olduğundan tümceler hedefte-bitişli yorum aldıkları biçiminde yorumlanabilirler. Oysa, (2.15)deki eylemler işsel bir süreleri olmadığı halde Rothstein'in sınıflandırmasında AKTİVİTELER arasında yer alır.

Rothstein için bir başka sorunlu eylem grubu *soğu-*, *ısın-* gibi dereceli değişim eylemleridir. Bu eylemlere işsel değişim anlamı içermeyen ama dereceli bir yer değişim anlamı yüklü olan *yüksel-*, *ilerle-*, *yanaş-* türü eylemler ile karşıt oluşturmak olasıdır.

(2.17) a. Hava 2 gün boyunca/2 günde soğudu.

b. Sular 2 gün boyunca/2 günde iyice ısındı.

(2.18) a. Uçak 2 saat boyunca/*2 saatte yükseldi.

b. Askerler 2 saat boyunca/*2 saatte ilerlediler.

Her iki eylem grubunda da *X zaman boyunca* anlatısı uygundur. (2.17)deki eylemler için Rothstein bunların OLMALARdan türetilmiş TAMAMLAMALAR olarak kabul eder. Ancak (2.18)deki eylemler için böylesi bir sav geçersizdir. Bu eylemler (2.18)deki kullanılış biçimiyle sonlanmış olarak yorumlanamazlar. Bu eylemlerin sonlu yorumu içte bir ölçüm öbeğinin var olması ile olasıdır.

(2.19) Uçak 2 saatte 5000 metre yükseldi.

(2.19)da *5000 metre* AÖsünün yer alması *2 saatte* tamamlama anlatısının da tümce ile uyumlu olmasını sağlar. Böylece, *uçak*'ın 2 saat sonunda 5000 metreye ulaştığı yorumu olası olur. Kısacası, bu eylemler ancak tümcede bir ölçüm öbeği olduğunda sonlu yorum alabilmektedir. Oysa (2.17)deki eylemler için böylesi bir zorunluluk yoktur. Rothstein'in Sınıflandırmasında bu tür eylemlere aslında yer yoktur. Rothstein yaptığı Sınıflandırmada bu eylemleri AKTİVİTE sınıfına yerleştirmek zorundadır ve bu da onun AKTİVİTELERi yorumlayış biçimi için problem yaratır. Ona göre, AKTİVİTELER küçük bir aralığa kadar homojendir, DURUMLAR ise en küçük zaman birimine kadar homojendir. *Yüksel-*, *alçal-* türü eylemlerin aralığı olduğunu söylemek ise güçtür. Bu tür eylemler başladıkları andan itibaren gerçekleşiyor biçiminde yorumlanırlar. Bu özellikleriyle Rothstein'in sınıflandırmasında AKTİVİTELERden farklıdırlar, ancak devingen özelliklerinden dolayı DURUM olmadıkları da açıktır. Öyleyse, bu eylemler hangi sınıfa girer? Eğer bunlar OLMALAR sınıfında yer alıyorsa, neden değişim olayı bu eylemlerin tek üyesinin değiştiği bilgisini içermez?

Don- ile *yüksel-* türü eylemleri farklı kılan anlam karşıtlığı *sil-* türü eylemler ile *temizle-* türü eylemler arasında da vardır. Bu eylemlerin betimlediği olaylar AKTÖR rolü yüklü bir üyenin bir yüzey üzerinde yaptığı etkinlik olarak

tanımlanabilir. Ancak, *sil-* türü eylemlerin anlamı iç üyenin değiştiği durumu içermezken, *temizle* türü eylemlerin anlamında iç üyenin AKTÖRün etkinliği sonucu aldığı yeni durumu da içerir. Bu iki eylem türü arasındaki anlamsal fark, aşağıdaki görünüşsel yorum farklarına neden olur.

- (2.19) a. Ayşe camı 15 dakika boyunca/15 dakikada sildi, ama cam hala kirli.
b. Ayşe camı 15 dakika boyunca temizledi ama cam hala kirli.
c. Ayşe camı 15 dakikada temizledi (*ama cam hala kirli).

(2.19b-c)de içinde yeni durumu da barındıran *temizle-* eylemi yalnızca *X zaman boyunca* anlatısıyla hedefte-bitişli olmayan yorumu alabilir, ve *X zamanda* anlatısıyla hedefte-bitişli yorumu almak zorundadır. Oysa, *sil-* eylemi ile her iki anlatı da olasıdır. Bu eylemle birlikte *X zamanda* anlatısı ile AKTÖRün işini ARTIMLI-KONU üzerinde bu süre zarfında yapıp tamamladığını yorumlarız. Oysa, amaca ulaşıldığına dair bir bilgiyi içermez. Rothstein'in sınıflandırmasında bu iki tür eylem aynı sınıf içinde yer alır. Aslında, Rothstein'in savladığı gibi amaçlanan değişimin sonuna ulaşmak, yalnızca bu durum-değişim anlamının direk olarak eylemin içinde yer aldığı değişim başlatıcı eylemlerle olasıdır. Zaten, hedef/amaç kavramı da ancak bu tür eylemlerde bir anlam ifade edebilir. *Sil-* türü bir eylemin anlamsal olarak içsel hedefi/amacı ne olabilir? Olsa olsa bu amaç temizlemek olabilir, yani iç üye hedef değildir, onun üzerinde meydana gelecek olan değişimdir. Oysa eylemin içinde bu değişim anlamı yoktur. Buradaki hedef bilgisi mantıksal bir hedeftir, dilbilgisel değil. Ancak, bu iki tür eylemin de iç üyeleri ARTIMLI-KONU olarak yorumlanır. Zaten Rothstein'in bunları aynı sınıf içinde görmesinin temel nedeni de budur. Oysa bu eylemlerin iç üyeleri aynı sözdizimsel pozisyonda olduklarından da ortak bir özellik paylaşıyor olabilirler. Biri diğerinden farklı olarak başka bir özellik olan yeni durum

anlamı yüklenmiş olarak ele alınabilir. Aslında, *oku-* türü eylemlerde bu değişim konusunu daha açık biçimde sorgulamak olasıdır. *Oku-* eyleminin betimlediği olayın edilgen katılımcısı olan iç üye nasıl bir değişime uğrar?

Son olarak, Rothstein'in hedefte-bitişli kavramını sözlüksel sınıflandırmanın özelliklerinden biri olarak ele almasının ortaya çıkardığı teknik bir sorundan da bahsetmek gerekir. Onun erişimi değişimin son noktası olarak tanımladığından bahsetmiştik. Erişim anlamının nedeni OLMALAR ile TAMAMLAMALARın anlamında yer alan OL olayıdır. Yalnızca bu iki eylem grubunun atomik olmasının nedenini de buna bağlar. Ancak, Rothstein OLMALAR ve TAMAMLAMALAR arasında da bir farklılık öngörür. O da OLMALAR yalnızca OL olayından ibaret iken, TAMAMLAMALAR karmaşık bir olay yapıya sahiptirler ve bir AKTİVİTE olayı ile OL olayının bir araya gelmesi ile oluşurlar³⁸. Bu durum savunulan sözlüksel sınıflandırma için garip bir durum yaratıyor. Sınıflandırmanın temelini oluşturan iki görünüşsel özellik ([± hedefte-bitişlilik] ve [± aşamalı]) dört ayrı sözlüksel sınıfı belirler, ancak bu sınıflardan ikisi, AKTİVİTELER ve OLMALAR, bir üçüncüsünü, TAMAMLAMALARı oluşturur ve bunların hepsi aynı sınıflandırma içinde yer alır. O halde bu sözlüksel özellikler sınıflandırmanın ilkeleri olabilir mi? Eğer TAMAMLAMALARın iki farklı eylem sınıfının bir araya gelmesiyle türetildiği varsayılacaksa, bu eylem sınıfı görünüşsel sınıflandırmanın içinde yer alması doğru mudur? Kısacası, [± hedefte-bitişlilik] ya da Rothstein'in çalışmasının son bölümünde [± değişim olayı] olarak tekrar ele aldığı özelliğin görünüşsel sınıflandırmada direk olarak yer almaması bir çözüm olabilir mi? Sınıflandırmasında

³⁸ TAMAMLAMALARın karmaşık bir olay yapısı olduğunu Levin (1999) de saptamıştır.

kullandığı değişim olayı terimi bunun bağımsız bir olay olduğunu zaten sezdiriyor. Ancak, eğer böyle bir değişiklik önerir ve değişim olayının sınıflandırmanın dışında bırakarak bazı eylemlerin hem görünüş sınıflandırmasından bir olay türü, hem de bu değişim olayını birlikte anlamlarında bulundurarak karmaşık bir eylem oluşturduklarını söyleyecek olursak, sonuçta OLMALARı da sınıflandırmanın dışında bırakmış oluruz. Rothstein bütün içsel olarak zaman içermeyen devingen eylemleri OLMALAR sınıfında ele alır. Sınıflandırmada geriye sadece DURUMLAR ve AKTİVİTELER kalır.

Eğer OL değişim olayını sınıflandırmanın dışına alırsak hem TAMAMLAMALARı, hem de OLMALARı ayrı ayrı karmaşık olay yapıya sahip olarak ele almak gerekir. Diğer taraftan, bu ikisi arasında ayırım yapmadan bir sınıf altında sınıflandırmak da olasıdır (Mourelatos 1976; Pustejovsky 1991). Eğer, birinci seçeneği, yani her ikisinin de karmaşık bir yapı içediğini önerirsek bu OLMALARın da OL olayı dışında bir görünüşsel ulama ait olmalarını zorunlu kılar. Bu görünüşsel sınıf AKTİVİTELER olamaz, TAMAMLAMALAR bu görünüş sınıfı ile OLun biraraya gelmesiyle oluşur. OLMALAR ile ilgili görünüşsel ulama aday tek görünüşsel sınıf *vur-* veya *çarp-* gibi içsel zamanı olmayan eylemlerin yer aldığı sınıf olabilir ve bu sınıf ile OL yüklemine birleşiminin *var-* türü eylemler için karmaşık bir anlam oluşturduğu savlanabilir. Benzer bir yaklaşım aslında DURUMLAR için de söz konusu olabilir. Türkçede *güzelleş-*, *hastalan-* gibi geçişsiz eylemler ile *kır-*, *kopar-* gibi geçişli eylemler karmaşık anlamlarının içinde hem bir değişim, hem de bu değişimin yol açtığı DURUMu barındırır. Karmaşık anlamdaki bu DURUM bileşeni hem Pustejovsky (1991)de, hem de Levin (1999)de mevcuttur. Aralarındaki fark, Pustejovsky'nin modelinde değişim eylemleri karmaşık bir anlama sahipken,

Levin’de yalnızca TAMAMLAMALAR karmaşık bir yapıya sahiptir; OLMALAR ise basit bir olay yapı sergilerler. Bu konuya değişim kavramını irdelediğimiz bölümde tekrar dönerek, değişim bilgisinin nasıl kodlanması gerektiğine dair tespitlerimizi tartışacağız.

Rothstein’in sınıflandırmasında yer alan ikinci anlamsal özellik olan aşama da sorunludur. OLMALAR anlık olduklarından [-aşamalı] özelliğe sahipken, DURUMLAR devingen olmadıkları için [-aşamalı] özelliğe sahiptir. Kısacası, paylaştıkları ortak özelliğin kaynakları farklıdır. Bu söz konusu görünüşsel özelliğin atomik olmadığı anlamına mı gelir? Rothstein’in sınıflandırmasında bu iki sınıfı birbirinden ayıran özellik, OLMALARın [+değişim olayı] olmasıdır. Bu kavrama ilişkin sorunlardan bahsetmiştik. Bunu sözlüksel sınıflandırmaya katmadığımızda ortada yalnızca aşama kavramı kalır ve OLMALAR ile DURUMLARı birbirinden ayırmak olanaksızlaşır. Oysa, OLMALAR [-aşamalı] oldukları halde devingendirler çünkü değişim içerirler. Ancak, Rothstein aşama kavramını devingen kavramı yerine kullanır, fakat bu kavramlar birebir örtüşmez. Rothstein’in aşama kavramını temel almasındaki en önemli etken, İngilizcede bitişsizlik eki olan *-ing* ile kullanılabilen eylemleri kullanılamayanlardan ayırmaktır. Bu noktada da bir sorunun olduğunu göstermek olasıdır. Aşama kavramının tanımı ile bitişsizlik yine örtüşen kavramlar değildir. Aşamalılığın içinde doğal olarak bir devingenlik vardır. Oysa *-ing* eki bitişsiz olan ancak devingenlik içermeyen eylemlerle de kullanılabilir.

(2.20) a. Marry is sleeping on the couch.

‘Marry kanepede uyuyor.’

b. John was lying on the floor.

‘John yerde yatıyordu’

Bu eylemler Rothstein'in durum olarak sınıflandırdığı gruba girmelidir. Bunlar en küçük alt olaylarına kadar homojendir. Ancak, bu grup eylemlere Rothstein'in çözümlemelerinde rastlamak olası değildir.

2.1.2.2 Verkuyl'ün yaklaşımındaki sorunlar

Verkuyl'ün eylemlerin sözdizimi çıktısında sabit bir anlama sahip olması gerektiği konusundaki görüşlerine katılıyoruz. Bunun nedeni de, 2.1.2.1de açıkladığımız gibi sonluluk bilgisinin öbek yapı çıktısıyla ilgili olduğu gözlemidir. Ancak, daha önce de belirttiğimiz gibi Verkuyl [\pm ARTIMLI] özelliğinin atomik olduğunu savunmaktadır. Ancak bu özelliğin tanımını net biçimde ortaya koymaz. Yalnızca bu özelliği DURUMLARI diğer eylemlerden ayırmak için kullandığını belirtir ve devingen, değişim gibi durumsal olmayan eylemlerin özelliklerinin tümü bu özellikte yüklü olarak ele alınır.

Verkuyl'ün önerisinin bütün eylemleri kapsamadığı söylenebilir. Birincisi, Verkuyl sonluluğu sabit atomik anlamların birleşimi (EÖ özelliği) olarak görse de, bazı eylemlerin öbek yapıda neden bu yorumu almadıklarını açıklamakta yetersiz kalır.

(2.21) a. Kadın 1 saat boyunca/*1saatte çocuğu çekıştirdi.

b. Katil kurbanını 1 saat boyunca/*1 saatte sürükledi.

(2.21)deki eylemler devingen olmaları nedeniyle [+ARTIMLI] özellikte eylemlerdir³⁹. İç üyeleri ve tümcenin dış üyesi [+ABM] özelliğine sahip olsa da

³⁹ (2.21)de sunulan eylemler *çek-* ve *sür-* eylemlerinden türetilmiş eylemlerdir ve bu tezin kapsamı dışındadır. Ancak, bu türetilmiş eylemler kök eylemden farklı yan anlamlar içerse de devingen anlam içeren eylemlerdir. Kısacası, eylemin olay anlamı

tümceler [+sonlu] özellikte değildir. (2.21)deki örnekler Verkuyl'ün önerisini zayıflatan örneklerdir. Ancak (2.21)deki eylemlerin iç üyesinin farklı bir sözdizimsel pozisyonda olduğu ve tümleş pozisyonunun boş olduğu tanıtlanabilirse, Verkuyl'ün önerisi uygulanabilir duruma gelir. Daha önce, (2.8)de *it-* türü eylemlerin iç üyelerinin alttaki EÖnün tümleş pozisyonunda olmadığına dair ip uçları olduğundan bahsetmiştik. (2.21)deki eylemler de *it-* eylemine benzer anlamlar taşır. Hepsinde devingen olan bir AKTÖR katılımcı ile olaydan etkilenen ve yine devinim halinde olan bir başka katılımcının var olduğu bilgisi söz konusudur. Bu eylemler aynı zamanda olayın hedefi olarak yorumlanacak bir üye daha seçebilirler. Bu tür eylemlerin HEDEF üyesi mi yoksa KONU üyesi mi tümleş konumunda yer alır? Bunu belirlemenin olası olduğunu Aydemir (2004b)den verdiğimiz örneklerle göstermiştik. Bu eylemlerde de durum aynıdır.

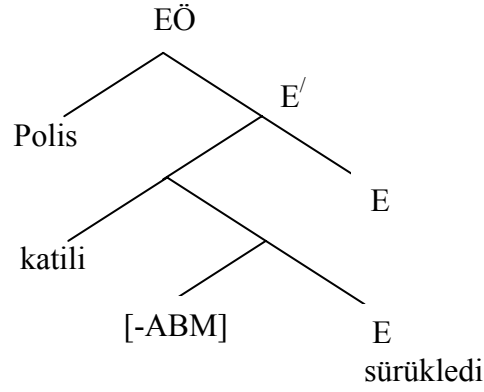
(2.22) a. *Polis karakola bir katil sürükledi.

b. Polis katili karakola sürükledi.

(2.22)deki örnekler bize bu tür eylemlerin *-E* durum yüklü hedef AÖlerinin nesne AÖsünden aşağıda olması gerektiğini gösteriyor. *-E* durumu yüklü AÖ tümcede olmadığına nesnenin yine aynı yerde olduğunu varsayacak olursak, tümleş pozisyonu boş kalır. Bu da tümleş pozisyonunda herhangi bir üye olmaması durumunda, bu pozisyonun [-ABM] olarak işaretlenebileceği ve bunun sonucu olarak da tümcenin [-sonlu] yorum aldığını söylemek olasıdır (2.23).

sabittir. Ancak, bu eylemlerin türetimden kaynaklanan yan anlamları tezin kapsamı dışındadır.

(2.23)

Ancak, böylesi bir savın sonlu yorum almayan devingen eylemlerin hepsi için geçerli olup olmadığının sorgulanması gerekir. Bazı eylemlerin dolaysız iç üyelerinin tümleş konumunda değil de GÖS konumunda olduğu önerisi aslında görünüşsel sınıflandırmalarda AKTİVİTE eylemlerini TAMALAMALARDan ayırma çabasına son noktayı koyacağından son derece caziptir. Burada tartışmaya bir başka eylemi de katmak olasıdır.

- (2.24) a. Polis 2 öğrenciyi 1 saat boyunca dövdü.
b. *Polis 2 öğrenciyi 1 saatte dövdü.
c. Polis 1 saat boyunca 2 öğrenci dövdü.
d. *Polis 1 saatte 2 öğrenci dövdü.

Döv- eyleminin iç üyesi ister belirtme durumu *-I* yüklü olsun (2.24a-b) isterse yalın bir biçimde eylem önünde yer alsın (bkz. 2.24c-d) *X zamanda* anlatısıyla kullanılamazlar (bkz. 2.24b ve d). Ancak, *döv-* eyleminin betimlediği olaya katılan iç üye eğer cansız bir nesneye gönderimde bulunuyorsa görünüş bilgisi farklılık gösterir.

- (2.25) a. Annem 10 dakikada/10 dakika boyunca bir avuç cevizi dövdü.
b. Annem yarım saatte/yarım saat boyunca halıyı dövdü.

Burada, iki farklı *döv-* eylemi olduğunu söyleyerek sözlükçede iki ayrı giriş önerebiliriz. Ancak, bir dilbilim kuramı bundan fazlasını yapabilmeli ve bir eylemin anlamsal olarak birbirine bu kadar yakın olan kullanımlarına dilbilgisel bir açıklama getirebilmelidir. *Döv-* eyleminin iki kullanımı arasındaki en önemli fark şudur: *birisini döv* öbeğinde iç üye ARTIMLI-KONU olarak yorumlanmazken, *bir şeyi döv* öbeğinde artımlı bir süreç yorumu vardır. Rothstein’a göre, ikincisinde bir hedef/amaç vardır. Bu ikinci tür dövmenin anlamında bir hedef/amaç bilgisi aslında bu ARTIMLI-KONUdan geliyor olmalı. Mantıksal olarak cevizi dövmenin cevizin ufalanması gibi, halı dövmenin de halının temizlenmesi gibi bir amacı olabilir. Ancak, *ceviz ez-*de bu amaç sözlüksel olarak eylemin içinde yer alırken, *ceviz döv-*de bu yalnızca mantıksal bir yorumdur. Kısacası, *döv-* eyleminin iki farklı kullanımı bu amaç bilgisinin eylem içinde olup olmamasından değil, iç üyenin özelliklerinden kaynaklanır. Acaba, bu özellik anlamsal olmanın yanında, *it-* türü eylemler için savladığımız biçimde sözdizimsel de olabilir mi? Bu eylemin iç üyesinin eylem önü pozisyonunda ortaya çıkıp çıkamadığını test etmek için dolaysız iç üye kullanma şansımız olmasa da, niteleyici bir ZÖ kullanıldığında *döv-* eyleminin iki farklı kullanımı için karşıt örnekler oluşturmak olasıdır. Bu tür niteleyicilerin kullanımı sınırlı da olsa, aradığımız ip uçlarını sağlar.

- (2.26) a. *Polis öldüresiye 2 öğrenci dövdü.
b. Polis 2 öğrenciyi 1 saatte öldüresiye dövdü.
c. Annem yağını çıkarasıya bir avuç ceviz dövdü.
d. Annem bir avuç cevizi yağını çıkarasıya dövdü.

(2.26)deki örneklerde *öldüresiye* AÖsü ile *yağını çıkarasıya* AÖsünün tümcede yer alması durumunda iç üye üzerindeki kısıtlamaları görmekteyiz. *Öldüresiye* AÖsü

dövmenin ne şiddette bir dövme olduğunu betimler ve iç üyeden daha aşağıda yer alır. Bu (2.26b)de eylemin iç üyesi olan 2 *öğrenciyi* AÖsünün eylem önünde yer almadığı söylenebilir. (2.26c-d)de görüldüğü gibi *bir avuç ceviz* AÖsü niteleyici tümleçten daha aşağıda sözdizimine girebilir ve hatta belirtme durumu yüklü olmadığından eylem önü konumunda yer almak zorundadır. Buraya kadar gördüğümüz örnekler aslında sonlu yorumunun iç üyesinin sözdizimsel konumuyla ilişkili olarak çözümlenebileceğini ancak Verkuyl'ün öne sürdüğü öbek yapının bu tür durumları açıklama da yetersiz kaldığını gösterir.

Bu bölümde Verkuyl'ün önerisindeki sorunların yalnızca öbek yapının araçlarıyla çözülemeyeceğini gösteren bazı örnekleri tartışacağız. Verkuyl'ün kuramında (2.28)deki eylemler arasındaki anlamsal farkın nereden geldiğini açıklamak olanaklı değildir.

(2.28) a Esen 1 saat boyunca/1 saatte dağa tırmandı.

b. Esen *1 saat boyunca/1 saatte havaalanına vardı.

(2.28)deki eylemlerin her ikisi de devingen eylemlerdir. Ancak, (2.28a)da eylem bitişsiz ZÖ ile kullanılabilirken, (2.28b)deki eylem ile kullanılamaz. (2.28b)deki tümcenin [+sonlu] yorum alması Verkuyl'ün kuramında açıklanabilir. İç üye *havaalanına* AÖsü [+ABM] olarak işaretlenir ise, *var-* eylemi de devingen olduğundan, tümce [+sonlu] yorum alır. Ancak, aynı durumun (2.28a)daki *dağa tırman-* EÖsü içinde geçerli olması gerekir. Bu tümcedeki *dağa* AÖsü [+ABM] olmasına rağmen tümcenin neden hem [-sonlu] hem de [+sonlu] yorum aldığını Verkuyl'ün kuramı açıklayamaz.

Verkuyl'ün eylemleri yalnızca tek bir atomik özellik üzerinden işaretlemesinin neden olduğu başka sorunlardan da söz etmek olasıdır. Verkuyl anlık

eylemler sınıflandırması geleneğinin altında, bu eylemlerin iç üyelerinin tekil olarak kullanılmasının yattığını söyler. Örneğin, *discover* ‘bul-/keşfet-’ eylemi *discover a treasure* ‘bir define bulmak’ olarak kullanıldığında noktasal olay, *discover many treasures* ‘bir çok define bulmak’ olarak kullanıldığında ise süreli bir olay olarak yorumlanabilir (Verkuyl 2002: 211). Oysa, bu tür eylemlerin süreli olarak yorumlanmasının tek yolu anlık olayın tekrarlandığı bilgisiyle olasıdır. Bu olayların tekrarlı okunabilmesi için bazı koşulların yerine gelmesi gerektiğine dair Türkçe ilginç örnekler sergiler.

- (2.29) a. Esen *1 saat boyunca/*1 saatte bir define buldu.
b. Esen 1 saatte 3 ayrı define buldu.
c. *Esen 1 saat boyunca/1 saatte define buldu.

(2.29b)deki çoğul iç üye tekrarlı yorumu sağlayan tek örnektir. (2.29a)daki tekil iç üye ise yalnızca anlık olarak yorumlanabilir. (2.29c) örneği ise bize bu anlık eylemler ile ilgili ilginç ip uçları vermektedir. Bu anlık yani içsel süresi olmayan eylemlerin dışında kalan tüm eylemler eylem önü yalın AÖ aldıklarında *1 saat boyunca* ZÖsü ile kullanılabilirler. (2.30)deki tümcelere de bir göz atalım.

- (2.30) a. *Esen 1 saat boyunca yarış kazandı.
b. *Esen 1 saat boyunca anahtar kaybetti.
c. Esen 1 saat boyunca ağaç kesti.
d. Esen 1 saat boyunca yemek yedi.

(2.30)deki iç üyelerin hepsi yalındır. Eylem önündeki yalın adın bazı önemli özelliklerine çeşitli araştırmalarda dikkat çekilmiştir (Aydemir 2004a; Öztürk 2003; Sezer 1991). Bu özelliklerden birisi bu yalın adın miktar ile ilgili bir bilgi içermemesidir. Kısacası (2.30)deki iç üyeler Verkuyl’un kuramına göre [-ABM]

değerdedir. Doğal olarak, bu iç öbeklerin yer aldığı EÖler sonlu olmayan bir yorum alabilirler ve bu da *X saat boyunca* anlatısı ile test edilebilir. Ancak, (2.30a-b)de görüldüğü gibi *kazan-* ve *kaybet-* türü eylemlerle bu olası değilken, (2.30c-d)deki tümcelerde dilbilgiseldir. Bu kısıtlamanın varoluşu bize eylemlerin [\pm ARTIMLI] özellik ile sınıf oluşturulmasının yeterli olmadığını gösterir. *X zaman boyunca* anlatısının tümcede yer alıp alamaması anlamsal bir kısıtlamadır ve bu anlatı tümcede yoksa yalın AÖ *kazan-* türü eylemlerin önünde bulunabilir (2.31).

- (2.31) a. Esen yarış kazandı.
b. Bugün yolda para buldum.

Bu tür eylemlerin süreli olarak yorumlanmasının tek yolu birden fazla noktasal olayın tekrarlanması yorumu ile olasıdır ve bu tekrar anlamı ancak *X kez* veya *defalarca* türü tekrar anlatıları ile birlikte kullanıldıklarında olasıdır. Bu anlatılarla bile aldıkları yorum diğer anlık olayların ya da kısa süreli olayların sergilediğinden farklı bir görünüş yorumu sergiler.

- (2.32) a. Çocuk 1 saat boyunca/*1 saatte öksürdü/hapşurdu.
b. Çocuk 1 saat boyunca/*1 saatte duvara vurdu.
c. Çocuk *1 saat boyunca/*1 saatte kayboldu.

(2.32a)da *öksür-*, *hapşur-* gibi AKTİVİTELER ile (2.32b)deki *vur-* türü anlık eylemler bitişsiz ZÖ ile tekrarlı yorum alırlar. Ancak, (2.32c)de *kaybol-* eylemi (2.32a-b)den farklı görünüş yorumları sergiler. (2.32)deki tümceler arasındaki anlamsal farkın üye yapısından kaynaklanabileceği düşünülebilir. (2.32a-b)deki eylemler etkilenmesizler sınıfına girerken, (2.32c)de yer alan *kaybol-* eylemi etkilenmeli sınıfına girer. (2.32c)deki öznenin işleme iç üye pozisyonundan başlayıp daha sonra özne konumuna yükseldiği varsayımının (Burzio 1986; Perlmutter 1978)

doğru olduğunu kabul edersek, neden yalnızca *kaybol-* eyleminin bulunduğu tümcenin bitişsiz tekrarlı yorum alamadığı anlaşılır. Verkuyl'ün kuramında *kaybet-*, *kazan-*, *kaybol-* türü eylemlerin diğer devingen eylemlerden farklı olarak sergiledikleri anlamları hesaba katmak olası değildir.

Bir önceki paragrafta tartıştıklarımız, Verkuyl'ün modelinde eksik olan bir başka ögenin değişim bilgisine yer vermeyişi olduğunu gösterir. Oysa, *ez-*, *kır-*, *eri-* türü eylemlerin diğer devingen eylemlerden bazı anlamsal farklılıklar sergilediklerinden bahsetmiştik. Kısacası, Verkuyl'ün kuramı karmaşık bir eylem anlamına izin vermez.

2.1.3 Görünüşel Anlamların Olay Kavramı İle İlişkisi

Aslında, görünüş sınıflandırmalarının sözlüksel birimden daha büyük parçaları, hatta önermeleri kapsadığı görüşü 1980li yılların başında dile getirilmeye başlanmıştı ve buna bağlı olarak da sınıflandırma çalışmalarında eylem sınıflandırması yerine yüklem ulamları teriminin kullanıldığını görmek olasıdır (örn. Mourelatos 1978). 80li yılların sonlarında da olay kavramının dilbilim çalışmalarında sıkça kullanılması sonucu, görünüşel anlamların eylemlerle ya da dilbilgisel ifadelerle değil olaylarla ilişkili olabileceği tartışılmaya başlandı (bkz. Bach 1986; Parsons 1990). Söz konusu çalışmalar olayların atomik bir yapısı olduğunu varsayar. Burada, araştırılan nesne olay olduğu için eylemin sözlüksel birim olarak mı, yoksa yüklem olarak mı ele alındığının bir önemi yoktur. Kısacası, tümceye bakarak ulaşılan yorumda eylemin sabit bir anlamı yoktur. Öyleyse, *uç-* eyleminin kullanılabildiği bağlamlara bakarak birden fazla uçma olayından bahsetmek olasıdır.

- (2.33) a. Helikopter 1 km.lik bir mesafeyi uçtuktan sonra düştü.
b. Helikopter adaya uçtu.

c. Helikopter 2 saat boyunca uçu.

Gerçekten birden fazla uçu olayı mı var, yoksa biz dil dizgesinin yardımıyla uçu olayını farklı biçimlerde mi ifade ediyoruz. Krifka (1998) bu biçimde görünüş anlamlarının olaylarla ilişkilendirilmesine itiraz eder. Ona göre bir olayın erimli ya da erimsiz olduğundan söz etmek doğru değildir. Bir koşma olayı hem erimli hem de erimsiz ifade edilebiliyorsa, bu farklılığın betimlediğimiz olayda değil, onu betimleme şeklimizde aranması gerekir (bkz. Rothstein 2004). Kısacası, görünüşsel sınıflandırmalar olaylarla değil, dilbilgisel ulamlarla ve yapılarla ilişkilidir.

Pustejovsky (1991) DURUMLAR, SÜREÇLER ve GEÇİŞİMLERi yüklemelerin gösterdikleri olay türleri olarak öngörür. Pustejovsky'nin yüklem sözcüğünü kullanmasının nedeni olay türüne sözlüksel eylemin, eylem öbeğinin ve hatta tümcenin göndermede bulunabilmesidir. Bu nedenle, GEÇİŞİMLER hem OLMALARı, hem de TAMAMLAMALARı kapsar. GEÇİŞİMLER aynı zamanda iki alt olaydan oluştuğundan, *koş-* eylemi ile *parka koş-* eylemi arasındaki fark, birincisinde alt eylemlerden SÜREÇin, ikincisinde ise DURUMun olay yapıdaki ağırlığından kaynaklanmaktadır (bkz. Pustejovsky 1995). Pustejovsky böylelikle *koş-* eyleminin anlamını sabit tutabilmiştir.

Pustejovsky'nin olay yapı kuramı sözlüksel birimlerin bir dizi özelliklere ayrıştırılması ile değil, yapısal biçimlere ayrıştırılması ilkesi üzerine oturtulmuştur. SÜREÇ olayı bir dizi aynı anlamsal anlatıyı tanımlayan altolaydan oluşurken, DURUMLAR tek bir olay ile ifade edilirler ve alt olayları yoktur. GEÇİŞİM ise bir olayın kendi zıttı ile ifade edilmesidir. Kısacası, GEÇİŞİM iki ayrı altolaydan türetilmiştir. Bu olay türü hem TAMAMLAMALARı, hem de OLMALARı içine alır. Pustejovsky burada sözlüksel olan ile olmayan arasında bir ayrım yapmaz.

Burada, Rothstein'in tanımladığı atomik olaylar Pustejovsky'de yalnızca GEÇİŞİM eylemleri ile ilgilidir ve bu eylemler başka olay türlerinin bir araya gelmesi ile oluşur. Buna göre yalnızca SÜREÇLER ve DURUMLAR görünüşsel özelliklerle ifade edilebilir ve GEÇİŞİM bu görünüşsel sınıflardan türetilen karmaşık bir olay yapıya sahiptir. Kısacası, hedefte-bitişli ya da sonlu yorumları burada iki görünüşsel ulamın bir arada olması ile ilişkilidir. Pustejovsky sunduğu olay yapı kuramının eylemlerin polisemik özelliklerini açıkladığını savlasa da, bu kuram eylemin sözlüksel özelliklerini ve üyelerin sözdizimsel yapılarını hesaba katan bir kuram değildir.

Verkuyl'ün görünüş sınıflandırmaları ile ilgili saptamaları olay kavramı konusunda da geçerliliğini korur. Nitekim, olay türü sınıflandırmaları yapılırken de eyleme Verkuyl'ün tanımladığı anlamda sabit bir anlam verilmez. Sonuçta sözlüksel olabilecek anlamlarla, birleşimsel anlamlar yine iç içe sınıflandırılmaktadır. Yani, yapılan iş sözcükten büyük yapılara (öbek ve tümce) bakılarak sözlüksel sınıflandırma yaptığını söylemekten pek de farklı değildir. Bu kez, tümceye yukarıdan bakarak ve tümcedeki sözlüksel elemanların beraberinde getirdiği anlamları göz ardı ederek tümcenin, öbeğin ya da sözlüksel birimin hangi atomik olaya işaret ettiğini belirliyorsunuz.

Rothstein eylemlerin olaylara ve olay kümelerine (sets of events) işaret ettiğini ve gösterdikleri olayların özelliklerine göre de sınıflandırılacaklarını savlar. Kısacası, Rothstein'a göre, sözdizimsel ulam Enin gösterdiği olay türünden söz etmek olasıdır ve bu olay türü Enin sözlüksel sınıfını belirleyen özellikleri sergiler. Bu nedenle, görünüşsel sınıflar eylemin anlamı üzerinden yapılan

genellemeler değil, bizim olayları bireyselleştirmemizi (individuate) sağlayan bir dizi dilbilgisel kısıtlamadır.

Bu tez, görünüşsel anlamların dilbilgisel ulamlarla ilişkili olduğunu varsayımını temel alır. Görünüşsel sınıflandırma yaparken sözlüksel olanı olmayandan ayırmak gerektiği saptamalarını benimser ve bu nedenle de Verkuyl'ün öne sürdüğü gibi sonluluk anlamının EÖ ile ilişkili bir bileşik anlam olduğunu kabul ederek sınıflandırmada temel alınmaması gerektiği savını destekler. Ancak, bu sonluluk anlamının Verkuyl'ün önerdiği biçimde eylemin ve iç üyenin $[\pm]$ atomik özellikleri ile açıklanamayacağını savunur. Görünüşsel sınıflandırmanın sözlüksel özellikler ile yapılabileceği konusunda Rothstein'a katılır ancak yukarıda da belirtildiği gibi sonluluğa ilişkin anlamların bu sınıflandırmanın dışında bırakılması gerektiğini savlar. Bu nedenle de, TAMAMLAMALARın görünüşsel özellikler açısından AKTİVİTE/SÜREÇLER ile aynı sınıfa girdiğini ancak anlamsal farklılığın bu eylemlerin karmaşık anlamları içinde yer alan DURUM değişiminden kaynaklandığını varsayar. Eylemler bu görünüş kısıtlamalarıyla birlikte işlemsel dizgeye girer ve aldıkları birleşimsel anlamlara göre olaylara işaret ederler. Kısacası, eylemler üzerindeki devingenlik ve süre kısıtlamaları kavramsal olarak dış dünyadan gelebilir. Ancak, sınıflandırma bu 'dış dünyadaki' olaylar ile değil, dışa kapalı bir dizge olan dil ile ilişkilidir. Bir sonraki bölümde, devingenlik, süre ve değişim kavramları irdelenerek sınıflandırma için gereken kavramlar belirlenecek ve yeni bir görünüş sınıflandırması önerilecektir.

2.2 Sözlüksel Sınıflandırmaya Esas Görünüş Anlamları

2.2.1 Devingenlik Kavramı

Devingenlik kavramı, durumsal eylemleri durumsal olmayanlardan ayıran ve birçok sözlüksel görünüş sınıflandırmasında temel alınan bir görünüş kavramıdır⁴⁰. Vendler (1967)e göre durumsal eylemlerin oluşturduğu grubun ortak özelliği eylemlerin içsel bir zamansal yapıya sahip olmamalarıdır. Mourelatos (1978) DURUMLARın içsel olarak değişim içermediklerini gözlemlemiş ve onların devingen olamayacaklarını savunmuştur. Ancak, Comrie (1976) devingenlik kavramının değişim kavramı ile ilişkilendirilmesinin yeterli olmadığını ve DURUMLARın değişim içermeseler bile değişim olasılığını dışlamadıklarını savunur.

(2.34) Esen iki saat boyunca köşede durdu/bekledi.

(2.34)daki tümcede *dur-/bekle-* eylemi *2 saat boyunca* devam eden bir durumu betimler. Ancak, Esen'in pozisyonunda bir değişim olup olmadığı bilgisini içermez. Bu nedenle, devingenlik kavramı ile değişim arasındaki ilişkiyi yeni bir bakışla tanımlar. DURUMLAR değişime neden olan bir şeyler olmadıkça geçerliliklerini korurken, devingen olaylar devam etmek için değişime yani enerji

⁴⁰ Devingenlik kavramı ile değişimli olarak durağanlık kavramı (Smith 1991) ve aşamalı (Rothstein 2004) kavramları da önerilmiştir. Biz durağanlık terimi yerine devingenlik terimini tercih ediyoruz. Yalnızca bu özelliği paylaşan eylemlerin sonlu ve ölçümlü yorum aldıklarını gördük ve daha sonra bu özellikleri de tartışacağız. Aşamalı kavramına ilişkin sorunları 2.1.1 bölümünde tartışmıştık ve aşamalı kavramının devingenlik kavramı ile dönüşümlü olarak kullanılabilecek bir kavram olmadığını not etmiştik.

girdisine/çıktısına ihtiyaç duyarlar. Carlson (1981) ise DURUMLARı durağan ve devingen olarak iki alt gruba ayırmıştır.

(2.35) a. Esen 2 saat boyunca oturdu.

b. Esen 2 saat boyunca parkta koştu.

(2.35a)da *otur-* eylemi DURUM betimler. Bu durumun değişimi için bir devinim olması gerekir. Ancak, (2.35b)deki olayı betimleyen *koş-* eyleminin ise devamı için devinim şarttır. Bu nedenle, (2.35b)deki eylem devingen bir olay betimlerken, (2.35a)daki eylem durağan bir durumu belirler. İki değişik DURUMdan söz edebilmenin olası olabileceğini yadsımiyoruz ancak DURUM olarak nitelendirdiğimiz bir olayın aynı zamanda devingen olduğunu söylemenin mantıksal bir çelişki olduğu da açıktır. Aslında *otur-* türü eylemleri devingen olayları betimlermiş gibi algılatan şeyin dış üyenin anlamıyla ilişkili olduğunu söylemek yanlış olmaz. Oturma durumu oturan kişinin kontrolünde olan bir durumdur ve bu anlamıyla dış üye EDİCİ rol yüklü olarak yorumlanır. Oysa bu yorum dış üyenin canlı olmaması durumunda söz konusu olamaz.

(2.36) Kitap iki aydır rafta duruyor.

(2.36)daki tümcenin öznesi *kitap* AÖSü cansız bir varlığa gönderme yaptığından bu tümcede anakarakter kontrolü yorumu yoktur.

Smith (1991) DURUMLARı tanımlarken onların içsel olarak birbirinden ayırt edilemeyecek anlardan oluştuklarını ve sonlu olmadıklarını söyler. Buna göre, DURUMLAR en küçük anı ile bütünü aynı olan bir yapıya sahiptirler ve bu açıdan homojen olarak tanımlanırlar.

(2.37) a. Esen İngilizce biliyor.

b. Deniz susamlı ekmeği seviyor.

(2.37)deki *bil-* ve *sev-* eylemlerinin betimlediği durumlardan ne kadar küçük bir kesit alırsanız alın bütün durumun özelliklerini taşıyacaktır.

Öyleyse, sözlüksel sınıflandırmanın temel alacağı ilk ayırt edici özellik $[\pm \text{devingen}]$ değer olmalıdır. Bu özellik içsel olarak tümüyle homojen olan DURUMLARı, devinim içeren devingen eylemlerden ayırır. Devingen eylemler anlamlarında devinim içerirler. Ancak devinimin olması için yer değişimi gerekmez. Örneğin, *düşün-* eylemi zihinsel bir devinimi, *öksür-* ve *konuş-* türü eylemler ise içsel bedensel devinim betimlerler. Kısacası, devingenlik kavramı zihinsel, duygusal ya da bedensel devinimler ile ilişkilidir.

2.2.2 Süre Kavramı

Süre kavramı görünüş anlamları içinde en tartışmalı olan kavramdır. Birçok dilbilimci tarafından farklı biçimlerde ele alınmış ve yorumlanmıştır. Bu nedenle, bu özelliğin sınıflandırmada yer alıp almaması gerektiğine dair savımızı öne sürmeden önce, süre kavramına ilişkin farklı görüşlere kısaca değinerek bu kavramı irdeleyelim.

Görünüş sınıflandırmasında süre kavramına yer vermek gerekmediğine dair görüşlerin (Mourelatos 1978; Pustejovsky 1991; Verkuyl 2002) aksine, Smith (1991)'in önerdiği görünüş kuramında bu kavramın önemli bir yeri vardır. Smith bu kavramı kullanarak AKTİVİTELER ile TEKATIMLILARı birbirinden ayırır. Ona göre, gerçekte anlık olarak algılanabilecek olaylar, yeterli hassas aletlerle ölçüldüğünde, çok kısa da olsa zamanda bir süre tutar ve bu nedenle süre kavramını tanımlarken idealize etmek gerekir. Smith'e göre, *öksür-* gibi TEKATIMLI eylemlerin betimlediği olaylar zamansal ölçekte birkaç salise tutsa da bu özellik onların süreli olaylar olarak algılanmalarına yetmez. Bu nedenle, bu tür eylemler

[-sürelî] olarak sınıflandırılmalıdır. Smith'in [-sürelî] olarak değerlendirdiği bir başka eylem grubu ise, fiziksel olarak birinin veya bir şeyin bir başka şeye teması olarak tanımlanabilecek olayları betimleyen *vur-* ve *çarp-* türü eylemlerin oluşturduğu gruptur. Ancak, zamanda bir süre tutma açısından bu iki eylem grubunu farklı gören araştırmacılar da vardır. Örneğin, Smith'in [-sürelî] olarak idealize ettiği *öksür-* türü TEKATIMLI eylemler Comrie (1976)ya göre zamanda çok az da olsa bir süre tuttuklarından sürelî olarak sınıflandırılmalıdır⁴¹.

Comrie'ye göre sürelî olarak algılanamayacak tek eylem grubu, anlık özellikte olan *ulaş-* türü eylemlerdir. Bu eylemlerin betimlediği olayların gerçekleşme öncesindeki an ile gerçekleştikleri an arasındaki geçişin zamansal değeri '0'dır.

(2.38) Esen gara ulaştı.

(2.38)da *Esen*'in gara ulaştığı anda ulaşma olayının gerçekleştiğinden söz edebiliriz. Pustejovsky (1991) bu tür eylemleri, bir olayın kendi zıttı ile ifade edilebilmesi olarak tanımladığı GEÇİŞİM kategorisinde sınıflandırır. Ancak, Pustejovsky'nin GEÇİŞİM olarak nitelendirdiği bu eylemler aynı zamanda değişim eylemleridir. Kısacası, Pustejovsky'nin sınıflandırmasında bu tür eylemler süre kavramından bağımsız olarak ele alınır. Bu eylemlerin özellikleri zamansal bir süreleri olmayışları değil bir geçişim anını –bir sürecin bir duruma geçtiği anı- betimlemeleridir.

Aslında, *vur-* türü eylemlerin GEÇİŞİM olaylarını betimlediklerinin söylemek zordur (bölüm 2.2.3e bkz.). Ancak, bu tür eylemler de temasın gerçekleştiği anı betimler. Ancak, bu an sonuçsal bir DURUM betimlemez. Öyleyse,

⁴¹ Rothstein (2004) ve Levin (1999) de TEKATIMLILARı Comrie gibi

AKTİVİTELER ile aynı sınıfta ele alır.

Comrie'nin '0' zaman aralığı ile tanımladığı eylem grubuna *vur-* türü eylemleri de koymak olasıdır. Bu durumda *vur-* ve *ulaş-* türü olayları birlikte ele almak gerekir.

Süre kavramına bu farklı görüşleri bir araya getirerek bakınca, sadece devingen olayları betimleyen eylemler arasında üç farklı gruptan bahsetmek olası görünür; vücudun içsel olarak ürettiği ve doğal bir zamansal süresi olan olayları betimleyen *öksür-* türü eylemler ile '0' zaman aralığında gerçekleşen olayları betimleyen *vur-* türü eylemler ve *koş-* türü minimum bir zamansal süreci olan süreli olayları betimleyen eylemler.

Smith (1991)'in *vur-* ve *öksür-* türü eylemlerin hepsini [-süreli] sınıfa koyduğundan yukarı da söz etmiştik. Burada, Smith'in ayrımının kavramsal olarak doğru olup olamayacağına bir göz atalım. *Öksür-*, *hıçkır-*, *hop-*, *zıpla-* türü eylemler vücudun içsel devinimiyle ürettiği olayları betimlerler. Örneğin öksürme olayını, ciğerdeki havanın solunum organlarının içsel olarak devinmesi yoluyla ağızdan atımı olarak tanımlayabiliriz. *Öksür-* eylemi bu atım sırasında ortaya çıkan sesin başladığı an ile bittiği an arasını betimler. Kısacası, mantıksal olarak sesin çıkışının nedeni vücudun içsel devinimi olabilir ancak öksür eylemi yalnızca öksürmenin başlayıp kısa bir süre için sürdüğü anı betimler. Bu tür TEKATIMLI devinimlerin vücudun içsel devinimlerinin itimi ile başlayıp doğal olarak bir süre devam etmesi, bu olayların başlangıç ve bitiş noktalarını zamanda farklı yerlere koyar. Benzer biçimde, *hopla-* türü eylemlerin betimledikleri vücudun fiziksel atımına ilişkin olaylar da zamanda yer tutar. Hoplama olayının gerçekleşmesi için de hazırlık devinimi olarak nitelendirebileceğimiz bedensel devinimlerin arkasından öne, arkaya, yukarıya, aşağıya doğru, ya da olduğu yerde bir fiziksel atım gerçekleşir. Tıpkı *öksür-*de olduğu gibi fiziksel atım, kısa da olsa, bir süre devam eder. Hoplama olayı mantıksal

olarak hopleyan şeyin yere dönmesi ile döngüsünü tamamlar. Ancak, bu tür olaylar mantıksal olarak zamanda bir yer tutsa da başladıkları an gerçekleşmiş olarak da yorumlanırlar. Örneğin, *hopla-* eyleminin betimlediği olayda hopleyan şeyin/kişinin yerden ayrıldığı anda hoplama gerçekleşmiş olarak algılanır. Bu nedenle, Smith'in bu eylemleri [-sürelî] olarak işaretlemesini kavramsal olarak anlamak olasıdır. Smith'in *öksür-* ve *hopla-* eylemlerini aynı gruba koymasının temelinde, bu eylemlerin anlamlarının neden olduğu ortak bir yorumu paylaşmaları yatar. Her iki eylem türünün de bitişsiz yorumlanabilmesi için tekrarlı yorumlanması zorunludur. Oysa, AKTİVİTELERde bu tekrar yorumu yoktur. Şimdi bu eylemlerin aldığı bitişsiz yorumuna bir bakalım (2.39).

(2.39) a. Adam (10 dakikadır) hapşuruyor.

b. Adam (10 dakikadır) başını duvara vuruyor.

(2.40) Adam (1 saattir) yüzüyor.

(2.39)da *hapşur-* eylemi ile *vur-* eylemi dilbilgisel görünüş eki *-yor* biçimbirimini ile kullanıldıklarında tümce bitişsiz yorum alabilir. Bu yorumun nedeni olayın bitişsizliğini odağına alabilen *-yor* biçimbiriminin eyleme takılmasıdır. *10 dakikadır* anlatısının parantez içinde gösterilmesinin nedeni bu anlatı olmaksızın da bu tümcelerin bitişsiz olarak yorumlanabileceğini göstermektir⁴². Öyleyse *-yor*

⁴² (2.39)daki örneklerle ilgili not edilmesi gereken bir nokta daha vardır. O da *X zamandır* anlatısının tümcede bulunmadığı okumada, bitişsiz yorum dışında bir başka yorumun daha olası olduğundan söz etmeliyiz. Bu tümceler, *-yor*'un odağı betimlenen olayın içsel süresine değil başlama anına düşüyor biçimde de yorumlanabilirler. *Adam şimdi hapşuruyor* tümcesinde hapşurmanın başlama noktasına gönderme de bulunmak da olasıdır. Bu anlam AKTİVİTELERde yoktur.

biçimbiriminin varlığının bu yorum için yeterli olduğunu söylemek yanlış olmaz. Ancak, bu iki tümcede de bitişsiz yorum türetilmiş bir bitişsiz yorumdur. Bu tümceleri bitişsiz yorumlamanın tek yolu hapşurma ve vurma olaylarının tekrarlanarak yorumlanması ile olasıdır. Oysa AKTİVİTELER de böylesi bir yorum söz konusu değildir. (2.40)da *koş-* AKTİVİTESİ 2 saattir yapılmakta olan bir olayı betimler ancak bu olayın tekrarlandığı yorumu mevcut değildir. (2.39-2.40)da yer alan tümcelerin tekrarlı bitişsizlik-tekrarlı olmayan bitişsizlik karşıtlığının ilginç bir başka yanı daha vardır. O da (2.39)da yer alan tümcenin tekrarlı bitişsiz yorumu içinde eylemin anlamı içinde yer almayan ancak eylemin betimlediği devinimin öncesindeki hazırlık sürecini oluşturan devinimlerin de yer almasıdır. Örneğin, birisinin kafasını duvara tekrar vurması için kafasını duvardan uzaklaştırarak temas anına kadar aynı devinimi tekrar gerçekleştirmesi gerekir. Oysa, (2.40)daki *koş-* eyleminin betimlediği olayın böylesi bir mantıksal hazırlık devinim süreci yoktur. Kısacası, AKTİVİTELERin zorunlu minimum süreçleri eylemin anlamı içine yer alan bir süreçtir. Bu nedenle, Smith AKTİVİTELERi tanımlarken bu olayların birbirinden farklı devinimleri içeren içsel minimum bir zamansal aralığı olduğunu ve bu aralığın bütünü-parçasını oluşturduğunu söyler. Bu parça bütünü temsil eder, ancak bu parçanın içinden alınacak bir kesit ile bütünü tanımlamak olası değildir.

Bu minimum süreç anlamı, AKTİVİTELERin TEKATİMLİLERin aldığı bazı görünüşsel yorumları alamamasına da neden olur.

- (2.41) a. Adam aniden hapşurdu/zıpladı.
b. *Adam aniden koştu.
c. *Adam aniden çocuğu dövdü.

(2.41)de TEKATIMLI eylemlerin *birden/aniden* anlatılarıyla kullanılabildiğini görüyoruz. Bunun nedeni, bu olayların gerçekleşme anı için içsel bir minimum süreç gerekmez, ve gerçekleştikleri anda başladıkları anlamına sahiptirler. Bu nedenle de devam ettikleri sürenin en küçük anına kadar homojendirler. *Koş-* ve *döv-* türü eylemler ise bu zorunlu minimum süreçleri nedeniyle homojen değildirler. Bu nedenle içsel minimum süreci bulunmayan eylemler *aniden* türü zamansal anlatılarla birlikte kullanılabılırken (2.41a), AKTİVİTELER bu anlatılarla kullanılamazlar (2.41b-c).

Şu ana kadar tartıştığımız örneklerde TEKATIMLILAR ve AKTİVİTELER arasında süre kavramına ilişkin bazı yorumsal farklılıklar olduğunu gördük. Ancak, bu farklılıklar söz konusu eylemlerin üye yapısının veya olay yapısının da farklı olduğunu gösterir mi? Farklılıklar bu eylemlerin betimledikleri olayların bazı zamansal göstergelerle uyumlu olup olmamaları üzerinden yapılan yorumlara ilişkindir. Verkuyl (2002)nin süreye ilişkin görüşlerine 2.1.2.2de yer vermiştik. Ona göre bu kavram dilbilgisi ile ilişkili değildir ve ontolojik bir anlamdır. Levin (1999) de TEKATIMLI eylemlerin AKTİVİTE olarak da yorumlanabildiklerine dikkat çekerek paylaştıkları bu ortak özelliğin aynı olay yapıyla üretilmelerinden kaynaklandığını savlar.

(2.42) [X ACT<manner>]

[X İŞ<tarz>]

Levin'e göre *döv-* türü bitişsizliğin zorunlu olduğu AKTİVİTELERle *vur-* türü hem anlık hem de tekrar yorumu ile bitişsiz olarak yorumlanabilen eylemler de benzer olay yapıyla üretilirler. (2.42)deki olay yapının söylediği, İŞ yüklemine en az bir zorunlu üyesi bulunduğu ve üye yüklemine olay bileşeninin üyesidir. Bu yüklemine

zamansal özellikleri ancak bu yüklemnin çekirdek anlamını oluşturan bileşeni içinde yer alır ve bu anlamı ile aynı olay yapı içinde yer alan eylemleri birbirinden ayırır (bkz 2.2.3). Eğer eylem birden fazla üye seçiyorsa bu, o eylemin çekirdek anlamından geliyor demektir. Öyleyse, süre kavramını eylemin kendi anlamında varolan ve iç üyenin de seçiminde rol oynayabilecek etmenlerden biri olarak görmek olasıdır.

Smith'in süre kavramı üzerinden yaptığı sınıflandırmada değişim eylemlerini de OLMALAR ve TAMAMLAMALAR olarak ikiye ayırır. Şimdi, bu değişim eylemlerinin süre kavramı açısından ne tür yorumlar aldıklarına bakalım. Önce, bir çok sınıflandırma için sorun yaratan *yüksel-* türü dereceli değişim eylemlerinin süre kavramına ilişkin anlamlarını irdeleyelim. Buraya kadar süre kavramını görünüş kuramının ilkelleri olarak ele alanların, AKTİVİTELERi minimum bir süreç ile tanımladıklarını gördük. Eğer, bitişsiz ya da süreli olma anlamı bu minimum içsel zamandan geliyor olsaydı *yüksel-* türü değişim eylemlerinin bitişsiz yorum alamamaları gerekirdi.

(2.43) a. Uçak 1 saat boyunca yükseldi/alçaldı.

b. Ordu 1 saat boyunca ilerledi/geriledi.

(2.43)daki tümceler *yüksel-* türü eylemlerin bitişsiz olarak yorumlanabildiklerini gösterir, bu özellikleri ile AKTİVİTELERe benzerler. Oysa, *yüksel-* türü eylemlerin betimledikleri olayların minimum bir süreçleri yoktur. Buna rağmen, bitişsiz yorumları tekrarlı değildir. Bu tür eylemler içsel minimum bir süreçleri olmayışları açısından da TEKATİMLİLARA benzerler ve *birden* türü anlatılarla uyumludurlar.

(2.44) Uçak aniden/birden yükseldi.

Bunun nedeni, bu tür eylemlerin betimledikleri olayların başladıkları an gerçekleşiyor olarak yorumlanmalarından kaynaklanmalarıdır. Ancak, bu tür olayların mantıksal bir sonlanma noktası olmayışı bu eylemlerin AKTİVİTELER gibi bitişsiz yorumlanmasına neden olur. Söz konusu eylemlerin kavramsal olarak sınırlı bir yükselme/alçalma betimledikleri bağlamlarda bile bitişsiz yorum olasıdır.

(2.45) Adam 2 saat boyunca parmaklarının ucunda yükseldi.

(2.45)deki tümcenin iki farklı okuması mevcuttur. Birinci okumada olayın tekrar edilmeden bitişsiz olduğu –ki bu okuma ulaşılan durumun bitişsiz olduğu şeklindedir-, ikinci okuma ise parmak ucunda yükselme için yapılan devinimlerin tekrarlanmasıyla bitişsiz olduğudur. Ancak, bu eylemlerin gösterdikleri olayların içsel minimum süreçleri olmadıkları halde bitişsiz olabilmeleri, bu içsel süreç anlamının bitişsizlikle ilişkili olmadığını gösterir. Öyleyse, geriye minimum içsel süreçle bir tanımlama yapmadan bitişsiz olan-olmayan ayrımı kalıyor. Devingenlik betimleyen eylemler için bu ayrım eğer Smith'in söylediği gibi tekrarlı olup olmamaya bakılarak yapılırsa bazı değişim eylemleri için bu ayrımı yapmak olanaksızlaşıyor. Bu şekilde, *yüksel-* eyleminin hem tekrarlı, hem de tekrarlı olmayan bitişsiz yorumunu nasıl açıklayabiliriz. Eğer bu eylem sözlüksel olarak [+sürelî] işaretliyse, tekrar yorumunun ortaya çıkmaması gerekirdi. Bu tekrar yorumunun nedeni tümcede bir iç üyesinin varlığıyla açıklanabilir mi? Eğer bu sorunun cevabı evet ise bu iç üyenin bu yoruma ne şekilde neden olduğunu da açıklamak gerekir. İlk sorunun cevabı evettir. (2.45)deki tümcede yer alan *parmaklarının ucunda* AÖsü yükselme olayının ulaştığı mantıksal bir son noktanın yorumlanmasına neden olur ve olay sayılabilir hale gelir.

(2.46) a. *Adam 1 saatte 10 kez yükseldi/ilerledi.

- b. Adam parmaklarının ucunda 10 kez yükseldi.

Benzer bir karşılık AKTİVİTE eylemleri için de söz konusudur.

- (2.47) a. *Adam 1 saatte 3 kez koştu.

- b. *Adam 1 saatte 3 kez oynadı.

- (2.48) a. Adam 1 saatte 2 kez bayrak yarışı koştu.

- b. Adam 1 saatte 3 kez satranç oynadı.

(2.47) ve (2.48)deki örneklerin ortaya koyduğu karşılık bu eylemlerin betimlediği olayların iç katılımcının varlığında sayılabilir hale geldiğini gösterir.

Gelelim ikinci sorunun cevabına: (2.46b) ve (2.48)deki örneklerin ortak özellikleri EÖnün anlamında olayın üzerinde ilerlediği bir yol anlamının varolmasıdır. Jackendoff (1991)'in anlamsal sunuluşlarında devingen eylemlerin içinde bu yol anlamı yer alır. *Öksür-* ve *hopla-* türü eylemlerde bu tür sayılabilir olaylar betimlediklerine göre onların da EÖlerinin bu yol anlamını içeriyor olması gerekir.

- (2.49) a. Adam 1 saatte 20 kez öksürdü.

- b. Adam 1 saatte 20 kez hopladı.

(2.49)deki örnekler bize bu eylemlerin sayılabilir olduğunu ve yol anlamının eylemin içinde varolabileceğini gösterir. Bazı AKTİVİTELERin de içsel anlamlarında bu yol anlamı vardır (2.50).

- (2.50) Adam 1 saatte 3 kez dans etti.

Buraya kadar olan tartışmalar aslında süre anlamıyla homojen sınıflar oluşturulamayacağını ve *X zaman boyunca*, *X kez* türü zamansal göstergelerin tanı aracı olarak kullanılabilmesi için olay katılımcılarının anlamları gibi bazı faktörlerin de dikkate alınması gerektiğini göstermiştir. Bu nedenle, Levin'in süre kavramı

konusundaki yaklaşımının en doğru yaklaşım olduğunu söylemek olasıdır. Bu kavram tümcenin yorumunu etkiler ancak olay yapının bir ürünü değildir. Levin'in bu görüşünü benimseyerek süreye ilişkin anlamın eylemin çekirdek anlamında yer aldığını ve olay yapı ile ilişkili olmadığını varsayacağız.

Bu bölümü kapatmadan önce DURUM betimleyen eylemlerin süre kavramına ilişkin anlamlarına da kısaca bir göz atalım. Smith (1991) DURUMLARı da [+süreli] olarak işaretler. Bunu nedenini, *sev-* gibi DURUM gösteren eylemlerin aynı zamanda *X zaman boyunca* türü zamansal gösterenlerle birlikte kullanılabilir olmalarına bağlar. Ayrıca, bu eylemlerin içsel zamana sahip değil gibi algılanmalarının nedenini onların devingen olmayışlarıyla ilişkilendirir. İngilizcede dilbilgisel görünüş eki olan ve bitişsizlik anlamı olan *-ing* ile kullanılamamalarının nedenini de devingen olmayışlarıyla açıklar. Ancak, daha önce de belirttiğimiz gibi yine içsel bir sürece sahip olmayan *bekle-* türü DURUM eylemleri *-ing* ile birlikte kullanılabilirler ve bitişsizdirler (2.20). Bir çok DURUM betimleyen eylem içsel bir süreye sahip olup olmama açısından OLMALARa benzerler. Kısacası, durumun gerçekleştiği bilgisi anlık gelişir.

(2.51) a. Yeni öğretmeni görür görmez sevdik.

b. Ona bir anda güvendim.

DURUMLARın (2.51)dekine benzer tümcelerde aldıkları yorumlar nedeniyle OLMALARa dönüştükleri sıkça tartışılan bir konudur (Vendler 1967; Smith 1991). Bu eylemler DURUM betimlediklerinden içsel bir minimum süreçleri olmayışları doğaldır. Ancak, Türkçede bu değişim bilgisi DURUM betimleyen eylemlerde *-TI* görünüş ekinin kullanıldığı durumlarda ortaya çıkar. Kısacası, DURUMLAR ile OLMALAR arasındaki bu dönüşüm bilgisi *-TI*nın eyleme eklendiği durumlarda

olasıdır. Bu tür eylemler *-Iyor* dilbilgisel görünüş eki ile kullanıldıklarında salt DURUM betimlerler⁴³.

(2.52) a. Yeni öğretmeni çok seviyoruz.

b. Ona çok güveniyoruz.

(2.52)deki tümcelerın yorumunda varolan DURUMLAR aslında sonuçsal olarak niteleyebileceğimiz DURUMLARDır. Bu tür DURUM eylemlerinin betimlediği durumlara yapılan zamansal göndermelerde, zamansal gösteren *-TI*, bir başka zamansal gösteren *-Iyordan* mantıksal sıralamada önce yer alır. Örneğin, birini veya bir şeyi sevme durumunda olmanız için önce o şeyi sevmiş olmanız gerekir. Ancak, bazı DURUMLAR; örneğin, *bekle-* türü eylemler yalnızca bitişsiz yorumlar alır.

(2.53) a. Ali 2 saattir durakta bekliyor.

b. Ali 2 gündür otelde kalıyor.

(2.54) a. *Ali birden durakta bekledi.

b. *Ali birden otelde kaldı.

(2.53)deki eylemler salt DURUM betimlerler. Bu eylemlerle devinimin duruma dönüştüğü yorumlar olası değildir (2.54). Kısacası bu tür eylemler yalnızca DURUMun bitişsizliğini betimlerler.

(2.55) a. Ali 2 saat boyunca durakta bekledi.

b. Ali 2 gün boyunca otelde kaldı.

⁴³ Uzun (1998) iki görünüş özelliğini, [\pm bitme] ve [\pm sürme], temel olarak Türkçede üç farklı görünüş belirleyicisi olduğunu savlar: Buna göre, *TI*, *-Iyor* ve *-ø* görünüş belirleyicileri ile sırasıyla [$+$ bitme, $-$ sürme] [$-$ bitme, $+$ sürme] ve [$-$ bitme, $-$ sürme] görünüş anlamları sunulur. Uzun'un önerisini benimseyerek burada *-TI* ve *-Iyor* eklerini görünüş ekleri olarak ele alıyoruz.

(2.55)de bekleme ve kalma DURUMLARının yalnızca süresine gönderme yapılır. Bu tür eylemlerle DURUMun başlangıcına veya sonuna gönderme yapılamaz. Bunun nedeni özne konumundaki üye ile ilgili bir değişim bilgisinin söz konusu olmayışıdır. Bu tür eylemler bir şeyin ya da birinin yalnızca konumsal DURUMunu betimler bu konumsal duruma geçişi betimlemez. Aslında, bitişsizlik açısından bu eylemlere çok benzeyen ve aynı zamanda anlamsal olarak OLMALAR sınıfına kayabilen bir grup eylem daha vardır. *Otur-*, *yat-*, ve *uzan-* türü eylemler OLMALAR ile DURUMLAR arasında dönüşüm sergilerler.

- (2.56) a. Ali 2 saattir sandalyede oturuyor.
b. *Ali 2 saattir sandalyeye oturuyor.
c. Ali 10 dakikada/birden sandalyeye oturdu.
d. Ali oturuyor.

(2.56a)daki tümce Alinin sandalyedeki konumsal durumunu betimlerken, (2.55b)de Alinin sandalyeye olan devinimini betimler ve bitişsiz anlatılarla uyumlu değildir. (2.56c)de bu devinim ile sonlu anlatıların uyumlu olabildiğini görüyoruz. (2.56d)de herhangi bir zamansal gösterenin bulunmadığı tümcede ise her iki okumada olasıdır. *-Iyor* ekinin eyleme ekli olduğu bu tümcede hem OLMALARA benzer şekilde olayın gerçekleşme anından öncesine, hem de DURUMLARA benzer şekilde yalnızca oturma durumunun sürdüğü zamana gönderme yapıldığı yorumu olasıdır. Birinci okumada üye devingen olandır, ikinci okumada ise üyenin devingenliğinden söz edilemez. Bu iki farklı görünüş yorumu mantıksal olarak da birbirine bağlıdır. Devinim durumdan önce gelir. Bu mantıksal ilişkinin *sev-* türü DURUM eylemleri için de söz konusu olduğundan daha önce bahsetmiştik. Öyleyse, DURUM betimleyen eylemlerin bitişsizliği konusunda söylenebilecek tek şey, bazı

DURUMLARA devinim bilgisinin de eklenebildiğidir. Bunlar salt DURUM betimlediklerinde süreli olarak yorumlanırlar.

2.2.3 Değişim Kavramı

Bir çok görünüşsel sınıflandırmada yer alan TAMAMLAMALAR ve OLMALAR değişim özelliklerinden dolayı diğer eylem sınıflarından ayrılır. Ancak değişim kavramı görünüş sınıflandırmalarında farklı biçimde kodlanır. Örneğin, Smith (1991) bu anlamı hedefte-bitişli olma ile özdeşleştirerek işaretler. Ancak, hedefte-bitişli özelliği ile ilgili sorunları daha önceki bölümlerde inceledik (bkz. bölüm 2.1.2). Roshtein (2004)ün değişim anlamına direk olarak yer verdiği modeli ile ilgili sorunları da enine boyuna tartışmıştık (bkz. bölüm 2.1.2.1). Ayrıca, hedefte-bitişliliği veya değişim özelliğinin dilbilgisi ile ilişkili olmadığını savlayan çalışmalardan da söz etmiştik (Verkuyl 2002). Söz konusu tartışmalar ışığında OLMALAR ve TAMAMLAMALAR sınıfında yer alan eylemlerin değişim anlamını da açıklayacak bir görünüş modeli geliştirilmesi gerektiğine dair saptamalar da yaptık. Şimdi bu değişim yorumunun mevcut olduğu tümcelerle, değişim anlamı içermeyen tümcelere görünüş açısından tekrar bir göz atalım.

(2.57) a. Ali/Uçak havaalanına vardı → Ali/Uçak havaalanında

b. Ahmet balkondan düştü → Ahmet balkonda değil

c. Kuş dala kondu → Kuş dalda

d. Ayşe hastalandı → Ayşe hasta

e. Askerler köprüyü geçti → Askerler köprüde değil

(2.58) a. Ali/Araba duvara çarptı ⇨ Ali/Araba duvarda

b. Sopayı duvara vurdum ⇨ sopa duvarda

c. Neslihan 1 metre 10 santimetreye sıçradı ⇨ Neslihan 1.10 metrede

d. Esen adamın yüzüne tükürdü \mapsto Esen adamın yüzünde

(2.57)deki eylemler bir devinim betimledikleri gibi bu devinimin son bulunduğu bir durum da betimlerler. Aslında bunu devinimin sona erdiği yerde bir durumun ortaya çıkması olarak da tanımlayabiliriz. Oysa, (2.58)deki eylemler yalnızca devinim betimler. Benzer bir fark *sil-/süpür-* gibi AKTİVİTE eylemleri ile *temizle-/düzle-* gibi değişim eylemleri arasında da vardır.

(2.59) a. Garson masayı temizledi \rightarrow masa temiz

b. Garson masayı sildi \mapsto masa temiz/*silik

c. Su sandığın üzerindeki yazıyı sildi \rightarrow yazı silik

(2.59a)daki tümcede betimlenen olayın sonunda masanın *temiz* durumda olduğunu söylemek olası iken, (2.59b)de böyle bir yorum zorunlu değildir. (2.59c)de ise *sil-* eyleminin (2.59b)dekinden farklı bir olay betimlediğini ve bu olayın *yazının* durumu ile sonlandığını söylemek olasıdır. (2.57) ve (2.59a, c)deki örnekler bize aslında devingenlik ve durum anlamlarının bütünleyici dağılımda olmadığını gösteriyor. Kısacası, bu iki özellik aynı anda bir eylemin anlamında yer alabiliyor. Oysa, bugüne kadar yapılan özellik-temelli görünüş sınıflandırmaları, ya $[\pm]$ devingen veya $[\pm]$ durumsal özellik dikkate alınarak yapılmıştır. Sadece Pustejovsky (1991) bu iki anlamı bir arada sunan bir model önerir. Ancak, Pustejovsky bunları eylemlerin anlamındaki özellik biçiminde değil, olay türleri olarak ele alır ve bu ikisinin bir arada olması ile daima karmaşık bir olay yapı ortaya çıkar ve bu karmaşık olay GEÇİŞİM olarak adlandırılır. Pustejovsky GEÇİŞİM olay türünü kendi zıttı ile ifade edilen anlamsal anlatı biçiminde tanımlar. Karmaşık olayı oluşturan altolaylar – SÜREÇLER ve DURUMLAR- karşıtlık oluştururlar.

(2.60) Çocuklar bahçede oynuyorlar \rightarrow Çocuklar oynuyorlar ve çocuklar bahçede

(2.60)daki tümcede hem çocukların devingen olduğu, hem de bahçede olduğu betimlenir. Kısacası, bu tümce devingenlik betimlediği gibi konumsal durum ile ilgili bilgi de içerir. Ancak, buradaki konumsal durum eylemin anlamı içinde devinimin zıttı olarak yorumlanabilecek bir durağanlık göstermez. Tersine, o konumda bir devinim olduğu yorumu mevcuttur. Kısacası, buradaki durumsal bilgi eylemin içinde var olan bir DURUM bilgisi değildir. Bu nedenle, (2.60)da betimlenen olayın devingen katılımcısı *çocukların* konumsal olarak nerede bulundukları bilgisi mevcut olsa da tümcede herhangi bir değişim yorumu ortaya çıkmaz. Kısacası, ne çocukların konumunda, ne de yer gösteren üyenin anlamında bir değişim yoktur.

(2.61) Ali pazarda koştu.

(2.62) Ali pazara koştu.

Hem (2.61)de, hem de (2.62)de bu karşıtlığı açıkça görmek olasıdır. (2.61)de değişim bilgisi mevcut değilken, (2.62)de Ali'nin devinim sonucu ulaştığı durum yorumu mevcuttur. (2.61)de *pazarda* AÖsü devinimin devam ettiği yeri gösterirken, (2.62)de *pazara* AÖsü devinim duruma geçtiği yeri/anı betimler. (2.62)de devinimi gerçekleştiren ve devinimin bittiği andaki durumun konusu olan üye *Ali* üyesidir, ve aynı zamanda değişimin (yer) de konusudur. Pustejovsky'nin sınıflandırmasında GEÇİŞİM karmaşık olayı böylesi bir değişimi kapsar. Ancak, değişim anlamının bulunduğu her durumda hedefte-bitişli yorumu olası değildir. Dereceli değişim eylemlerinin çoğu hedefte-bitişli yorum açısından farklılık gösterirler. Ayrıca, *kana-*, *ağrı-* türü eylemlerin hepsinde birlikte var olan devingenlik ve durum anlamları hiç bir şekilde hedefte-bitişli yorumu almaz.

(2.63) Kolum ağrıyor/kanıyor → kolumda ağrı/kan var

(2.63)deki tümcenin tek üyesi kolum olaydan etkilenen üyedir. Bu eylemlerin anlamında aynı anda bir devingenlik ve bir durum bilgisi mevcuttur. Buna ek olarak, bu tür eylemlerin anlamlarında devingenlik ile durum eşzamanlıdır ve değişim anlamı olsa da hedefte-bitişli yorumu olası değildir.

(2.64) Kolum 2 saat boyunca/*2 saatte ağrıdı.

Değişim kavramını daha iyi anlayabilmek için ele alınması gereken bir başka örnek eylem grubu ise *yüksel-* türü eylemlerdir. Çünkü *soğu-*, *ısın-* türü değişim eylemlerinin anlamında değişim yorumu alan üyenin aynı zamanda devingen olduğunu söylemek olası iken, *yüksel-* türü eylemlerin tek üyeleri her zaman devingen olarak yorumlanmaz.

- (2.65) a. Fiyatlar çok yüksek
b. Fiyatlar yükseldi.
c. Karşımızda birden koca bir dağ yükseldi.

(2.65a)da yalnızca fiyatların yüksek olduğu bilgisi mevcutken, (2.65b)de fiyatların değiştiği yorumu mevcuttur. Oysa, kavramsal olarak fiyatların devingen olduğunu söylemek zordur. Ancak, yine de tümcedeki yeni duruma ulaşıldığı bilgisi, yani değişim anlamı vardır. Mantıksal olarak bir şeyin değişmesi için, yani yeni duruma ulaşması için mutlaka bir devinim (içsel ya da dışsal) gerekir. (2.65c)deki tümce de ise bu eylemin nasıl bir olay betimlediğini anlamak daha da zorlaşır. Bu tümcede ne dağların devingen olduğunu, ne de yeni bir duruma ulaştıklarını söylemek olası değildir. Bu tümceyi, bizim hareket halinde olduğumuz ve yüksek bir dağın önüne birden çıktığımız biçiminde bir senaryo ile yorumlayabiliriz. Aslında, eylemin özne konumundaki üyesi *koca bir dağın* anlamında sadece durum bilgisi vardır. Ancak, bu eylemin anlamında bir devinim olmalıdır ki (2.65c)de olduğu gibi *birden* bir değişim

olduğu türünden yorum yapılması olası olsun. Pustejovsky’de bu tür olayların kavramsal yapısında OL yüklemi vardır. Ancak, Pustejovsky bu OL olayını karmaşık bir olay olarak ele alırken, Levin (1999) ve Rappaport Hovav & Levin (1998, 1999) OL yüklemine basit olay yapıya sahip bir yüklem olarak ele alır. Bu konudaki tartışmayı yeterince açmak amacıyla Rappaport Hovav ve Levin (1998, 1999)un ve Levin (1999)un olay yapı sunuluşlarına kısaca bir kez daha göz atalım.

Levin ve Rappaport Hovav eylemlerin iki farklı anlamsal bileşenden oluştuğunu savlar. Bunlardan birincisi eylemin kendineözümlü anlamlarının yer aldığı çekirdek anlam, diğeri de olay yapısı ile ilişkili olan anlamdır. Önerdikleri olay yapı iki farklı düzlem içerir: basit olay yapı (2.66), –ki bunlardan devinim ile ilgili olana bir önceki bölümde yer vermiştik- ve karmaşık olay yapı (2.67).

(2.66) a. [X ACT<manner>]

[X İŞ<tarz>]

b. [X <STATE>]

[X <DURUM>]

c. [BECOME[X<STATE>]]

[OL[X<DURUM>]]

(2.67) a. [[X ACT<manner>] CAUSE [BECOME[y<STATE>]]]

[[X İŞ<tarz>] ETKEN [OL [y<DURUM>]]]

b. [[X CAUSE [BECOME[y<STATE>]]]

[[X ETTİR [OL [y<DURUM>]]]

(2.66c)de görüldüğü gibi Pustejovsky’nin karmaşık olay olarak tanımladığı GEÇİŞİM olay türü Levin ve Rappaport Hovav’ın olay yapı sunuluşunda basit olay olarak ele alınmaktadır. Bu sunuluşlardan yalnızca (2.67a-b) karmaşık olay yapı

sergilerler. Oysa, Pustejovsky'de ETTİR ve OL yüklemlerinin ikisi de karmaşık olay yapı betimlerler. Bu görüş farklılığının nedeni Pustejovsky'nin olayları görünüş anlamlarıyla sınıflandırması, Levin ve Rappaport Hovav'ın ise görünüş anlamlarından bağımsız bir olay yapı öngörmesidir. Bu nedenle, OL yüklemi tek bir yüklemidir ve bu yüklem anlamında durum bilgisi içsel olarak mevcuttur. Karmaşık olayları karmaşık yapan şey ise birden fazla yüklem bir arada bulunmasıdır. Rappaport Hovav & Levin (1999) bu iki olay yapı arasındaki farkın olaylar arasındaki zamansal bağlantıyla ilişkili olduğunu savunurlar. Basit olay yapıda birden fazla olay anlamı varsa bile bu olaylar eş zamanlı yorum alır.

(2.68) a. Havaalanına vardık.

b. Havaalanına koştuk.

(2.68a)da varma olayı ile havaalanında olma durumu zamansal olarak birbirine bağlı olarak yorumlanırlar. (2.68b)de koşma olayı ile havaalanına gitme olayı eş zamanlı bir biçimde gerçekleşir. Oysa, karmaşık olay yapıda eşzamanlılık mevcut değildir (2.66).

(2.69) a. Acı haber kadını 2 gün içinde öldürdü.

b. Bardağı kırdım.

(2.69a)da haberin alınışı ile kadının ölümü arasında eşzamanlılık bağlantısı yoktur. Yalnızca haber alma olayının ölüm olayından önce olması gerekir. Ettirgen karmaşık olay yapıdaki ETTİR yüklemi sebep sonuç ilişkisine neden olur. Havaalanına varma olayında ise bu sebep sonuç ilişkisi yoktur. (2.69b)de de bardağın kırılma durumu bardağı kıran kişinin, örneğin elinden düşürme deviniminden sonra gerçekleşir. Kısacası, Rappaport Hovav & Levin (1999)a göre ettirgen yapıda ettirgen olay ile ortaya çıkan olay arasında zamansal bir boşluk olduğundan söz

edilebilir. Ancak, her ettirgen eylem için söz konusu zamansal boşluğun varolduğunu savlamak olanaksızdır.

- (2.70) a. Annem kumaşı iki saatte kesti.
b. 1 ton odunu iki saate kırdım.
c. Elmayı böldüm/soydum.

(2.70)deki hem bir devingenlik, hem de bir durum yorumu içeren tümcelerde kesme, kırma ve bölme olaylarının başladığı anda kesilme kırılma ve bölme olaylarının da başlaması ve etken olay devam ettiği sürece de edilgen olayda devam etmesi gerekir. Eğer bu yorum onların ettirgen olmadığı anlamına geliyorsa bu eylemleri Rappaport Hovav & Levin'in basit olay yapısı ile sunmak gerekir. Ancak, bunun anlamsal olarak olası olmadığı açıktır.

Levin ve Rappaport Hovav'ın karmaşık olayları basit olaylardan ayırmak amacıyla öne sürdüğü bu zamansal bağıllık bir başka grup eylem için daha sorunlu görünmektedir. Onlara göre, bir devinimi başlatan olayları betimleyen *it-*, *çek-*, *at-* gibi eylemler ettirgen olup olmama konusunda birbirlerinden farklı ele alınmalıdırlar. Çünkü, *it-* (push) ve *çek-* (pull) türü eylemler İngilizcede iki nesneli yapıda görünmezken *at-* (throw) türü eylemler iki nesneli yapılarda ortaya çıkabilir.

- (2.71) a. Mary pulled the trunk to Sue
Mary çek-GEÇ. ART. sandık İLG. Sue
'Mary sandığı Sue'ya çekti.'
b. *Mary pulled Sue the trunk (Pesetsky 1995:137)

- (2.72) a. Mary threw John the book
Mary at-GEÇ. John ART. kitap
'Mary kitabı John'a attı'

b. Mary threw the book to John (Pesetsky 1995:137)

Bu örneklerden yalnızca (2.71)de yer alan *pull* ‘çek-’ eyleminin yer aldığı tümcede zamansal bağıllık söz konusudur. Mary’nin sandığı çekme olayı ile sandığın Sue’ya devinme olayı eş zamanlıdır. Oysa, bu anlam (2.72)de yoktur. Bu nedenle, birinci örnekteki değil, ikinci örnekteki eylemler sözlüksel ettirgen eylemler olarak ele alınmalıdır. Bu çözümlemenin doğru olmadığına dair Türkçe’de önemli veriler vardır.

(2.73) Arabayı 10 dakika boyunca ittim/ittirdim.

(2.73)deki tümcedeki *-Tlr* ettirgen biçim birimi bize bu eylemlerin ETTİR yüklemine yer aldığı bir olay yapıyla sunulabileceğini gösteriyor⁴⁴. Bu tümce ayrıca eylemin bu *-Tlr* eki olmaksızın da ettirgen eylem olarak ele alınması gerektiğini gösteriyor. Bu ekin olup olmaması tümcenin anlamını değiştirmemektedir. Bu tümce ettirgen olay betimlemesine rağmen *arabayı* üyesinin ulaştığı durum ile ilgili herhangi bir yorum içermez. Bu tür eylemlerin betimlediği olay yapıyı bir şeyin/kişinin bir nesne üzerinde kuvvet uygulaması olarak tanımlayabiliriz. Ancak, nesnenin ne tür bir değişime uğradığını yorumlamak olası değildir. Mantıksal olarak kuvvet uygulanan bir nesne devinebilir ancak bu eylemin anlamında nesnenin devindiği anlamı zorunlu değildir. Eğer bu ETTİR yüklemine yer aldığı olay yapıda olması şart bir anlam olsaydı, (2.74)deki türden tümceleri kurmak olası olamazdı.

(2.74) Arabayı ittirdim ama yerinden bile kıpırdamadı.

⁴⁴ Pustejovsky (1991) de sözlüksel kavram yapısı da *push* ‘it-’ türü eylemleri ettirgen süreçler olarak ele alır.

Bu tür bir eylemin iç üyesinin devindiği yorumu devinimin bir yöne doğru yapıldığı bilgisi de mevcutsa açıkça ortaya çıkar. Ancak o durumda bile iç üyenin ulaştığı yer hakkında iptal edilemeyecek bir yoruma ulaşmak olası değildir (2.75).

(2.75) a. Arabayı öne ittim/ittirdim.

b. Arabayı öne ittim/ittirdim ama yana kayd.

(2.75a)de *it-* eyleminin arabayı harekete geçirdiği bilgisi olmasına rağmen, bu hareketin hedefe ulaştığı bilgisi yoktur (2.75b). Aynı tür yorum iptali basit devingen eylemler için geçerli değildir.

(2.76) *At ileriye koştu ama yana gitti.

Burada ele aldığımız örnekler *it-* türü eylemlerin ettirgen yapıya sahip olduğunu ancak bu yapının ETTİR yüklemine altında mutlaka DURUM bilgisi olmak zorunda olmadığını bize gösteriyor. Öyleyse, (2.67)daki karmaşık olay yapı envanterine bir yenisini daha eklemek gerekir.

(2.77) [[X İŞ] ETTİR Y]

Rappaport Hovav ve Levin'in çalışmalarında sıkça tekrarladıkları her TAMAMLAMA ettirgen yapıda değildir ve her ettirgen olay yapı TAMAMLAMA olarak ele alınamaz savı bize göre de doğrudur. Ancak, bu doğru sava rağmen, bütün sözlüksel ettirgen eylemleri TAMAMLAMA gibi sunmuşlardır. Bu nedenle, envanterlerinde (2.77)deki olay yapı yoktur. Oysa, *uçur-*, *yürüt-* gibi Türkçede direk *-Tlr* ettirgenlik biçim birimi ekli eylemlerin anlamlarında durumsal bir bilgi olmadığı açıktır.

(2.78) a. 2 saat boyunca uçurtmayı uçurdum.

b. 2 saat boyunca bebeği yürüttüm.

Bu tümcelerde ettirgen olay ile edilgen olay arasında, Rappaport Hovav ile Levin'in ettirgen olmayan eylemler için savladığı eş zamanlılık vardır. Kısacası, (2.78)deki tümcelerdeki iki olay arasında *öldür-* türü eylemlerde varolan zamansal boşluk yoktur. Öyleyse, eylemin anlamında ettirgenlik bulunması aynı zamanda durumsal bir bilginin olmasını garantilemez. Ettirgenliğin biçimbirimsel olarak açıkça var olduğu durumlarda bile (ittir- eyleminde olduğu gibi) iç üyenin ulaştığı durum bilgisinin direk olarak eylemin anlamı içinde yer alması gerekmez. Bu tıpkı *koş-* türü eylemlerin anlamlarında direk olarak bir durum bilgisinin varolmayışına ve yalnızca iç öbeğin özelliklerine göre bu bilgiye ulaşıldığı duruma benzer. Öyle görülüyor ki ETTİR yüklemine yer aldığı karmaşık eylem yapılarının görünüş anlamları ettirgen eylemden değil basit eylemin görünüş anlamlarından gelmektedir. Bunu sözlüksel sunuluşun gösterebiliyor olması gerekir. Ancak, Rappaport Hovav ve Levin (1998, 1999)un sunduğu karmaşık olay yapı ve ettirgen eylemlerin çözümlemesindeki sorunlar onların bunu gerçekleştiremediğini gösterir.

Diğer taraftan, Pustejovsky'nin (1991) olayları görünüş anlamları ile sınıflandıran modeli OL ile ETTİR yüklemelerini sözlüksel kavram yapının araçları olarak ele alır (Dowty 1979; Jackendoff 1983; Levin & Rappaport 1988 çalışmalarını benimseyerek) ve bunları SÜREÇ, DURUM ve GEÇİŞİM olay türlerinin ve bu olay türlerinden oluşan ayrı bir sözlüksel kavram yapı olarak önerdiği yapının dışında tutar. Kısacası, ETTİR ve OL yüklemelerinin yer aldığı yapılar Pustejovsky'e göre eylem sınıflandırmalarını karakterize eder. Bir sonraki bölümde, bu görünüş anlamlarının eylemlerin sözlüksel anlamları olarak ele alındığında ayrı bir kavramsal yapı önermenin gerekmediğini ve ETTİR ya da OL yüklemelerinin de bu sınıflandırmanın içinde yer alabileceğini göstereceğiz.

2.3 Yeni bir sözlüksel görünüş sınıflandırması

Bir önceki bölümde eylemlerin anlamında devingenlik ve durum bilgisinin aynı anda varolabildiklerini gördük. Bu nedenle, burada önerilecek sınıflandırma bu iki anlamı eylemlerin sözlüksel özellikleri olarak ele alacaktır. Kısacası, devingenlik ve durum anlamları, Pustejovsky'nin savladığı gibi olay türleri ile değil sözlüksel kategorilerle ilişkilendirilecektir. Bu nedenle, eylem kütüklerinin sözlükçede devingenlik ve durumsallık kavramlarına işaret eden anlamsal özellikler ile kodlandığını varsayacağız. Daha önceki sınıflandırmalardan farklı olarak, söz konusu iki özelliği karşıt özellikler olarak değil -ya biri ya da diğeri biçiminde- sınıflandırmamızın elemanları olarak ele alacağız. Böylece, eylemlerin [\pm devingen, \pm durumsal] değerle işaretlenmiş olarak işleme girdiklerini varsayacağız (2.79).

(2.79)	devingen	durumsal
DEVİNİMLER	+	-
DURUMLAR	-	+
KARMAŞIK GÖRÜNÜŞLÜLER	+	+
GÖRÜNÜŞSÜZLER	-	-

(2.79)daki sınıflandırmada birinci eylem grubu olarak yer alan DEVİNİMLERin, sözlüksel anlamlarında yalnızca devingen özelliği [+] işaretlidir. Eylem sınıflandırmamızın ikinci grubunu ise DURUMLAR oluşturur. Bu eylemlerin sözlüksel anlamlarında yalnızca durumsal özellik [+] işaretlidir. Sınıflandırmadaki üçüncü eylem grubu anlamlarında hem bir devingenlik, hem de bir durumsallık bilgisi içeren KARMAŞIK GÖRÜNÜŞLÜ eylemlerdir. Bu eylemler her iki görünüş özellikleri de [+] olarak işaretlenmiş biçimde işleme girerler. Sınıflandırmamızdaki dördüncü grup ise her iki özellik açısından da [-] işaretlenmesi gereken eylemlerden

oluşur. Bu sınıfı temsil eden eylemler hiç bir sözlüksel görünüş anlamı açısından belirli değildir. Sınıflandırmada yer alan ilk üç eylem türüne diğer sınıflandırmalarda da sergilendiği gibi dilden örnekler bulmak olasıdır. Ancak, ‘dördüncü grup eylem türüne dilde örnek var mıdır?’ sorusu kuramsal açıdan önemlidir. Şimdi, bu sorunun cevabını arayalım.

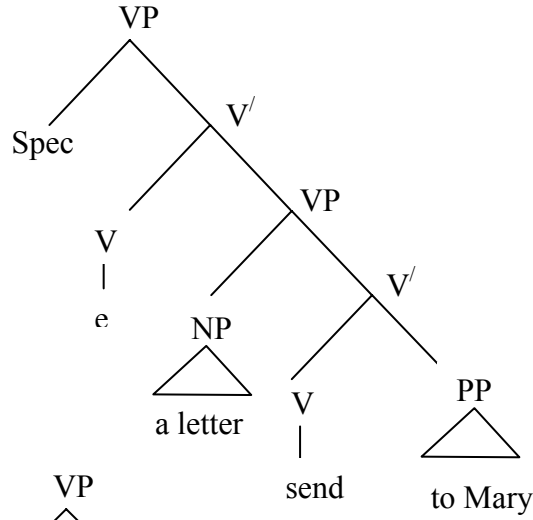
Levin ve Rappaport Hovav’ın (2.66-2.67)de sunduğumuz sözlüksel olay yapıları görünüşsel bir doğaya sahip değildir. Özellikle olayların üye gerçekleştirmesi ile ilişkili ontolojik türlerinin tümünün görünüşsel olamayacağı Levin (2000)de açıkça dile getirilmiştir. Bu savın en önemli dayanağı da bu sunuluşlarda yer alan ancak görünüş ile direk bir ilişkisi olmayan ve etkenlik kavramını kodlayan ETTİR yüklemine varlığıdır. Ettirgenlik kavramının zamansal kavramlarla ilişkili olmadığı görüşü McCawley (1976)de de ele alınır. Bölüm 2.2.3de *it-/ittir*, *uçur-* türü karmaşık yüklemelerin anlamlarındaki devingenlik ve durumsallığın ETTİR eyleminden değil, basit eylemden kaynaklandığını söylemiştik. Öyleyse, önerdiğimiz sınıflandırmanın dördüncü sınıfına uygun bir adayın varolduğunu söylemek olasıdır: ETTİR eylemi. Aslında, bu tür bir öneri, ETTİR eyleminin neden dilbilgisinde her zaman karmaşık bir yüklem yapısı içinde ortaya çıkmak zorunda olduğunu da açıklayabilecek niteliktedir. Bundan önceki çalışmalarda ettirgenlik kavramının zamansal bir değeri olmadığı gözlemleri ve 2.2.3de ETTİR eyleminin ne dış ne de iç üyeye sabit bir görünüş anlamı yüklenmediği yolundaki tespitlerimiz ışığında, ETTİR eyleminin [-devingen, -durumsal] işaretli olarak işleme girdiği önerisini yapabiliriz. Haerberli (2000) sözlüksel kategorilerin en az bir [+] değer ile arayüze girmesi gerektiğini savlar. Haerberli’ye göre bütün

özellikleri [-] işaretlenmiş bir sözlüksel kategori arayüzde yorumlanamaz⁴⁵. Eğer bu çözümlemeyi buradaki sınıflandırmamıza uyarlarsak, ETTİR eyleminin neden tek başına dilbilgisinde görünemediğini ve her zaman karmaşık yüklem yapısı içinde ortaya çıktığını açıklamamız olası olur. Böylece, karmaşık yapıların görünüş yorumları diğer eylemin sözlüksel anlamına bağlı olarak belirlenir.

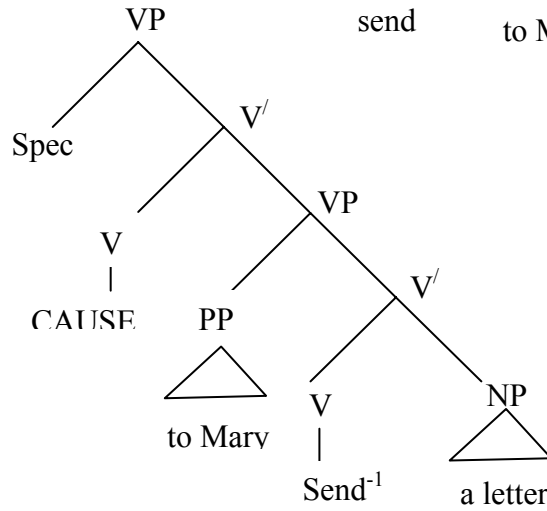
Dillerde üç farklı ETTİR biçimbirimi olduğu biliniyor. Bunlardan birincisi bağımsız bir eylem olan perifrastik ETTİR (İngilizcedeki *let* ve *make* gibi), ikincisi eylem köküne eklenen bağlı ETTİR (Türkçedeki *-t/-Tlr* biçimbirimi gibi), üçüncüsü ise biçimbirimsel olarak görünmeyen ancak anlamsal olarak varolan boş ETTİR yüklemidir. Kural (1996) ettirgenliği, basit tümcede betimlenen durumun biri ya da bir olay tarafından başlatılması olarak tanımlar. Ettirgen yapıyı üreten ETTİR yüklemidir ve bu sonsuz defa tekrarlanabilen bir işlemdir. Kural'a göre üç ETTİR de yapısal olarak aynı biçimde sunulmalıdır. Ayrıca karmaşık yüklem oluşturan parçaların sözlüksel olarak tutarlı ve geçerli olması gerektiğini de savunur (Viability Corallary). Bu sebeple, önceden boş olarak hazır sunulan katlı (shell-type) yapıları reddeder. Kısacası, ona göre (2.80b) (2.80a)ya göre daha özlü ve anlamlı EÖler üretir.

⁴⁵ Haeberli'nin bu öneriyi, geleneksel olarak [-A, -E] '[-N,-V]'özellikleri ile tanımlanan ön ilgeç sorunlu olduğunu belirlerken yapar.

(2.80) a.

b.

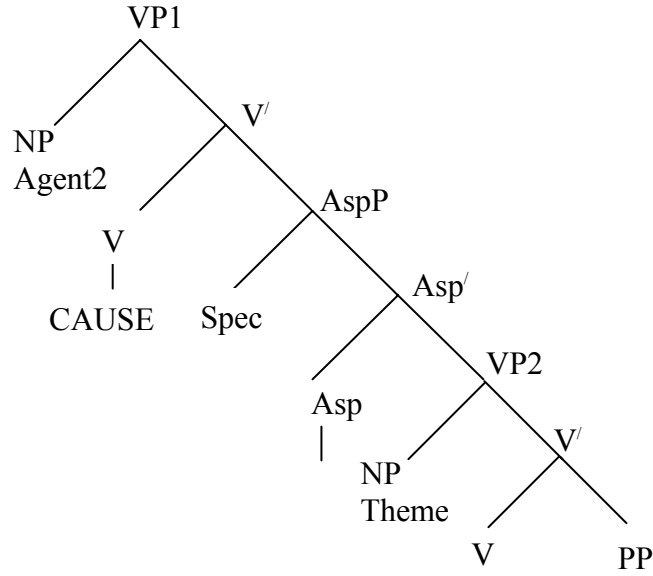

(2.80a)da üstteki EÖnün anlamsal bir katkısı yokken (2.80b)de bu EÖ ETTİRin baş olduğu ve *send* ‘gönder’ eyleminin betimlediği olayı başlatan üyeyi sözdizimine sunan bir yapıyı sergiler. Kural’ın bu eylemini ‘⁻¹’ üst değeri ile işaretlemiştir. Çünkü *send* eylemi tek başına tümcenin yüklemcil anlamını oluşturmaz ve bu eylem üst EÖnün başına taşınarak ETTİR eylemi ile karmaşık yüklem anlamını tamamlar. Kural’ın önerdiği konfigürasyonu burada önerdiğimiz sınıflandırma için temel alırsak görünüş anlamının alttaki EÖde sunulduğunu söylemek gerekir.

Birinci bölümde Travis (2000)in olayı sözdiziminde sunan bir sözlüksel sözdizim yapısı önerdiğinden bahsetmiştik (bkz. 1.2.5). ETTİR yüklemine ilişkin alacağımız tavrı belirlemek açısından, Travis’in bu konudaki görüşlerinden kısaca

tekrar bahsedeceğiz. Önce onun önerdiği sözlüksel sözdizim ağacını burada bir kez daha gösterelim.

(2.81)

Travis *VI* 'E1' üzerinde üretimsel sözdiziminin yer aldığını savlar ve sözdizimsel ETTİR eylemi bu üretimsel sözdizim alanında yer alır. Sözlüksel sözdizim alanında ise üstteki eylem sözlüksel ETTİRin yer aldığı EÖdür. Travis bu pozisyon için Tagalog dilindeki geçişlilik biçimbirimlerinin varlığını tanıt olarak kullanır. Travis'in sunuluşundaki EÖnün E1 pozisyonunda yer alan ETTİRin anlamsal katkısı yalnızca alt EÖde yer alan kök eylemin gösterdiği olayın başlatıcısı olmasıdır. Travis'in (2.81)de gösterdiğimiz sözlüksel sözdizim sunuluşunda ETTİRi yerleştirdiği baş pozisyonu benimseyerek, Türkçede de bu pozisyonda ETTİR eyleminin işleme girdiğini ve ettirgen biçimbiriminin yansımadığı durumlarda da bu başın boş bir ETTİR eylemini konuk ettiğini varsayacağız. Bu EÖnün GÖS konumunda yer alan üyenin de olayın başlatıcısı yorumu aldığını varsayacağız.

Buraya kadar eylemleri iki sözlüksel anlam üzerinden dört sınıfa ayıran bir sınıflandırma önerilmiş ve ETTİR eyleminin de bu sınıflandırma içinde yer alması

gerektiği savlanmıştır. Ayrıca, bu eylemlerin sözdiziminde ne şekilde sunulması gerektiğine dair varsayımlarda bulunulmuştur. Burada eylemlerin işleme girerken [+/-] değer açısından nasıl işaretlenmesi gerektiğine de ilişkin bir öneride bulunulacaktır. Eylemlerin anlamlarında görünüş özelliklerinin [+/-] değerle işaretli olmasının kuramsal olarak ne anlama geldiğinin açıklanması gerekir. Bir eylemin [+] değerdeki görünüş özelliği tümcenin görünüş yorumuna direk olarak katkıda bulunur. Bu anlamın sözdizimsel süreçte silinmesi olası değildir. Ancak, eylemlerin [-] görünüş değerleri tümcedeki diğer öğelerin etkisi ile değişime uğrayabilir; bu da yüklemın görünüş sınıfında bir kayma olmasına neden olur. Olsen (1995)in önerdiği görünüş sınıflandırmasında yalnızca [+] değerdeki özellikler işaretlenir, diğer işaretsiz bırakılır. Olsen'in böylesi bir sınıflandırma öne sürmesinin nedeni, bir taraftan [+] değerlerin belirlediği dar bir görünüş sınıflandırması tanımlamak diğer taraftan da pragmatik imleyicilerin etkisi ile değişebilen görünüş yorumlarını hesaba katabilmektir. Olsen'ın modelinde [+] değer ile işaretlenen özellikler, tümce yorumunda değişemeyen anlamları gösterirken, hiçbir değer ile işaretlenmemiş özellikler dilbilgisine ya da bağlama bağlı etkenlerle [+] değer kazanabilen bir doğaya sahiptir. Bu şekilde, Olsen eylem sınıfları arasındaki kaymaları da hesaba katmış olur (2.82).

(2.82) Görünüş Sınıfı	Hedefte-Bitişli	Devingen	Sürelî
DURUM			+
AKTİVİTE		+	+
TAMAMLAMA	+	+	+
OLMA		+	+
TEKATIMLI		+	
AŞAMALI DURUM	+		+
[varlığı belirsiz]	+		
[varlığı belirsiz]			

(2.82)'de görüldüğü gibi Olsen'ın eylem sınıflandırmasında temel aldığı görünüş özelliklerinin arasında hedefte-bitişlilik ve süre kavramları da yer alır. Bu çalışma Olsen (1995)'in temel aldığı ilkel görünüş özelliklerini benimsemez. Ayrıca bu ilkelerin dilbilgisel olarak tanımlanamayan iki sınıfın daha sınıflamada yer almasına neden olması, sınıflandırmanın bir başka zayıf noktasıdır. Ancak, Olsen'in [-] değeri işaretlemeyerek, bu özelliğin dilbilgisel ve pragmatik tetiklemelere açık olduğunu göstermesinin kavramsal ve teknik olarak avantajlı olduğunu not ederek, bu görüşü bu çalışmada önerilen sınıflandırma için uyarlayacağız. Kısacası, sınıflandırmada eylemlerin yalnızca [+] değerinde olan özelliklerini belirleyerek, [-] değerinde olan özellikleri işaretlemeyelim.

(2.83)	DEVİNİMLER	[+devingen, durumsal]
	DURUMLAR	[devingen, +durumsal]
	KARIŞIK GÖRÜNÜŞLÜLER	[+devingen,+durumsal]
	GÖRÜNÜŞSÜZLER	[devingen, durumsal]

Sınıflandırmada yer alan dört tür eylem sözdizimi-sözlükçe arayüzüne (2.83)de gösterilen sözlüksel özellikler ile işaretli olarak girer. Bu sınıflandırmada görünüşsel anlam kaymasına uğramayacak tek sınıf KARMAŞIK GÖRÜNÜŞLÜLERdir. Bir tek bu eylemlerin görünüş matriksinde her iki özellik de [+] işaretlidir.

2.4 Sonuç

Tezin ikinci bölümde eylemlerin görünüş anlamları üzerinden sınıflandırma yapan belli başlı çalışmalar değerlendirilmiş ve bu sınıflandırmaların aksayan yönleri gösterilmiştir. Bu bölümde eylemler devingenlik ve durumsallık anlamları üzerinden sınıflandırarak dört sınıflı yeni bir sınıflandırma önerilmiştir. Söz konusu yeni sınıflandırma hedefte-bitişlilik anlamını sözlüksel anlam olarak almaması açısından kendisinden önceki bir çok çalışmadan farklıdır (Vendler 1967; Smith 1991; Rothstein 2004). Hedefte-bitişliliği sözlüksel anlam olarak ele almayan bir başka çalışma da Verkuyl (2002)dir. Ancak, bu bölümde önerilen sınıflandırma Verkuyl'ün önerdiği sınıflandırmadan daha avantajlıdır. Verkuyl eylemlerin yalnızca bir atomik özellikte işaretli olarak işleme girdiklerini savlar. Böylesi bir sistemde, bir eylemin hem devingen, hem de durumsal anlam içermesi söz konusu olmaz. Oysa, bu iki anlamı da içeren eylemlere bir çok örnek sunmak olasıdır. Pustejovsky (1991, 1995) temelde burada önerilen anlamsal özellikleri dikkate almış ve hedefte-bitişliliği iki ayrı olay türünün bir araya gelmesiyle açıklamıştır. Ancak, onun sınıflandırması yalnızca sözlüksel kategorileri hedefine almaz. Bu nedenle de sınıflandırma özellik temelli önerilmemiştir. Oysa, burada önerilen sınıflandırma eylemlerin sözlüksel anlamlarla işaretli olarak sözdizimine girdiğini varsaydığından sözlüksel KARIŞIK GÖRÜNÜŞLÜLERi birleşimsel anlamdan kaynaklanan karmaşık görünüşlülerden ayırır. Bu sınıflandırmanın KARMAŞIK GÖRÜNÜŞLÜ eylemlerinin hedefte-bitişli

anlam taşıması zorunlu değildir. Böylelikle, *kana-*, *acı-* gibi eylemler sınıflandırma da bu sınıfa dahil edilebilir. Bu sınıflandırmanın başka bir avantajı ilk kez ETTİR eylemini de sözlüksel eylem sınıflandırmasına dahil edebilmesidir. Sonuç olarak, devingenlik ve durumsallık özelliklerini sözlüksel özellikler olarak ele almak, bir taraftan Rappaport Hovav ve Levin'in çalışmalarında görünüşsel olarak ifade edilmeyen olay yapıların aslında görünüşsel olarak sunulabileceğini gösterir, diğer taraftan olayları görünüşsel olarak tanımlayan ancak ETTİR eylemini bu sistem dışında bıraktığı için ayrı bir kavramsal yapı önermek zorunda kalan Pustejovsky'nin sınıflandırmasından da daha ekonomik bir sınıflandırma sunma şansı tanır. Burada önerilen sınıflandırma eylem öbeği yansıtan bütün başları görünüşsel olarak tanımlanmış olacaktır.

BÖLÜM 3

TÜRKÇE EYLEMLERİN ANLAMBİLİMSEL SINIFLANDIRMASI

3.0 Giriş

Bu bölümde, bir önceki bölümde geliştirdiğimiz sınıflandırmayı temel alarak, Türkçenin eylem sınıflandırmasını yapacağız. Aynı sınıfta yer alan eylemlerin üyelerinin ortak ve farklı özelliklerini, sergiledikleri sözdizimsel yapıları ve aldıkları görünüşsel yorumları irdelleyeceğiz. Eylem sınıfları arasında söz konusu olabilecek anlamsal kaymalara da değinerek tümce içinde bu kaymalara sebep olan öğeleri tartışacağız. İkinci bölümde temel aldığımız anlamsal sınıflandırmada, kök eylemler ($E_{\text{kök}}$) üç anlamsal sınıfı oluşturmaktadır. Devingenlik ve durumsallık anlamları açısından belirli özelliğe sahip olmayan ETTİR eylemi (E_e) ise sınıflandırmanın dördüncü ayağını oluşturur. Türkçede E_e yalnızca $-Tİr/-t$ biçimbirimi ile kök eylemlere eklenerek karmaşık eylem anlamı oluşturduğundan, ilk üç sınıfın elemanları tartışılırken E_e de bu eylemlerle ele alınacaktır. Türkçede hangi eylemin hangi görünüş sınıfında yer aldığı belirlenmeden önce, bu eylemlerin sözdizimsel yansımalarına ilişkin tartışmada temel alınacak olan olay öbeği (OÖ) ayrıntılarıyla ele alınacak ve konusal rollerin bu öbek yapıda nasıl sunulduğu gösterilecektir.

3.1 Olay Öbek Yapı

Travis (2000)'in önerdiği OÖ yapısında E_e ve $E_{\text{kök}}$ 'ün sabit bir sözdizimsel pozisyonu olduğunu söylemiştik (bkz 2.3). Üstteki EÖ sözlüksel ETTİR eyleminin (E_{se}) baş olduğu bir öbeğdir. Travis, sözlüksel sözdiziminde E_{se} ve yüzey sözdiziminde üretken ETTİR eylem ($E_{\text{üe}}$) olmak üzere iki farklı E_e Ö öngörür. Bu iki E_e Ö'nün arasında da olay öbeğinin (OÖ) başı bulunur. Travis'in önerdiği OÖ'nün ayrıntılarına geçmeden önce, E_{se} ile $E_{\text{üe}}$ arasında ne tür bir farklılığın söz konusu olduğunu irdelleyelim.

Travis Malagasy ve Tagalog dillerinden sunduğu verilerle bu iki ettirgen yapı arasındaki en önemli farkın, sözlüksel E_{se} ’nin anlamsal, sesbilimsel ve sözlüksel kendineözlüklerinde saklı olduğunu gösterir. Kısacası, E_{se} kendineözlü yapılar üretirken, $E_{üe}$ “yinelenebilir” (iterative) sistematik yapılar üretir.

Aissen (1974) Türkçe’deki ettirgen yapılar için E_c ’nin matris eylemden daha yukarıda yer aldığı çift-tümceli bir çözümleme öngörür. Ona göre ettirgen yapının üretimi sözdizimsel taşıma ile gerçekleşir. ETTİR eylemi, ya ettirgen eklerden biri veya sözlüksel olarak ettirgenlik anlamı içeren bir eylemdir. Sezer (1991) ise ettirgen yapıların sözlüksel bir kural ile üretildiğini savunur. Ettirgen biçimbirim geçişsiz veya geçişli kök eylem üzerine bu sözlüksel kural ile eklenir. Bu ekin eklenmesi aynı zamanda bir üyenin daha yapıya eklenmesi anlamına gelir. Travis’in önerdiği $E_{se}Ö$ yapı sözdizimsel ilkelerin işlediği bir yapıdır ancak bu yapının üretim alanı sözlüksel sözdizimdir. Türkçe Malagasy ve Tagalog dillerinin sergilediği türden kendineözlükler sergilemese de, bir takım kendineözlüklerden söz etmek olasıdır. Üzerine *-Tİr/-t-* biçimbirimi gelen bazı eylemler beklenilenin aksine üye yapısında hiçbir değişiklik sergilemez. Örneğin, *koş* ‘geçişsiz’ eylemi üzerine *-tur* ettirgen biçimbirimi eklenerek yine geçişsiz *koştur-* eylemi elde edilebilir. Ayrıca, ikinci bölümde ele aldığımız *it-* eylemi de üzerine *-tir* biçimbirimi getirildiğinde üye yapısında bir farklılık göstermez. Öyleyse, bazen ettirgen biçimbirimi üye yapısında hiçbir değişikliğe neden olmayacak biçimde ortaya çıkar.

(3.1) a. Ali bütün gün koştu/ koşturdu.

b. Ali bütün gün arabayı itti/ittirdi.

Türkçe’de ettirgenlik ile ilişkili olarak not edilmesi gereken bir başka kendineözlük ise üzerinde açık bir ettirgen biçimbirimi olmadığı halde anlamsal

olarak ettirgenlik içeren geçişli eylemlerin varlığıdır. Bu eylemler ettirgen biçimbirimleriyle üretilmedikleri halde, bu ek ile üretilen ETTİR eylemlere benzer anlamlar sergilerler: *kes-* ve *kır-* eylemleri bu tür eylemlerdir⁴⁶. Travis bütün bu kendineözgülüklerin yerinin sözlüksel sözdizimi (s-sözdizimi) olduğunu savunur. Ancak, bu sözlüksel alanda sistematik yapıların bulunamayacağı anlamına gelmez.

Travis'in önerdiği s-sözdiziminin sınırlarını olay kavramı belirler. Kısacası, s-sözdiziminin sınırı olayın sınırı ile aynıdır. Öyleyse, s-sözdiziminde en fazla bir olay ve bu olayın üyeleri sunulabilir.

Travis'e göre, biçimbirimsel sözcükler bazen bir olaydan daha fazlasını sunar. Örneğin, Türkçedeki *öldürt-* eylemi böylesi bir sözcüktür. Bu tür durumlar biçimbirimsel sözcüklerin (b-sözcük) anlamsal/sözdizimsel sözcüklerden (s-sözcük) daha büyük olduğu durumlardır. Kısacası, s-sözdiziminde s-sözcük gösterilir ve bu da anlamsal olarak bir süreç ve sonuçtan oluşan bir olaya karşılık gelir⁴⁷. Travis'in

⁴⁶ Tagalog dilinde *hiwa* 'kes-/dileme-' eylemi hem sözlüksel ettirgen biçimbirim olan *pag* ile hem de bu biçimbirimi olmaksızın aynı anlamda ortaya çıkabilmektedir. Malagasy örneğinde ise EDICI üyeye sahip bir eylem olan *mividy* 'al-' eylemi herhangi bir biçimbirim olmaksızın görünebilmektedir (Travis 2000: 160/19)

⁴⁷ Bu bizim modelimizde tam olarak bir devinim ve duruma karşılık gelmez. Biz sözcük büyüklüğünün ne olabileceğini eylemlerin görünüş sınıflandırmasında kodlayarak belirlemiştik. Buna göre bazı eylemlerin örneğin *öldür-* eyleminin hem iç üyesi hem de dış üyesi devingen üye olarak yorumlanabilir. Ancak, bu iki devinim iki ayrı olaya işaret etmez ve olayda ETTİRGEN olan üyenin devingen anlamı üyenin özelliklerine bağlıdır. İç üyenin devinim anlamı ise $E_{\text{kök}}$ den gelir. E_s önerdiğimiz modelde görünüş anlamları işaretlenmemiş olarak sözdizimine girer.

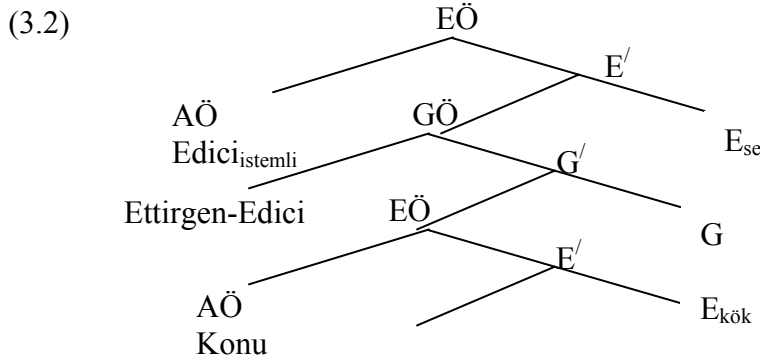
bu öbek yapıda bir E_{se} ve bir de $E_{kök}$ öngördüğünü söylemiştik. Ayrıca bu OÖde E_{se} nün baş olduğu $EÖ_1$ ile $E_{kök}$ ün başı olduğu $EÖ_2$ arasında bir öbek daha öngörülür. Böylesi bir pozisyonun varlığı için hem sözdizimsel, hem de biçimbirimsel bir takım tanıtılar mevcuttur: Örneğin, Kalagan ve Pangasinan⁴⁸ dillerinde EDİCİ ve KONU arasında topiğin yer aldığı bir sözdizimsel pozisyondan daha söz edilmektedir. Travis bu pozisyonun topik elemanın taşındığı bir pozisyon olarak ele alır. Kısacası, bu dillerde üyeler önce konusal hiyerarşiyi takip ederek sözdizimsel hiyerarşiye uygun biçimde dizilir, daha sonra topik elemanı bu sözlüksel-olmayan kategorinin GÖS pozisyona taşınır. Bu pozisyona ve bu pozisyonun nasıl bir kategoriye ait olabileceğine dair tanıtı ise Travis Tagalog ve Malagasy dillerinden sunar. Tagalog dilinde E_{se} ile $E_{kök}$ arasında bir biçimbirimi görünür ve bu biçimbirim [-tamamlama] (bitişsiz) görünüş anlamına işaret eder. Bu dilin ZAMAN/Görünüş dizgesinde iki adet biçimbirimi yer alır. Bunlardan biri dış görünüşe (olayın başlayıp başlamadığına) diğeri ise iç görünüşe (olayın tamamlanıp tamamlanmadığına) işaret eder⁴⁹. İç görünüşe işaret eden bu biçimbirimin E_e biçimbirimi ile $E_{kök}$ arasında yer alması, Travis'in bu sözlüksel olmayan kategorinin işlevini görünüş olarak belirlemesine neden olur. Travis'e göre Görünüş Öbeği (GÖ) altında yer alan $E_{kök}$

Buna göre *öldürt-* sözcüğünün yalnızca *öldür-* kısmı s-sözcüktür. Bu sözcüğün üzerine gelecek ikinci etken eylem *-t* ve onun üyesi sözlüksel sözdiziminde değil üretken yapıların yer aldığı yüzey sözdiziminin elemanlarıdır.

⁴⁸ Bu iki dilde Batı Malayo-Polonez dil grubunda yer alır (West Malayo-Polynesian).

⁴⁹ Travis bu biçimbirimlerin tam anlamlarını ve dağılımlarını belirlemek için daha fazla araştırma gerektiğini de not eder. Ancak, buradaki tartışma için önemli olan EÖ yapıda böylesi bir pozisyona daha ihtiyaç olduğunun tespitidir.

öbeği sonuçsal durum ile ilişkili olan öbektir. Malagasy de böylesi bir öbeğin varolduğu ve bu öbeğin işlevinin ne olabileceğine dair bir takım ip uçları sağlar. Bu dilde hedefte-bitişlilik işaret eden bir biçimbirim olduğu ve bu biçimbirimin eyleme eklenmesi ile fazladan bir üyenin ortaya çıkabildiği gözlenir. Buna dayanarak, Travis hedefte-bitişlilik biçimbiriminin bir konusal rol yüklediğini varsayar ve bu konusal rolün de (istemli-olmayan) EDİCİ rolü olduğunu söyler. Böylece, E_{se}nin baş olduğu EÖnün GÖS konumuna istemli EDİCİ üyeyi, GÖnün GÖS konumunda ise (istemli-olmayan) ETTİRGEN/EDİCİ üyeye ayırır (3.2).

İstemli EDİCİ ve istemli-olmayan EDİCİ ayrımı anlamlı gibi görünse de ETTİR eyleminin GÖS konumundaki üyenin istemli yorum alması sorunlu gibi görünmektedir. Bu tür bir ayrımın sorunlu olduğunu *öldür-* türü ETTİR-katmanlı değişim eylemini inceleyerek gösterebiliriz. Bu eylemin geçişsiz biçimi *öl-*, anlamında hem ‘ölü’ olma durumuna ilişkin bir durum anlamı, hem de bu duruma içsel bir devinim ile ulaşma anlamı vardır. Kısacası, bu eylemin [+devingen] ve [+durumsal] ile ilişkili olan üyesi onun tek üyesidir.

(3.3) Adam iki gün içinde öldü.

(3.3)de Adam AÖsü ile gösterilen üyenin içsel olarak devindiği ve bu devinim ile ‘ölü’ olma durumuna 2 günlük bir zaman sonunda ulaştığı yorumu vardır. Kısacası, bu tümcede betimlenen durum bilgisi sonuçsal bir durum bilgisidir ve bu tümcenin

tek üyesi değişimin konusudur. Bu üye betimlenen olayda devingen olan üye olsa da EDİCİ üye olarak yorumlanmadığı gibi istemli bir devinim biçiminde de yorumlanmaz. *Öldür-* eyleminin *-dür* biçimbirimiyle tümceye eklenen üye ise E_{se} 'nin GÖSünde yer alır ve bu üye içsel devinime neden olan ve içsel devinimin başlatıcısı olan üyedir. ETTİR-katmanlı *öldür-* eyleminin betimlediği olayın başlatıcısı olan üye hem canlı hem de cansız varlıkları gösterebilir. Bu üyenin istemli biçimde olaya katıldığı yorumu ancak bu üyenin canlı bir varlığa işaret etmesi ile olasıdır.

- (3.4) a. Onu aldığı haber (*bilerek/*bilmeyerek) öldürdü.
b. Onu kardeşi (istemeyerek/isteyerek) öldürdü.
c. Onu kardeşi (bilerek/*bilmeden) katletti.

(3.4)deki örnekler, istemlilik belirten anlatıların [-canlı] özellikte üyelerle uygun olmadığını gösterirken, [+canlı] özellikleri olan üyenin her iki tür anlatıyla da olası olduğunu gösterir. Ancak *katlet-* türü eylemlerle [+canlı] üyenin yalnızca istemlilik gösteren anlatılarla uygun olduğunu gösterir. Oysa, bu üç örnek tümcede de dış üye olan katılımcılar E_{se} 'nin üyesidir ve E_{se} 'nin GÖS konumunda yer alması gerekir. Ayrıca, bu üyenin olayın hedefte-bitişli olmasıyla da anlamsal olarak bir ilgisi yoktur. Oysa, Travis'in önerdiği çözümlemeye göre de bu konumda bu AÖnün istemli EDİCİ anlamını göstermesi gerekir. Aslında, olayın devingen üyesi hem Gnin GÖS konumunda hem de E_{se} 'nin GÖSünde ortaya çıkabilir ve bu iki pozisyon arasında yansıttıkları üyelerin anlamları açısından Travis'in gözlemine benzer bir fark olduğu doğrudur. Ancak, bu fark istemli olup olmama ile ilişkili değil EDİCİ olup olmama ile ilişkilidir. Kısacası, en üst EÖnün GÖS konumunda ETTİRGEN üye yer almalıdır. Başlatıcı anlamı ancak bu konumunda E_{se} tarafından yüklenebilir ve olayı başlatanın [+canlı] özellikte olması zorunlu değildir. Bu konuma yansıtılan

AÖ ister canlı bir varlığa ister cansız bir varlığa işaret etsin alt EÖde baş olan eylemin betimlediği olayın başlatıcısı/kontrolcüsü yorumunu alır. EDİCİ kavramı istemlilik, irade gibi canlı varlıklar ile ilişkili kavramları içinde barındırdığından canlı varlıklara işaret eden AÖlerle ilişkilendirilmiştir. Jackendoff (1983, 1987) bu terim yerine AKTÖR terimini önermiştir; çünkü AKTÖR kavramı ‘istemlilik’ anlamını içermez. Kural (1996) Jackendoff’un önerisini izleyerek AKTÖR terimini kullanır ve ‘istemlilik’ anlamının tümceye temel bir yüklem şeklinde sunulmasını önerir.

Burada dikkat edilmesi gereken konu bu üç rolün (EDİCİ/ AKTÖR/ ETTİRGEN) ortak bir anlamı paylaştığıdır. Bu üç rolün tümcede betimlenen olay açısından ortak anlamları olayın başlatıcısı olmalarıdır. Olay başlatıcısı kavramı Levin & Rappaport Hovav (1993)de ve Nakipoğlu (1998)de de bulmak olasıdır. Levin ve Rappaport Hovav etkilenmeli/etkilenmesiz eylemler ayrımını belirleyen anlamın içsel edilgenlik/dışsal edilgenlik olduğunu savlar. Nakipoğlu ise olayları içsel olarak başlatılan/dışsal olarak başlatılan biçiminde ayırır. Travis de üst EÖnün başı olan ETTİR eyleminin tümcenin anlamına yalnızca olayın başlatıcısı olarak katkıda bulunduğunu söyler. Bu çalışma söz konusu önerileri benimseyerek EDİCİ/AKTÖR/ETTİRGEN üyenin E_{se} GÖSünde bu yorumu aldığını varsayacaktır. Ayrıca, bu pozisyon olayın başlatıcısı yorumu alan ancak EDİCİ/AKTÖR/ETTİRGEN olmayan üyeler için de bir türetim pozisyonu olarak ele alınacaktır. AKTÖR ve ETTİRGEN üyeler tümcede betimlenen sonuçsal durumun konusu olamayan üyelerdir. Öyleyse, bu üyelerin en üst EÖnün GÖSünde işleme girdiklerini söyleyebiliriz. Burada söz konusu iki üye arasında herhangi bir farklılık olmadığını varsayacağız ve bunlar yalnızca göndermede bulundukları varlıkların

canlı ya da cansız olmalarıyla farklılaşırlar. Diğer taraftan, bazı eylemlerin olayda başlatıcı anlamıyla ilişkili olan üyesi aynı zamanda olaydaki sonuçsal durum ile de ilişkilidir; örneğin, *koş-* eyleminin dış üyesi eylem bir ölçüm öbeği seçtiğinde durumsal yorum da alır. Bu eylemlerin devingen olan üyesi geleneksel olarak KONU üyesi olarak adlandırılmıştır. Bu eylemin devingen üyesi aynı zamanda devinim olayının başlatıcısı yorumu da alır. İşte bu tür eylemlerin dış üyesinin sözdizimine daha aşağıda bir pozisyonda başlayarak, türetim sırasında E_{se}nin GÖSüne taşındığını varsayacağız.

3.2 Türkçede DEVİNİMLER

İkinci bölümde önerdiğimiz sınıflandırma DEVİNİMLER sınıfına giren eylemlerin işleme yalnızca devinim özelliği [+] olarak işaretlenmiş biçimde girdiğini ve bu eylemlerin durumsal özelliğinin ‘-’ ya da ‘+’ değerle işaretli olmadığını savlar (bkz. örn. 2.83: 130). Sözlüksel olarak işaretli olmayan özelliğin sözdizimsel türetim sırasında (zamansal gönderim yapan öğeler, nesne tümlecinin özellikleri gibi etkenlerle) değişime açık olduğu varsayılır⁵⁰. Bu özelliğin ‘+’ değer kazanması tümcede KARIŞIK GÖRÜNÜŞLÜ yorumun ortaya çıkmasına neden olur. Ancak, bu yorum eylemin sözlüksel anlamının değil birleşimsel anlamın bir ürünüdür. DEVİNİMLERin sözlüksel anlamında ‘+’ işaretli tek anlam devingenlik olduğundan bu eylemlerin dış üyesinin fiziksel veya zihinsel olarak devingen bir anlam ile yüklü olması gerekir. Bu özellikle işaretli bir eylemin betimlediği olay, devinimi sonlandıran herhangi bir üye seçmedikçe, bitişsiz olarak yorumlanabilir.

⁵⁰ Chomsky (1995) yorumlanamayan özelliklerin türetim sırasında silinmesi

gerektiğini savunur. Öyleyse, sözlüksel olarak işaretli olmayan ve türetim sırasında ‘+’ değere dönüşmeğen özelliğin silindiğini varsayabiliriz.

Türkçede DEVİNİMLERin [durumsal] özelliğini yorumlanabilir duruma getirecek koşulların neler olabileceğine bakmadan önce, bu sınıfa giren eylemlerin [+devingen] özellikleri nedeniyle sergiledikleri benzer anlamsal ve sözdizimsel görünüşleri ele almalıyız.

DEVİNİMLER ile betimledikleri olayların hem başlangıç noktasına, hem de bitişsizliğine zamansal gönderme yapmak olasıdır. DEVİNİMLER *başla-* eyleminin tümleci olarak tümcede görünebilirler. *Başla-* eyleminin betimlediği olay DEVİNİMLERin betimlediği olayın başlangıç noktasını gönderme yapar (3.5).

- (3.5) a. Atletler yüzmeye/koşmaya başladı.
b. Küçük çocuk zıplamaya/hoplamaya başladı.
c. Yaşlı adam konuşmaya/öksürmeye başladı.
d. Ali Bey bahçeyi süpürmeye başladı.
e. Çocuklar bahçede oynamaya başladı.
f. Gençler şarkı söylemeye başladı.
g. Sınıftaki birkaç öğrenci resim çizmeye başladı.

Ayrıca, DEVİNİMLER *X zaman boyunca* türü bitişsiz anlatılarla birlikte kullanıldığında betimlenen olay bitişsiz olarak yorumlanır (3.6).

- (3.6) a. Atletler 2 saat boyunca yüzdü/koştı.
b. Küçük çocuk 2 saat boyunca zıpladı/hopladı.
c. Yaşlı adam 2 saat boyunca konuştu/öksürdü.
d. Ali Bey 2 saat boyunca bahçeyi süpürdü.
e. Çocuklar 2 saat boyunca bahçede oynadı.
f. Gençler 2 saat boyunca şarkı söyledi.
g. Sınıftaki birkaç öğrenci 2 saat boyunca resim çizdi.

DEVİNİMLERin ulaştıkları durum anlamları tümcede herhangi bir öge ile tetiklenmedikçe *X zamanda* türü süreli tamamlama yorumu veren anlatılarla kullanılamazlar⁵¹.

- (3.7) a. *Atletler 2 saatte yüzdü/koştı.
b. *Küçük çocuk 2 saatte zıpladı/hopladı.
c. *Yaşlı adam 2 saatte konuştu/öksürdü.
d. *Ali Bey 2 saatte yedi.
e. *Çocuklar 2 saatte bahçede oynadı.
f. *Gençler 2 saatte şarkı söyledi.
g. *Öğrenciler 2 saatte çizdi.

Bu eylemlerin seçtikleri iç üyeye bağlı olarak farklı görünüş anlamları sergileyebilecekleri örneklerle geçmeden önce, onların üye yapısı ve aldıkları anlamsal roller ile ilgili birkaç önemli noktayı belirleyelim. (3.5-3.6)daki tümcelerin hepsinde DEVİNGEN olan bir üye vardır. Bu eylemler için DEVİNGEN üye özne konumundaki üyedir. Öyleyse, DEVİNİMLERin [+devingen] özelliği bu zorunlu dış üye ile ilişkilidir⁵². Bu sınıfa giren 2-üyeli -geleneksel olarak ‘geçişli’ terimi ile adlandırılan- eylemlerin bir kısmı iç üye olmaksızın da dilbilgiseldir⁵³.

⁵¹ *X zamanda* anlatısıyla ortaya çıkacak süreli tamamlama yorumu şudur; olayın bu sürenin başlangıcında başlayıp, bu süre boyunca devam ettiği ve bu süre sonunda da tamamlandığı yorumu.

⁵² Minimalist Program çerçevesinde eylemin bu ‘+’ özelliğinin bu devingen üye ile çek edildiğini, YBK çerçevesinde ise bu özelliğin eylem tarafından konusal rol olarak bu üyelere yüklendiğini söylemek gerekir. Biz burada bu iki yaklaşım arasında herhangi bir tercih yapmayacağız. Bu iki yaklaşımdan herhangi birisi bize

- (3.8) a. Ali bütün gün yedi.
b. Bütün gün okudum/yazdım.
c. Bütün gün konuştuk.
d. Çocuklar bütün gün oynadı/dolaştı.

Ancak, Turan (1998) geçişli eylemlerin söylem başı pozisyonunda tümleçsiz görünemeyeceklerini söyler. Bu eylemlerin tümleçsiz göründükleri durumlarda ise ‘geçişsiz’ eylemler olarak ele alınmamaları gerektiğini savlar. Bu tür durumlarda Turan tümcede boş bir tümlecin var olduğunu söyler. Bu tümlecin var olabilmesi için de söylemde uygun bir öncül bulunması gerekir. Bunun dışında tümleç silinmesi olası değildir. Hatta *düşün-* eylemi gibi bazı istisnalar dışında eylemin sözlüksel kütüğünde tanımlanmış seçimsel bilgidен tümlecin içeriğinin anlaşılmasının olası olduğu durumlarda bile Türkçede tümleç silinmesinin olası olmadığını söyleyebiliriz. Bu nedenle *ye-*, *pişir-* gibi eylemler, en azından ‘bilişsel’ bir açık tümleç ile görünmek zorundadır; örneğin, *yemek ye-*, *yemek pişir-* ve *örgü ör-* vs. Kısacası, bu ‘geçişli’ eylemlerin hepsi uygun/açık bir öncülün var olması durumunda tümleçsiz görünebilirler.

veriyı daha iyi açıklama konusunda avantaj sunmaz. Bu nedenle de, her iki yaklaşımda da bunu açıklamanın olası olduğunu not etmekle yetineceğiz. Bu çalışma için önemli olan, DEVİNİMLERin zorunlu bir DEVİNGEN dış üye gerektirdikleridir.

⁵³ Bu eylemler tümceye iç üye yansıttıklarında ise iç üyeler devininin konumsal durumunu/uzamsal alanını betimlerler.

Ancak, (3.8)deki örnekler hem geçişsiz hem de geçişli olarak görünebilen eylemlerdir ve bunların tümleçsiz kullanımlarıyla (3.8)deki tümceler bozuk değildir. (3.8)deki tümcelerde boş bir tümleç var olduğunu gösterecek herhangi bir söylem öncülü de yoktur. Turan bu tür durumlarda eylemin anlamında bir farklılık olduğunu gözlemler; örneğin *iç-* eylemi tümleçsiz kullanıldığında ‘alkollü içecek içme’ şeklinde, *oku-* eyleminin tümleci olmaması durumunda ise ‘ders çalışma’ şeklinde yorumlanır⁵⁴. Ancak, bu gözlemi doğrular örnekler var olduğu gibi, olmadığı durumları gösterir örnekler de olasıdır. Örneğin, DEVİNİMLER sınıfına giren eylemlerin bir kısmı yalnızca aktivite anlamında kullanıldıklarında herhangi bir tümleç yorumu olmaksızın yorumlanabilirler.

- (3.9) a. Bazı insanlar tatilde yalnızca yer içer, başka bir şey yapmaz.
b. Boş zamanlarımda en sevdiğim aktivite okumaktır.
c. Yazmaktan hoşlanmayan insanların kendilerini ifade edebilmelerinin tek yolu konuşmaktır.
d. Bütün gün çizip boyuyoruz. Başka işimiz yok.
e. Bütün gün sil süpür, kimse de bunun farkına varmasın, olacak şey değil!

(3.9)de yer alan eylemler Turan’ın savının aksine iç üyesiz görünebilmektedir.

⁵⁴ Bu çalışmada *iç-* ve *oku-* eylemlerinin farklı sözlüksel anlamlarının sözlüksel görünüş anlamlarındaki değişimle olası olduğunu varsayabiliriz.

- (i) Ahmet Ankara Üniversitesinde okuyor. (Ahmet okullu/öğrenci)
(ii) Ahmet çok içti. (Ahmet içkili)

(i)de Ahmet’in yalnızca öğrenci olduğuna dair durumsal bir anlam yorumlanırken

(ii)de Ahmet’in *iç-* DEVİNİMİNin sonunda ‘içkili’ durumda olduğu yorumu vardır.

Diğer taraftan, Türkçede Turan'ın savını doğrular nitelikte davranan 'geçişli' DEVİNİMLER de vardır.

- (3.10) a. Örgü/* ϕ örmekten nefret ederim.
b. Şarkı/* ϕ söylemekten nefret ederim.
c. Yemek/* ϕ pişirmekten nefret ederim.
d. Dikiş/* ϕ dikmekten nefret ediyorum.

(3.10)da yer alan tümceler bazı DEVİNİM eylemlerinin tümleçsiz görünemediklerini gösteriyor. (3.10)da yer alan eylemlerin tümleçleri ile ilgili not edilmesi gereken bazı özellikler vardır. (3.10a)daki *örgü* yalnızca bir çeşit örme, (3.10b)deki *şarkı* yalnızca bir çeşit söyleme, ve (3.10c)deki *yemek* bir çeşit pişirmeye gönderme yapar.

- (3.11) a. örgü ör, sepet ör, saç ör vs.
b. şarkı söyle, doğru/yalan söyle, açık söyle, söz söyle
c. yemek pişir, seramik pişir, toprak pişir, işi pişir vs.
d. dikiş dik, sökük dikmek, ağaç dik vs.

(3.11)deki eylemler bir anlamda 'hafif eylem' yapılarını andırır. Kısacası, bu tür yüklemelerin anlamı yalnızca eylem kategorisinden değil, ad kategorisinden de gelir. Böylece eylem ve eylemin yalın tümleci karmaşık bir anlam oluşturur. Örneğin (3.11a)daki karmaşık yüklemelerin eylem bileşeni ortak anlamı oluştururken, ad bileşeni karmaşık yüklemelin anlamını diğerlerinden farklı kılan bileşendir. Böylesi karmaşık bir anlam yalın tümlecin E ile birlikte sözdizimine girmesi ile olasıdır. Aydemir (2004a) bu tür karmaşık yüklemelerin ad kategorisinin sözdizimsel tümleç konumunda yer almadığını savunur. Eğer bu sav doğru ise bu tür eylemler için sözü edilen boş tümleç kısıtlaması eylemin anlamsal tümleci için olmalıdır. Ancak, bu anlamsal kısıtlama anlamsal tümlecin sözdizimsel tümleç olarak gerçekleştirilmesini

zorunlu kılmaz. (3.10)da sıralanan eylemler anlamsal tümleçleri ile birlikte görünmek zorundadır. Bu anlamsal tümleçler bağlamda yeterli ip ucu olması durumunda silinebilirler (3.12).

- (3.12) a. Ünlü aşçı Julia Child bugün stüdyodaki seyirciler için pişirecek.
b. Tarkan bu akşam Varlık Migrosta söylüyor.
c. Ajda Pekkan bütün sevgililer için okudu.

Bu bölümde tartıştığımız eylemler bize geçişli/geçişsiz kavramlarıyla aynı sınıfa giren eylemler için bile genelleme yapmanın zor olduğunu gösteriyor. Bu çalışmada önerdiğimiz sınıflandırma, DEVİNİMLERin sadece DEVİNGEN bir üyesi olmasını zorunlu kılar. Bu eylemlerin seçtikleri iç üyeleri, Levin (1999)un savladığı şekilde, eylemlerin sabit anlamlarıyla ilişkili olarak ele alacağız. Bu sınıfa giren eylemlerin ortak sabit anlamları onların ortak iç üyeler seçmelerine ve gerçekleştirmelerine neden olur. Şimdi DEVİNİMLERin betimledikleri olayın iç üyelerinin tümcedeki anlama ne şekilde katıldıklarını inceleyelim.

- (3.13) a. Ali bugün parkta koştu.
b. Yarışların son gününde atletler 4X100 bayrak yarışı koşacaklar.
c. Çocuk yatağın üzerinde zıplıyor.
d. Annem bütün gün halıyı süpürdü.

(3.13)deki eylemlerin dış üyelerinin hepsi betimlenen olayda devingen olan EDİCİ üyedir. *Parkta*, *bayrak yarışı*, *yatağın üzerinde* ve *halıyı* AÖleri ise devinimin üzerinde yol aldığı veya gerçekleştiği uzamsal alanları gösterir⁵⁵. (3.13a)da –DE

⁵⁵ Buradaki uzam kavramını Jackendoff (1990)daki uzamsal kavramlara benzer bir kavram olarak kullanıyoruz. Ancak, Jackendoff'da Yol ve Yer ilkelleri farklı Olay Yapı içinde yer alır. Burada bu ayrımı yapmadan onların ortak yönlerine, kısacası

durum biçimbirimi ekli *parkta* AÖsü devinimin gerçekleştiği konumsal yeri gösterir ve böylece tümcede hem devinimin hem de devingen üyenin devinim sırasında konumsal durumu mevcuttur. Ancak, (3.13a)da hem bir devinim, hem de konumsal bir durum bilgisinin tümcede varolması hedefte-bitişli yoruma neden olmaz. Bu tümcede devinim ölçülmediğinden devinim ve konumsal durum eş zamanlı olarak yorumlanır. Kısacası, bu tümcede ölçüm olabilecek bir iç üye yoktur. Benzer bir yorum (3.13c-d)deki tümcelerde de mevcuttur. (3.13d)de *halıyı* AÖsü -(y)I durum eki aldığı halde yorum farklı değildir. (3.13b)deki tümcede de *koş-* deviniminin *bayrak yarışı* AÖsü ile gösterilen uzamsal alan üzerinde yapılacağı yorumu vardır. (3.13)daki örnekler tümcenin ZAMANının devinim ve konumsal durum arasındaki ilişki de herhangi bir etki yaratmadığını gösterir. Kısacası, bu tümcelerin hiç birinde devinimin sonucunda ortaya bir durum çıktığı ya da devinimin sonuçsal bir duruma ulaştığı bilgisi yoktur.

DEVİNİMLERin betimlediği olayın hedefte-bitişli olarak yorumlanması, olaya katılan iç üyenin devinimi ölçmesi ile olasıdır.

- (3.14) a. Çocuklar *2 saatte/2 saat boyunca parkta koştular.
b. Milli atletimiz maratonu 2 saat boyunca/2 saatte koştu.
c. Bütün müzeyi 2 saat boyunca/2 saatte gezdik.
d. Kalenin arkasına *2 saat boyunca/2 saatte dolaştık.
e. Çocuk *10 dakika boyunca/birden yataktan hopladı.
f. Kitabı 2 saat boyunca/2 saatte okudum.

devinimin konumsal alanı olma durumlarıyla ele almaktayız. Böylelikle, aynı eylemin iki farklı görünüş anlamı oluşturmasını anlamak olasıdır.

(3.14a)daki tümce kalma durum eki *-TA* alan AÖnün hiç bir koşulda hedefte-bitişli yoruma izin vermediğini gösterir. (3.14b) ise *koş-* türü DEVİNİM eylemlerinin nesne tümleci aldıklarında hem tamamlama hem de bitişsiz anlatılarla uyumlu olaylar betimlediklerini gösterir. Bitişsiz anlatılarla *koş-* deviniminin *maraton* AÖsünün gösterdiği uzamsal alan üzerinde sürdüğü yorumu okunur. Aynı tümce süreli tamamlama anlatısı ile okunduğunda ise devinimin 2 saat sonunda tamamlandığı ve DEVİNGEN üyenin koşunun sonuna ulaştığı yorumu mevcuttur. Kısacası, *2 saatte* anlatısı tümcenin hedefte-bitişli yorumlanmasına neden olur. Ancak, tümcede herhangi bir zamansal anlatı olmaması durumunda devinimin tamamlandığı bilgisi yine mevcuttur.

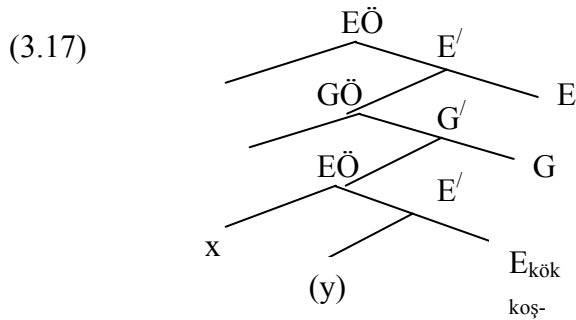
(3.15) Milli atletimiz maratona koştu, *ama tamamlayamadı.

(3.16) Öğrenciler bütün müzeyi gezdi, *ama tamamlayamadı.

(3.16)da *gez-* deviniminin yer aldığı tümcede zamansal bir anlatı yoktur ve devinimin tamamlandığı yorumu söz konusudur. Ancak, (3.15)den farklı olarak bu tümcede ulaşılan hedefin müzenin sonu olması yorumu pek açık bir yorum değildir. Burada sona ulaşmak maratona ya da yarışın sonuna ulaşmak gibi doğrusal ilerleyen bir devinim olarak yorumlanmaz. Ancak, buradaki baş-son ilişkisi müze içinde görünecek nesnelerin oluşturduğu bir doğrusallık olarak ele alındığında anlam ifade eder.

Tekrar (3.14)deki örneklere dönelim; (3.14d)de tümce bitişsiz anlatıyla uyumlu değildir. Bu tümcede yalnızca süreli tamamlama anlatısı eylemle uyumludur. Bu tümcede *dolaş-* eyleminin betimlediği deviniminin sonu *kale arkasına* AÖsü ile gösterilir ve DEVİNGEN üyenin kale arkasına ulaştığı anda devinim de sona erer. Şu ana kadar tartıştığımız örneklerde devinimin konumsal yönünü gösteren yönelme

durum biçimbirimi $-E$ ekli AÖlerin zamansal anlatıların etkisi olmaksızın direk olarak hedefte-bitişli yoruma neden olduklarını gördük. Belirtme durum eki taşıyan ve devinimin uzamsal alanı olarak yorumlanan AÖlerin de hedefte-bitişli yoruma neden olduğunu ancak bitişsiz anlatılarla sonlu yorumun iptal olduğunu gördük. Tümcelerin süreli tamamlama anlatılarıyla okunması durumunda da DEVİNGEN üyenin devinimin sonuna ulaştığı yorumunun söz konusu olduğunu kaydettik. (3.14e)deki tümcede ise *yataktan* AÖsünün varlığında bitişsiz anlatıların uygun olmadığını, yalnızca tamamlama anlatılarının uygun olduğunu görüyoruz. Bu tümcedeki iç üye *hopla-* eyleminin tek bir hoplama devinimi olarak yorumlanmasını neden olur. Devinim bu iç üyenin gösterdiği uzamsal alan üzerinde başlar ve bu uzamsal alanın dışına çıkar. (3.14f)deki tümcede de diğer tümcelere benzer şekilde, DEVİNGEN üyenin devinimi iç üyenin gösterdiği uzamsal alan üzerinde gerçekleşir. (3.14f)deki iç üyenin (3.14a-e)deki iç üyelerden farklı olduğunu söylemek olası gibi görünür. Bu tür eylemlere daha sonra döneceğiz. (3.14a-e) tümcelerinde yer alan hiçbir iç üye olayda ETKİLENEN üye değildir. Eğer tümcede bir değişim veya sonuca ulaşım anlamı okunuyorsa bu anlam DEVİNGEN olan üye ile ilişkilidir. Kısacası, DEVİNGEN üye devinimin etkisiyle yer değiştiren ve sonuçsal durum ile ilişkili olan üyedir. Bu eylemlerin tek ortak özellikleri DEVİNGEN üyeye sahip olmaları değildir. Bu üye aynı zamanda devinimin başlatıcısı olan üyedir. Şimdi bu anlamların OÖde nasıl gösterileceğine bir bakalım.

(3.17)deki OÖ x üyesinin sözdizimine E_{kök}ün baş olduğu katmanın GÖS konumunda başladığını öngörür. Bu üyeyi burada sunmamızın nedeni, tümcede bir durum anlamı olduğunda x üyesinin bu anlamla ilişkili olmasıdır. Bu öngörü, biraz sonra bahsedeceğimiz gibi, koşma deviniminin bu üyenin üzerinde gerçekleştiği yorumu ile de anlamlıdır. Bu OÖde y üyesinin de tümleç pozisyonunda gerçekleşmesi durumunda, ortaya [+durumsal] özelliği ile durum anlamı da çıkacak ve bu anlam GÖS konumundaki x üyesi ile ilişkili olacaktır. Bu üyenin türetim sırasında bir üst öbeğin GÖS konumuna yükseldiğini varsayacağız⁵⁶. Bu üye devinimi başlatan üye olduğundan üst EÖnün GÖS konumuna taşındığını ve [+devingen] özelliği de burada yüklendiğini savlayacağız. Kısacası bu eylemlerin devingen üyesi s-sözdizimindeki en üst GÖS konumuna kadar yükselir⁵⁷. Bu tür eylemler ‘geçişli’ eylemler

⁵⁶ Bu konum GÖnün GÖS konumudur ve aynı zamanda değişen üye anlamının yorumlandığı katmandır. Bu öbeğin G başında ne tür bir kategorinin yer aldığını bu bölümün ilerleyen kısımlarında tartışacağız. Şimdilik, bu pozisyona yükselen üyenin hedefe veya duruma ulaşan üye olarak yorumlandığını not etmekle yetinelim.

⁵⁷ Kısacası, *koş-* eyleminin bu anlamıyla s-sözdizimsel yapıda alabileceği en geniş biçimdir. Bu nedenle bu eylem ‘geçişsiz’ bir eylem olsa da bu eylem üzerine gelecek *-Tır* biçimbirimi sanki bir ‘geçişli’ eylem üzerine gelmiş gibi dış üyeye *-E* durum eki yüklenmesine neden olur.

(i) Öğretmen maratonu Aliye koşturdu.

(ii) Öğretmen kumaşı Aliye kestirdi.

Buradaki *-Tır* ettirgen biçimbirimi ile türetimin s-sözdizimi üzerinde yapıldığını varsayacağız. Bu biçimiyle *koştur-* eylemi *kestir-* eylemiyle benzer bir üye yapısı sergiler. Ancak, (3.1a)daki *koştur-* eyleminin anlamsal olarak yukarıdaki *koştur-*

olmadıkları halde, DEVİNGEN üyelerinin bundan önceki bir çok çalışmada da EDİCİ üye olarak ele alınmasının nedeni bu üyenin hem devingen, hem de olayı başlatıcı üye olarak yorumlanmasıdır. Bu bölümde ‘devinim alanı’ kavramını da kullandık. Bunun ne anlama gelebileceğini sunduğumuz OÖ üzerinde tartışalım (3.17). (3.17)de [+devingen] özelliğinin en üst EÖde yüklendiğini varsaydık. Bu konfigürasyonda en üst GÖS konumundaki devingen üyenin altında kalan alanın, kısacası [+devingen] özelliğinin yüklendiği başın TÛM konumunun devinimin etki alanı olduğunu öngörüyoruz. Eğer [+devingen] Gnin GÖSünde yüklenirse bu kez bu başın TÛM konumu devinimin etki alanı olarak ele alınabilir. Öyleyse, *koş-* türü eylemler için x üyesinin geride bıraktığı iz devinimin etki alanı içinde kalır. Kısacası, bu eylem için hem x, hem de y üyesi devinimin üzerinde gerçekleştiği alanı oluşturur. Ancak, yalnız y üyesi devinimin üzerinde ilerlediği uzamsal alandır. (3.17)deki konfigürasyon x DEVİNGEN üyesinin hem devinimi başlatan, hem de bu devinimin etkisi altında olan üye olarak yorumlanmasına neden olur. OÖde yer alan y üyesi ise x devingen üyesinin üzerinde ilerlediği/yol aldığı uzamsal alanı gösterir.

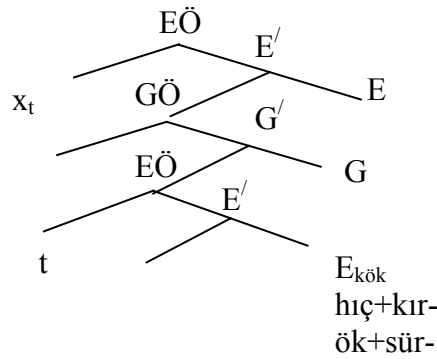
eyleminden farklı tarafları vardır. Birinci *koştur-* eylemi yalnızca devinim gerektirir ancak bu devinimin koşma devinimi olması gerekmez. (3.1a)daki tümce ‘Ali’nin bütün gün hareket halinde’ olduğu biçiminde yorumlanır ancak Ali’nin doğrusal bir koşma devinimi gerçekleştirdiği yorumuna sahip değildir. İşte bu farklı anlam *koş-* eylemi üzerinde *-tur* ettirgen biçimi eklenerek sağlanır, bu eke rağmen yapı Ettirgen yapı/geçişli biçim sergilemek zorunda değildir. Bu nedenle de bu eylemin hem geçişsiz hem de geçişli biçimi vardır. Bu her iki biçiminin de s-sözdiziminde oluştuğunu savunacağız.

(iii) Ali bütün gün (Ayşe’yi) koşturdu.

Oku- türü (*ye-* ve *iç-* gibi eylemler de dahil) eylemlerin üye diziliminin de *koş-* türü ‘geçişsiz’ eylemlere benzer olduğunu varsayacağız. Bu varsayıma göre, bu eylemlerin x üyeleri de işleme alt EÖnün GÖS konumunda başlamalıdır.

İkinci bölümde sıkça bahsettiğimiz ve *koş-* türü etkilenmesiz eylemlerle aynı sınıfa girdiği halde farklı üye anlamları ve görünüş yorumları bulunan TEKATIMLI eylemlerin farkını olay öbek yapısıyla açıklamak olası değildir. Bu eylemlerin DEVİNGEN üyesi yine devinim işinin AKTÖRü olan üyelerdir. Bu üyeler için EDİCİ terimini kullanmıyoruz, çünkü burada istemli ya da niyetli olma anlamlarının Jackendoff (1983)de olduğu gibi sunuma katılmaması gerektiğini düşünüyoruz. Bu eylemlerin çoğu Türkçede ses kökünden türetilmiş eylemlerdir: Örneğin, *öksür-*, *tıksır-*, *cızla-* türü eylemler⁵⁸.

(3.18)

(3.18)de bu tür eylemlerin (ses tabanı+eylemleştirme eki) $E_{kök}$ ü alt EÖnün başında yer alırken, bu başın GÖSünde sesin kaynağı olan x üyesi yer alır ve bu üye aynı zamanda devinimin gerçekleştiği uzamsal alandır. Bu üye aynı zamanda

⁵⁸ Aksan (1995) bu eylemlerin kökü olan sesin üzerine ‘geçişsiz’ eylem yapısı oluşturacak bir ekin eklenmesiyle türetildiğini gözlemler. Ayrıca, bu eylemlerin seçimsel özelliklerini de eylemin başı-olmayan kök sesin belirlediğini savunur: Örneğin, sesin çıkış kaynağı.

DEVİNGEN olan üyedir. Bu üyenin [+devingen] özelliğinin yine *koş-* türü eylemlerde olduğu gibi OÖnin en üst GÖS konumunda çek ettiğini varsayalım. Bu eylemlerin DEVİNGEN üyesi de devinimi başlatan ve sergileyen AKTÖR'dür. (3.17-3.18)de *koş-* ve *öksür-* türü eylemler için benzer bir OÖ öngördük. Öyleyse, tekatımlı eylemlerle *koş-* türü eylemleri farklı kılan ne olabilir. Kural (1996) bu eylemlerin anlamlarında bir üretim (*öksür-* eylemi için öksürük, *hıçkır-* eylemi için bir hıçkırık) olduğuna dikkat çekerek bu eylemleri boş bir ETTİR eylemi altında yerleştirir ve alt EÖnün GÖS konumunda bu bilişsel nesneleri üreten bir öbek yapı önerir. Ancak, burada önerdiğimiz OÖYda Kural'ın bilişsel nesnenin üretildiğini savladığı GÖS konumunda DEVİNGEN üyenin işleme girdiğini varsaymaktayız. Bu varsayım, bu sınıfa giren *hopla-* türü devinimlerin iç üye seçmesi durumunda DEVİNGEN üyenin aynı zamanda durumsal anlamı yüklenmesiyle de uyumludur. Kural ayrıca bilişsel nesnelerin alt TÛM pozisyonunda da üretilebileceği olasılığını da gözardı etmemiştir (1996: dipnot 24). Türkçede bu eylemlerin *tükürük*, *öksürük* ve *hıçkırık* adlarını bilişsel nesne olarak hiçbir zaman üye pozisyonuna yansıtmadıklarını da düşünecek olursak, söz konusu eylemlerin işleme E baş altında girdiğini varsayıyoruz.

Hopla- türü TEKATIMLILAR *öksür-* türü eylemler gibi DEVİNGEN üyenin aynı zamanda AKTÖR üye olduğu yapılar üretir. Bu üyeler ayrıca konumsal yer belirten iç üye de seçebilirler. Bu onların [+durumsal] anlamı ile de yorumlanmalarını sağlar. Bu eylemlerin AKTÖR üyeleri OÖnün en üst GÖS konumunda yorumlanır. Ancak, bu konumun bir ETTİRGEN üye ile dolu olması, devingen üyenin Gnin GÖSüne kadar yükselebilmesine ve ETKİLENEN üye olarak yorumlanması neden olur. Bu eylemlerin üzerine açık bir ETTİR eylemi eklenmesi

DEVİNGEN üyenin devinime dışardan bir etken ile başladığı, ya da devinimin bu etkenin kontrolünde olduğu yorumu okunur.

(3.19) a. Annesi 2 saat boyunca çocuğu kucağında hoplattı.

b. Gürültü çocuğu yerinden hoplattı.

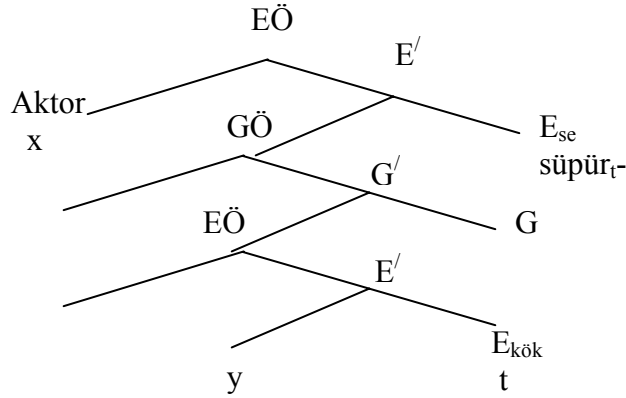
(3.19)deki tümcelerde ETTİRGEN üyenin çocuğun devinmesinde ettirgen olduğu yorumu vardır. Öyleyse, bu tümcelerdeki *hoplat-* eyleminin DEVİNGEN üyesi *çocuğu* AÖsünün betimlediği iç üyedir. Aynı üye ETTİRGEN üyenin etkisi altında olan ETKİLENEN üyedir. Bu yorum bu AÖnün ancak alt EÖnün GÖSünde başlamasıyla olasıdır.

Bu eylemlerle ilgili son olarak (3.17-3.18)de yer alan Gnın ne anlama geldiğini değerlendirelim. Travis (2000) bu başta hedefte-bitişlilik görünüşüne işaret eden biçimbirimlerinin yer aldığını savlar. Hedefte-bitişli anlam için ise $E_{kök}$ te bir durumsal anlamın yer alması gerekir. Türkçede *öksür-* türü eylemlerin anlamında böylesi bir durum anlamı olmadığı gibi, bunu ‘+’ yönde tetikleyecek herhangi bir iç üye de yoktur. Öyleyse, hedefte-bitişlilik anlamının tümcede yer almadığı durumlarda Gnın boş olduğunu söyleyebiliriz. Bu da Gnın yalnızca belli durumlarda aktive olduğu anlamına gelir. Örneğin, *koş-* ve *hopla-* türü eylemler iç üye seçebilir ve bunun sonucunda ortaya hedefte-bitişli yorum çıkabilir. Bu yorum G başın aktive olması ve bu başın GÖS konumuna değişimin konusu olan üyenin taşınarak bu anlamı yüklenmesi ile olasıdır. Kural (1996)daki öneriyi benimseyerek, bu tür yorumlarda Türkçe için Gnın boş veya açık bir OL işlemcisine ev sahipliği yaptığını varsayacağız.

Gelelim ‘geçişli’ DEVİNİMLERin OÖde nasıl sunulduğuna; *süpür-* türü ‘geçişli’ eylemler $E_{kök}$ üzerinde açık bir ettirgen biçimbirimi bulundurmamalarına

rağmen, üye yapısı ve bu üyelerin aldıkları yorumlar açısından E_{se} yapısı sergilerler. Bu nedenle, biçimbirimsel görünümünde açık bir ettirgen ek ile görünmeseler bile bu eylemlerin işleme E_e başında bir ‘ ϕ ’ biçimbirimi ile girdiğini varsayacağız. *Süpür-*türü E_{se} -katmanlı eylemler için üye diziliminin nasıl olacağına bir bakalım.

(3.20)

(3.20)deki sunuluştaki, E_{se} -katmanlı devingen eylemin AKTÖR üyesi x, işleme E_{se} in GÖS konumunda başlar. Bu üye hem $E_{kök}$ ün DEVİNGEN üyesi hem de E_{se} nin ETTİRGEN üyesidir. Kısacası, x hem $E_{kök}$ ün hem de E_{se} nin ortak dış üyesidir. Bu konfigürasyon yukarıda tartıştığımız eylemlerden farklı olarak x üyesini devinimin etkisi dışında bırakan bir görünüm sergiler. Bu karmaşık EÖnün iç üyesi y ise daha önce tartıştığımız eylemlerde olduğu gibi eylemin anlamındaki devinimin uzamsal alanını oluşturur. Ancak, x üyesi için devinim alanını gösteren bu üye aynı zamanda da E_{se} nin tümleci ve devinimin etkisi altındaki tek üyesidir. (3.20)deki konfigürasyon ile E_{se} tümleç konumunda bulunan y üyesinin ‘devinimin etki alanında’ olduğunu görüyoruz. Bu üye $E_{kök}$ ün anlamıyla birlikte konumsal bir [+durumsal] anlamı oluşturur. Fakat, bu üye değişimin konusu değildir. Ancak bu tür eylemlerin betimlediği olaylarda y üyesine değişim anlamını da eklemek olasıdır (3.21).

(3.21) Halıyı *2 saat boyunca/2 saatte tertemiz sildik/süpürdük/yıkadık.

(3.21)deki örnek tümce *tertemiz* sonuçsal XÖsünün tümceye eklenmesiyle iç üyenin ne tür bir duruma ulaştığı yorumunun da tümceye eklendiğini ve hedefte-bitişli anlamının ortaya çıktığını gösteriyor. Oysa, bu XÖ'nün olmadığı durumda tümcede yalnızca DEVİNGEN üyenin uzamsal alan üzerindeki devinimi tamamladığı/sonlandırdığı yorumu vardır⁵⁹.

Bu sonuçsal XÖ'nün varlığında tümcede başka bir üye daha görünebilir.

(3.22) a. Yeni aldığım deterjan bardakları *(pırıl pırıl) yıkadı.

b. Cici banyo ürünleri banyonuzu *(pırıl pırıl) yapar.

(3.22)deki tümcelerde *deterjan* ve *cici banyo ürünleri* tümcelerin özne konumunda yer alır. Bu üyeler *yıka-* ve *yap-* eylemlerinin betimlediği olayda devinimin başlatıcısı olan üyeler olarak yorumlanmazlar. Bunlar bardakların veya banyonun pırıl pırıl olmasında neden olan, kısacası iç üyelerdeki durumun nedeni olan üyelerdir. (3.22)de zaten bunların ancak sonuçsal XÖlerin varlığında özne olarak var olabildiklerinin görüyoruz. Bu üyeler, Travis'in önerdiği gibi G başın GÖS

⁵⁹ İkinci bölümde Rappaport Hovav & Levin (1999)un bu tür XÖleri ETTİR olay yapı ile açıklamadıklarını not etmiştik. Ancak, bu tür eylemler için TAMAMLAMA terimini kullanırlar ve TAMAMLAMALARı ele aldıkları ayrı bir olay yapı da önermezler. Oysa, *sil/yıka/süpür* türü eylemlerin yer aldığı tümcelere XÖ eklenmesi durumunda iç üyede değişim meydana geldiği yorumunun mevcut olduğunu gördük. RH&L'nin olay yapıyı konu alan çalışmalarında bu değişim bilgisi bir tek, OL ve ETTİR olay yapılarının sunulduğu yapılarda mevcuttur. OL olay yapısında ise yalnızca bir üye vardır ve değişime uğrayan üye bu tek üyedir. O halde, söz konusu eylemleri olay yapı ile ifade etmeye çalışırsak tek olasılık ETTİR olay yapı gibi görünmektedir.

konumunda yer alabilir mi? Bize göre bunun cevabı hayır olacaktır. Olayda ETTİRGEN olan üye aynı zamanda ETTİR eyleminin de mantıksal olarak dış üyesi olmalıdır. Ayrıca, hedefte-bitişliliğin GÖS konumunda yer alan üyenin hedefe ulaşan üye, yani değişim konusu olan üye olması gerekir. Öyleyse, ‘temiz’ veya ‘pırıl pırıl’ olma durumu ile ilişkili olan iç üye bu konuma yükselir. Bu tür eylemlerle sonuçsal durum XÖsü kullanılması iç üyenin temiz olmama durumundan temiz olma durumuna değiştiği yorumuna neden olur. Bu nedenle, bu anlamın y üyesinin Gnin GÖS konumuna yükselerek gerçekleştiğini varsayacağız. Öyleyse, bu tür eylemlerin özne konumundaki üyenin ETTİRGEN üye konumunda, yani E_{se} başın GÖSünde olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu üye tümcede +(y)IE araç durum eki ile de görünebilir.

(3.23) Ayşe bu deterjanla bardakları (pırıl pırıl) yıkadı.

(3.23)de Ayşe AÖsünün tümcede varolduğu durumda *bu deterjanla* AÖsünün farklı bir yapısal görünümle ortaya çıktığını görüyoruz. Kural (1996) ARAÇ, YARARLANICI türü rollerin seçimsel olmadığını ve sözdiziminde belirli pozisyonlarda üretildiğini savlar⁶⁰. Olayda ‘yardım’ rolü üstlenen ARACın boş ETTİRin baş olduğu EÖnün GÖS konumunda, olayda kullanılan ‘alet’ olarak

⁶⁰ Kural *hit* ‘vur-’ eylemi ile *eat* ‘ye-’ eylemi ile birlikte kullanılan ARAÇ üyelerinin olaya farklı biçimde katıldıklarını gözlemleyerek bu öneriyi yapmıştır.

(i) [VP Sue CAUSE [VP [PP with the racket] hit [the ball]]]

(ii) [VP [PP with the spoon] CAUSE [VP [Bill] eat [his soup]]].

Birinci örnekteki ‘alet’ ARAÇ *with the racket* ‘rakette’ AÖsü devinimi yapan üyeyi gösterir iken ikinci örnekteki ‘yardım’ ARAÇ *with the spoon* ‘kaşıkla’ AÖsü yalnızca DEVİNGEN üyeye yardımcı üye olarak yorumlanır.

yorumlanan ARAÇ üyenin ise ETTİR eyleminin hemen altındaki GÖS konumunda üretildiklerini savlar. Ancak, Kural'ın çözümlemesinde bu ETTİR eyleminin üzerinde İŞ eyleminin yer aldığı bir EÖ daha öngörür. Bu çalışmanın önerdiği sınıflandırma ve yapısal sunuluştaki ise üyelerin aldığı yorumlar bulundukları sözdizimsel pozisyonlar ve yüklendikleri görünüş anlamlarının bileşimi ile ortaya çıkar. (3.23)'de yıkama devinimi başlatan AKTÖR üye aynı zamanda DEVİNGEN olan üyedir. Bu üye tümcede sonuçsal XÖ bulunduğunda da iç üyenin üzerindeki değişimin nedeni olarak yorumlanır. Bu değişim yorumu alt EÖde [+durumsal] bilgisinin türetilmiş olmasıdır. (3.22)'deki örneklerde özne konumundaki üyeler de bardaklardaki değişimin nedeni olan üyelerdir. Öyleyse, bu üyeler de bu yorumu üst EÖ'nün GÖS konumunda alırlar⁶¹.

⁶¹ Ancak, bu pozisyon Araç üyenin türetilmiş pozisyonu olarak ele alınabilir. Zira, +(y)IE biçimbirimi ile de görünen bu üyenin Kural'ın savladığı gibi sözdizimine ETTİR eyleminin altında başladığını varsaymak olasıdır. Ancak, onun kastettiği sözdizimsel pozisyon alt EÖ'nün GÖS konumudur. Kural bu tür eylemler için bir ara GÖ öngörmez. Bu çalışma Gnin GÖSünü değişimin konusu olan üyelerin taşındığı bir pozisyon olarak aldığından bu tür eylemlerle ortaya çıkan sonuçsal XÖlerin G başta varsayacağız. Öyleyse alt EÖ'nün GÖSünde -(y)IE AÖsünün üretildiğini varsaymak olasıdır. Zaten bu AÖler AKTÖRün deviniminin de etkisi altında olan üyeler olarak yorumlanabilir. ETTİR eyleminin GÖSü boş olduğunda da bu üye söz konusu konuma taşınarak [+devingen] özelliği çek edebilir. Tümcede sonuçsal bir XÖ olmadığında bu üyenin devinimin başlatıcısı olarak yorumlanması gerektiğinden tümce anlamlı olmaz. Ancak, XÖ'nün varlığında bu üye durumsal görünüş anlamının başlatıcısı/nedeni olarak yorumlanacağından tümce kabul edilebilir.

Başka E_{se}-katmanlı eylemlere geçmeden önce, *süpür-* türü eylemlerin farklı iç üyeler seçebildiklerini ve bu üyelerin yorumlanması ile [+durumsal] anlamın türetilbildiğini ve iç üyenin söz konusu değişimin konusu olarak yorumlandığını gösterelim.

(3.24) a. Esen tozu halının altına süpürdü

b. Esen camdan yazıyı sildi.

(3.24)deki örnek tümcelerde de gördüğümüz gibi *süpür-* ve *sil-* eylemleri biri nesne tümleci, diğeri dolaylı tümleç olmak üzere iki iç üye seçebilir. Bu tümcelerde hem *Esenin* devingen olduğu, hem de bu devinin sonucunda tozun halının altında ulaştığı (3.24a), ve yazının artık camda olmadığı (3.24b) yorumu mevcuttur. Öyleyse, bu iç üyelerin değişim yorumlarını Gnın GÖSüne taşınarak aldıklarını söylememiz gerekir. Bu başta boş bir OL işlemcisinin aktive olmasının nedenini bu tezin 4. bölümünde ele alacağız.

Bu bölümde, anlamlarında yalnızca [+devingen] özelliği işaretli olan ve yine ettirgen yapıya sahip olduklarına dair bazı ipuçları bulunan bir grup eylemi daha tartışacağız.

(3.25) a. Ali arabayı itti/çekti.

b. Ali arabayı sürükledi.

Bölüm 2.2.3de bu tür eylemlerin ettirgen yapıda olduklarına dair bazı ip uçlarının var olduğunu göstermiştik. (3.25a)da betimlenen olayın DEVİNGEN üyesi *Ali*, *arabayı* üyesi üzerinde bir itme kuvveti uygular. *Araba*, DEVİNGEN üyenin devinimi üzerinde gerçekleştirdiği nesnedir, yani devinin alanıdır. Ancak, bu eylemin sözlüksel anlamı içinde DEVİNGEN üyenin devinimi sonunda bir değişim anlamı

yer almaz. Hatta devinimin üzerinde uygulandığı nesnenin hareket ettiği yorumu bile zorunlu değildir. Aslında, buradaki durum halının süpürülmesindeki durumdan çok da farklı görünmez. Her iki eylemin betimlediği olayda da nesne devinimin etkisi altında olan nesnedir, ancak bu üyenin ulaştığı bir sonuçsal durum olduğundan söz etmek olası değildir. Ağır bir arabayı bir insan saatlerce ittirse de yerinden kıpırverimayabilir. Aynı zamanda saatlerce bir halıyı süpürseniz de halının görünümünde bir değişim olmayabilir. Burada eylemlerin anlamlarında direk olarak söyleyebileceğimiz tek şey devingen olan bir kişi veya şeyin devinimi bir nesne üzerinde uyguluyor olmasıdır. Nesne bu devinimden etkilense de bu etkilenme nedeniyle bir duruma ulaşıldığı bilgisi mevcut değildir. (3.25b)de durum benzerdir. Sonuçsal durum bilgisini sağlayacak bir [+durumsal] özelliği olmamasına rağmen, bu iç üye olayda ETKİLENEN üye olarak yorumlanır ve bunun temelinde bu eylemlerin ETTİR eylemiyle karmaşık yüklem oluşturmalarına bağlayabiliriz. Zaten, *it-* eyleminin *-tir* biçimbirimi ekli biçiminin aynı üye yapısına sahip olması bu eylemin bu ek eklenmemiş halinin de anlamlı olduğunu gösterir (3.26a).

(3.26) a. Ali sehpayı ayağıyla/bastonla itti/ittirdi.

b. Ali kalın bir sicimle çuvalı sürükledi.

(3.26)de bu eylemlerin ARAÇ üye de seçebildiğini görüyoruz. Bu tümcelerde *ayağıyla/bastonla* ve *iple* AÖleri betimlenen olaylarda kullanılan araçları gösterir. Kural'ın çözümlemesinde, bu üyeler itme devinimini AKTÖR ile birlikte yaptıklarından 'alet' ARAÇ yorumunu aldıklarını söylemek olasıdır. Zaten burada önerdiğimiz çözümleme de bu üyeler 'yardım' ARAÇ da olsa sözdizimine AKTÖR üyenin aşağısında girmek zorundadır. Ancak, bu üyenin Kural'ın savladığı gibi belli bir sözdizimsel pozisyonda üretildiğini kabul edersek, bu eylemlerin seçtikleri

dolaylı tümleçlere yer kalmaz (3.27a). Bu nedenle, ‘yardım’ ARAÇ AÖlerinin tümceye eklenti biçiminde sunulmasının daha anlamlı olacağını söyleyebiliriz.

Bu eylemlerin iç üyelerinin aldıkları yorumlara gelince, yine bu iç üyelerin sözdiziminde ETTİR eylemin tümleç konumunda olduklarından, ETKİLENEN üye olarak yorumlandıklarını söyleyebiliriz. Ancak, bu üyeler ile ilgili sonuçsal durum yorumu tümcede bir dolaylı tümlecin varlığı ile olasıdır.

(3.27) a. Ali arabayı ayağıyla kenara itti.

b. Dalgalar Ali’yi karşı kıyıya sürükledi.

(3.27a)da betimlenen olayda *arabayı* AÖsü ve (3.27b)deki olayda ise *Aliyi* AÖsü hem ETKİLENEN hem de bu etkinin sonucunda yer değiştiren üyeleri gösterir. Ancak, bu yer değiştirme bilgisi iç üyelerin bir hedefe doğru devindikleri yorumuyla, yani dolaylı tümlecin varlığında, ortaya çıkar.

Buraya kadar *it-* ve *sürükle-* türü eylemlerin betimlediği olaylardaki üyelerin aldığı benzer yorumlara dikkat çektik. Ancak bu eylemlerin betimledikleri olaylar arasında önemli bir farklılıktan da bahsetmek gerekir. *İt-* türü eylemlerin iç üyesinin devindiği anlamı eylemin anlamı içinde yer almasa da, *sürükle-* türü eylemlerin iç üyeleri devingen anlam taşır.

(3.28) a. Adam arabayı itti ama araba yerinden kıpırdamadı.

b. *Adam arabayı sürükledi ama araba yerinden kıpırdamadı.

Aradaki bu anlamsal fark, $E_{kök}$ eylemin görünüş anlamının sözdiziminde nerede yüklendiği ve bu anlamların hangi üye ile ilişkili olduğunda yatar. Kısacası, *it-* $E_{kök}$ eyleminin dış üyesi, yani AKTÖR üye, DEVİNGEN üye iken, *sürükle-* eyleminin iç üyesi devingen olan üyedir. Buna tanıt olarak *sürekle-* eyleminin dış üyesinin devingen üye olarak yorumlanmayacak olayları da betimlemesini gösterebiliriz.

(3.29) Ali/dalgalar/kader onu buraya kadar sürükledi.

(3.29)deki örnek tümce bize bu eylemin dış üyesinin ETTİRGEN üye olduğunu gösterir. Kısacası, iç üyenin deviniminin nedeni bu dış üyedir. *Ali* ve *dalgalar* AÖlerinin gösterdiği üyeler de devingen olarak yorumlanabilir. Ancak bu zorunlu bir anlam değildir. Öyle olsaydı *kader* AÖsü aynı sözdizimsel konumu paylaşamazdı. Öyleyse, bu eylemlerin geçişsiz biçimleriyle geçişli biçimlerinin ortak olarak paylaştıkları üye DEVİNGEN olan üyedir. Kısacası, bu tür eylemlerin ‘geçişsiz’ biçimleri olan *sürüklen-* ve *sallan-* eylemlerinin devingen üyesinin bu eylemlerin geçişli biçimlerinde de aynen korunduğunu varsayacağız⁶².

⁶² Aksan (1995) Türkçede hem türetilmiş hem de türetilmemiş ad ve sıfatların +*LA*- eki ile türetime taban oluşturduğunu belirtir. Bu ek, istisnalar olsa da, ad tabanıyla ‘geçişli’ eylemler ve sıfat tabanıyla ‘geçişsiz’ eylemler türetir. Ayrıca, bu ek üzerine *-n* ve *-ş* çatı (voice) ekleri de gelerek de eylem türetilir. Bu ekin hem geçişli (*dosya+la-*, *kutu+la-*, *kuru+la-*) hem geçişsiz (*pat+la-*, *zır+la-*, *hop+la-*) yapı sergilemesi hem de ortak bir anlamsal sınıfa işaret etmemesi bu ekin çözümlenmesini neredeyse olanaksız hale getirir. Burada önerdiğimiz sınıflandırmada sözdiziminde yer alacak her eylemin mutlaka bir görünüş matrisi ile işleme girdiğini varsayıyoruz. Kök eylemler görünüş özelliklerinden en az birini anlamında bulundurmak zorundadır. Örneğin, +*LA*- ekinin eklendiği kök ad eylemlerin çoğu; örneğin, *cız+la-*, *hop+la-*, *fır+la-* gibi, DEVİNİMLER sınıfına girerken, *gece+le-*, *konak+la-* gibi DURUM sınıfına girecek eylemler de ortaya çıkar. Aynı biçimde bu ekin üzerine geldiği *kuru+la* türü eylemlerle de KARMAŞIK GÖRÜNÜŞLÜ eylemler ortaya çıkar. Öyleyse, +*LA* ekinin tek başına görünüş bilgisi eklediğini söyleyemeyiz. Ancak taban ad/sıfat/ses ile söz konusu eklerin birleşiminden oluşan eylemlerin anlamı

(3.30) a. Senin yüzünden buralara kadar sürüklendim.

b. Bütün gün salıncakta sallandım.

Bu tür eylemlerin ‘geçişsiz’ biçimlerinin kullanıldığı (3.30)daki örnek tümceler bize bu eylemlerin x üyelerinin edilgen anlam olmaksızın yorumlanabildiklerini gösterir. Öyleyse, bu iki eylem, *it-* ve *sürükle-*, arasındaki anlamsal fark DEVİNGEN üyenin sözdizimine [+devingen] anlamını nerede yüklediği/çek ettiği ile ilişkilidir.

Bu bölümde son olarak *vur-* türü darbe/kuvvet uygulama anlamı içeren eylemlere yer vereceğiz.

(3.31) a. Esen arabaya vurdu.

b. Esen arabayı vurdu.

(3.31)de *vur-* eyleminin farklı üye yapısıyla görünebildiğini görüyoruz. Bu iki tümcede de devingen bir katılımcı ve bu devinin etkisi altında bir nesne olduğunu söylemek olasıdır. (3.31a)da devingen üye *Esen* arabanın üzerinde darbe uygular. Ancak, bu eylem ile betimlenebilecek olan olaylarda AKTÖRün temas eden üye olması şart değildir.

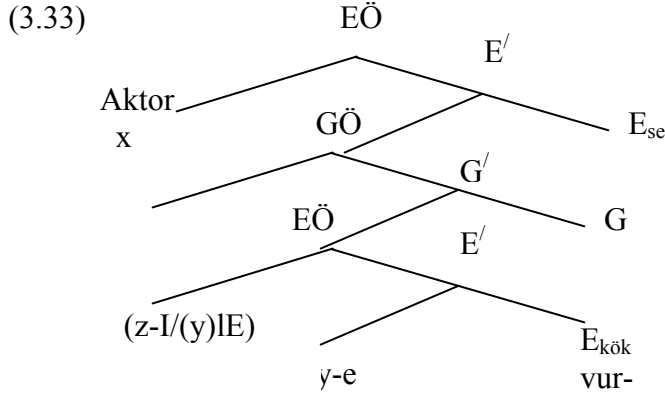
(3.32) a. Esen çekiçe arabaya vurdu.

b. Esen çekici arabaya vurdu.

(3.32)de AKTÖR üye *Esen*in vurma eylemini bir ‘alet’ ARAÇ ile yaptığı ve bu üyenin temas eden üye olduğu yorumlanır. Kısacası, *vur-* eyleminin anlamı içinde yer alan temas *çekiçe/çekici* ve *arabaya* AÖleri ile ilişkilidir. *Esen* AÖsü olayda DEVİNGEN olarak yorumlanan üyedir ve devinin uzamsal alanı içinde değildir.

görünüş anlamını belirler. Bu ek üzerine gelen -n/-ş çatı biçimbirimlerinin ise OL işlemcisi görevini üstlendiğini söylemek olasıdır. Türkçede +*İEş-* eki değişim kodlar (Aksan 1995).

Devinimin etkisi altında olan üyeler *çekile/çekici* ve *arabaya* AÖleridir. (3.32)de her iki tümcede de bir durum değişimi söz konusu değildir. Bu iki tümce arasındaki tek yapısal fark *çekic* AÖsünün (3.32a)da $-(y)LE$ araç durum eki (3.32b)de ise $-I$ belirtme eki almış olmasıdır. Daha önceki bölümde ‘alet’ ARAÇ rolü yüklü üyenin alt EÖnün GÖSünde yer aldığını söylemiştik.

(3.33)deki ağaçta gördüğümüz gibi her iki iç üye de AKTÖR üyenin etki alanındadır. Bu eylemin nesne tümlecinin Gnin GÖS pozisyonunda üretildiğine dair yapısal bir tanıt sunmak da olasıdır. Türkçede bu üyenin E önü pozisyonunda yalın AÖ olarak görünmesi dilbilgisel olmayan tümceler üretir⁶³.

- (3.34) a. *Esen duvara bir araba vurdu.
 b. *Esen arabaya bir çekic vurdu.

⁶³ (3.34)deki tümcelerin yalın AÖler ile gösterilen iç üyelerinin Kural'ın savladığı gibi alt EÖnün GÖS konumunda üretildiğini varsayalım. Bu durumda söz konusu AÖler E önünde yer almayacağından yalın biçimde görünemeyeceklerini söylemek olasıdır. Sezer (1991) E önü yalın AÖlerin bu pozisyonunda soyut bitişiklik durumu yüklendiğini savlar. (3.34)deki iç üyelerin üretildiği GÖS konumunda bu soyut durumu yüklenmeleri olası değildir.

(3.34)de sunduğumuz yapı ETTİR eyleminin de yer aldığı bir yapıdır. AKTÖR yorumu ETTİR eyleminin GÖS konumunda işleme giren üyeye verilir. Bu eylemin ETTİR-katmanlı biçiminde KONU iç üyesinin üzerinde anlamsal bir kısıtlamadan da söz edilebilir.

- (3.35) a. Esen arabayla/*arabayı kadına vurdu.
b. Esen */?arabayı⁶⁴ duvara vurdu.
c. Araba kadına vurdu.
d. *Çekiç kadına vurdu.

(3.35a)daki tümce *arabayla* AÖsünün ARAÇ üye olarak üretilebildiğini gösteriyor. Ancak, (3.35a-b)deki örnekler bu AÖnün tümleşik olarak görünebilmesi için anlamsal kısıtlamalar olduğunu gösterir. (3.35c)deki tümcede ise *araba* AÖsünün özne konumunda bulunduğunu ancak (3.35d)deki örnekte de görüldüğü gibi *çekiç* AÖsünün bu konumda ortaya çıkmadığını görüyoruz. (3.35c)deki tümce *vur-* eyleminin iki nesnenin temasını betimleyen ‘geçişsiz’ biçiminden yansımıştır. Bu ‘geçişsiz’ biçim için temasın konusu olan her iki üyenin de yine alt EÖ alanında sözdizimine girdiğini söyleyebiliriz. Her iki üye de aynı zamanda devininin uzamsal

⁶⁴ Bazı anadil konuşucuları için bu örnek de (*) ile işaretlenebilir. Bu konuşucular için *vur-* ve *çarp-* eylemleri arasında bir karşıtlık söz konusudur. *Vur-* eyleminin gerçekleştiren üye olayın kontrolünü elinde tutan ve isteyerek bu olayı gerçekleştiren üye olarak yorumlanırken, *çarp-* eyleminin betimlediği olayda bir kaza anlamı söz konusudur. Bu tür konuşucular için *Ali istemeden/farkında olmadan duvara vurdu* tümcesi uygun anlamlı bir tümce değildir. Aynı konuşucular için *arabayı duvara vurmak* anlatısında arabanın AKTÖRün arabayı kaldırılarak duvara vurduğu yorumu olduğundan, bu AÖnün tümleşik olarak görünmesi olası değildir.

alanıdır. Araba AÖsü ile gösterilen üye daha sonra üst EÖye taşınarak [+devingen] özelliği yüklenir/çekeder. Ancak, (3.35c-d)deki tümcelerin arasındaki fark arabanın kendiliğinden devingen olarak yorumlanabilirken, çekicinin böyle bir anlam ile yorumlanamamasındandır. Kısacası, *çekici* AÖsünün yer aldığı yapının mutlak süratle ‘geçişli’ bir yapı sergilemesi gerekir iken, *araba* AÖsü ile böylesi bir zorunluluk yoktur.

Gelelim (3.31b)deki *Esen arabayı vurdu* tümcesine; bu tümcedeki *vur-* eyleminin betimlediği olayda *Esen* AÖsü *arabayı* AÖsünün gösterdiği üyenin durumunda ETTİRGEN olan üyedir. Bu tümce bir taraftan boş bir ETTİR eylemi ile ‘geçişli’ bir yapı sergilerken, diğer taraftan da ‘vurulu/vuruk’ olma durumu betimler. Bu nedenle, *araba* AÖsü ETTİR eyleminin tümleci ve değişimin konusu ve kök eylemin [+durumsal] özelliğinin yüklendiği üyedir. Kısacası, burada tartıştığımız *vur-* eylemi, anlamında hem [+devingen] hem de [+durumsal] anlamı içeren KARMAŞIK GÖRÜNÜŞLÜ eylem sınıfına giren *vur-* eylemidir. *Hedefi vur-, birini vur-* türü yapılarda yine bu tür bir *vur-* eyleminin betimlediği anlatılardır. Bu eylemin *vur-* DEVİNİM eyleminden bir başka farkı da bunun sadece geçişli biçiminin bulunmasıdır.

DEVİNİM görünüş anlamıyla tanımladığımız *vur-* eylemine anlamsal açıdan benzer bir grup eylemden daha söz edebiliriz.

(3.36) a. Esen arabaya tekme attı/vurdu.

b. Esen arabayı tekmeledi.

(3.36a-b)deki örneklerde betimlenen olaylarda darbeye maruz kalan üyeler sırasıyla *arabaya* ve *arabayı* AÖleri ile gösterilir. Ancak, *tekme at-* karmaşık eylemi dolaylı tümleç seçerken, *tekmele-* eylemi nesne tümleci seçer. (3.36)deki örnekler *tekme at-*,

tekme vur- türü karmaşık yüklem yapılarının, anlamsal nesnesinin eyleme geçişi ile oluştuğunu, ancak *tekme+le-* eyleminin kök adın eyleştirme eki ile birleştirdikten sonra anlamsal üye seçiminin yapıldığını söylemek olasıdır. Ancak, bu iki üyenin sergilediği anlamsal yorum benzerdir. Bu her iki eylem de yalnızca [+devingen] görünüş anlamını taşır ve devingen bir üyenin bir nesne üzerinde darbe/kuvvet uygulamasını betimler. Bir adın eyleme geçişi ile elde edilen karmaşık yüklemün üye yapısı ile aynı eylemlerin geçişimsiz üye yapısı arasında da farklılık olduğunu not etmek gerekir.

- (3.37) a. *Ali topu karşıya tekme attı/vurdu.
b. *Ali topa karşıya bir tekme attı/vurdu.
c. Ali bir tekmeyle topu karşıya attı⁶⁵.
d. Ali bir tekmeyle topu duvara vurdu.

(3.37)deki tümcelerın hepsinde *Ali* AÖsünün gösterdiği üye boş bir ETTİR eyleminin AKTÖR rolü yüklü üyesidir. Bu katmanın altında yer alan üyeler AKTÖR üyenin devininin etkisi altında olan üyelerdir. Ancak, (3.37a-b)de *at-/vur-* devinimlerinin etkisi altındaki anlamsal üye eylemlere geçişim sonuğunda yüklemün bir parçasını oluşturur. Bu üyenin yerine başka bir üye seçmek olası değildir. (3.37c-d)de böylesi bir geçişim yoktur ve devinimden ETKİLENEN üye nesne tümleci olarak tümceye yansıtılır.

⁶⁵ Ancak, *vur-* ve *at-* eylemlerinin ‘geçişli’ biçimleri arasında da anlamsal farka dikkat edelim. *At-* eylemi sözlüksel olarak [+devingen, +durumsal] yüklü bir eylem olarak sözlükçede işaretlidir. Ancak, *tekme/yumruk at-* türü türetilmiş anlamlarda bu [+durumsal] anlam yoktur. Kısacası, bu karmaşık yüklemeler eylemin sözlüksel anlamındaki görünüş anlamlarından birinin silinmesi ile türetilir.

(3.36b)deki yapıya gelince; *tekmele-* eyleminin (3.37c-d)deki eylemlere benzer üye yapısı sergilemesi bu eylemin DEVİNGEN üyesini söz dizimine ETTİR eyleminin GÖS konumunda başladığını sezdiriyor. Kısacası, nesne tümlecinin gösterdiği üye olayın AKTÖRü yani DEVİNGEN üyesinin etkisi altındadır. Bu eylem ile betimlenen olayda iç üyenin olayda etkilenecek yer değiştirdiği yorumu bir hedef AÖsünün tümceye eklenmesi ile olasıdır.

(3.38) Ali topu karşıya tekmeledi.

(3.38)de topun Ali'nin tekmeleme devinimiyle devingen duruma geldiği yorumu vardır. Ancak, bu durum yorumu eylemin kendi içinde [+] olarak işaretlenmiş bir anlam değildir ve tıpkı *it-* eyleminin sergilediği gibi ancak bir hedef AÖsünün varlığında tümceye eklenebilir.

Bu bölümde tartıştığımız eylemler değişik üye yapısına sahip olsalar da zorunlu olarak bulundurmaları gereken minimum üye ile anlamlarında devingen özelliğini [+] işaretli biçimde bulunduran eylemlerdir. Bu eylemler, anlamlarındaki [+devingen] özelliği nedeniyle DEVİNGEN bir üye seçmek zorundadırlar. İç üyenin seçimi ise eylemin betimlediği olayın doğası gereğidir (örneğin betimlenen olay bir temas olayı ise en azından iki nesneye gönderme yapılmalıdır). Ancak, iç üyenin varlığı eylemin görünüş anlamında bir değişiklik yapmayabilir.

(3.39) a. Ali 2 saat boyunca arabayı itti.

b. Ali 1 saatte arabayı markete itti.

c. *Ali markete itti.

Bu eylemlerin sözlüksel anlamlarında [+] olarak işaretli olmayan durumsal özelliğinin yorumlanabilmesinin tek yolu betimlenen olayın ölçülebilmesinden geçer. Tümcede betimlenen olayın ölçümünün nasıl gerçekleştiği konusuna bir sonraki

bölümde -Tenny (1994)ün bitişirme kuramını tartışırken- ele alacağız. Bu bölümde, konuyu daha çok DEVİNGEN üye ile ilişkili olarak ele aldık. Ancak, bu bölümde ölçüm ile ilişkili üyenin devinimin uzamsal alanı içinde yer aldığını not ettik. DEVİNİM eylemlerinin betimlediği olaylarda devinimin üzerinde yol aldığı, ilerlediği, ya da gerçekleştiği alanın eylemin bir üyesi olarak tümceye yansıtılabileceğinden ve bu alanın özelliklerinin tümcenin görünüş anlamında etkili olduğundan da bahsettik. Ancak, burada DEVİNİMLER sınıfına girdiği halde hiç bir zaman sonlu yorum almayan eylemlere değineceğiz.

(3.40) a. Dansçılar 1 saat boyunca/*1 saatte meraklı bir izleyici kitlesine dans ettiler.

b. Bu haftaki toplantıda başkanla 1 saat boyunca/*1 saatte sohbet ettik.

(3.40)deki tümcelerde yer alan *dans et-* ve *sohbet et-* eylemleri hiç bir koşulda sonlu anlatılarla uygun değildir. Bu eylemlerin betimledikleri olayın üzerinde yol aldığı alanı iç üye olarak seçememelerinin bir nedeni olmalıdır. Bunun nedeni söz konusu eylemlerin devinim alanlarının eylemin anlamının içinde yer almasıdır. *Sohbet et-* eyleminin betimlediği olayda *sohbet*, *dans et-* eyleminin betimlediği olayda *dans* deviniminin uzamsal alanını oluşturur. Bu tür eylemler daha önce bu bölümde tartıştığımız *şarkı söyle-* türü karmaşık yüklemelerden farklıdır.

(3.41) a. *Ali ve Ayşe danslarını ettiler.

b. *Ali ve Ayşe sohbetlerini ettiler.

c. Ali ve Ayşe şarkılarını söylediler.

(3.41c)de *şarkı söyle-* karmaşık eyleminin içindeki *şarkı* AÖsü tümcede nesne tümleci olarak görülebilirken, (3.41)deki diğer karmaşık eylem yapılarıyla bu söz konusu olamaz. Bu karmaşık eylemlerin farklı görüşsel yorumlara yol açmasının

nedeni karmaşık yapının anlamı ile ilişkilidir. Çünkü, *dans et-* türü karmaşık yüklem başı olan *et-* eyleminin tek başına yükleyebileceği bir görünüş anlamından söz etmek olası görünmemektedir ve karmaşık eylem içindeki ad ve eylemin birlikte tümcedeki üyelere anlamsal rol yüklemesi gerekir. Örneğin, *muhalefet et-*, *inat et-* gibi eylemlerin anlamında bir devinim anlamı zorunlu değildir. Öyleyse, *dans et-* türü eylemlerdeki devinim anlamı *dans* adından gelir ve bu AÖ aynı zamanda devinimin üzerinde ilerlediği alanını oluşturur. Kısacası, dans etme devinimi ile ortaya bir dans çıkar. Ancak bu AÖ'nün betimlediği uzamsal alan başı sonu belli sınırlı bir alan değildir ve bu nedenle de devinimi ölçmez. Aydemir (2004a) bu tür sınırlı alan göstermeyen adların işleme E baş altında girdiğini savlar. Bu doğru ise (3.42)deki karmaşık yüklemelerin ad bileşenlerinin sözdizimine E baş pozisyonunda başladığını ancak yalnızca *söyle-* türü eylemlerin bir iç üye seçebileceğini ve bu anlamsal iç üyenin gerektiğinde türetim sırasında tümleş konumuna yükselebileceğini varsayabiliriz. (3.41)de yer alan örneklerle ilgili olarak tartışılması gereken bir başka bir durum da bu karmaşık yüklemelerle *-E* durum eki yüklü bir iç üyenin de seçilebilmesidir. Ancak, bu AÖler de hedefte-bitişli yoruma neden olmazlar. Bu yoruma neden olan şey *-E* ekinin kendisinde değil AÖ'nün anlamında yatar. Bu AÖler devinim için uzamsal alan olarak yorumlanmazlar.

(3.42) Dansçılar meraklı bir izleyici kitlesine/bir izleyici kitlesi için dans ettiler.

(3.42)de görüldüğü gibi *-E* durum eki yüklü bu AÖler aynı zamanda *için* ilgecinin tümleci olarak da görünebilir. Bu tür AÖlerin devinimin uzamsal alanı ile ilişkili olmadığı açıktır. Kural (1996) YARARLANICI üyenin *için* (for) ilgeci ile sözdizimine yansıtıldığını savunur. (3.42)deki örnek tümce Türkçede *-E* durum eki yüklü bazı AÖlerin tümcedeki görünüş anlamıyla hiçbir ilişkisi olmadığını gösterir.

Görünüş anlamı ile ilgisi olmayan bu AÖlerin aynı zamanda tümceye *için* ilgeci ile yansıtılabiliyor olması da bunların dolaylı tümleçlerden farklı olduklarını ve sözdiziminde farklı bir yerde anlamlandırılıyor olabileceklerini sezdirmelidir. Tenny (1994)ün öne sürdüğü kuramda görünüş anlamının yorumlandığı sınırlı bir görünüş alanından bahsedilmez. Oysa, bu bölümde DEVİNGEN üye olarak yorumlanan üyenin sözdizimine bazen bu alan içinde bazen de bu alanın dışında girdiğini savladık. Bu alan için de işleme giren DEVİNGEN üyenin de devinimin üzerinde gerçekleştiği bir alan olarak yorumlanabileceğini söyledik. Böylece, *koş-*, *oku-*, *ye-*, *iç-* türü eylemlerin DEVİNGEN üyelerinin devinimin etkisi altında olarak yorumlarken, *süpür-*, *sil-*, *it-* gibi eylemlerin DEVİNGEN üyelerinin neden böyle bir yoruma hiçbir zaman maruz kalmadıklarını açıklamak olasıdır. Bu öneri Tenny'nin kuramında en çok eleştirilen bir noktayı da açıklayacak niteliktedir. Tenny'nin kuramının ayrıntılarını ele alacağımız 4. bölümde bu konuya tekrar geri döneceğiz.

3.2.1 Sonuç

Bu bölümde ele aldığımız eylemler sözlüksel olarak işleme [+devingen] özellikle başlayan ve *X zaman boyunca* türü bitişsiz anlatılarla uyumlu yapılar sergileyen eylemlerdir. Burada sunulan sınıflandırma sözlüksel olanı birleşimsel anlamdan tamamen ayırdığı için Pustejovski (1991), Smith (1991) ve Rothstein (2004) sınıflandırmalarından farklı olarak SÜREÇLER, TEKATIMLILAR ve TAMAMLAMALAR sınıfına giren eylemlerin tümünü aynı sınıf altında toplamıştır. Bu tür bir sınıflandırmanın, Levin (1999)da da yer aldığından 2. bölümde bahsetmiştik. Ancak, Levi'nin İŞ eylemi ile sunduğu eylem sınıfında ETTİR eylemi yer almaz. Kısacası, onun sınıflandırmasında ETTİR-katmanlı eylemler farklı bir sınıf oluştururlar. Ancak, Levin'in sınıflandırması görünüş anlamlarını temel alarak

yapılmamıştır. Bu nedenle de anlamsal yapı sunuluşunda kullandığı yüklemeleri görünüş açısından tanımlamaz. Oysa burada önerdiğimiz sınıflama devingenlik ve durumsallık gibi görünüş anlamları temel aldığından ETTİR eylemi de dahil olmak üzere bütün eylemleri görünüş anlamları üzerinden tanımlamıştır.

Bu bölümde ayrıca DEVİNİMLER sınıfına giren eylemler arasında bir takım farklılıklara da işaret edilmiştir. Bu eylemlerin betimlediği olaylarda hedefte-bitişlilik açısından ortaya çıkan farklılıklar bunlardan birisidir. Bu anlamsal farkın nedeninin betimlenen devininin ölçümü ile ilişkili olduğu ve bunun da birleşimsel anlamda ortaya çıkan bir yorum olduğu gösterilmiş ve konunun irdelenmesinin bir sonraki bölümde yapılacağı not edilmiştir.

Bu bölümde ele alınan bir başka farklılık ise eylemin DEVİNGEN üyenin aynı zamanda devininin başlatıcısı olup olmadığı bilgisidir. Bu kavram OÖ yapı için önemli bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır ve Travis (2000)'in önerdiği sözlüksel sözdizimini sunan OÖY'nın bu anlamın nerede anlamlandığı konusunda doğru yolda olduğu tespit edilmiştir. Oysa, daha önce yapılan sınıflandırmalarda AKTİVİTELER'in devingenlik anlamı etsel anlamlarla ilişkilendirilmiştir. Bu bölümde devininin betimledikleri halde özne konumundaki üyenin başlatıcı olarak yorumlanmadığı örnekler de gördük; örneğin, *sürüklen-*, *sallan-*, *vur-* eylemlerinde olduğu gibi.

Bu bölümde not edilen bir başka farklılık TEKATİMLİLER'in *birden* türü anlık bitişli anlatılarla uyumluluk sergilemeleridir. Ancak, bu onların farklı bir sınıf altında ele alınmasını gerektirmez. Bu anlatıların kullanılabilmesinin nedeni söz konusu eylemlerin betimlediği olayların zamanda çok kısa süre tutmalarına bağlıdır.

Ancak, süre⁶⁶ ile ilişkili anlamların üye yapısında etken olduğunu ya da eylemin herhangi bir üyesine bu anlamın yüklendiğini gösteren bir bulgu yoktur. Ayrıca, bu eylemlerin betimlediği devinimlerin sona erdiği anlamı yorumlansa bile bir değişim anlamı yorumlanmaz. Bu nedenle bu anlamın tamamıyla bu sınıfa giren eylemlerin ontolojisi ile ilişkili görmekle yetinerek bu eylemleri DEVİNİMLERin bir alt sınıfı olarak ele aldık.

3.3 Türkçede DURUMLAR

Bu eylem sınıfında yer alan eylemler, sözlüksel anlamlarında yalnızca durumsal anlamı ‘+’ olarak işaretlenmiş eylemlerdir ve [devingen, +durumsal] görünüş özellikleri ile işleme girerler. Türkçede *üz-*, *etkile-* gibi ETTİR-katmanlı eylemler de dahil olmak üzere *sev-*, *kork-*, *hoşlan-*, *beğen-* gibi ruhsal eylemler ile *bil-* gibi zihinsel durum eylemleri, ve *kal-*, *dur-* türü konumsal durum eylemleri bu sınıfa girerler.

Bu sınıfa giren *sev-* ve *kork-* türü ruhsal eylemlerin zorunlu dış üyeleri ruhsal bir durum anlamı yüklüdür. Özellikle bu iki eylemi seçmemizin nedeni, Türkçede bu eylemlerin farklı üye yapısına sahip olmaları ve buna rağmen özne konumunda yer alan üyenin benzer anlamsal yorum sergilemesidir. *Sev-* ruhsal eylemi nesne tümleci seçerken, *kork-* eylemi –*TEn* durum eki yüklü bir dolaylı tümleç seçer. Ancak, her iki eylemin de özne konumundaki üyesi eylemin [+durumsal] özelliğini yüklediği üyedir. Kısacası, bu eylemlerin betimlediği durumsal anlam özne konumundaki üyenin özellikleri ile ilişkilidir.

⁶⁶ Aslında bu anlamın eylemin ‘sayılabilir’ bir olay göstermesi ile ilişkilendirilerek ele alınması gerektiğini ve *Enin* ‘sayılabilir’ bir anlam üretmesinin de sonlu tümceler üretebildiğini bir sonraki bölümde ele alacağız.

- (3.43) a. Ahmet tatlıyı sever
b. Ahmet yılandan korkar.

Her iki tümcede de *tatlı* ve *yılan* Aölerinin aldıkları durum eki ne olursa olsun tümcenin durumsal görünüş anlamına herhangi bir katkısı yoktur. Kısacası, *sev-* ve *kork-* eylemleri ruhsal/duygusal bir durum betimler ve söz konusu durum tümcenin özne konumunda yer alan üyenin durumudur. Bu ye durumsal anlamı ve tümcede yüklendiği özne işlevi nedeniyle yazın alanda DENEYİMCİ terimiyle ele alınır. Bu eylemlerin üyelerinin sözdiziminde nerede işleme girdiklerini irdelemeden önce zamansal anlatılarla uyumlarına bakalım.

- (3.44) a. Ahmet 40 yıl boyunca karısını hep sevdi.
b. Ahmet ocukluğu boyunca yılandan korktu.

(3.44)de görüldüğü gibi bu eylemlerin betimlediği DURUMLAR bitişsiz anlatılarla uyumludur. Kısacası, bitişsiz anlatılarla betimlenen durumun belirtilen süre boyunca devam ettiği yorumu vardır.

Bir nceki bölümde DEVİNİMLERin i üyelerinin özelliklerine ve sözdizimsel pozisyonlarına bağlı olarak hedefte-bitişli yorumu alabileceklerini not etmiştik. Kısacası, devininin sonunda bir duruma ulaşıldığı yorumu böylece ortaya çıkmaktaydı. Böylesi bir yorum hem bir devinim, hem de bir durum anlamı ile söz konusudur. Öyleyse, DURUMLARın yer aldığı tümcelerde de hedefte-bitişli veya sonlu anlatılar için devinim anlamının türetilmesi gereklidir. DURUMLAR ancak bu koşulla tamamlama anlatıları ile uyumlu olabilirler. nce süreli tamamlama anlatılarıyla bu eylemlerin uyumuna bir bakalım.

- (3.45) a. Ahmet onu 2 yılda sevdi.
b. *Ahmet ondan 2 yılda korktu.

(3.45a)deki tümce ancak *seviyor olma* durumuna, söz konusu 2 yıl sonunda ulaşıldığı yorumu ile anlamlıdır. Ancak, (3.45b)deki tümce ile bu yorum olası değildir. Bunun nedeni ne olabilir? Her iki eylem de ruhsal bir durum betimler. Bu eylemlerin betimledikleri ruhsal durumların gerçekleşme anı içsel süresi olmayan bir andır ve süreli tamamlama anlatıları durumun başladığı an ile bittiği an arasına gönderme yapamaz. Ancak (3.45a)da görüldüğü gibi durumun gerçekleşme öncesini odağına alarak bir ‘hazırlık’ süreci yorumuna neden olur. Aynı nedenle, *yavaş yavaş* türü süreli anlatılarla (3.46a)daki *sev-* eylemi uyumlu iken (3.46b)de *kork-* eylemi uyumlu değildir.

- (3.46) a. Öğretmen beni zamanla/yavaş yavaş sevdi.
b. *Yavaş yavaş kediden korktu.

Ancak, her iki eylem de anlık tamamlama anlatılarıyla olasıdır.

- (3.47) a. Ahmet onu görür görmez sevdi.
b. Ahmet birden korktu.

Bu iki eylemin betimlediği durumların süreli anlatılarla uyum açısından farklı oldukları açıktır. Bu betimlenen duruma mantıksal bir süreç sonunda gelinip gelinemeyeceği ile ilişkili bir anlamsal fark olmalıdır. Bu nedenle, söz konusu anlamsal farkı bir kenara bırakarak DURUM eylemlerinin anlık veya süreli tamamlama anlatılarıyla kullanılabilmelerinin ne anlama geldiğini irdелейelim. Bu tür anlatılar, eylemin anlamında yer alan duruma bir devinimin sonucunda ulaşıldığı yorumuna neden olur. Bunun nedeni, eylem üzerine gelen ve durumun gerçekleştiği ana gönderme yapan görünüş eki $-TI^{67}$ biçimbirimi olabilir mi? Uzun (1998)in bu

⁶⁷ Uzun (1998)i benimseyerek $-(I)yor$ ve $-TI$ biçimbirimlerini görünüş ekleri olarak ele aldığımızı daha önce belirtmiştik (bkz. 2. bölüm 41. dip not)

biçimbirimi [+bitme, -sürme] özellikleri ile tanımladığından bahsetmiştik. (3.46-3.47)deki tümcelerdeki hedefte-bitişli yorumu eylemin betimlediği durumlarla değil bu durumlara yol açan devinimler ile ilişkilidir. Kısacası, (3.46a)da –*TI* biçimbirimi öğretmenin duygusal durumunun bittiği değil gerçekleştiği ana gönderme yapar. Aynı tümcede *yavaş yavaş* anlatısı ise bu duruma bir süreç sonunda geldiği yorumuna katkıda bulunur. Tümcede *birden* türü anlık tamamlama anlatısının varlığı da (bkz. 3.47) betimlenen durumun anlık bir devinim sonunda ortaya çıktığı yorumuna neden olur. Bu yorumun sorumlusu tek başına –*TI* görünüş biçimbirimi olamaz. Bu ekin eylemlere eklendiği (3.46)daki tümcelerde bitişsiz anlatılarla yalnızca durumsal yorum söz konusuydu. Öyleyse, tümcede –*TI* eki ile birlikte tamamlama anlatılarının varlığı durum bilgisi ile ilişkili olan üyenin içsel bir devinim geçirdiği yorumunu açığa çıkarır. Bu yorumun ortaya çıkışını açıklamak bu çalışmada önerilen yaklaşımla olasıdır. $E_{k\ddot{o}k}$ de yer alan ve durumsal özellik ile ilişkili olan üye üst EÖye yükselerek [+devingen] özelliğini çek edilebilir/yüklenabilir.

Gelelim bu eylemlerin seçtiği iç üyelerle ilişkili anlamsal farklılığa; bu bölümde ele aldığımız *sev-* ve *kork-* DURUMLARı üye yapısı açısından da önemli farklılıklar sergiler. Anlamsal roller açısından bu iki eylemin özne konumundaki üyesi betimlenen durumla ilişkili olan üyelerdir. Aynı eylemlerin ikinci üyelerinin olay yapıda ne anlama gelebileceğine ise bir bakalım. Bu üyeler tümceye farklı yapı ile yansıtılırlar. *Sev-* eyleminin iç üyesi nesne tümleci olarak tümceye yansıtılır ve bu tümlecin farklı yapısal görünümsergilemesi olasıdır. Örneğin, tümleç belirtme durum eki olmayan yalın bir AÖden oluşabilir.

- (3.48) a. Kardeşim sebze sever.
b. Kardeşim hemen/zamanla sebzeyi sevdi.

c. *Kardeşim hemen/zamanla sebze sevdi

(3.48a)daki tümcede nesne tümleci *sebze*, bir belirleyici veya durum eki olmaksızın görünmektedir. Ancak, (3.48c)de gördüğümüz gibi bu yalın AÖ –*TI* görünüş ekinin varlığı ve tamamlama anlatılarının tümcede yer almasıyla uyumsuz bir yapı sergiler. Oysa, *I-* belirtme durum ekinin *sebze* AÖsüne ekli olduğu (3.48b) tümcesi dilbilgiseldir. (3.48)deki tümcelerde, *sev-* türü DURUM eylemlerine eklenen –*TI* görünüş ekiyle birlikte nesnenin de belirtme durumu ile görünmesinin zorunlu olduğu açıkça gözlenir⁶⁸. (3.48b)de eyleme takılan –*TI* görünüş eki durumun gerçekleştiği bilgisini, dolayısıyla da özne konumundaki üyenin bir değişim geçirdiği yorumunu zorunlu kılar. Bu üyenin böylesi bir yorum alması için Gnin GÖS konumuna taşındığını ve burada değişim bilgisinin türettiği [+devingen] özelliğini yüklendiğini varsayalım. Bu durum *sev-* eyleminin nesne tümlecini de devinimin alanı içinde bırakır. Öyleyse, *sev-* eyleminin iç üyesi dış üyenin ruhsal devinimi için soyut bir uzamsal alan gösterir diyebiliriz. Söz konusu iç üye yalın AÖ olarak tümceye yansıtılırsa böylesi açık bir uzamsal alanın varlığından ve devinimin

⁶⁸ Aydemir (2004a) sözdizimsel nesne tümleci ile anlamsal nesne arasında ayırım yapar. Aydemir’e göre bir belirleyici veya durum eki ile sunulan AÖler sözdizimsel olarak tümleç pozisyonunda yer alır. Bu doğru ise, *sev-* eylemine –*TI* biçimbirimi eklendiğinde tümcede sözdizimsel bir nesne tümlecinin zorunlu olduğunu söylemek olasıdır. Burada özgüllük (specificity) de etkileyici bir faktör olabilir. Bu konuya dikkatimi çeken Selçuk İşsever’e teşekkür ederim. Ancak, aynı eylem ile özgül anlam taşımayan bir iç üyenin de –*TI* zaman eki ile aynı dilbilgisel ortamda kullanılması olasıdır; örneğin, *Ali kıskanç bir kadın sevdi/hayatı boyunca tek bir sebze sevdi, o da ıspanak*.

ölçümünden söz edemeyiz⁶⁹. Oysa, *-TI* eki eyleme takıldığında devinimin duruma ulaştığı bilgisi zorunludur. Bu durum iç üyenin neden *-TI*nın varlığında yalın olamayacağını açıklar niteliktedir. *Kork-* eyleminin anlamında ise *-TI* biçimbiriminin varlığıyla türetilen devinimi ölçen bir iç üye yoktur. *Kork-* eyleminin iç üyesi eylemin [+durumsal] anlamının kaynağı olan üyedir. Bu eylemlerin ettirgen biçimleri de bu nedenle farklı üye yapısı sergiler.

(3.49) a. Biz zamanla matematiği sevdik.

b. Öğretmen zamanla matematiği bize sevdirdi.

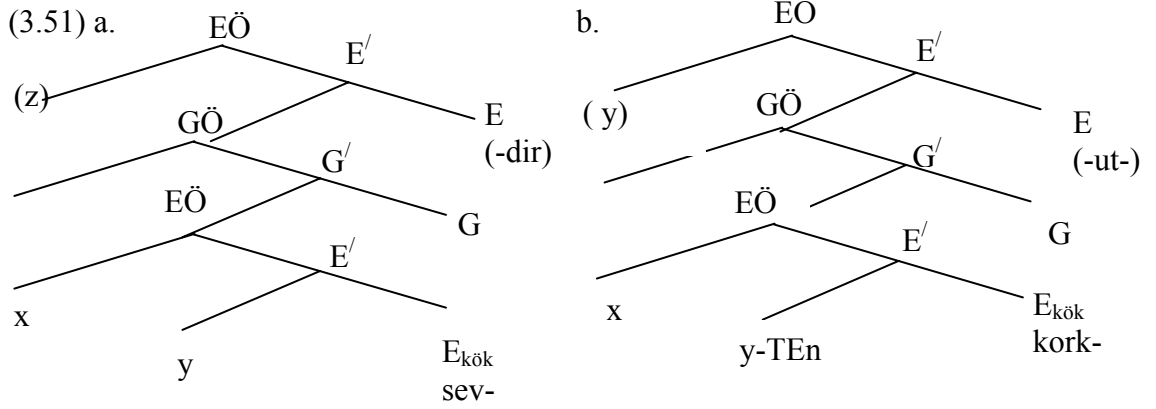
(3.50) a. Kediden korktum.

b. Kedi beni korkuttu.

(3.49)de hem ‘geçişli’ hem de ‘geçişsiz’ kullanımında iç üye nesne tümleci olarak ortaya çıkarken, durum ile ilişkili olan üye ‘geçişsiz’ kullanımda özne, ‘geçişli’ kullanımda ise dolaylı tümleç görünümünde ortaya çıkar. (3.50)de ise durum ile ilişkili olan üye (3.50a)da özne iken, (3.50b)de nesne tümlecidir. Bu farklılıkları dikkate alarak bu iki eylemin üye diziliminin (3.54)deki gibi olduğunu varsayalım⁷⁰.

⁶⁹ Bir sonraki bölümde bu uzamsal alan kavramının iç üyenin kendisi ile değil de, bu nesne ile ilişkili bir özellik ile ele almak gerektiğini tartışacağız (Hay, Kennedy & Levin 1999). DURUMLAR için de bu iç üyenin özelliklerinin uzamsal bir alana karşılık ele alınması olasıdır.

⁷⁰ Kural (1996) TARAFSIZ üyeyi üye diziliminde en altta yer verir. Burada Kural’ın önerisine uyarak (3.51b)de *ynin* işleme kök eylemin önünde başladığını varsayabiliriz. Ancak, bu üye bu eylemin ettirgen biçiminin de ETTİRGEN üyesidir. Bu nedenle, en üst GÖS konumunda bu anlamı yüklenmesi gerekir.

(3.51)de öngörülen üye dizilimiyle *sev-* ve *kork-* eylemlerinin *x* üyesi aynı sözdizimsel pozisyonda işleme başlar. Bu dizilimde eylemin betimlediği [+durumsal] anlam ile ilişkili olan üye eylemin baş olduğu GÖS konumundaki *x* üyesidir. Ancak, *kork-* eyleminin dış üyesinin yükselebileceği en üst GÖS Gnin GÖS konumudur. Bu eylemin anlamında [+devingen] özelliği türediğinde devinimin dışarıdan bir etken tarafından başlatıldığı yorumu vardır. (3.51a)da ‘sevili olma statüsüne değişme’ *x* değil *y* üyesi ile ilişkili iken, (3.51b)de korkulu olma durumuna değişimle *x* üyesi ilişkilidir. Kısacası, (3.51a)da *x* OL yükleminden değişim anlamı yüklenmezken, (3.51b)de *x* değişimin konusudur. Ayrıca, (3.51b)de açık bir ETTİR eyleminin varlığında *ynin x* üyesinin durumunda ETTİRGEN olan üye olduğunu görüyoruz. Aslında (3.51b)deki *kork-* eyleminin ETTİR-katmanlı *korkut-* biçimi, *etkile-* türü ETTİR-katmanlı ruhsal eylemlerin üyelerinin de ne şekilde dizildiğine ilişkin ip ucu verir. *Etkile-* eyleminin dış üyesi ETTİRGEN üyedir ve iç üye hem durum bilgisiyle, hem de devinim anlamının türetildiği durumlarda devinim bilgisiyle ilişkili olan üyedir. Öyleyse, bu eylemin sözlüksel sözdizimine *etkilen-* ‘geçişsiz’ biçimiyle girdiğini ve ETTİR-katmanlı ‘geçişli’ biçime de bu yapı üzerinden dönüştürüldüğünü önermek anlamlı olur. (3.51b)deki yapıya benzer yapıyla gösterebileceğimiz diğer ruhsal eylemler *üz-* türü \emptyset ETTİR-katmanlı ruhsal eylemler ile *kız-* türü ‘geçişsiz’

ruhsal eylemlerdir. Bu eylemlerin ‘geçişsiz’ biçimlerindeki dolaylı tümleç ‘geçişli’ biçimlerin ETTİRGEN üyesidir. Bu eylemlerin ETKİLENEN üyeleri GÖNün GÖS konumunda değişim yorumu alırlar. Bir üst EÖnün başında –*Tlr* biçimbirimi veya ϕ biçimbirimi yer aldığı anda ETTİRGEN üye GÖS konumunda konuk edilir ve bu üye alt EÖde yorumlanan değişimin ETTİRGEN üyesi olarak yorumlanır.

Türkçede *bil-*, *tanı-* ve *hatırla-* gibi zihinsel durum gösteren eylemlerin betimlediği durumlar ve aldıkları farklı yorumlara geçmeden önce bu eylemlerin üye yapısındaki benzerliğe bir bakalım.

- (3.52) a. Esen nasıl davranması gerektiğini biliyor.
b. Ben geçen yıl yaşadıklarımı bugün gibi hatırlıyorum.
c. Annem onu iyi tanıyor.

(3.52)deki *Esen*, *Ben* ve *Annem* AÖleri geleneksel olarak DENEYİMCİ terimi ile adlandırılan üyelerdir. Bu çalışmada ise betimlenen durumsal anlam ile ilişkili olan üyelerdir. Kısacası, (3.52)deki tümceler *Esen*, *Ben* ve *Annem* AÖlerinin gösterdiği varlıkların durumları ile ilgili bilgi verir. Bu tümcelerdeki *nasıl davranması gerektiğini*, *yaşadıklarımı* ve *onu* AÖleri ile gösterilen iç üyeler ise ‘Esen’in bilme’, ‘benim hatırlama’ ve ‘annemin tanıma durumunun’ ne ile ilişkili olduğunu betimler. Kısacası, bu üyeler dış üyenin durum bilgisinin soyut uzamsal alanını oluşturur. Önce bu eylemleri bitişsiz anlatılarla test edelim.

- (3.53) a. Esen hayatı boyunca nasıl davranması gerektiğini bildi.
b. Onu iki yıl boyunca tanıdık.
c. Bu olayı iki yıl boyunca hatırladık.

(3.53)deki tümceler ile bitişsiz anlatılar uyumludur. Ancak yalnızca *bil-* eyleminin yer aldığı (a) tümcesinde salt durum bilgisi yer alır. Bu eylemin dış üyesi

[+durumsal] anlam ile ilişkilidir ancak bu üye bir değişim veya devingenlik anlamı ile yorumlanmaz. (3.53b-c)deki eylemler ise bitişsiz anlatılarla bile devinim anlamıyla yorumlanırlar. (3.53c)deki tümcede ise yalnızca devinim değil bu devinimin tekrarı yorumu da söz konusudur. Bu eylemlerin dış üyelerine ilişkin içsel devinim anlamı, söz konusu eylemlere –*TI* görünüş ekinin eklenmesiyle ortaya çıkar. Bu tür eylemler Vendler (1967)'nin durum başlatıcı OLMALAR olarak nitelediği eylemlerdir. Vendler bazı OLMALARın DURUM bazı OLMALARın ise AKTİVİTE başlatıcı olduğunu söyler. Bu çalışma ise DURUM olarak işleme giriş yapan bir eylemin sözlüksel olarak işaretli olmayan [devingen] özelliğinin tümcenin anlamsal biçimde yorumlanması sürecinde ‘+’ yönde tetiklenebileceğini varsayar –ki bu *hatırla-*, *tanı-* türü eylemlere –*TI* biçimbiriminin eklenmesiyle tetiklenir. Bu süreç söz konusu eylemlerin KARMAŞIK GÖRÜNÜŞLÜ eylemler sınıfına kaymalarına neden olur. Eğer bu tür eylemleri Vendler gibi farklı bir eylem sınıfına koyarsak tümcede ‘+’ devingenlik anlamının tetiklenmediği durumları açıklamak olanaksızlaşır (bkz. 3.55).

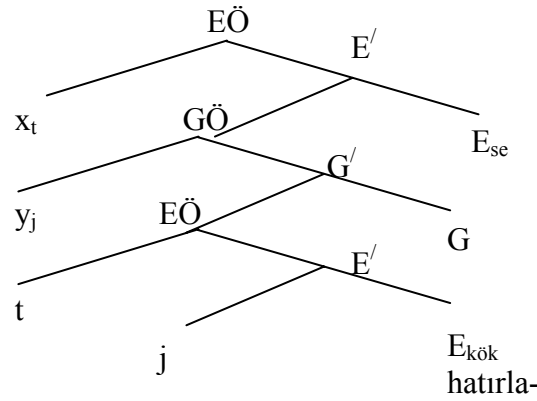
Tartıştığımız zihinsel durum betimleyen eylemlerden sadece *bil-* eyleminin tamamlama anlatılarıyla uygun olmadığını da söyleyebiliriz.

- (3.54) a. *Esen 2 günde gerçeği bildi.
b. 2 günde/birden çocukluğunu hatırladı.
c. Herkes onu iki günde/birden tanıdı.

(3.54)deki tümcelerde de *hatırla-* ve *tanı-* eylemleri tamamlama anlatılarıyla KARMAŞIK GÖRÜNÜŞLÜLER sınıfına kayar. Bu eylemler *sev-* ruhsal eylemi gibi hem süreli tamamlama, hem de anlık tamamlama anlatılarıyla uyumludur. Ancak, ondan farklı olarak bu eylemler (3.54)'de olduğu gibi bitişsiz anlatılarla da devinim

yorumu alırlar. Bu eylemlere eklenen *-TI* biçimbirimi tümcede durumun gerçekleştiği anlamını tetikler ve nesne tümleci olan iç üyeler devinimi ölçer ve tümcede devinimin duruma ulaştığı yorumu okunur. Bu eylemlerle salt durum yorumu *-Iyor* bitişsiz görünüş ekinin varlığında olasıdır. Öyleyse bu eylemleri diğer DURUMLARdan farklı kılan bir özelliği olmalıdır. Bu eylemlerin iç üyeleri dış üyenin devingen olarak yorumlanması durumunda değişime uğrayan üyeler olarak yorumlanır. Oysa, *sev-* üyesinin iç üyesi değişimin konusu değildi. Bu nedenle, bu eylemlerin zamansal anlatılarla iç üyenin değiştiği yorumunu GÖde yüklenmesi gerekir.

(3.55)

(3.55)deki dizilimde *x* üyesi *E_{kök}*ün GÖS konumunda sözdizimine girer ve bu konumda [+durumsal] özelliğini yüklenir. Bu konumdan *E_{se}*nin GÖSüne taşınarak [+devingen] anlamını alır. Bu konum aynı zamanda *E_{se}* de yer alan \emptyset ETTİR eyleminin ETTİRGEN üye rolü yüklediği yerdir. Bu ETTİR-katmanlı DURUM eyleminin *y* üyesi ise *G* baş tarafından hedefe-ulaşan üye olarak yorumlanır. Hedef ise alt EÖdeki [+durumsal] özelliğin yüklendiği üyedir. Kısacası, bu karmaşık eylem, hem *x* üyesinin devindiği, hem de bu devinimin etkisiyle *y* üyesinin *x* üyesinin hatırlına geldiği, böylelikle de *x* üyesinin hatırlın da bu bilginin yer aldığı yorumu gibi

karmaşık zengin bir anlam sunabilir⁷¹. Oysa, bu eylemle yalnızca [+durumsal] özelliğin yansıtıldığı tümceler de olası olduğunu görmüştük (bkz. 3.55).

Ancak, *bil-* eyleminin sözlüksel anlamı tümceye böylesi bir devinim anlamının eklenmesine ve yukarıda gösterdiğimiz biçimde karmaşık bir görünüş anlamı sunulmasına el vermez. Aslında, *bil-* eylemi ‘y bilgisine sahip olma durumu’ olarak da tanımlayabileceğimiz bir durumsal anlam içerir. Ancak, bu bilgi; örneğin ‘İngilizce bilgisi’, mantıksal olarak x üyesinin zihinsel devinimiyle sahiplenilen bir bilgi değildir. Bu eyleminin iç üyesinin anlamı devingenlik bilgisini tetiklemedikçe *bil-* yalnızca durum bilgisi içerir. Bu eylemin durum anlamı ile *-TI* görünüş ekinin kullanımı da kısıtlıdır.

(3.56) a. *Esen gerçeği/İngilizce bildi.

b. Esen gerçeği/İngilizce biliyordu.

(3.56a)da *bil-* eylemi üzerine *-TI* görünüş eki eklenmiştir. (3.56b)de ise *bil-* eylemine *-(I)yor* görünüş eki ile *-TI ZAMAN* eki eklenmiştir. (a) tümcesi dilbilgisel değilken (b) tümcesinin dilbilgisel olduğunu görüyoruz. Öyleyse, *bil-* eylemine devinim anlamı tetiklenmedikçe bitme görünüş eki eklemek olası değildir. Oysa, *bil-* eylemi ile iç üyenin birlikte devinim tetiklediği durumlarda bu kısıtlama ortadan kalkar.

(3.57) a. Esen görür görmez bir gariplik olduğunu bildi.

b. Yarışmacı bütün soruları bildi.

⁷¹ *Hatırla-* ve *tanı-* eylemlerinin ‘geçişsiz’ biçimleri olarak kabul edebileceğimiz

hatıra gel-, *tanıdık gel-* gibi bileşik yüklemlerin tek üyesi de değişimin konusudur.

(3.57)deki tümcelerde *Esen* ve *Yarışmacı* AÖlerinin gösterdiği *x* üyeleri zihinsel devinen ve bunun sonucunda da yeni bilgiyi sahiplenilen üyelerdir. Bu yorumla *bil-* eylemi KARMAŞIK GÖRÜNÜŞLÜLER sınıfına kayar.

Buraya kadar tartıştığımız örnekler DURUM sınıfına giren eylemlerin *-(I)yor* görünüş biçimbirimiyle kullanıldıklarında tümcede yalnızca durumsal yorumun ortaya çıktığını gösterdi. Bu eylemleri DURUM sınıfına sokan özellik de zaten budur. DEVİNİMLER aynı görünüş biçimbirimi eklendiğinde yalnızca devingenlik anlamı yansıtırlar. Bu bölümde ayrıca DURUM eylemleri ile birlikte tümceye yansıtılan iç üyenin anlamsal özellikleri, tamamlama anlatıları ve eyleme eklenilen *-TI* görünüş biçimbirimi gibi etkenlerin sözlüksel olarak belirsiz olan [devingenlik] özelliğini de ‘+’ yönde tetiklediği gördük. DURUMLARın bu özelliği dikkate değerdir ve bu onları sözlüksel olarak KARMAŞIK GÖRÜNÜŞLÜLER biçiminde sınıflandırdığımız eylemlerden farklı kılan bir özelliktir. Sözlüksel olarak KARMAŞIK GÖRÜNÜŞLÜLER sınıfına giren *bul-* türü eylemlere bitişsiz görünüş eki *-(I)yor* eklendiğinde bir devingenlik anlamı olabilir. Ancak her iki eylem sınıfı için de *-TI* görünüş eki ile hedefte-bitişli yorumu ortaya çıkar.

Bu bölümde son olarak konumsal durum betimleyen eylemleri tartışacağız. İlk önce konumsal durum betimleyen eylemleri irdeleyelim. Bu eylemlerin sözlüksel anlamı bir nesnenin ya da bir kişinin konumsal durumuyla ilgilidir. Kısacası, bu eylemler dış üyelerinin konumsal durumunu betimler.

- (3.58) a. Ayşe (otelde) kalıyor.
b. Araba (kapının önünde) duruyor.
c. Ev denize bakıyor.

(3.58)de görüldüğü gibi bu eylemler konumsal yer/yön gösteren iç üyeler seçer ve dış üyenin iç üye ile gösterilen konumda olduklarını betimler. Kısacası, bu yön/yer gösteren iç üyeler yalnızca [+durumsal] anlamının uzamsal alanını oluştururlar. Ancak bu durumsal alan gösteren iç üyeler her zaman zorunlu değildir. Örneğin, *uyu-* eylemi için bu iç üye zorunlu değilken, *kal-* eylemi için zorunlu gibi görünmektedir.

(3.59) a. Ayşe (ayakta) uyuyor.

b. Ayşe otelde kalacak.

(3.59a)da ‘Ayşe’nin uykuda/uyur durumda’ olduğunu, (3.59b)de ise ‘Ayşe’nin otelde olacağı’ okuması vardır. Bu eylemler de diğer DURUM eylemlerinde olduğu gibi bitişsiz anlatılarla birlikte kullanılabilirler.

(3.60) a. Ayşe 2 gün boyunca otelde kaldı.

b. 2 saat boyunca pencereden dışarıya baktım.

c. Ahmet 2 saat boyunca koltukta uyudu.

Bu eylemlerin tamamlama anlatılarıyla kullanılıp kullanılamayacağı tümcede bir devinim anlamının türetilip türetilmeyeceği belirler.

(3.61) a. Çocuk ansızın yere baktı.

b. *Ev (birden) denize baktı.

c. Ahmet yastığa başını koyar koymaz uyudu.

d. Öğretmen ödevlere 2 günde baktı.

(3.61)deki örnekler bize bu eylemlerin dış üye özelliklerinin görünüş anlamına devingenlik özelliğinin eklenmesinde etken olduğunu gösterir. (3.61b)de dış üye cansız bir varlık gösterdiğindende bu üye DEVİNGEN üye olamayacağından tümcede [devingen] özelliği ‘+’ yönde tetiklenmez. Kural (1996) eylemlerin üyelerinin anlamsal özelliklerinin (canlı ya da cansız) tümcenin yorumunda bir

değişiklik yapmadığını ve tümcedeki yorum değişikliğinin sözdiziminde temel bir yüklem eklemesiyle gerçekleşeceğini savunur. Böylece *bak-* türü durumsal bir yüklem yer aldığı tümcenin olaysal olarak yorumlanması bu tümceye İŞ (ACT) katmanının eklenmesi ile gerçekleşebilir. Kural DURUMu temel, OLAYı ise türetilen sınıf olarak ele alır ki ‘*ev denize bakıyor*’ gibi tümcelerde *evin* AÖsünün hiç bir zaman devingen olarak yorumlanmayacağını garantileyebilelim. Eğer temel alınan eylem sınıfı OLAYLAR olsaydı *evin* de devingen olarak yorumlanması gerekecekti. Burada Kural’ın gözlemi ve varsayımlarının doğru yönde olduğunu benimsiyoruz. Bu nedenle, bir eylemin üyelerinin anlamsal özellikleri ne olursa olsun sözdizimine aynı pozisyonda başladığını ancak üyelerin anlamsal özelliklerinin tümcede yeni türetimlere olanak vermesiyle yeni anlamlara ulaşılabilirdiğini varsayıyoruz. Kısacası, *ev* ve *Ayşe* AÖleri sözdizimine aynı yerden başlar ancak sadece *Ayşe* AÖsü türetim sırasında üst GÖS konumuna yükselebilir. Yalnızca bu üye değişimin konusu olabilir. (3.61)deki örnekler ayrıca iç üyenin anlamsal özelliklerinin de devinimin nasıl bir devinim olarak yorumlanacağına (sürekli mi yoksa anlık bir devinim mi?) etkili olabileceğini de gösterir (bkz. 3.61a ve 3.61d). Durumsal anlama devinim anlamı ekleyerek yeni bir görünüş sınıfı türetmeye Türkçeden başka bir önemli örnek de *dur-* eyleminden gelir.

- (3.62) a. Piknik masası kış boyunca bahçede durdu.
b. Araba aniden yolun ortasında durdu.
c. Adam yolda durdu.

(3.62a)da *piknik masasının* konumsal durumuna ilişkin bir anlam mevcuttur.

(3.62b)de ise *arabanın* devinimi sonlandırarak bir durma durumuna ulaştığı yorumu mevcuttur. Bu devinim yorumu, arabanın hareket edebilir bir nesne olmasıyla

anlamsal bir kısıtlama getirmemesi ve anîden anlatısının tümcede yer almasıyla olasıdır. Ancak, bu devinebilir bir üyenin varlığında her zaman devinim yorumu çıkacak anlamına gelmez.

(3.63) Araba şikayetlere rağmen iki gün boyunca yolun ortasında durdu.

(3.63)de sadece bir durum betimlenir. (3.62c)de ise tümce hem durumsal, hem de devingen olarak yorumlanabilir. Bu yorum farkı (3.63)deki *iki gün boyunca* anlatısı ile ilişkilidir. *Araba* AÖsünün olayın katılımcısını gösterdiği durumlarda da devingenliği yorumlamak olasıdır (3.62b). Bu örneklerde not edilmesi gereken başka bir nokta bu eylemlerin dış üyesi canlı bir varlığa işaret ettiğinde, DURUMun bu üyenin kontrolünde olduğu yorumunun var olmasıdır. Bu nedenle, bu üyelerin en üst GÖSe kadar yükseldiklerini varsayacağız.

DURUMLARdan KARMAŞIK GÖRÜNÜŞLÜLERe olan anlamsal kaymalara Türkçeden vereceğimiz son örnekler *otur-*, *yat-* ve *uzan-* gibi yine konumsal durum belirten eylemlerdir. Bu eylemleri örnek vermemizdeki temel neden şu ana kadar bahsettiğimiz eylemlerden farklı olarak bunların devingen anlamları ile birlikte iç üyenin yapısında da gözlenen değişimdir.

(3.64) a. Ayşe koltukta oturdu/uzandı/yattı.

b. Ayşe koltuğa oturdu/uzandı/yattı.

(3.64a)da yalnızca durum yorumunun bulunduğu tümceler görüyoruz. Bu nedenle, bu tümcelerde *Ayşe* dış üyesinin konumsal durumu betimlenirken, (3.64b)de bu üyenin konumsal duruma devinerek ulaştığı yorumu mevcuttur. Bu görünüş anlamındaki kaymaya paralel olarak iç üyenin durum ekinde de farklılık gözlenir. Bu diğer bazı DURUM eylemlerinde gözlemlemediğimiz bir özelliktir. Örneğin, *bak-* eylemi hem DURUM eylemi hem de KARMAŞIK GÖRÜNÜŞLÜ bir eylem olarak

yorumlandığında iç üye *-E* yönelme durum eki yüklüdür. Oysa, *otur-* türü eylemlerin yalnızca KARMAŞIK GÖRÜNÜŞLÜ yorumlarında iç üye *-E* durumu yüklüdür. Bu fark nereden geliyor olabilir. Bu iki eylemin de işleme bir DURUM anlamı ile başladığını söylüyoruz. Öyleyse, bu farkın başka bir kaynaktan ortaya çıktığını söylemek olası mıdır? Burada, eylemlerin üyelerinin anlamlarını irdelememiz gerektiği açıktır. *Bak-* eyleminde iç üye her zaman *-E* yönelme durum eki yüklüdür ve eylemin anlamına [+devingen] özelliğinin eklenip eklenmeyeceği bu üye ile ilişkili değildir.

(3.65) a. Üst kattaki odaların hepsi denize bakıyor/*baktı.

b. Üst kattaki komşu pencereden dışarıya bakıyor/baktı.

(3.65)deki örneklerde de görüldüğü gibi *bak-* eyleminin betimlediği olayda bir devininin de olduğu bilgisi ancak dış üyenin canlı bir varlığı göstermesi durumunda olasıdır. Ancak o durumda bir yönelme ve devinin söz konusu olabilir⁷². Oysa, *otur-* türü eylemlerin anlamında devingen anlamın olması için ise iç üyeye bir yönelme betimlenmesi gerekir. Bu tür eylemlerin iç üyesi *-E* yönelme durum eki ekli olduğunda devinin yorumu şarttır. Yine bu eylemlere ilişkin not edilmesi gereken bir başka özellik durumsal anlamı tümceye yansıtılan üyenin durumu da kontrolü altında tutan üye olmasıdır.

⁷² *Bak-* eyleminin dış üyesinin canlı bir varlığı betimlemesi durumunda da tümcede devinin yorumu garanti değildir. Zira, *-E* yönelme durum eki yüklü üye olayda ölçüm öbeği olarak yorumlanmaz. Bu yorum ancak dış üyenin başka bir yönden, iç üyenin betimlediği yöne doğru devindiği yorumuyla olası olur. Bunun için ise tümcede bir tamamlama anlatısı gerekir.

3.3.1 Sonuç

Bu bölümde sözlüksel anlamlarında yalnızca durumsal özelliği [+] olarak tanımlanmış eylemlerin aldıkları yorumları irdledik. DURUMLAR sınıfına giren eylemlerin en önemli ortak özellikleri hepsinin yalnızca durum anlamı içeren tümceler üretebilmeleridir. Bu yorum bütün DURUMLAR için *-yor* görünüş biçimbiriminin eyleme eklendiği durumlarda açıkça ortaya çıkar. Bu bölümde yalnızca [+durumsal] özellik üzerinden bir sınıflandırma yapıldığından bundan önceki bazı çalışmaların aksine (örn. Jackendoff 1990; Smith 1991) fiziksel devinim sonrası durum betimleyen *otur-*, *yat-* türü eylemleri de aynı sınıf içinde ele alabilmiştir. DURUMLAR sınıfına giren eylemlerin ortak bir başka özelliği de bu eylemlerin anlamlarında devingen özelliğin türetilmesiyle KARMAŞIK GÖRÜNÜŞLÜ sınıfına kaymalarıdır.

Bu bölümde DURUMLARın üye yapısı ve üyelerinin görünüş yorumuna katkıları açısından önemli farklılıklar sergilediklerini de gösterdik. Bu farklılıklar aynı zamanda hangi koşullarda bu eylemlerin anlamlarında devingen özelliğin [+] yönde tetiklendiğini de açıklar niteliktedir. Burada sunulan sınıflandırma kendisinden öncekilerden özellikle bir noktada ayrılır. Daha önce bazı çalışmalarda OLMALAR sınıfına konulan algılama ve bilişsel durum betimleyen *tanı-*, *anla-*, *gör-* türü eylemler (bkz. Vendler 1967; Smith 1991), tümcede aldıkları farklı yorumlardan dolayı DURUMLARA kaydıkları ve bu eylemlerin anlık devinimler sonrası durum betimledikleri savlanmıştır. Ancak, bu çalışma bu eylemleri sözlüksel olarak DURUMLAR olarak sınıflandırdığından [+devingen] özelliğin tetiklenmesi durumunda OÖYda sonuçsal durum yorumunun nasıl ortaya çıktığını gösterir niteliktedir. Bir başka önemli nokta bu çalışma başlatıcı kavramını doğrudan

devingenlik kavramıyla özleştirmedeğinden *bekle-*, *otur-*, *uyu-* türü eylemlerin durumsal tümceler ürettiği durumlarda dahi dış üyenin başlatıcı yorumunu almasını kısıtlamaz.

3.4 Türkçede KARMAŞIK GÖRÜNÜŞLÜLER

Bu bölümde sözlüksel olarak [+devingen,+durumsal] işaretli eylemlerin aldıkları görünüş yorumlarını irdelleyeceğiz. Bu eylemlerin anlamlarında her iki görünüş bilgisi de sözlüksel olarak varolduğundan onları KARMAŞIK GÖRÜNÜŞLÜLER olarak adlandırmıştık. Bu sınıflandırmanın kendisinden öncekilerden en önemli farklı, OLMALAR ve TAMAMLAMALARDAN daha geniş bir sınıfı içine almasıdır. Bu sınıflandırma önceki sınıflandırmadan farklı olarak hedefte-bitişli veya sonlu anlam ile eylemleri sınıflandırmaz. Bu da, hem devingen hem de durumsal anlam içeren ancak hedefte-bitişli yorum almayan eylemlerin de bu sınıfla kapsanmasını olası kılar. Örneğin *ağrı-*, *acı-* ve *kana-* gibi eylemin tek üyesinin hem içsel olarak devindiği hem de bu üyenin bir durumunun söz konusu olduğu olayları betimleyen eylemler de KARMAŞIK GÖRÜNÜŞLÜLER sınıfında yer alır. Bu sınıfa giren başka bir grup ise *var-*, *yetiş-*, *ulaş-*, *atla-* ve *kon-* gibi DEVİNGEN dış üyenin konumsal olarak ulaştığı yeni durumu betimleyen eylemlerdir. Ayrıca, *hastalan-*, *büyü-* ve *yaşlan-* gibi içsel devinim sonucu ulaşılan durumsal özellikleri betimleyen eylemler de bu sınıfta sıralanmalıdır. Bu eylemlere *soğu-*, *ısın-* gibi dereceli OLMALAR ile *eri-*, *don-* türü durum değişim eylemlerini eklemeliyiz. Burada bahsettiğimiz eylemlerin hepsi ‘geçişsiz’ tek üyeli eylemlerdir. Geleneksel olarak ‘geçişli’ ve iki/üç-üyeli eylemler arasında bu sınıfta yer alanlar eylemler ise *ver-*, *al-*, *at-*, *götür-*, *gönder-*, *yolla-* türü hedefte-bitişli yorum alan eylemlerdir.

Bu bölümde KARMAŞIK GÖRÜNÜŞLÜLER sınıfında yer alan eylemlerin zamansal göstergeler ile aldıkları yorumları irdelleyeceğiz. Önce, *kana-* türü eylemlerin tümcedeki görünüş anlamlarına bakalım.

- (3.67) a. Burnu 2 saat boyunca/*2 saatte kanadı/acıdı.
b. Burnu birden kanadı/acıdı.

(3.67)de *kana-* türü eylemlerin betimlediği olayların hem başlangıcına hem de süreğenliğine gönderme yapılabildiğini görüyoruz. Ancak, bu tür eylemler *X zamanda* anlatıları ile olası değildir. Oysa bu eylemlerin hem bir devinim hem de durum betimledikleri açıktır. Bu tümcelerde betimlenen olayda *burnu* AÖsünün gösterdiği üyede içsel bir kanama/acıma devinimi olduğu, buna bağlı olarak da burunda kanın/acının var olduğu bilgisi yer alır. Ancak, buradaki devinim ve durum arasındaki ilişki devinimin bittiği anda durumun oluşması ilişkisi değildir. Bu eylemlerin betimlediği olayda DEVİNİM ve DURUM aynı anda başlar ve devam eder. Bu örnekler durumsallık bilgisi ile devingenlik bilgisinin birarada bulunmasının hedefte-bitişli/sonlu olaylar betimlenmesinde yeterli olmadığını göstermek açısından çarpıcıdır. Nitekim, bu eylemlerle sonlu anlatılar kullanılamaz. Bunun nedeni, DEVİNİM ve DURUMun ölçüm ilişkisi ile birbiriyle bağlanmamasıdır. Kısacası, bu eylemler betimledikleri olayları ölçecek bir iç üye seçmezler. Bu eylemlerin seçtiği tek üye hem devingen hem de durumsal anlam yüklü üyedir ancak olayı ölçebilen bir anlama sahip değildir. Aslında, bu eylemler üye yapısını hedefte-bitişlilik/sonluluk kavramları ile açıklamaya çalışan kuramlar için de sorunludur⁷³. Tenny'nin (1994)

⁷³ Bu tür eylemler, Nakipoğlu (1998)in geçişsiz eylemler sınıflandırması için de sorunludur. Zira, Nakipoğlu geçişsiz eylemleri farklı kılan anlamsal özelliklerden birinin sonluluk kavramı olduğunu savlar. Bu nedenle, ona göre sonlu yorumlarla

kuramında bu tek üyenin içsel değişim geçiren üye olarak ele alınması ve eylemin betimlediği olayın bu üye ile ölçülmesi gerekirdi. Oysa bunun böyle olmadığını (3.67)de görmekteyiz. Öyleyse, Tenny'nin savladığı gibi olayda devingen olan ve değişime uğrayan üyenin aynı zamanda olayın Ölçüm Öbeği olması zorunlu değildir, ve bu Tenny'nin önerisinin yeniden düzenlenmesi gerektiğini gösterir⁷⁴.

KARMAŞIK GÖRÜNÜŞLÜ *gir-*, *çık-*, *kon-* ve *atla-* türü fiziksel devinim eylemlerinin tümcede aldıkları görünüş yorumlarını da irdeleyerek, bir önceki paragrafta yaptığımız açıklamaları netleştirelim.

- (3.68) a. Adam *10 dakika boyunca/10 dakikada balkondan atladı.
b. Adam *10 dakika boyunca/10 dakikada içeri girdi.
c. Adam birden balkondan atladı/içeri girdi.

uyumlu olmayan ve yalnızca bitişsiz anlatılarla uyumlu olan eylemler etkilenmesiz sınıfında yer alır. Bu sınıfa giren eylemler de kişisiz edilgen yapılarda kullanılabilirler. Ancak, *kana-* eylemi Nakipoğlu'nun eylem listesinde etkilenmeli olarak işaretlenmesine rağmen hem kişisiz edilgen yapılarda ortaya çıkmaz;

- (i) *Burada kananılır.

hem de (3.70)deki örneklerde gördüğümüz gibi yalnızca *X zaman boyunca* anlatısı ile uyumludurlar. Oysa, etkilenmelilerin anlamında genel olarak bulunan etkilenme anlamı bu eylem için de sözkonusudur.

⁷⁴ *Kana-* türü eylemlerin betimlediği olayda Yol veya Ölçüm olarak ortaya çıkabilecek bir üyenin var olmayışı eylemin anlamında saklıdır. Bu eylemlerin betimlediği olayda üzerinde ilerlenen yol (kan) eylemin içinde yer alır. Bu nedenle, bu anlam sözdiziminde bir nesne tümleci pozisyonunda yer alamaz. Bu da, olayın ölçülememesiyle sonuçlanır.

(3.68)deki tümceler, bu tür eylemlerin bitişsiz anlatılarla uyumlu olmadığını gösteriyor. Bu eylemlerin yer aldığı tümcelerdeki sonlu olma bilgisinin yol anlamıyla ilişkili olduğu gözlemi Tenny (1994) tarafından yapılmıştır. (3.68)deki tümcelerde hem *Adam* AÖsü ile gösterilen üyenin devingen olduğu, hem de bu devinim sonunda bir konumsal duruma ulaştığı bilgisi mevcuttur. Örneğin, (3.68a)da *Adam* devinmiştir ve bu devinimin sonucu artık balkonda değildir. (3.68b)de ise *Adam* devinmiştir ve bu devinimin sonucu içerdedir. Nakipoğlu da (1998) Tenny'nin görüşünü benimseyerek Yol Etkilenmeliler (Path Anaccusative) adını verdiği bir eylem sınıfı belirlemiştir⁷⁵. Ona göre, bu tür eylemler bu yol anlamının başlangıcına ya da son noktasına (*düş-*, *çık-*, *gir-* türü eylemler) gönderme yapar. Şimdi bu eylemlerin üyelerinden hangisinin betimlenen olayın ölçümünde rol aldığına bir

⁷⁵ Eğer, bu eylemler Nakipoğlu'nun savladığı gibi etkilenmeli eylemler ise bunların hem dışsal bir şekilde başlatılmaları hem de hem de kişisiz edilgen yapılarda kullanılmamaları gerekirdi. Ancak durum böyle değildir.

- (i) Ali dışarı çıktı.
- (ii) Hep beraber dışarı çıkıldı.

Bu eylemler ancak dışsal olarak başlatıldıkları yorum aldıklarında etkilenmeli gibi davranırlar.

- (iii) Ayağıma iğne girdi/*ayağıma girildi.
- (iv) Başım belaya girdi/*belaya girildi.

Bu örneklerle bakarak iki tür *çık-* eylemi olduğunu söyleyebiliriz. Ancak, bu eylemleri farklı kılan etkilenmesiz olanların sonlu yorum almaması değildir. Bu her iki yapıda da sonluluk yorumu mevcuttur.

bakalım. Önce, bu eylemlerin özne konumunda yansıttığı üyelerinin her iki anlamsal özellikle de ilişkili olduğunu kaydetmemiz gerekir. Kısacası, bu üye aynı zamanda önerdiğimiz sınıflandırmada eylemin anlamında zorunlu olarak var olan [+devingen] ve [+durumsal] özellikleriyle ilişkili olan üyedir. Ancak, bir önceki paragrafta tartıştığımız eylemlerde de gördük ki bu iki özelliğin aynı üye ile ilişkili olması betimlenen olayın sonlu olmasını garantilemiyor. Oysa *gir-* türü eylemler (3.68)de gördüğümüz gibi yalnızca tamamlama anlatılarıyla birlikte kullanılmaktadırlar. Öyleyse, bu eylemlerin betimlediği olaylarda devinimin ölçüldüğünü söylemek olasıdır. Burada irdelememiz gereken şey bu eylemlerin üyelerinin devinimin ölçümüne ne şekilde katıldıklarıdır. (3.68)de betimlenen olaylarda hem devinim hem de durum aynı anda gerçekleşir ve olayın ya da devinimin sonlanması da bunlarla eş zamanlı olarak algılanır. Bu tümcede, *gir-* eylemi ile betimlenen olayda devinimin ve durumun uzamsal alanını *içeri* AÖsü göstermektedir. Bu AÖnün gösterdiği fiziksel alanın sınırı hem *Adamın* devinmesinin, hem de *içeride* bulunma durumunun olduğu uzamsal alanı gösterir. Nakipoğlu'nun bu eylemleri Yol Etkilenmeli olarak adlandırmasının nedeni bu uzamsal alanı bir yol yorumu ile ele almasından kaynaklanır. Ancak, tümce içinde üzerinde ilerlenen yol olarak yorumlanacak bir üye olması durumunda bitişsiz anlatılarında kullanılabilir olduğunu görmüştük. Oysa, bu eylemlerle bitişsiz anlatılar uyumlu değildir. Nakipoğlu bunun nedenini bu tür eylemlerin yolun başlangıç ve bitiş noktalarına odaklanmasına bağlar. Bu tarz bir çözümlemeye göre tümceyi hedefte-bitişli veya sonlu yapan üyenin bu yol anlamını taşıyan üye olmaması gerekir. Aslında, tam da bu örnekler Nakipoğlu'nun savunduğu etkilenmeli/etkilenmesiz ayrımı için sorunludur. Bu eylemler hem kişisiz edilgen tümcelerde ortaya çıkabilir hem de bu eylemlerin betimlediği olaylar içsel

olarak başlatılmış olarak yorumlanabilirler. Aynı eylemler, dıştan başlatılmış olarak yorumlanabilecek tümcelerde de görünebilirler ve bu anlamlarıyla edilgen yapılarda kullanılamazlar (bkz. dipnot 25). Ancak, her iki durumda da bu eylemler hedefte-bitişli yorum alırlar. Bu nedenle, bu tür eylemlerin üyelerinin aldıkları anlamsal yorumları daha yakından ve dikkatli biçimde irdemeliyiz. Aslında *gir-*, *düş-* türü eylemlerin süreli olmaması için bir neden yoktur. Örneğin, uçan bir balondan düşen bir adam yere çakılana kadar düşmeye devam eder. Bu tür bir senaryoda uçaktan yere olan mesafe düşmenin üzerinde ilerlediği mesafe olarak yorumlanabilir. Aynı şekilde, derin bir mağaranın kapısından giriş yapan bir adam mağaranın içine doğru girme devinimine devam edebilir. Ancak, bunların hiçbirisini sözdizimsel açıdan yol üye olarak tümceye sunmak olası değildir.

(3.69) a. *Adam uçaktan yere olan mesafeyi 1 saatte düştü.

b. *Adam mağaranın üç yüz metre içine 1 saatte girdi.

Bu bize aslında söz konusu uzamsal alanların anlamsal olarak yol biçiminde yorumlanabildiğini ancak sözdizimsel olarak bunun olası olmadığını gösteriyor. Aslında bu açıdan bu eylemlerin *ver-* türü ‘geçişli’ eylemlerden bir farkı yok. Bu tür eylemler için de $-E$ yönelme durum eki almış AÖler devinimin hedefini göstermektedir. Devinimin üzerinde ilerlediği yolu değil. Öyleyse, *gir-* türü eylemlerin $-E$ yüklü AÖlerinin tümcede betimlenen olayın ölçeni olması oldukça şüpheli görünüyor. Zaten Türkçeden şimdi sunacağımız bazı örneklerde bu şüphenin haklılığını doğrular niteliktedir.

(3.70) a. Çubuk duvardaki deliğe 2 cm. girdi.

b. *Ali odaya 2 metre girdi/*Ali 2 metre odaya girdi.

c. Kalabalık içeriye 2 saatte girebildi.

(3.70)deki örnekler tümcenin betimlediği devinimin ancak özne konumundaki üye tarafından ölçüldüğünü göstermektedir. (3.70a)da 2 cm olan delik değil çubuğun deliğe giren bölümünün ölçüsünü gösterir. (3.70b)deki tümcenin dilbilgisel olmayışının nedeni aynı sebebe dayanır. Buradaki 2 metre de yine özne konumundaki üye ile ilişkilidir. Ancak, Ahmet’in 2 metresinin odaya girmesi anlamsal olarak mantıklı olmadığından tümcede kabul edilebilir değildir. (3.70c)de ise *kalabalık* AÖsünün gösterdiği üye çoğul bir canlı grubu gösterdiğinden betimlenen devinim bu kez süreli tamamlama anlatısı ile kullanılabilir. Bu tür örnekler bize bu eylemlerin –E durum eki yüklü AÖnün gösterdiği üye tarafından değil, özne konumundaki üye tarafından ölçülen olaylar betimlediklerini göstermektedir. Burada, not etmemiz gereken önemli bir farklılık daha vardır. Aynı eylemlerin farklı kullanımları özne konumundaki üyenin aldığı anlamsal yorumlardaki farklılıkta yatar. Örneğin *gir-* eylemi, *Ali içeri girdi* tümcesinde olduğu gibi, canlı bir varlığı üyesi olarak seçtiğinde devinimin bu üyenin kontrolünde yapıldığı yorumu mevcutken, kısacası, bu eylemlerin EDİCİ yorumu varken, değişimin konusu olan üyenin kendiliğinden devingen olamayacak bir varlığı gösterdiğinde (3.71)deki örneklerde olduğu gibi durumun dışsal bir kontrol ile ortaya çıktığı yorumu vardır.

(3.71) a. Parmağıma kıymık girdi.

b. Kutudan iki gümüş şamdan çıktı.

(3.72) a. *Parmağıma girildi.

b. *Kutudan çıkıldı.

(3.71)deki tümcelerde yer alan *gir-* ve *çık-* eyleminin özne konumundaki üyeleri *kıymık* ve *iki gümüş şamdan* AÖlerinin gösterdiği üyelerin sırasıyla *ayağıma* ve

kutudan AÖlerinin gösterdiği uzamsal alanda bulunduğu yorumu okunur. Öyleyse, bu eylemler *OL-* işlemcisinin ve buna bağlı olarak da değişim anlamının üyesidir. Kısacası, bu tümcelerde *parmağıma kıymık girmiş oldu* ve *kutuda iki gümüş şamdan oldu* biçiminde yorumlanırlar. Ancak, bu değişim bilgisinde özellikle de (3.71b)de değişimin konusu olan üyenin devingen olduğu yorumu yoktur. Ancak, bu tümcede betimlenen DURUMun dışsal bir devinimin sonucu olduğu yorumu okunur. Kısacası, bu tümcelerdeki devinim anlamı (3.68)deki örneklerde yer alan *çık-* eyleminin üyesine zorunlu olarak yüklediği devingen anlamından farklıdır. Bu üye devinimin başlatıcısı olarak yorumlanamayacağından devinim dıştan bir ettirgen ile başlatılan bir olay olarak yorumlanır. (3.71)deki yalın AÖlerin işlem sırasında GÖnün GÖSüne yükselerek değişim yorumu aldığını söyleyebiliriz. Öyleyse, (3.68) ile (3.71)de gösterilen *çık-* ve *gir-* eylemlerinin üye yapısı arasındaki en önemli fark (3.68)de devinimi başlatan bir üye seçerken, (3.73)deki *çık-* ve *gir-* eylemleri böylesi bir üye yansıtmaz.

Bir başka grup eyleme geçmeden önce bu grupta yer alan eylemlerin aslında yol yorumu alan üyeler de seçebildiğini göstereceğiz.

- (3.73) a. 10. kata 15 dakikada/*15 dakika boyunca çıktık.
b. 10 katı 15 dakikada/*15 dakika boyunca çıktık.
c. kuleden 15 dakikada/*15 dakika boyunca indik.

(3.73)deki örnekler bize devinimin üzerinde ilerlediği yol yorumunun varlığıyla süreli tamamlama anlatılarının kullanılabildiğini gösteriyor. Bu tümcelerde ise devingen olan üye olayı ölçen üye yorumunu almaz. (3.73)de 10. kata veya kuleden aşağıya olan mesafeler çıkma ve inme devinimlerinin üzerinde yol aldığı uzamsal alanı gösterirler.

Gelelim *hastalan-*, *öl-*, *çürü-* türü durumsal değişim eylemlerinin aldıkları görünüş yorumlarına.

- (3.74) a. Annem haberden sonra ansızın hastalandı.
b. Annem 2 günde/*2 gün boyunca hastalandı.
c. Adam iki gün içinde öldü.
d. Meyveler 1 haftada/1 hafta boyunca çürüdü.

(3.74)da tümceler tek üyenin yalnızca durumsal olarak değiştiğini değil aynı zamanda bu duruma içsel bir devinimle ulaşıldığı yorumuna sahiptir. Öyleyse, *hasta*, *ölü*, veya *çürük* duruma dönüşmek için bu tek üyenin içsel bir devinim geçirmesi ve bu devinim ile değişerek sonuçsal duruma ulaşması, yani devinimin ölçülmesi gereklidir. Bu yoruma göre, tümcenin tek üyesinin bu ölçüme neden olan üye olduğunu söylemek olasıdır. Ancak, bütün durum-değişim eylemlerinin aynı biçimde yorumlanmadığını biliyoruz. Örneğin, *güzelleş-*, *yaşlan-*, *uza-* türü eylemlerin sonlu olması gerekmez.

- (3.75) a. Buluş çağı boyunca her geçen gün biraz daha çirkinleşti.
b. Geçen iki yıl boyunca iyice yaşlandı.
c. En fazla lise yılları boyunca uzadı.

Bu eylemler içsel olarak zamansal süreleri olmayan devinimler betimlerler. Başladıkları anda gerçekleştikleri biçiminde yorumlanırlar. Aslında, bu anlamlarıyla *ilerle-*, *gerile-* türü yer değişim eylemlerine benzer bir anlama sahiptirler. Bu eylemlerin anlamlarında da hem bir durum hem de bir devinim söz konusudur. Kısacası, devinimin devam etmesiyle durumun değişimi de dereceli biçimde devam eder. Bu eylemlerin sonlu anlaşılması ancak bu devinimden meydana gelen değişimin bir noktada sonlanması ile olasıdır.

- (3.76) a. Ordu iki günde ülkenin güney sınırına geriledi.
- b. Ordu iki gün boyunca ülkenin güney sınırına geriledi, ama henüz sınıra ulaşmış değil.
- c. Öğrenciler iki saatte Kızılay Meydanına ilerlediler.
- d. Öğrenciler iki saat boyunca Kızılay Meydanına ilerledi, ancak henüz Meydana ulaşamadılar.

Dereceli durum değişimi gösteren eylemlerde tamamlama anlatılarıyla kullanılabilirler, ancak, bu içsel devinimin sona erdiği biçiminde yorumlanmaz.

- (3.77) a. Babam son iki yılda çok yaşlandı ve yaşlanmaya da devam ediyor.
- b. Komşunun kızı son bir yılda güzelleşti, anlaşılan daha da güzelleşecek.
- c. Havalar son iki günde iyice soğudu, daha da soğuyacakmış.
- d. *Komşumuz geçen hafta öldü, daha da ölecek.
- e. *Gölde bir adam boğulmuş, daha da boğulacakmış.

(3.77)deki tümceler, bu çalışmada sıkça dile getirdiğimiz, değişim ile sonluluk bilgisinin doğrudan ilişkili olmadığı saptamasını bir kez daha doğrulamaktadır. Ancak, yine de (3.77a-b-c) örneklerinde tümcelerin *X zamanda* anlatısıyla nasıl uyumlu olduklarını açıklamak gerekir. Bu eylemlerin tek üyesi devingendir ve bu üyenin devinimi ile bir duruma ulaşılır. Bu yorum devinimin ölçülmesinden kaynaklanan bir yorumdur ve bu nedenle tamamlama anlatılarıyla ortaya çıkmaları doğaldır. Ancak, bu tek üye üzerindeki değişim bu üye ile sonlanmaz. Tümcedeki ölçüm devinimle değil değişimle ilgilidir⁷⁶.

⁷⁶ Değişimin ölçümü kavramı Hay, Kennedy ve Levin (1999)de ele alınmaktadır. Bu konuya bir sonraki ölçüm konusunu ele aldığımız bölümde döneceğiz.

Burada, ‘geçişli’ KARMAŞIK GÖRÜNÜŞLÜ eylemlerin görünüş yorumlarına geçmeden önce, yukarıda incelediğimiz ‘geçişsiz’ eylemlerle ilgili önemli bir noktaya daha değinmek gerektiğini söyleyelim. Bu tür eylemlerden bazılarında Türkçe’de değişim kodlayan *+LAş-* ve *+LAN-* biçimbirimlerinin ekli olduğunu gördük. Bu biçimbirimsel tanıt GÖnün G başında nasıl bir bilginin kodlandığına dair bir fikir verecek özelliğe sahiptir. 3.1de Travis (2000)nin bu başta hedefte-bitişli anlamı taşıyan biçimbirimlerin konuk edildiğine dair savına yer vermiştik. Türkçedeki örnekler de gösteriyor ki bu baş OL yüklemine konuk edildiği ve değişimin kodlandığı öbek olarak ele alınmalıdır. Dolayısıyla, tümce de değişim ile ilişkili üyenin bu öbeğin GÖS konumuna taşınarak bu yorumu aldığını söyleyebiliriz. Bu biçimbirimlerin yer aldığı KARMAŞIK GÖRÜNÜŞLÜ eylemlerin anlamlarında bu ilişkiyi görmek de olasıdır. Örneğin *hasta+lan* eylemi hasta olma durumuna devinmeyi kodlar. Olay öbeğinin Alt EÖsü bu *hasta* durumu ile ilişkili iken *+LAN-* biçimbirimi ile kodlanan değişim anlamı da GÖ ile ilişkilidir. Türkçede böylesi açık bir biçimbirimin yer almadığı ancak iç üyesi değişim anlamı yüklenen *kır-* gibi bir eylem için bu başın boş bir OL- (\emptyset) yüklemine konuk ettiği pozisyon olarak ele alacağız.

Şimdi gelelim *kır-*, *kes-*, *sök-* türü geçişli eylemlerin aldıkları yorumlara; bu eylemlerin anlamında var olan [+devingen, +durumsal] özellikleri, bunların betimledikleri olayların tamamlama anlatılarıyla uyumlu olmasını sağlar.

- (3.78) a. 1 ton odunu 2 saatte kırdım.
b. Bahçedeki ayrık otlarını 1 saatte söktüm.
c. Kardeşimin saçını 1 saatte kestim.

Bu eylemlerin özne konumundaki üyeler iç üyenin durumunda ETTİRGEN olan devingen üyelerdir. Kısacası, bu eylemler ETTİR-katmanlı karmaşık eylem yapısı sergiler ve dış üye $E_{kök}$ ün devingenlik anlamını yüklenir. İç üye ise sözdizimine kesik olma durumunun kodlandığı $E_{kök}$ Öde başlayan ve Gnin GÖSüne yükselerek bu kesik olma duruma ulaştığı yorumu alan üyedir. Kısacası, bu ETTİR-katmanlı değişim eylemlerinin ölçüm ile ilişkili olan üyesi iç üyedir. Bu iç üyelerin ölçüm ile ilişkili olduğunu test etmek kolaydır. Bu üyeleri eğer yalın AÖ nesneleri ile gösterirsek tümcede ölçüm söz konusu olmayacağından, bitişsiz anlatılarla uyumlu tümceler kurmak olası olacaktır.

- (3.79) a. 2 saat boyunca odun kırdım
b. 2 saat boyunca yabani ot söktüm.
c. 2 saat boyunca saç kestim.

(3.79)daki örnekler bize KARMAŞIK GÖRÜNÜŞLÜ eylemlerin dahi bitişsiz anlatılarla uyumlu olduğunu gösterir. Bunun tek bir nedeni vardır. Burada tartıştığımız *kır-* ve *kes-* türü eylemlerin iç üyesi ölçüm ile ilişkilidir. Ölçüm ve sonlu olma bilgisi bileşik yapıyla ilişkilidir. Dolayısı ile DEVİNGEN eylemlerin iç üyelerinin ölçüm de rol oynaması ile bu tür eylemlerin iç üyelerinin ölçüm de rol oynaması arasında herhangi bir fark yoktur. Kısacası, (3.79)de 2 saat boyunca süren devinim sonucunda anlamsal olarak kırık odun, sökük ot ve kesik saç olması gerekir ancak bu tümcelerde iç üye yalın bir AÖ ile sunulduğundan ne kadar/ne miktarda olduklarını söylemek olası değildir. Bu eylemlerin arasında bazılarının iki tane iç üye alabileceklerini de not etmeliyiz. Bu üye tümceye dolaylı tümleç olarak sunulur.

- (3.80) Duvarı bütün çivileri söktüm.

(3.80)deki tümcede kök eylemin [+durumsal] özelliği ile ilişkili olan üyesi bu dolaylı tümleçlerdir. Duvarдан çivileri sökme olayında *duvardan* AÖsü de olayda ETKİLENEN ve durumla ilgili olan üyeyi gösterir. *Çivileri* AÖsü ise olayda hem yer değişimine uğrayan hem de ölçen üyedir. Ancak, bu üyenin yalın AÖ ile sunulması durumunda değişen ve ölçen yorumunu alması olanaksızlaştırır. Öyleyse, bu nesne tümleci ile gösterilen iç üye ile ilişkili ölçüm bilgisi sözdiziminin ürettiği birleşimsel yorumla ele alınmalıdır diyebiliriz. O halde *odun kır-* türü karmaşık bir yüklem dış üyesi [+devingen] özelliğini çek eden üyedir. ‘Kırık olma durumu’ ile ilişkili olan üye ise iç üyedir. Bu üye eylemin [+durumsal] anlamı ile ilişkilidir. Ancak, yalın AÖ olduğundan ölçümde rol oynamaz. *Sök-* türü eylemin söküklük olma durumu ile yine iç üye ilgilidir. Bu eylemin konumsal durum gösteren dolaylı iç üyesi de değişimin konusudur. Bunun nedeni de dolaysız iç üyenin aynı zamanda yer değiştiren üye olarak anlaşılmasında yatar⁷⁷. Not edilmesi gereken bir başka konu *kır-* eyleminin iç üyesinin anlamının, olayın süreli veya anlık olarak yorumlanmasında etkili olduğudur. Örneğin, kırılan, bardak gibi anlık olarak değişime maruz olan bir nesne ise bitişsiz anlatılar tekrarlı yoruma neden olur.

(3.81) Ali 2 saat boyunca cam kırdı.

Gelelim *ver-*, *sat-* türü eylemlerin aldıkları yorumlara: Bu eylemler bir dış DEVİNGEN üye ile iki farklı iç üye seçerler. Biri tümcede ölçüme neden olabilen ve nesne tümleci olarak sunulan üyedir, diğeri ise bu iç üyenin hedefi olup oluşacak sonuçsal durum bilgisi ile dolaylı olarak ilişkili olan üyelerdir.

(3.82) a. Dün ona yeni bir kitap verdim.

⁷⁷ Burada [+durumsal] anlamı ile ilişkili olan üyenin örtük biçimde Gnin GÖS konumuna taşınarak bu anlamı yüklendiğini varsayıyoruz.

b. Kırtasiyeci son test kitabını bana sattı.

(3.82)de dış üyeler [+devingen] özelliği ile ilişkili verme ve satma devinimini gerçekleştiren üyelerdir. Bu devinimin etkisi ile *bir kitap, ona* hedefine, *son test kitabı* da *bana* hedefine ulaşır. Bu tümcelerde *ona* ve *bana* AÖleri devinimin durumsal hedefleridir. El değiştiren iç üyeler aynı zamanda devinimi ölçen üyelerdir. Ancak, bu eylemin iç üyesinin anlamı da eylemin anlamını değiştirebilir.

(3.83) a. Dün 2 saat boyunca aralıksız ders verdim.

(3.83)de verme olayında yer değiştiren bir üye yoktur. Aynı zamanda bu iç üye ile eylem süreli bir anlam kazanır.

KARMAŞIK GÖRÜNÜŞLÜLERİ ele aldığımız bu bölümünü bir çok çalışmada hedefte-bitişli olarak ele alınan *bul-* ve *kazan-* türü eylemlerle bitiriyoruz.

(3.84) a. Yarışmacılar yarım saat içinde bahçede 5 ayrı ip ucunu buldular.

b. Ali Bey yarışmayı 3 aşamada kazandı.

(3.84a)da tümcede *yarışmacılar* ve *Ali Bey* AÖleri betimlenen olaylarda DEVİNGEN olan üye olarak yorumlanırlar. Aynı tümcelerde *5 ayrı ip ucunu* ve *yarışmayı* AÖleri ise olaylarda değişimin konusu olan üyeleri gösterir. Bu tümcelerin DEVİNGEN üyeleri aynı zamanda olayın başlatıcısıdır. Bu iki tümcenin DEVİNGEN üyesinin işleme nereden başladığı konusu bu iki eylemin yapısı açısından tek fark olarak görülebilir. *Bul-* eyleminin DEVİNGEN üyesi işleme üst EÖ'nün GÖSünde başlar. Bu üye görünüş anlamının uzamsal alanını oluşturmaz. Tümcedeki değişim anlamı ile de ilişkili değildir. Oysa, *kazan-* eyleminin DEVİNGEN üyesi aynı zamanda eylemin [+durumsal] anlamını yüklenen üyesidir. Kısacası, alt EÖ *yarışın Ali Beyde olma durumunun* yorumlandığı yerdir. Bu nedenle

Ali Bey AÖsü işleme alt EÖnün GÖSünde başlar. (3.84a)da *bul-* eyleminin [+durumsal] bilgisi ise yer gösteren AÖ ile ilişkilidir.

Burada *kazan-* eyleminin alabileceği farklı bir yorumdan daha söz edilebilir.

(3.85) *Ali Bey* büyük ikramiyeyi kazandı.

(3.85)de *Ali Bey* AÖsünün gösterdiği üye (3.84b)deki DEVİNGEN üye gibi fiziksel bir devinim gerçekleştiren üye olarak yorumlanmaz. Bu tümcede *Ali Beyin büyük ikramiyenin sahibi değil iken sahibi haline geldiği* anlamı söz konusudur. Kısacası, *Ali Bey* AÖsü eylemin durumsal anlamının yüklendiği üyeyi gösterir. Bu tür bir olayda yer değiştiren üye iç üyedir. Öyleyse, bu üyenin de Gnin GÖSüne taşınarak dıştan bir etkenle yer değiştirdiği yorumunu almalıdır.

3.4.1 Sonuç

Bu bölümde ele aldığımız eylemler değişim betimleyen eylemlerdir ve anlamlarında hem bir devingenlik hem de bir durumsallık içerirler. Bu iki sözlüksel anlam OÖYda Görünüş Öbeğinde açık ve boş bir OL yüklemi ile birbirine bağlanarak karmaşık bir görünüş anlamı oluşur. Ancak, bu karmaşık görünüş anlamının sonlu bir yoruma neden olması bir koşul değildir. Bu nedenle de, burada önerdiğimiz sınıflandırma diğer sınıflandırmalardan farklıdır ve hedefte-bitişli anlamı sözlüksel anlam için temel almadığından *kana-*, *acı-*⁷⁸ türü OLMALARı da bu KARMAŞIK GÖRÜNÜŞLÜ sınıfa dahil edebilmiştir. Bu eylemlerin iki görünüş özelliği zamansal olarak aynı anda başlamış biçiminde yorumlanır. Bunun nedeni de [+durumsal] ile [+devingen] anlamların birbirine ölçüm ilişkisi ile bağlanmamasıdır ve bu eylemlerin

⁷⁸ Bir sonraki bölümde, bu eylemlerin kök adlarının sayılabilir adlar olmamasının hedefte-bitişli yorum alamamalarında etken olduğunu göreceğiz.

üye yapısı ve üyelerinin anlamı buna olasılık sağlamaz⁷⁹. Bu bölümde ele alınan diğer eylemlerin sergiledikleri yapılar ise bu iki anlamın ölçüm ilişkisi ile bağlandığı yapıları sergilerler ve bu nedenle de hedefte-bitişli anlatılarla uyumludurlar. Ancak, buarada not etmemiz gereken bir başka ayrıntı da eylemleştirme ekleri ile türetilen eylemlerin taban köklerinin ad (sayılabilir veya sayılamaz) veya sıfat olmasının da zamansal anlatılarla uyum açısından önemli olduğudur.

3.5 Bu bölümün sonuçları üzerine öneriler

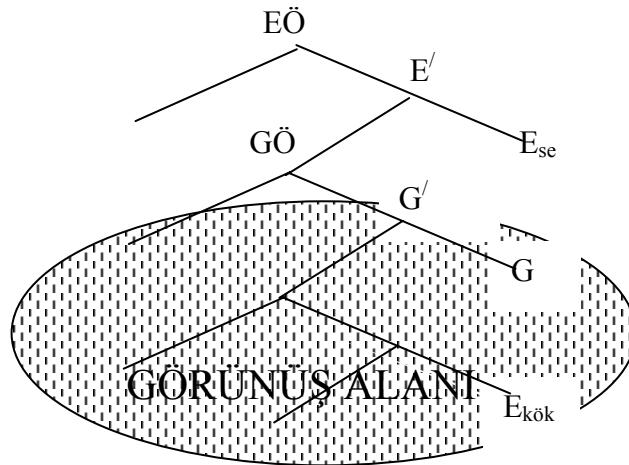
Üçüncü bölümde öne çıkan kavramlardan biri görünüş alanı kavramıdır. Bu kavram Jackendoff (1983, 1990)un önerdiği Yer/Yol uzamsal kavramlarını da içine alan ancak ondan daha geniş olan bir kavramdır. Jackendoff'un kavramsal yapı kuramında *Şey* bu uzamsal alanların dışında kalır. Oysa, eylemlerin betimlediği OLAY veya DURUMLAR için *Şey* üyesi de [+durumsal] ve [+devingen] görünüş anlamları için uzamsal alan oluşturabilir ve bu nedenle söz konusu uzamsal alanlar görünüş alanı içinde yer almalıdır. Bu kavramla örneğin *öksür-* eyleminin öksüren üyesi devinimin üzerinde gerçekleştiği görünüş alanı olarak yorumlanır. Bu nedenle de bu üyenin sözdizimine belli bir alan içinde başladığı öngörülür. Öyleyse, söz konusu alanın net bir tanımını yapalım.

(3.86) GÖnün minimal alanı⁸⁰ OÖnün görünüş alanıdır.

⁷⁹ Bu eylemlerin neden hedefte-bitişli yorumlanamadıkları bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

⁸⁰ Burada Chomsky'nin (1995) *minimal alan* (minimal domain) tanımı benimsenmiştir.

(3.87)

(3.87)de Görünüş Alanın yani Gnin TÜM pozisyonları eylemin betimlediği görünüş anlamlarının uzamsal alanı olarak yorumlanan üyelerinin sözdizimine girdiği pozisyonlar olarak ele alınmalıdır. Jackendof'un kavramsal yapı kuramı Şey fonksiyonunun sözdizimine nerede başladığına dair herhangi bir sav öne sürülmesine fırsat vermezken, burada önerdiğimiz görünüş alanı kavramı farklı eylemlerin DEVİNGEN üyelerinin sözdizimine farklı yerlerde başlamasına olanak kılar ve böylece *koş-* eyleminin DEVİNGEN üyesi ile *sil-* eyleminin DEVİNGEN üyesinin olaya katılımındaki farklılıkları yapısal olarak sunulmasına da olanak verir.

Bu bölümde önemli başka bir sonuç, GÖde değişim anlamının kodlandığı savıdır. Bu bölümde Türkçe'de açık yada örtük OL işlemcisinin GÖnün baş konumunda konuk edildiğini varsaydık. Böylece, bu başın GÖS konumunda değişimin anlamının yüklendiğini/çek edildiğini söyledik. Bu öneri hem yer değişimi hem de durum değişimi ile ilişkili olan üyelerin bu GÖS konumuna taşınarak söz konusu değişim anlamını yüklendiğini varsayar. Bu yanıyla yer değişimi ve durum değişimi kavramlarını ayrı ele almaya çalışan önceki çalışmalardan farklıdır. Bu konum ayrıca betimlenen olayın başlatıcı yorumu taşımayan DEVİNGEN üyelerinin [+devingen] anlamı yüklendiği yerdir. Travis (2000)de bu başta hedefte-bitişli

yorumun kodlandığı savlanır, ancak bu bölümdeki sonuçlar bunun her zaman doğru olmadığını gösteriyor. Bu sebeple, bu başın Kural (1996)da önerildiği gibi değişim başlatıcı OL işlemcisinin konuk edilmesini ve hedefte-bitişli yorumun alt EÖye yansıtılan üyelerin anlamsal özellikleri ile ilişkilendirilerek ele alınmasını öneriyoruz.

Bu bölümde tartıştığımız örnekler başka bir önemli sonuca daha işaret eder. Olay yapıda görünüş anlamlarının yüklenmesine ilişkin bir hiyerarşiden söz etmek olasıdır. Görünüş yorumu yüklenen üyeler sözdizimine diğer üyelerden⁸¹ daha yukarı pozisyonda bitleştirilen üyelerdir. Ayrıca, görünüş anlamlarının üyelere yüklenmesine ilişkin de aşağıdaki hiyerarşinin etken olduğunu varsayıyoruz.

(3.88) [+devingen] > [+durumsal]

(3.88)deki hiyerarşi OÖYda [+devingen] özelliğinin her zaman [+durumsal] özelliğinden daha yukarıda anlamlandırılmasını sağlar. Bu anlamlarla ilişkili olan üyeler aynı zamanda üye yapısında diğer üyelere göre de baskın durumdadır.

OÖYde dikkat çeken bir başka hiyerarşi ise başlatıcı kavramı ile ilişkili olandır. Travis (2000)nin önerisini benimseyerek bu anlamın en üst EÖnün GÖS konumunda kodlandığını varsaydık. Ancak, tümcede bu anlamı yüklenen üyeler her zaman diğer üyelerden de yukarıda söz dizimine bitleştirilirler. O halde OÖYda bir hiyerarşiden daha söz etmek olasıdır.

(3.89) Başlatıcı üye> Diğer üyeler

(3.89) başlatıcı anlamı yüklenen üyenin sözdizimine diğer üyelerden daha yukarıda bitleştirilmelerini sağlar. Betimlenen olayın başlatıcısı görünüş anlamının da

⁸¹ Burada diğer sözcüğü görünüş ve başlatıcı olarak yorumlanan üyelerin dışında kalan üyeler için kullanılmıştır.

yüklendiği üye olabilir ancak bu zorunlu değildir. Örneğin, *ye-* eyleminin DEVİNGEN üyesi aynı zamanda devinimin başlatıcısı iken, *etkile-* eyleminin görünüş anlamları açısından TARAFSIZ üyesi (3.89)a göre en üst pozisyona bitiştirilir ve başlatıcısı olarak yorumlanır.

BÖLÜM 4

(G)örünüşsel (A)rayüz (H)ipotezi ve

Türkçede EÖnün Görünüşü

4.0 Giriş

Tenny (1992, 1994)ün sözdizim-sözlüksel anlambilim kesişiminin doğasını açıklamayı hedeflediği kuramına ve bu bağlamda düzenlediği (G)örünüşsel (A)rayüz (H)ipotezine (GAH) bölüm 1.2.4de yer vermiştik. Bu bölümde bu kuramın ilkelleri olan sonluluk ve ölçüm kavramlarını ve Türkçedeki durum-değişimli, artım-konulu, ve yol-tümleçli eylemlerin aldıkları görünüş yorumlarını irdelleyerek, GAH'ın güçlü ve zayıf noktalarını belirleyeceğiz. Türkçede eylem öbeklerinin görünüş yorumlarına geçmeden önce Tenny'nin çalışmasında kilit rolü olan dış-iç üye kavramları ile değişim, ölçüm ve sonluluk kavramları üzerinde duracağız (3.1).

4.1 GAHta öne çıkan kavramlar, kısıtlamalar ve bitişirme kuralları

Tenny'nin önerdiği görünüşsel arayüzün ilkelleri arasında Bölüm 2de ele aldığımız sürelilik, dinamiklik veya tekrarlılık gibi sözlüksel görünüş anlamlarının yeri yoktur. GAHın temel kavramlarından biri 'ölçümlülük' diğeri ise 'sonluluk'tur. Üye yapısı konusunda ise Tenny, kendisinden önceki çalışmalarda belirlenen dış ile iç üyeler arasındaki bakışsızlık (Williams 1981) ile dolaylı ve dolaysız iç üye arasındaki bakışsızlık (Marantz 1984) savlarını olduğu gibi benimser. Üye yapısına ilişkin ilk çalışmalar konusal rollere de yer veren anlamsal bir yapıya sahipken (Stowell 1981) daha sonra sözdizimsel bir yapıya bürünmüştür (Rappaport ve Levin 1988; Zubizaretta 1987). Kısacası, üye yapısı yüklem özelliklerinin sözdizimsel olarak sunulduğu sözlüksel bir yapıdır ve konusal anlamlardan arındırılmıştır. Sözünü ettiğimiz bu çalışmalar üye yapısının düşünüldüğünden daha karmaşık bir yapıya

sahip olduğunu ortaya çıkarmıştır. Tenny de bütün bu çalışmaları dikkate alarak dış üye, dolaysız iç üye ve dolaylı iç üyenin temelde sözdizimsel bir doğası olduğunu ve bunun sözlüksel anlambilimin sözdizimi ile kesiştiği arayüzde tanımlandığını varsayar. Buna bağlı olarak da bu üç üye türünün görünüşsel yapıya üç farklı şekilde katıldığını savlar. Bu üyeleri sözdizimsel pozisyonlarına bağlayan bağlantı kurallarından bahsetmeden önce ölçümlülük ve sonluluk kavramlarının GAHın bünyesinde nasıl yer aldığını kısaca bir kez daha hatırlayalım.

Tenny dolaysız iç üye pozisyonuna bağlanacak olan üyenin üzerinde bir ölçümlülük kısıtlaması var olduğunu savunur.

(4.1) Dolaysız İç Üye Üzerindeki Ölçümlülük Kısıtlaması

- (i) Basit bir eylemin dolaysız iç üyesi, eğer bu üyenin devinimi ya da değişimi olayı zamanda ölçmüyorsa, içsel bir devinim veya değişim geçirmeyecek biçimde kısıtlanır (ölçme dolaysız üyenin olayı sonlandırmada özel bir rolü olması anlamında gelir).
- (ii) Dolaysız iç üye olayı ölçebilecek tek açık üyedir.
- (iii) Bir eylem tarafından betimlenen olayın birden fazla ölçümü olamaz.

Ölçümlülük kavramının iki bileşeni vardır. Bunlardan birincisi eylemin anlamında içsel olarak bulunan değişim/devinim kavramı, diğeri ise sonluluk kavramıdır. Konusal rol olarak sıkça bahsedilen etkilenme kavramı değişim ile direk ilişkilidir. Değişimden geçmek zamansal bir süreçtir ve bu nedenle de etkilenen üye aynı zamanda olayı ölçen üye olarak yorumlanabilir. Etkilenen üye olayı ölçmekle kalmaz aynı zamanda sonlandırır. Bu nedenle, Tenny'e göre etkilenme kavramı ölçümlülük

kavramı içinde ele alınabilir ve böylelikle konusal rollere gönderme yapmadan yalnızca görünüş anlamları ile iç üyeyi ilişkilendirmek olasıdır. Kısacası, etkilenen üyeler dolaysız iç üye sınıfının olayı hem ölçen, hem de sonlandıran alt kümesini oluştururlar (Tenny 1992). Durum-değişimi eylemleri ile artımlı-konu eylemlerinin iç üyeleri Tenny'e göre bu tür eylemlerdir (artımlı-konu kavramı için 2. Bölüm 2.1.1e bakınız).

(4.2) Ali bir bardak çay içti.

(4.2)deki *iç* eyleminin iç üyesi *bir bardak çay*dan alınan her bir yudum *iç-* eyleminin betimlediği olayın bir alt içme olayına çakıştırılır ve içme olayı son yudumun içilmesine kadar devam eder. Bu tür eylemlerin iç üyesi ile olay arasındaki bu benzer-yapı çakışmasından dolayı parça-bütün ilişkisini sezinlemek olasıdır. Dowty *ye-*, *iç-* gibi tüketim eylemleri ile *yaz-*, *beste-* gibi yaratım eylemlerini bu sınıfa koyar. Ona göre birçok değişim eylemi de artım-konulu üye seçer. Ancak *it-*, *yüksel-*, *alçal-* gibi belirsiz pozisyon ya da durum değişimi gösteren eylemlerin ve OLMALARın iç üyeleri birbirinden ayırt edilir aşamalarda değişime uğramaz. Bölüm 2de OLMALARın sözlüksel görünüş özellikleri açısından içsel bir zaman aralığına sahip olmadığını gözlemlemiştik. Bu sözlüksel özellik onların benzer-yapı ilişkisine girmelerini engelleyen bir özelliktir. Bu tür eylemlerin iç üyesi ile eylem arasında böylesi bir ilişki ancak 'olayın tekrarı' yorumu ile mümkündür.

(4.3) a. Bizimkiler bir yarış kazandı.

b. Bizimkiler 2 günde 6 ayrı yarış kazandı.

(4.3a)da yalnızca bir kazanma olayından bahsedebilirken, (4.3b)de yarış sayısı kadar kazanma olayı gerçekleştirilmiş yorumu çıkmaktadır. Kısacası, buradaki

artımlı-konu okuması ancak iç üyenin çoğul olmasıyla buna bağlı olarak da birden fazla olay yorumu ile olasıdır⁸². Dowty Verkuyl'ün tersine bu tür eylemlerin iç üyesini artımlı-konu olarak tanımlamaz. Kısacası, Dowty'nin önerdiği artımlı-konu rolü hem devingen, hem de süreli eylemler için geçerlidir. Ancak, hem devingen hem de süreli olan *it-* türü 'geçişli' eylemler ile *koş-* türü 'geçişsiz' eylemler Dowty'nin artımlı-konu tanımının dışında kalır⁸³. Oysa *koş-* türü eylemlerin iç üyesi ile eylemin betimlediği olay arasında böylesi bir ilişkinin varolduğunu söylemek yanlış olmaz.

(4.4) Murat maratonu 2 saatte koştu.

(4.4)de eylemin betimlediği *koşma* olayı ile *maraton* iç üyesi arasında benzer-yapı çakışması mevcuttur. Örneğin, maratonun her bir metresi bir alt *koşma* olayı ile çakıştırılabilir. Maratonun son metresi koşulduğunda da *koşma* olayı sonlanır. Bu tür eylemlerle Dowty'nin bahsettiği artımlı-konu seçen eylemler arasındaki fark, *koş-* türü eylemlerin iç üyesi olayı ölçse de değişime uğramaz. Tenny'de bu nedenle bu tür eylemleri yol-tümleçli eylemler sınıfı altında sıralar. Biz de bu eylemlerin sonlu yorumlarına Bölüm 4.1.2de yer vereceğiz. Şimdilik, daha önceki bölümlerde de belirttiğimiz gibi, eylemin iç üyesinin eylemin betimlediği olayı ölçmesiyle aynı iç üyenin değişim geçirmesi arasında sanıldığı kadar direk bir ilişkinin varolmadığı

⁸² Verkuyl (2002)nin OLMALAR ile TAMAMLAMALARı birbirinden ayırt etmek istemeyişinin sebebi budur. Ona göre bütün dinamik eylemler [+ARTIMLI] özelliğe sahiptir ve süreli olanları süreli olmayanlardan ayırmanın gereği yoktur. Bizim sınıflamamızda da bu ayrıma yer verilmedi. Süreli olsun olmasın bütün devinim eylemleri aynı zamanda durum ile de ilişkili ise aynı sınıfta yer alır.

⁸³ Dowty (1991) bu tür eylemlerin iç üyesini 'bütüncül konu' (holistic theme) olarak adlandırır.

hatırlatmakla yetinelim. Aslında, Tenny bu içsel değişim kavramını da net olarak ortaya koyamıyor. Yer değişimi ya da durum değişimi ile bu içsel değişim kavramının birebir örtüşüp örtüşmediğinin aslında tartışmaya değer olduğunu daha önceki bölümlerde de dile getirmiştik. Bu kavramların birbirinden ayırt edilmeden ortak olarak değişime uğrama anlamında ele alınması gerektiğini düşünüyoruz. 3. bölümde ele aldığımız örnek bize durum ile değişim arasındaki bağıntının nasıl bir bağıntı olması gerektiği konusunda bir fikir verdiğini söylemek olasıdır. Tümcede hem bir devinim hem de bir durum bilgisi aynı anda mevcut olabilir, ancak bu ortaya bir değişim bilgisinin çıkacağını garantilemez. Değişim bilgisi ancak devinimin ölçülmesi ve durumunda bunun sonucu olduğu (sonuçsal durum) yorumu ile mevcuttur. Biz bu yorumu OL yüklemine yer aldığı GÖ ile ilişkilendirmiştik. İşte bu sözlüksel-olmayan kategorinin aktive olmasında etken olan ölçümün ne olduğu bu bölümde asıl irdeleneceğimiz konudur.

Tenny ölçümden ayrı olarak bir de sonlandırma kavramına ilişkin bir kısıtlama önerir (4.5).

(4.5) Dolaylı İç Üye Üzerindeki Son Nokta Kısıtlaması.

- (i) Dolaylı bir iç üye görünüş yapısına yalnızca eylemin betimlediği olay için Son Noktayı oluşturarak katılır. Bu nokta olayın sonlanmasına neden olur.
- (ii) Eğer olayın Son Noktası varsa örtük ya da açık bir yolu da vardır.
- (iii) Eylem ile betimlenen olayın yalnızca tek bir Son Noktası olabilir.

(4.5)deki bu kısıtlama dolaylı iç üyenin görünüş bilgisine ne şekilde katılabileceğini belirler.

Tenny dış üyenin görünüş bilgisine katılmadığını da not ederek, bu gözlemini (4.6)daki kısıtlama içinde biçimlendirmiştir.

(4.6) Dış Üyeler üzerindeki Ölçümlü Olmama Kısıtlaması.

Dış üye eylem tarafından betimlenen olayın ölçülmesinde ya da sonlanmasında rol oynayamaz. Dış üye ÖLÇÜM, YOL veya SON NOKTA olamaz.

Tenny (4.4) ve (4.5) de verilen kısıtlamaların ikisinin de ortak bir görünüş bilgisine, yani sonlandırma kavramına göndermede bulunduğu bilincindedir. Bu nedenle, tümcede hem ölçümden kaynaklanan hem de son nokta yorumundan kaynaklanan sonlandırma bilgisinin birlikte bulunabilme olasılıklarının mevcut olmadığını da gözlemleyerek aşağıdaki kısıtlamayı envanterine eklemiştir (4.7).

(4.7) Tek Sonlandırma Kısıtlaması

Eylemin betimlediği olay yalnızca bir kez ölçülür ve bir kez sonlandırılır.

(4.4-4.6)da görüldüğü gibi dış, dolaysız iç ve dolaylı iç üye arasında bir tek dış üye görünüş yorumunda rol oynayamaz. Diğer iki üye üç farklı biçimde görünüş yorumuna katılır. Kısacası, eylemin iç üyelerine yükleyebileceği üç görünüş rolü vardır; ÖLÇÜM, YOL ve SON NOKTA. Tenny'nin kuramında DURUMLAR ile *sars-*, *salla-*, *it-* gibi DEVİNİMLER, iç üyeleri ölçüm ilişkisine girmeyen eylemlerdir⁸⁴. Bunların dışında kalan üç tür eylemin –durum-değişim eylemleri,

⁸⁴ Burada DURUMLARın iç üyelerinin ölçüm de rol oynamadıkları savının doğru olmadığını 3. bölümde ele aldığımız eylemlerden biliyoruz. Ancak, bu eylemlerin yalnızca durum betimledikleri biçimlerinde bir ölçüm yoktur. Bu eylemlerin

artım-konulu eylemler ve YOL-tümleçli eylemler- iç üyeleri olayın ölçülmesinde rol oynayan eylemlerdir. Tenny bu üç görünüş rolünü şöyle tanımlar:

(4.8) ÖLÇÜM rolü:

Tek bir parametre boyunca değişime ya da devinime uğrayarak veya değişime uğramaksızın bir ölçek görevi görme yoluyla olayı ölçen ve olayın zamansal büyüklüğünü tanımlayan üyesine yüklenir.

SON NOKTA rolü:

Olayın ölçülmesinde üzerinde yol alınan hattın SON NOKTAsını işaret eden olayın zamansal sonunu tanımlayan üyeye yüklenir.

YOL rolü:

Olayın sonunun SON NOKTA ile işaretlenen parametreyi ya da ölçeği sağlayan bozuk ÖLÇÜM rolüdür. YOL rolü SON NOKTA rolü ile örtük ya da açık bir şekilde ortaya çıkar.

4.2 Türkçede sonlu yorum

4.2.1 Türkçede artımlı-konu tümleci

Tenny'e göre artım-konulu eylemlerin iç üyeleri betimlenen olayı hem ölçer hem de sonlandırır. Bu eylemlerden yalnızca bazılarının iç üyeleri içsel devinim veya değişiminde konusudur. Tenny'nin (4.4)deki dolaysız üye üzerindeki ölçüm

anlamlarında bir devinim tetiklendiğinde iç üyelerin ölçüm de rol oynadığını göstermiştik. Burada verilen diğer DEVİNGEN eylemler için ise yine yer değiştiren veya etki altında olan üyelerin ölçümde rol almaması aynı koş türü eylemlere benzer bir iç yapı sergilemelerinden olduğunu göstermiştik. Kısacası, bu üyeler sözdizimsel konumları gereği devinimin etkisi altında olan üyelerdir, ancak devinimin üzerinde rol aldığı biçiminde yorumlanmadıkça devinimi ölçme rolü üstlenmezler.

kısıtlamasında, içsel devinim veya değişim kavramı da yer alır. Ancak, Tenny (4.8)de ÖLÇÜM rolünü tanımlarken, bu rolün yükleneceği üyenin aynı zamanda değişimin konusu olmasını zorunlu görmez. Kısacası, artımlı-konu olayda değişim geçirmese de ÖLÇÜM rolü yüklüdür.

Türkçede *iç-*, *ye-*, *harca-*, *tüket-* gibi tüketim eylemleri ile *dik-*, *yaz-*, *ör-* gibi yaratım eylemleri artım-konulu tümleçler seçer. Şimdi bu eylemlerin aldıkları görünüş yorumlarını inceleyelim.

- (4.9) a. Misafirler bir demlik çayı içti *[ama bitiremedi].
b. Kardeşim biriktirdiğimiz parayı harcadı *[ama bitiremedi].
c. Annem bir eteği dikti *[ama bitiremedi].
d. Kazağı ördüm *[ama bitiremedim].
e. Orhan Pamuk romanı yazdı *[ama bitiremedi].

(4.9)da yer alan tüketim ve yaratım eylemlerinin betimlediği olaylar iç üyeler ile benzer-yapı çakışması ilişkisine girer ve olaylar ölçülüp sonlanır. Kısacası, (4.9)daki bu örnekler Tenny'nin ÖLÇÜM rolü ile dolaysız iç üye arasında bir bağlantı olduğu savını destekler. Ancak, bu eylemlerin betimlediği olayların aldıkları görünüş yorumları Türkçede zamansal anlatıların etkisiyle farklılaşabilir.

- (4.10) a. Misafirler bir demlik çayı (1 saat boyunca/1 saatte) içti.
b. Kardeşim biriktirdiğimiz parayı (1 gün boyunca/1 günde) harcadı.
c. Annem bir eteği (??1 saat boyunca/1 saatte) dikti.
d. Kazağı (??1 gün boyunca/1 günde) ördüm.
e. Orhan Pamuk romanı (??2 yıl boyunca/2 yılda) yazdı⁸⁵.

⁸⁵ Bir kısım ana dil konuşucuları için (4.10c-d-e)de yer alan bitişsiz anlatılar

betimlenen olay ile uyumlu değildir. Bu konuşucular için –DI görünüş ekinin eyleme

(4.10)daki tümceler bu eylemlerin hem bitişsiz hem de süreli tamamlama anlatılarıyla uyumlu olduğunu ve bunların tümcenin görünüş yorumunu etkilediğini gösteriyor⁸⁶. Süreli tamamlama anlatısı ile olayın sonlandığı yorumu açıkça okunurken, bitişsiz anlatı ile betimlenen olayın sonlanmamış olduğu yorumu vardır (4.11).

- (4.11) a. Misafirler bir demlik çayı 1 saat boyunca içti ama bitiremedi.
b. Kardeşim biriktirdiğimiz parayı 1 gün boyunca harcadı ama bitiremedi.
c. Annem bir eteği 1 saat boyunca dikti ama bitiremedi.
d. Kazağı 1 gün boyunca ördüm ama bitiremedim.
e. Orhan Pamuk romanı 2 yıl boyunca yazdı ama bitiremedi.

Tenny İngilizcede de benzer yorumların olduğuna dikkat çeker⁸⁷ ve *ye-* veya *inşa et-* türü eylemlerin bitişsiz anlatılarla kullanılabilmesini bu eylemlerin süreye yayılan olayları betimlemesine bağlar. Zaten, (4.11)deki tümcelerde bitişsiz anlatılar, olayın artımlı-konuyla betimlenen ölçek üzerinde ilerlediği, ancak bu ölçeğin sonuna ulaşmadığı anlamını zorunlu kılar. Bu tür anlatılar tümcede dolaysız iç üye bulunmadığı durumlarda, örneğin *koş-* eyleminin tümceye bir iç üye yansıtmaması durumunda aynı etki görünmez.

eklenmesi söz konusu nesnenin tamamlanarak ortaya çıkmasını zorunlu kılar.

Kısacası, bu iç üyelerce gösterilen nesnelerin tamamlandığı anlamı bu konuşucular için zorunludur.

⁸⁶ 3. bölümde de hem ‘geçişsiz’ *koş-* hem de ‘geçişli’ *süpür-* türü eylemlerin yer aldığı tümcelerde benzer yorumların söz konusu olduğunu göstermiştik.

⁸⁷ Tenny (1994) bölüm 1.2.6daki tartışmaya bakınız.

(4.12) Ali 2 saat boyunca koştu *ama bitiremedi.

Öyleyse, dolaysız iç üyenin bir ölçek olarak yorumlanabilmesi olayın biteceği doğal bir SON NOKTAnın varlığını olası kılar. (4.10)daki örnekler, bu doğal sonun yaratım eylemleri için biraz daha farklı yorumlandığını ve bu nedenle bitişsiz anlatıların bu eylemlerle daha az doğal olduğunu söylemek olasıdır. Bunun nedeni, tüketim eylemlerinin var olan bir nesnenin bir süre zarfında eksiltilerek tüketildiği olayları betimlerken, yaratım eylemlerinin bir nesnenin artımlı bir biçimde üretildiği olayları betimlemesidir. Bir bardak bira yarıya kadar içilse de biradır ancak bir eteğin yarısı dikildiğinde ortada etek olduğunu söylememiz olası değildir. Eylem ile iç üyenin birlikte oluşturduğu bu anlam bir eteğin dikildiğini söyleğimizde eteğin de bitmiş olduğu yorumunu zorunlu kılar. Ancak, *dik-* eylemi böylesi bir anlamı tek başına zorunlu olarak içermez ve ortaya yeni bir nesne çıkarmadan da dikiş eylemi yapmak olasıdır.

Türkçede türetim ve yaratım eylemlerin iç üyelerinin betimlenen olaylar için bir ölçek olup olmadığını test etmemizin zamansal anlatılar dışında bir yolu daha vardır. Türkçede *kadar* ilgecinin baş olduğu İlgeç öbeği (İÖ) iç üyenin ölçüm olup olmayacağını göstermede tanı aracı olarak kullanılabilir.

- (4.13) a. Misafirler 1 demlik çayı (*1 saat boyunca/1 saatte) dibine kadar içti
*[ama bitiremedi].
- b. Kardeşim biriktirdiğimiz parayı (*1 gün boyunca/1 günde) son
kuruşuna kadar harcadı *[ama bitiremedi].
- c. Annem bir eteği son parçasına kadar (*1 saat boyunca/1 saatte) dikti
*[ama bitiremedi].
- d. Kazağı son ilmiğine kadar (*1 gün boyunca/1 günde) ördüm *[ama

bitiremedim].

- e. Orhan Pamuk romanı noktasına, virgülüne kadar (*2 yıl boyunca/2 yılda) yazdı *[ama bitiremedi].

Türkçede *kadar* ilgecinin baş olduğu ilgeç öbeği (İÖ) artımlı-konunun parçalarına da gönderme yapabilir⁸⁸. Eğer İÖ içindeki AÖ iç üyenin son artımına göndermede bulunuyorsa eylemin betimlediği olayın sonlandığı bilgisini pekiştirir (4.13). Tenny'nin önerdiği görünüş kuramında (4.12)de yer alan tümcelerde dolaysız iç üye AÖleri ÖLÇÜM rolünü yüklenirken İÖler SON NOKTA rolü yüklüdür, ancak bu rol olayın sonlanmasını yalnızca pekiştirir, olayı asıl sonlandıran ÖLÇÜM rolü artımlı-konudur. İÖler eylemlerin üye yapısında yer almadıkları halde görünüş bilgisine katkıda bulunurlar. Ancak, Tenny üyeler ile eklentiler arasında bir ayırım yapmaz ve İngilizcede SON NOKTA olarak yorumlanan öbeği görünüş yapısı içinde ele alır⁸⁹.

⁸⁸ *Kadar* ilgeci ile yalnızca SON NOKTaya değil alt artım aşamalarına da göndermede bulunmak olasıdır.

- (i) Çayı yarısına/son yudumuna kadar içtim.
- (ii) Ceketi yakasına kadar/son parçasına diktim.
- (iii) Şiirin ikinci mısrasına/son mısrasına kadar yazdım.

Bu tür son artıma ve alt artımlara gönderim ancak bitişsiz devinim betimleyen eylemlerle mümkündür.

- (iv) Havaalanına kadar vardım.
- (v) Onu ölene kadar sevdim.

⁸⁹ İngilizcede SON NOKTA rolü yüklü bir sözdizimsel AÖyü, SON NOKTA olarak yorumlanabilecek bir İÖden ayırmanın pek de kolay olmadığını söylemek gerek.

- (i). John gave the book to Mary.

Ancak bu ayırımın Türkçede önemli ve dikkate alınması gereken bir ayırım olduğu açıktır. Türkçede *kadar* ilgeci ile kurulan İÖlerin eylemlerin konusal üyesi ve dolayısıyla sözdizimsel üyesi sayılabilmesi için hiçbir gerekçe yoktur. Bu nedenle, eylemin üye yapısında yer almayan bu tür İÖlerin eklenti olduğu varsayılacaktır. Ancak, bu öbeğin, eylemin üye yapısında yer almamasına rağmen sonlandırma yorumuna katkısı bu kavramın yapıyla ilişkisini de tartışmalı hale getirir. Bu durum, sonlandırma anlamını birleşimsel yapıların bir ürünü olarak görmenin daha doğru olacağına işaret ettiği gibi, bu İÖlerin bu anlamın oluştuğu alan içinde yer aldığını gösterebilir.

Ele aldığımız örnekler, Türkçedeki tüketim ve yaratım eylemlerinin dolaysız iç üyelerinin olayı ölçmede rol oynadıklarını gösterdi. Ancak, özellikle tüketim eylemlerinin iç üyelerinin varlığı ile olayın sonlanma yorumunun garanti olmadığını gördük. Oysa, Tenny ÖLÇÜM rolünü olayı hem ölçen hem de sonlandıran üyeye yükler. Bu durumda, tümcede bitişsiz anlatı bulunduğunda bu iç üyelerin ÖLÇÜM rolü yüklü olmadıklarını mı söylememiz gerekir? Eğer bu roller anlamsal üyelerin sözdizimsel üyelere çakıştırılmasını belirleyen bağlantı kurallarının ve bu bağlantının gerçekleştiği arayüzün araçları ise tümcedeki anlamsal yoruma göre değişmemeliler. Tenny'nin kuramıyla ilgili bu tespiti yaptıktan sonra bu eylemlerin aldıkları farklı

John Mary'e kitabı verdi.

(ii). John ran to the park.

John parka koştu.

(iii) John walked the trail to its end

John yolu sonuna kadar yürüdü.

üyelere ve görünüş yorumlarına da bir göz atalım. Tenny'nin (4.1)de verdiğimiz Ölçümlülük Kısıtlaması dolaysız iç üyenin ölçümlülük ilişkisine girebilecek tek üye olduğunu belirtir. Gerçekten de Türkçede artımlı-konu olan üyeler dolaylı tümleç olarak tümceye yansıtıldıklarında olayın ölçümü gerçekleşmez (4.14).

- (4.14) a. Misafirler (1 saat boyunca/*1 saatte) koca bir demlik çaydan içti.
b. Kardeşim (1 gün boyunca/*1 günde) biriktirdiğimiz paradan harcadı.
c. *Annem (1 saat boyunca/1 saatte) bir etekten dikti.
d. *(1 gün boyunca/1 günde) kazaktan ördüm.
d. *Orhan Pamuk (2 yıl boyunca/2 yılda) romandan yazdı.

(4.14)de yine tüketim eylemleri ile yaratım eylemlerinin farklı davranışlar sergilediklerini görüyoruz. Tüketim eylemleri nesne tümleci olmaksızın sözdiziminde görünebilirken yaratım eylemleri anlamsal nesneleri olmaksızın dilbilgisel değildir⁹⁰. Bu iki-üyeli yaratım eylemlerinin anlamsal nesne tümleçlerinin sözdizimine yansıtılmasının zorunlu olduğunu gösterir. Nesne tümlecinin varlığında, dolaysız iç tümcenin varlığı sorun yaratmaz (4.15).

- (4.15) a. Annem farklı renkte kumaşlardan bir etek dikti.

⁹⁰ Bu eylemlerde dolaysız iç üye olmadan tümcelerin dilbilgisel olabilmesi için kaynak durum yüklü AÖde gönderimsel bir belirtecin yer alması gerekir.

- (i) Annem bana bu etekten dikti.
(ii) Bu kazaktan ben de ördüm.

2. bölümde, Turan (1998)in nesne tümlecinin söylemde uygun bir öncülün bulunması durumunda silinebileceğini savladığından bahsetmiştik. Bu tür eylemlerin dolaysız iç üye AÖsünde 'bu' türü bir adılın bulunması tümcenin dilbilgisel olmasını sağladığına göre bu adılı uygun bir öncül olarak görmek olasıdır.

- b. Eski iplerden bir kazak ördüm.
- c. O makalelerinden bir kitap yazdı.

(4.15)de yine dolaysız üyeler olayın ölçümünde rol oynayan üyelerken, dolaylı iç üyelerin bu tür bir katkısı yoktur. Ancak, bu üyeler de olaydaki devinimin, yani AKTÖR olan üyelerin deviniminin etkisi altındadır.

Tüketim ve yaratım eylemlerinin iç üyelerinin ölçüm yorumuna katılmadığı bir başka yapı ise eylem önü yalın AÖ yapısıdır (4.16).

- (4.16) a. Misafirler (1 saat boyunca/*1 saatte) çay içti.
- b. Kardeşim (1 gün boyunca/*1 günde) para harcadı.
 - c. Annem (1 saat boyunca/?/*1 saatte) etek dikti.
 - d. (1 gün boyunca/?/*1 günde) kazak ördüm.
 - e. Orhan Pamuk (2 yıl boyunca/?/*2 yılda)⁹¹ roman yazdı.

(4.16)da görüldüğü gibi *E* önü yalın⁹² AÖler olayın ölçümüne ilişkin yorumu etkiler.

(4.16c-d-e)de süreli tamamlama anlatılarının bazı konuşucular için kabul edilebilir olmasını, yine bu eylemlerin iç üyeleriyle oluşturdukları anlamda ortaya bir ürün

⁹¹ Yine bazı ana dil konuşucuları için bu tümcelerde süreli tamamlama anlatıları yalın AÖ ile bile anlamlıdır. Bu konuşucular için yalın AÖlerin ‘bir’ sayısal niteleyicisiyle yorumlanması zorunludur. Aynı konuşucular için yalın AÖde sayılamaz bir adın bulunması süreli tamamlama anlatısının anlamlı olmamasına neden olur.

- (i) *Annem 2 saatte kumaş dikti.
- (ii) Annem kumaşın kenarını 2 saatte dikti.

⁹² Yalın sözcüğü ile AÖnün hem durum eki taşımaması hem de bu AÖ de yer alan adın miktarını belirtecek bir belirtecin bulunmamasını kastediyoruz.

çıkmasının zorunlu olmasıyla ilişkilendirebiliriz. Başka dillerde de, örneğin İngilizcede, sayılamayan ad veya çoğul bir adın yer aldığı AÖlerin ölçüm yorumunu sağlayamadığı yazın alanda sıkça not edilir. Türkçede bu yalın AÖlerin anlamsal ve sözdizimsel doğasını açıklamaya yönelik bir çok çalışmadan söz edilebilir (Aydemir 2004; Erguvanlı 1984; Konfılt 1994; Öztürk 2003; Sezer 1991). Özellikle, Aydemir ve Öztürk’ün bu ad öbeklerinin sözdizimsel pozisyonuna ilişkin savları incelediğimiz konu açısından önemlidir. Söz konusu çalışmalarda bu yalın AÖlerin sözdizimsel tümleç pozisyonunda yer almadığı savlanır. Kısacası, bunlar eylemlerin anlamsal üyeleri olmalarına rağmen sözdizimsel bir üye pozisyonu tutmazlar. Verkuyl’un kuramında bu tür ad öbeklerini [-ABM] olarak işaretlediğini hatırlayalım (bkz. Bölüm 1.2.1.3). Verkuyl bu AÖlerin anlamsal atomik özelliklerinin ‘-’ olması nedeniyle olayı sonlandırmadıklarını savlar. Eğer Aydemir ve Öztürk’ün savları doğru ise, kısacası bu yalın AÖler sözdizimsel bir tümleç konumuna yansıtılmıyorsa ortaya çıkan ölçüm yorumunun sözdizimsel yapıyla ilişkili olduğunu söylemek olasıdır. Kısacası, iç üyenin sözdizimsel nesne tümleci olarak tümceye yansıtılması olayın ölçülmesini sağlayacaktır. Bu görüşlerde dikkate alındığında, Tenny’nin ÖLÇÜM rolü yüklü üyeyi nesne tümleciyle ilişkilendirmesi daha da anlamlı görünmektedir.

Tüketim ve yaratım eylemlerinin bir başka ortak özelliği hedef üye seçebilmeleridir.

- (4.17) a. Bu elbiseye 3 metre kumaş harcadık.
b. Annem elbiseyi bana dikti.
c. Terzi delik pantolonuma bir yama dikti.
d. Şiiri sevgilime yazdım.

e. Karım aynaya benim için bir not yazmış.

(4.17)deki tümcelerın –E yönelme durum eki ekli AÖlerinin hepsi hedef üye olarak yorumlanır. Ancak, bu hedef üyelerden yalnızca (4.17c) ve (4.17e)deki AÖler eylemle betimlenen devinimin uzamsal alanı olarak yorumlanabilir ve bu tümleçlerin gösterdiği iç üyeler nesne tümlecının gösterdiği iç üyenin devinimin sonunda ulaştığı yer olarak yorumlanabilir^{93/94}. Tenny'nin (4.5)de verdiğimiz SON NOKTA

⁹³ Pustejovsky'nin (1995) mantıksal üye olarak tanımladığı üyeler (4.17)deki tümcelerın (a), (b) ve (d) şıklarındaki YARARLANICI üye türündendir. Bunlar sözdizimi gerektirdiği için değil eylemin anlamında mantıksal olarak varolduğundan sözdiziminde yer alabilir. (4.17)deki –E durum eki yüklü YARARLANICI üyeler devinimi ölçmedikleri ve sonlandırmadıkları gibi devinimin uzamsal alanı olarak da yorumlanmazlar.

⁹⁴ Tüketim eylemlerinin hedef üye seçimi yaratım eylemlerine nazaran kısıtlıdır.

- (i) Sana *(bir bardak bira) içiyorum.
- (ii) Senin için bir bardak bira içiyorum.
- (iii) *Sana/senin için bir lokma yiyeyim.

Yaratım eylemleri için ise hedef üye seçimi serbestir. Bunun nedeni, bizim önerdiğimiz yaklaşımda açıktır. İç- ve ye- eylemlerinin devingen üyesinin sözdizimine alt EÖnün GÖS konumunda başladığını savlamıştık. Bu sözdizimsel konum aynı zamanda tümce de bir ölçüm söz konusu olduğunda da bu üyelerin DURUM bilgisiyle ilişkili üyeler olmasına neden olur. Bu nedenle, bu tür eylemlerin –E durum eki yüklü dolaylı tümleç AÖlerinin gösterdiği üyeler olayın YARARLANICISI veya durum bilgisiyle ilişkili üyesi değildir.

kısıtlaması dolaylı iç üyenin görünüş yorumuna ancak SON NOKTA olarak katılabileceğini belirler. Ancak, (4.17c) ve (4.17e)deki dolaylı iç üyeler bu tümcelerde betimlenen devinimi sonlandırmaz. Kısacası, bu üyeler devinimde dolaysız iç üyenin ulaştığı hedef olarak yorumlansalar da olayı sonlandıramayacaklarından SON NOKTA olarak adlandırılmazlar. Ancak, bu üyeler değişimin konusudur. Pantolon yamanın pantolona dikilmesi sonunda ‘yamalı’ duruma gelir. Bu tümcelerde olayı ölçen ve onların sonlu olarak yorumlanmasına neden olan şey, dolaysız iç üyenin sayılabilir bir miktara işaret etmesidir. (4.17c)de yamanın dikilecek olan çevresi/kenarı dikişin ölçeğini oluşturur ve yamanın pantolona tamamıyla tutturulması dikiş olayını sonlandıran şeydir. (4.17e)de ise aynaya yazılan not yazma olayını ölçer ve notun bittiği yerde yazma olayı da sonlanır. Görüldüğü gibi olayda ÖLÇÜM rolü yüklenen bir üye olduğunda hedef üyenin ölçümde ve sonlandırmada oynadığı bir rol yoktur. Bu üye yalnızca değişimin konusu olan üyelerden biridir. Tenny’nin (4.5)deki kısıtlaması Türkçede – *E* durum eki yüklü AÖlerin gösterdiği değişimin konusu olan dolaylı iç üyeleri SON NOKTA rolü yüklenen dolaylı tümleçlerden ayırmaz.

Buraya kadar yalnızca iki-üyeli olan artım-konulu eylemlerden bahsettik. Türkçede bazı üç-üyeli eylemlerin de iç üyeleri artımlı-konu olarak yorumlanabilir. Türkçede *yükle-* türü eylemlerin iki üyesinden nesne tümleci olan üye artımlı-konudur, yani devinimi ölçer.

- (4.18) a. Esen sepete elmaları doldurdu.
b. Murat odaya eşyaları yerleştirdi.
c. Usta banyoya fayansları döşedi.
e. Ahmet kamyonu samanı yükledi. (Kural 1996: örn. 92a)

(4.18)deki örneklerin hepsinde dolaysız iç üyeleri yer değiştiren ve olayı ölçen üye olarak yorumlamak olasıdır. Aynı eylemlerin $-E$ durumu yüklü AÖlerini de artımlı-konu olarak yorumlamak mümkün mü? Kısacası (4.18)deki eylemlerin betimlediği olaylar ile iç üye arasında benzer-yapı çakışması olduğunu söyleyebilirken, aynı çakışmanın dolaylı iç üyeler ile betimlenen olaylar arasında da varolduğunu söylemek olası mı? Bu sorunun cevabı (4.19)da görüldüğü gibi hayırdır.

- (4.19) a. Esen son tanesine kadar bütün elmaları sepete doldurdu.
b. Murat son parçasına kadar bütün eşyaları odaya yerleştirdi.
c. Usta en son fayansa kadar bütün fayansları banyoya döşedi.
d. Ahmet son balyasına kadar samanı kamyonu yükledi.
e. *Esen elmaları tepesine kadar sepete doldurdu.
f. *Murat eşyaları santimetresine kadar odaya yerleştirdi.
g. *Usta fayansları tavana kadar banyoya döşedi.
h. *Ahmet samanı tepesine kadar kamyonu yükledi.

(4.19)da gördüğümüz gibi $-E$ durum eki yüklü AÖlerin işaret ettiği üyeler devinimi sonlandıran üyeler değildir. Yine bu tümcelerde devinimi ölçen üye aynı zamanda sonlu yoruma da neden olacak üyelerdir. $-E$ durum eki yüklü üyeler ise dolaysız iç üyenin ulaştığı, üzerine konulduğu/sürüldüğü/döşendiği yeri gösterir. Kısacası, bu üyeler de değişimin konusudur. Ancak, bu $-E$ durum ekli hacim gösteren iç üyeler sözdizimine aynı eylemlerin nesne tümlecisi olarak da yansıtılabilir (4.20).

- (4.20) a. Esen sepeti tepesine kadar elmayla doldurdu.
b. Murat odayı en ufak ayrıntısına kadar elindeki eski eşyalarla yerleştirdi.
c. Usta banyoyu tavana kadar fayansla döşedi.

- d. Ahmet kamyonu tepesine kadar samanla yükledi.
- e. *Esen sepeti son tanesine kadar elmayla doldurdu.
- f. *Murat odayı son parçasına kadar eşyayla yerleştirdi.
- g. *Usta banyoyu en son fayansa kadar fayansla döşedi.
- h. *Ahmet kamyonu son balyasına kadar samanla yükledi.

(4.19) ve (4.20)deki örnekler bize *-E* kadar İÖsünün, odağına yalnızca ölçümde rol oynayan AÖyü aldığını gösterir. Şimdi bu üç-üyelı eylemlerin aldıkları görünüş yorumlarına bir bakalım.

- (4.21) a. Esen (1 saat boyunca/1 saatte) elmaları sepete doldurdu.
b. Murat (1 saat boyunca/1 saatte) eşyaları odaya yerleştirdi.
c. Usta (1 saat boyunca/1 saatte) fayansları banyoya döşedi.
d. Ahmet (1 saat boyunca/1 saatte) samanı kamyonu yükledi.

(4.21)deki tümcelerde bitişsiz anlatılarla devinimin tamamlanmadığı, süreli tamamlama anlatılarıyla bütün elmaların sepette, bütün eşyaların odada yerleşik, bütün fayansların banyoda döşeli ve bütün samanlarında kamyonunda yüklü olduğu yorumu okunur.

- (4.22) a. Esen (??1 saat boyunca/1 saatte) elmayla sepeti doldurdu.
b. Murat (??1 saat boyunca/1 saatte) eşyalarla odayı yerleştirdi.
c. Usta (??1 saat boyunca/1 saatte) fayansla banyoyu döşedi.
e. Ahmet (??1 saat boyunca/1 saatte) samanla kamyonu yükledi.

(4.22)de de *sepeti*, *odayı*, *banyoyu*, *kamyonu* AÖleri olayları ölçer ve bitişsiz anlatılarla⁹⁵ olaylar tamamlanmamış olarak yorumlanırken süreli tamamlama

⁹⁵ Danıştığım doğal dil konuşucularından bazıları bitişsiz anlatıların bu tümcelerle çok iyi olmadığını, ancak tamamiyle kabul edilmez olarak da görmediklerini belirtti.

anlatılarıyla bu olaylar tamamlanmış olarak okunur. Kısacası, bu eylemlerin hem hacim gösteren üyeleri, hem de malzemeyi gösteren artımlı-konu üyeleri nesne tümleci olarak tümceye yansıtıldığında olayı ölçer. Ancak, hacimli üyenin nesne tümleci olması durumunda, sonlu yorumun (4.22)deki gibi daha baskın olduğunu da söylemek olasıdır.

Buraya kadar tartıştığımız örnekler bize farklı iki iç üyenin de nesne tümleci olarak tümceye sunulduğunda potansiyel ölçüm öbeği olabileceğini gösterir. Biz, üçüncü bölümde bu AÖlerin devinimin uzamsal alanları olarak yorumlanan üyelere işaret ettiğine ve bu nedenle bu iç üyelerin ([+devingen] anlamının çek edilemediği tek alan olan) alt EÖde türetime başlamaları gerektiğini not etmiştik. Ancak, Tenny'nin kuramı görünüş roller ile belli sözdizimsel pozisyonları ilişkilendirmez. Onun savı ÖLÇÜM rolünün değişime veya devinime uğrayan nesne tümlecine yüklendiği biçimindedir. Ancak, bu üyelerin sözdizimsel olarak da sunulup sunulamacağını araştıran çalışmalar son yıllarda çoğalmıştır (Borer 1994; Cornilescu 2000; Ritter ve Rosen 2000; Travis 1991, 2000; van Hout 2000). Öyleyse, bu iç üyelerin alt EÖnün hangi konumunda yer alabileceğini de irdelemeliyiz.

Türkçede nesne tümlecinin durum eki almamasının bir takım sözdizimsel sonuçları olduğundan daha önce de bahsetmiştik. Belirtme durum biçimbirimi ekli olmayan tümleçler yüzeyde eyleme bitişik görünürler ve bulundukları sözdizimsel pozisyondan taşınamazlar. Ayrıca, bu nesne tümleçleri ile eylemleri arasına başka bir sözcük giremez (Erguvanlı 1984). Sezer (1991) bu AÖlere eylemleri tarafından örtük bir soyut durum yüklendiğini varsayar. Ancak, bu tür AÖlerin eyleme geçtiğini ve bu nedenle de durum eki almadığını ya da durum ekinin düştüğünü savunanlar da vardır (bakınız Knecht 1984; Kornfilt 1994). Söz konusu çalışmalarda ele alınan ve

durum eki yüklenmeyen bu AÖlerle ilgili tartışmaların ortak varsayımı bu öbeklerin *E* önünde, yani TÜM konumunda yer aldığı varsayımdır. Öyleyse, artımlı-konu olarak yorumlanan üyenin sözdizimine TÜM pozisyonunda başladığını varsaymak da yanlış olmaz. Örneğin, (4.21) ve (4.22)de nesne tümleci olan AÖlerin her ikisi de EÖ önünde açık bir belirtme durum eki olmaksızın bulunabilirler.

- (4.23) a. Esen sepete 1 kilo elma doldurdu.
b. Murat odaya 2 farklı koltuk takımı yerleştirdi.
c. Murat parmağıma sarı bir flaster sardı.
d. Usta banyoya 500 adet beyaz fayans döşedi.
- (4.24) a. Esen bahçeden topladığı elmalarla 1 tane sepet doldurdu.
b. Murat yeni koltuk takımıyla koca bir oda yerleştirdi.
c. Murat elindeki yara beziyle yaralı bir kol sardı.
d. Usta 500 fayansla bir tane banyo döşedi.
e. Ahmet samanla kocaman bir traktör yükledi.

Önce (4.23)deki tümcelere bir bakalım. Bu tümcelerde birbirine çakışık iki devinimden söz etmek olasıdır. Bu tümcelerdeki AKTÖR üyeler bu tümcelerin devingen üyeleri olarak yorumlanabilir. AKTÖRün devinimi açısından her iki iç üye de devinimin üzerinde ilerlediği alanları oluşturur. Kısacası, AKTÖR hem dolaylı iç üye hem de dolaysız iç üye üzerinde devinimini gerçekleştirir. Ancak, bu iç üyelerden yalnızca dolaysız iç üye AKTÖRün devinimine çakışık olarak devinir ve olayda yer değiştirir. Bu iç üyenin deviniminin hedefi hacimli üyedir. Bu tümcelerde olayı ölçen nesne tümleçleridir ancak hedef üye AKTÖRün deviniminin SON

NOKTAsı olmak zorunda değildir⁹⁶. Bu yer gösteren üyeler ancak nesne tümleçlerinin yer değişiminin SON NOKTAsı olarak yorumlanabilir. Bu tümcelerde dolaysız iç üyenin devinerek hedefe ulaştığı yorumu bu üyenin Gnin GÖS konumuna taşınması ile gerçekleşir. Ancak, (4.23)deki dolaysız iç üyenin aldığı tek yorum yer değiştirme yorumu değildir. Örneğin (4.23b)de koltuk takımının AKTÖR tarafından odaya taşındığı bilgisiyle birlikte odada yerleşik duruma geldiği yorumu da mevcuttur. (4.23c)de AKTÖRün devinimi sonucu flasterin kolda olduğu yorumu ile birlikte, sarılı olduğu yorumu da söz konusudur. Kısacası, bu eylemlerle her iki iç üyenin durumsal değişime uğradığı yorumu da olasıdır. (4.24)deki tümcelerde ise AKTÖRün devinimini yine nesne tümleci olan üye ölçer ve ÖLÇÜM rolü bu yüzey gösteren üyeye yüklenir. Bu kez, bu iç üye Gnin GÖS konumunda değişimin direk konusu olur. (4.23-4.24)deki tümceler bu iki iç üyenin de yüzeyde E önünde ortaya çıkabileceklerini gösterir. Nesne tümleci olarak tümceye yansıtıldıklarında ortak biçimde ÖLÇÜM rolü yüklendiklerini de göz önüne alırsak, bu iç üyelerin aynı sözdizimsel pozisyona yansıtıldıklarını söylemek olasıdır. Ancak, böylesi bir öneride bulunmadan önce bu görünüş rolü ile sözdizimsel pozisyon arasındaki ilişkiye dair daha fazla tanıt olup olmadığına da bakmalıyız.

(4.23-4.24)de yer alan eylemlerin hepsi ‘geçişli’ yapı sergileyen eylemlerdir. Bu eylemlerin ‘geçişsiz’ biçimlerinin de ne şekilde yorumlanabileceğine de

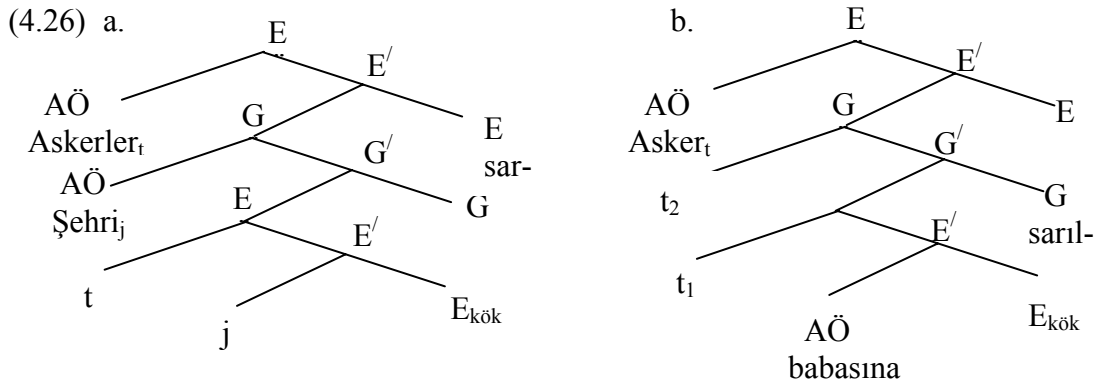
⁹⁶ (4.23)de tartışılan eylemlerden *doldur-* diğerlerinden bir açıdan farklıdır. Bu eylemin nesne tümleci ‘dolu’ olma durumu ile tanımlanmaz. Diğerlerinin nesne tümleçleri ise eylemin anlamında varolan [+durumsal] özelliği ile ilişkili görünür. Zaten, yalnızca *doldur-* eylemi sadece nesne tümleci ile dilbilgisel değildir.

(i) Ali *(sepete) elmaları doldurdu.

irdelemeliyiz. *Doldur-* ve *yerleştir-* eylemleri *dol-* ve *yerleş-* ‘geçişsiz’ biçimlerinden türetilmiş Ettir-katmanlı eylemlerdir. Diğer taraftan *sar-* ve *döşe-* eylemleri ‘geçişli’ biçim yansıtır, ancak bunların üzerinde açık bir ettirgen biçimbirimi yoktur. Bu eylemlerin boş bir ETTİR eylem ile birleşerek Ettir-katmanlı görünüm aldıklarını varsayıyoruz. Son eylem *yükle-* ise *yük-* taban ada *-la* ekinin eklenmesiyle türetilmiş ‘geçişli’ bir eylemdir. Ancak, *sar-* ve *yükle-* ‘geçişli’ biçimlerinin edilgen ekle türetilmiş *sarıl-* ve *yüklen-* ‘geçişsiz’ biçimlerinin betimlediği olaylar edilgen yorum almak zorunda değildir.

- (4.25) a. Askerler şehri sardı.
b. Asker babasına sarıldı.
c. Komutan askere çuvalı yükledi.
d. Asker çuvalı yüklendi.

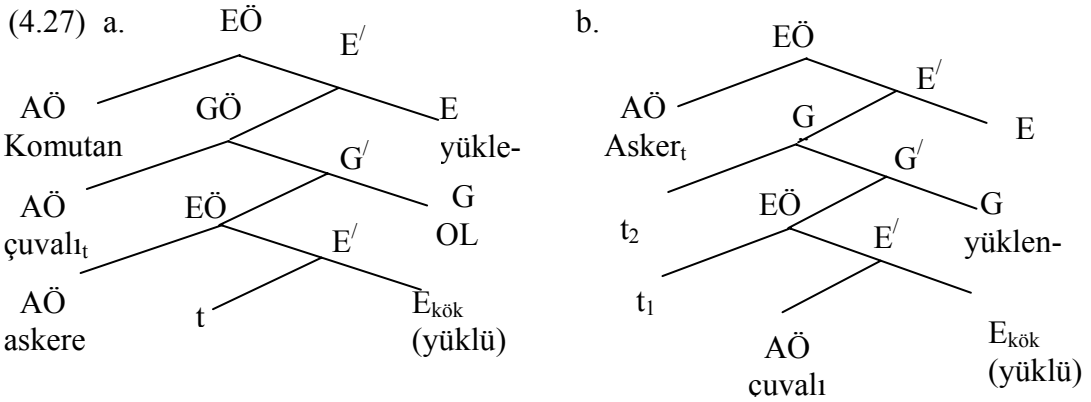
(4.25a)daki tümce ‘askerlerin deviniminin şehrin sarılı olmasında etken’ olduğu biçiminde yorumlanılırken, (4.25b)de ‘askerin sarılı olma durumuna devindiği’ yorumu mevcuttur.

(4.26)daki öbek yapı sunuluşlarında *asker/askerler* AÖlerinin her ikisinde işleme alt EÖnün GÖS konumunda başladığını varsayıyoruz. Bu iki üye de eylemin AKTÖR rolünü taşıyan üyelerdir. Ancak, bu üyeler her iki türetimde de farklı biçimde

değişimin etkisindedir. (4.26a)da Gnin GÖS konumuna yükselen ve ‘sarılı durum’ ile ilgili olan üye *şehiri* AÖsüdür. DEVİNGEN üye işleme alt EÖnün GÖSünde başlar ve bu nedenle konumsal durum bilgisi ile ilişkili olan üyedir, üst EÖnün GÖS konumuna yükselerek [+devingen] özelliğini çek eder ve bu konumda AKTÖR rolü yüklenir. (4.26b)de ise *asker* AÖsü Gnin GÖS konumunda değişim yorumunu da alır. Bu sunuluştta *sar+ıl-* eylemi edilgen çatı biçimbirimi ekli olmasına rağmen AKTÖR rolü yüklüdür ve devinimi askerin yaptığı ve bunun sonucunda da ‘sarılı olma’ durumuyla ilişkili olduğu biçiminde yorumlanır.

(4.25c-d)deki tümcelerde ‘komutanın askerin çuval yüklü olmasına neden olduğu’ yorumu okunurken, (4.25d)de ‘askerin deviniminin kendisinin yüklü olmasında etken olduğu’ yorumu mevcuttur. (4.25c) ve (4.25d) de devinimler *askere/asker* AÖlerince gösterilen üyeler üzerinde gerçekleşir.

(4.27a)da *askere* AÖsü yüklenmenin hedefi olan, kısacası çuvalın ulaştığı, konduğu yeri gösterir. Bu türetimde de yine bu üyenin ‘yüklü’ duruma geldiği yorumu mevcuttur. Ancak, bu yorum Gnin GÖS konumuna yükselen *çuvalı* AÖsü ile gösterilen üyenin bu yere ulaşması ile türeyen bir durum anlamıdır. (4.27b)de ise *Asker* AÖsü devinerek ‘yüklü olma durumuna gelen’ üyeyi gösterir. Buradaki eyleme eklenen *-n-* biçimbirimi yine tümceye edilgen anlam getirmez. Ancak, bu

tümcede *çuvalı* AÖsü Gnin GÖS konumunda olsaydı, tümce edilgen bir yoruma sahip olacaktı. Gnin GÖS konumdaki üyenin hem hangi pozisyonunda buraya yükseldiği hem de [+devingen] özelliği ile ilişkili olup olmadığı tümcenin yorumunu etkiler. (4.26b-4.27b)deki üye diziliminde AKTÖR üyeler yine KONU üyesinden daha yukarıda sözdizimine girer ve en üstteki GÖS konumuna kadar yükselir. Bu daha önce yapılan bir çok çalışmada varsayılan konusal hiyerarşi ile de uyumludur (Grimshaw 1990; Sezer 1991). Bizim sunduğumuz dizilimin önceki çalışmalardan farkı AKTÖR rolü yüklü üyenin aynı zamanda [+durumsal] anlamı ile de ilişkili olabilmesidir. Bir çok çalışmada, Tenny'nin görünüş kuramı da dahil olmak üzere, AKTÖR rolü ETKİLENEN rol veya görünüş rollerinden bağımsız olarak ele alınır. Oysa, buradaki örnekler gösteriyor ki olaya başlatıcı katılımı olan bir üye aynı zamanda değişimin de konusu olabilir. (4.26) ve (4.27)deki KONU üyeleri yine olayda değişimin konusu ve aynı zamanda olayın ölçeği olan üyelerdir. Kısacası, bu üyelerin ölçeksel büyüklüğü olayların ölçümünde rol oynar. Ancak, farklı üyeler farklı ölçeksel büyüklük yorumuna neden olurlar. Örneğin, şehir sarma olayında şehrin çevresi sarma deviniminin uzamsal alanını, yani YOLu oluştururken, yükleme olayında yüklenen malzemenin miktarı devinimin ölçeğini oluşturur. Yüklenecek çuval sayısı 15 ise devinim 15. çuvalın yüklenmesi ile sona erer. Bu tür eylemlerin anlamlarındaki devinim malzeme miktarının oluşturduğu soyut uzamsal alan üzerinde yol alır. (4.26b)de ise sarılma deviniminin hedefi ise yine uzamsal alanı oluşturur. Bu kez sarılma devinimi babanın çevresinde yapılır. Ancak, bu kez sarma devinimi askerin kollarını babasının etrafına sarmasıyla yorumlanan bir devinimdir. Bu hedef öbeğin içindeki AÖnün miktarı yine olayı tekrarlı biçimde ölçer.

(4.28) Asker (1 saatte/1 saat boyunca) sevdiklerine tek tek sarıldı.

Bu örnek bize hedef üyenin de olayda uzamsal alan olarak yorumlanabileceğini ve dolaylı tümleç olduğu halde ölçümde rol oynayabileceğini gösterir. Öyleyse, (4.26-4.27)de TÛM konumunda görünen tüm üyeler ister dolaylı ister dolaysız tümleç olsun eylemin betimlediği devinim için uzamsal alan olarak yorumlanabilir. Devinim bu uzamasal alanın bütünüyle ilişkili olduğunda da hedefte-bitişli yorum olası olur.

Diğer bir ‘geçişsiz’ eylem olan durum-değişim eylemi *dol-*, anlamında hem bir devinim, hem de ‘dolu olma durumu’ içerir. Kısacası, bu eylem KARMAŞIK GÖRÜNÜŞLÜ eylem sınıfına girer. Bu eylemi bu bölümde ele almamızın nedeni tek üyesinin artımlı-konu olarak yorumlanmasındandır.

(4.29) a. Kova (suyla) doldu.

b. Kovaya su doldu.

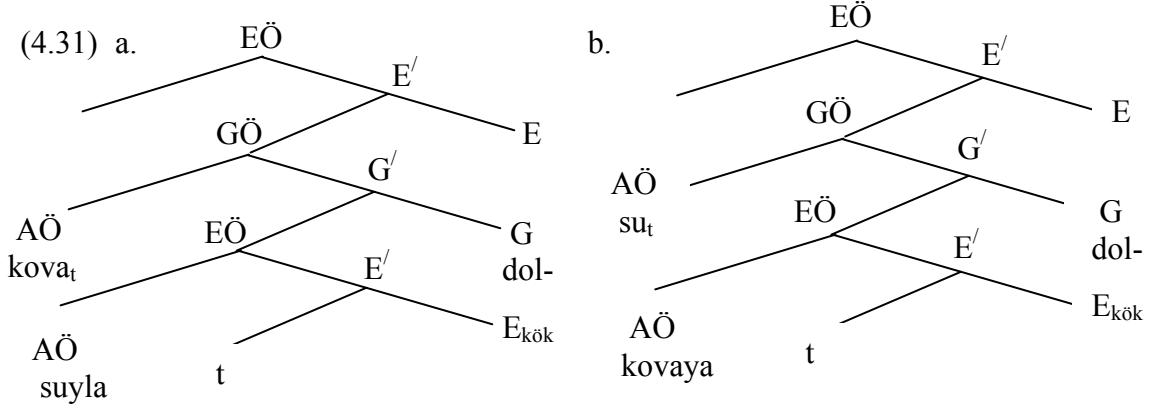
(4.29a-b)deki örnekler *dol-* ‘geçişsiz’ eyleminin hacimli üyesinin tümcede zorunlu olduğunu, ancak bu eylemin iki üye seçebildiğini gösterir. Bu eylemin diğer üyesi dolma deviniminde malzemeye işaret eden ve devinimin etkisiyle yer değiştiren üyeyi gösterir. Öyleyse, dolma deviniminde devingen olan üye bu üyedir. (4.29a)da *kova* AÖsü devinimin etkisiyle değişimin konusu olan ve ‘dolu olma durumuna’ ulaşan üyeyi gösterir. Ancak, bu üye devingen olan üye değildir. Kova üyesi bu yorumu Gnın GÖS konumuna yükselerek alır. Ancak, bu eylemin anlamında yer alan [+devingen] anlamının da bir üyeye yüklenmesi gerekir. Bu üyenin *suyla* Araç üyesi olduğunu söyleyebiliriz. (4.29b)de ‘kovanın dolu olduğu’ yorumu yoktur. Bu tümcede ‘suyun kovaya aktığı’ yorumu okunur. Bu tümcede *su* AÖsü hem devingen olan üyeyi hem de değişimin konusu olan üyeyi gösterir. Bu değişimin konusu olma yorumu yine bu AÖnün Gnın GÖS konumuna taşınması ile odağa konmuş bir anlamdır. *Su* AÖsünün gösterdiği miktar aynı zamanda *dol-* devinimini de ölçen

şeydir. Öyleyse, *dol-* eyleminin seçtiği üyelerin dizilimi iki farklı türetime izin verir. İki yorumdan her birinde ÖLÇÜM olan üye aynı zamanda değişimin de konusunu oluşturur. Özne konumuna yükselen üye bu üyedir. Bu üyelerin ikisi de edilgen yapılarda görünemez.

(4.30) a. *su dolundu.

b. *kova dolundu.

Bu eylemin edilgen yapılarda görülememesinin nedeni ne olabilir? Sezer (1991) bu üyelerin eylemin içinde yer alan sıfat anlamına en yakın biçimde bağlanan ve en içte gömülü olan üyeler olduğunu söyler.

(4.31a)da *kova* AÖsü TÛM pozisyonunda işleme girer ve Gnin GÖS konumuna yükselerek ‘dolu olma’ durumuna ulaştığı yorumunu alır. Bu türetimde *su* AÖsü *-(y)la-* araç durum eki eklenerek eylemin betimlediği duruma ARAÇ olarak katılır. İkinci türetimde ise *su* AÖsü TÛM konumunda işleme girer. Bu katmanın GÖS konumunda hedef üye yer alır. Bu üye eylemin Gye taşınmasıyla Gnin GÖS konumuna taşınarak burada [+devingen] özelliğini de burada çek eder. (4.31)deki üye dizilimleri KONU üyesinin işleme TÛM konumunda başladığı bir türetime yansıtır. Tümcenin KONU üyesi aynı zamanda devinimin de Ölçüm Öbeğidir. Ancak, bunların aldığı görünüş yorumunda da bazı karşıtlıklardan söz etmek olasıdır.

- (4.32) a. 10 dakikada/*10 dakika boyunca kova doldu.
b. 10 dakikada/*10 dakika boyunca kova suyla doldu.
c. *10 dakikada/10 dakika boyunca kovaya su doldu.
d. 10 dakikada/10 dakika boyunca kovaya 3 litre su doldu

(4.32)de görüldüğü gibi kovanın dolu olma yorumu bitişsiz anlatılarla uyumlu değilken, suyun dolaysız nesne tümleci olarak tümceye yansıtıldığı (4.32c-d) tümcelerinde bitişsiz anlatılar kabul edilebilir. Bu tümcelerde de süreli tamamlama anlatıları ancak suyun belli bir miktar ile anlamlandırılmasıyla olasıdır. Tenny'ye göre *load* 'yükle-' türü eylemlerin malzeme gösteren üyesi artımlı-konudur. Hedefi gösteren üye ise sadece bir yer göstermekle kalmaz, bu malzemenin doldurduğu yeri gösterir. Bu nedenle, hacimli yer gösteren üye de nesne tümleci olarak tümceye yansıtıldığında devinimin ölçümünü sağlar. Bu tümcelerdeki bitişsiz ve süreli tamamlama anlatılarıyla uyum açısından ortaya çıkan farkın nedeni kovanın dolu olma durumunun devam edebilir bir durum olarak yorumlanmamasından kaynaklanır. Kısacası, kovanın durumu devinimin sonunda ulaşılan mutlak bir son durum iken, suyun kovada olma durumu akmaya başladı andan itibaren başlayan belli bir miktarın sonuna kadar de devam eden bir süreçtir. Tenny bu hacim gösteren üyenin artımlı-konu değil yol tümleci olduğunu söyler. Aslında, bu üye, *kovaya* AÖsü, dolaylı iç üye olarak tümcede yerini aldığı da yine yol tümleci olarak yorumlanır. Kısacası, bu durumda da suyun deviniminin üzerinde yol aldığı bir uzamsal alanı oluşturur. Ancak, aradaki fark GÖS konumundaki uzamsal alanın tümünün devinim ile ilişkili olmamasıdır. Bu üye TÜM konumunda nesne tümleci olarak tümceye yansıtıldığında uzamsal alanın tümü devinimin konusu olur. Bir başka not edilmesi gereken nokta ise *kovaya* AÖsü 'suyun devinerek ulaştığı yer

olarak' yorumlansa da devinimi sonlandıran üye değildir. Devinimin sonlanması suyun miktarı ile ilişkilidir. Kısacası, (4.31b)deki dolaylı tümleç devinimin uzamsal alanı olsa da SON NOKTASI değildir.

Bu iki üyenin farklı dizilimi farklı bir türetime daha izin verir. Bu da birinci türetimin (4.31a) üzerine ETTİR eyleminin işleme sokulması ile gerçekleşir. Öyleyse, bu eylemin hem 'geçişsiz' hem de 'geçişli' biçiminde DEVİNGEN üyenin [+devingen] anlamını üst EÖnün GÖS konumuna taşınarak çek ettiğini varsayabiliriz. Ancak, eylemin 'geçişsiz' biçiminde bu üye yapısal durum eki yüklenmez ve sözdiziminde -(y)LA- araç durum eki ile görünürken, 'geçişli' biçiminde ETTİR eyleminin üyesi olarak yapısal durum eki yüklenir.

(4.33) a. Su kovayı doldurdu.

Bu tümcede yine *kova* AÖsü Ölçüm Öbeğidir.

(4.34) Çatıdan akan su 1 saatte/*1 saat boyunca kovayı doldurdu.

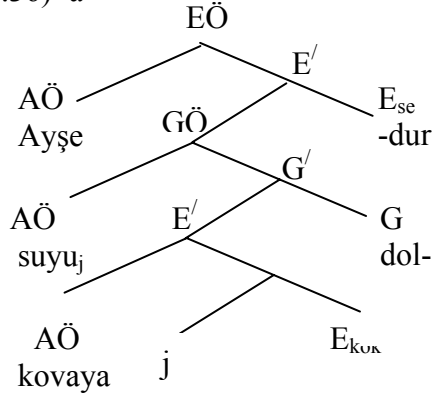
ETTİR eylemin türetimde yer alması bir başka olasılığı daha ortaya çıkarır.

(4.35) a. Ayşe suyu kovaya doldurdu.

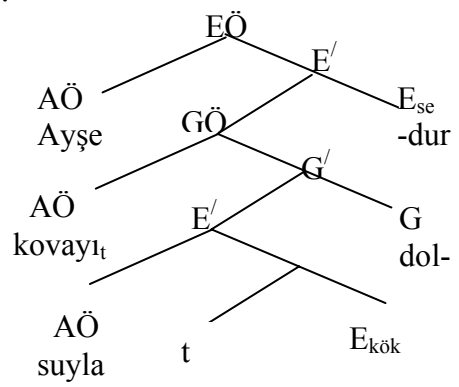
b. Ayşe suyla koca bir kovayı doldurdu.

Üst EÖde açık bir ETTİR eyleminin varlığı bu tümcelere extra bir üyenin katılımını olası kılar. Kısacası, *doldur-* eylemi bir AKTÖR ve iki iç üye seçebilir. (4.35)deki AKTÖR üye hem ETTİR eyleminden ETTİRGEN üye rolü alır, hem de DEVİNGEN üye olarak yorumlanır. Alt EÖde işleme giren iç üyeler ise AKTÖRün devinim alanını oluşturur ve bulundukları sözdizimi gereği de tümcenin görünüş anlamında rol alır.

(4.36) a

b.

(4.36a)daki üye dizilimi ‘Ayşe suyun kovaya akmasına neden oldu’ yorumunu olası kılar, (4.36b)deki dizilim ‘Ayşe kovanın dolmasına neden oldu’ yorumunu oluşturur. (4.36a)da AKTÖRün devinimi ile suyun devinimi örtüşür. Tenny’nin modelinde, (4.36a)daki *suyu* AÖsü artımlı-konudur. (4.36b)deki *kovayı* AÖsü ise yol-tümlecidir. Her ikisi de eylemin nesne tümleci olduğundan olayda ÖLÇÜM rolü oynar. Ancak, Tenny yalnızca bazı yol-tümleci alan eylemlerin (belirli bir mantıksal SON NOKTAları olanların) ÖLÇÜM rolü yüklediğini savlar, diğerlerini ise ‘bozuk’ ÖLÇÜM rolü ile tanımlar. Kısacası, ÖLÇÜM rolünün aynı zamanda SON NOKTA rolü de oynaması böylesi bir eylemin mantıksal olarak mutlak sonu olup olmadığına bağlıdır. Bütün bu yorumlar, bir üyenin ölçek görevi görüp görmemesinin yapıyla ilişkili olabileceğini, ancak bu ölçeğin sonuna kadar devinimin devam edip etmediği bilgisinin daha çok anlamsal bir doğaya sahip olduğunu sezdirir.

(4.36a)daki sunuluşun *koy-*, *sür-*, *tık-* türü eylemlerin de üye dizilimini gösterdiğini söylemek olasıdır. Bu eylemler *doldur-* eyleminin sergilediği ikinci yapıyı (4.36b) sergilemez.

(4.37) a. Ayşe ekmeğin içine 25 gr. tereyağı koydu.

b. *Ayşe ekmeğin içini tereyağıyla koydu.

(4.38) a. Ayşe ekmeğin üzerine 25 gr. tereyağı sürdü.

b. *Ayşe ekmeğin üzerini tereyağıyla sürdü.

(4.39) a. Ayşe deliğe bir tane mendil tıktı.

b. *Ayşe deliği mendille tıktı.

(4.37-4.39)da sunulan örnekler betimlenen olaylarda yalnızca yer değiştiren üyelerin nesne tümleci olabildiğini, içinde/üzerinde bir nesnenin var olduğu ile ilişkili yer gösteren üyenin ise dolaylı tümleç olarak görünebileceğini gösterir. Bu yüzey/hacim gösteren üyeler AKTÖRün deviniminin uzamsal alanını oluşturular, ancak devinimi ölçmezler. Bu tümcelerdeki nesne tümleçleri ise olayda hem artımlı-konu olan (yani ölçümde rol oynayan) ve hem de yer değişimine uğrayan üyelerdir.

(4.40) a. Mendil tıklı delik

Mendilin tıklı olduğu delik

*tıklı delik

*Deliği tıkan mendil

b. Tereyağ sürülü ekmek

Kars tereyağının sürülü olduğu ekmek

*sürülü ekmek

*ekmeği süren tereyağı

(4.40)daki örnekler *tıklı olma* durumunun *mendil* ile, *sürülü olma* durumunun da *tereyağı* ile ilgili olduğunu gösterir. Kısacası, bu eylemlerin mendil ve tereyağ AÖleri olayda eylemin betimlediği [+durumsal] anlamıyla ilgili olan eylemlerdir ve alt EÖnün GÖS konumundaki *deliğe* ve *ekmeğe* AÖleri söz konusu durumlar için konumsal alan gösterir. Öyleyse bu üyeler ‘sürülü olma’ veya ‘tıklı olma’ durumları ile ilişkili değildir. Ancak, bu üyeler de yer değiştiren üyelerin ulaştığı konum olma açısından değişiminin konusudur. Devinim sonrası bu uzamsal alanlar üzerinde

bir şeylerin var olduğunu yorumluyoruz. Ancak, bu üyeler tümceye nesne tümleci olarak yansıtılamazlar. Örneğin *koy-* eyleminde yer değiştiren üye artımlı-konudur. Bu artımlı-konunun devinim sonrası bulunduğu konumsal alan ise sadece bu üyenin deviniminin ulaştığı yer olarak yorumlanır ve bu üye üzerindeki değişim artımlı bir değişim değildir. *Sür-* eyleminin anlamı daha karmaşıktır. Bu eylemin anlamında hem bir şeyi bir yere koyma, hem de koyulduğu yerde sürülü duruma getirme anlamı yer alır. Ancak, sürülü olma durumu yer değiştiren üyenin yüklendiği bir anlamdır. Öyleyse, bu eylemlerin yer/hacim gösteren üyeleri devinimin konumsal alanıdır, ancak betimlenen devinimlerde bu üyelerin bütün yüzeyleri/hacimleri devinimin konusu değildir. Kısacası, bunlar atımlı-konu değildirler. Bu eylemler arasında uzamsal alanı gösteren üyeyi nesne tümleci konumuna yansıtabilenler de vardır. O durumlarda bu üye artımlı-konu olarak yorumlanır.

(4.41) Ahmet amca tarlayı 2 günde/2 gün boyunca sürdü.

(4.41)de görüldüğü gibi *tarla* AÖsü sürme deviniminin üzerinde yapıldığı uzamsal alanı gösterir. Bu üye aynı zamanda devinimin etkisiyle sürülü olma durumu ile de ilgili olan üyedir. Bu devinimde tarlanın tüm yüzeyi devinimin alanıdır ve *tarla* AÖsü artımlı-konu üyesi olarak yorumlanır. Ancak, bu üyenin devinimi ölçmesi yine devinimin sonlandığının garantisi değildir. Bu eylem başka yapılarda da ortaya çıkar.

(4.42) Çocuğun önüne 1 tabak yemek sürdük.

(4.42)de *1 tabak yemek* çocuğa sürülü olarak yorumlanmaz. Bu tümcede de ‘bir tabak yemeğin çocuğun önüne konduğu’ yorumu mevcuttur. Bunun sonucu olarak ‘tabak çocuğun önünde’ ve ‘çocuğun önünde tabak var’ durumsal yorumları bu tümcenin yan anlamsal yüklemeleridir. (4.42)de de *1 tabak yemek* AÖsünün tüm alanı bir atımla devinmiştir ve artımlı-konudur. Kısacası, *sür-* eyleminin iç üyelerinin

özellikleri farklı olayların betimlenmesine neden olmaktadır. Ancak, sabit olan Tenny'nin tespiti yani Ölçüm yapan üyenin tümcenin nesne tümleci olduğudur. Ancak, devinimlerin sonlandığı bilgisi yine iç üyenin nasıl bir uzamsal alan betimlediği ile ilişkilidir.

Bir başka eylem grubu ise yalnızca hacim/yüzey gösteren devinimin uzamsal alanlarını nesne tümleci olarak tümceye yansıtır; örneğin *kapla-* ve *tıka-* türü eylemler.

(4.43) a. *Ayşe çatıya izocamı kapladı.

b. Ayşe çatıyı izocamla kapladı.

c. Kūf tüm çatıyı kapladı.

(4.44) a. *Ayşe deliğe bir çaput tıkadı.

b. Ayşe deliği çaputla tıkadı.

c. Çaput deliği tıkadı.

Bu eylemlerin *çatıyı* ve *deliği* AÖleri ile gösterilen üyeleri, eylemin anlamındaki *kaplı* ve *tıkanık* olma durumuyla ilişkili olan üyelerdir.

(4.45) a. Bez tıkalı delik

*Bezin tıkalı olduğu delik

Deliği tıkayan bez

b. Izocam kaplı çatı

*Izocamın kaplı olduğu çatı

Çatıyı kaplayan izocam

(4.45)deki örnekler durumla ilgili üyelerin *bez* ve *izocam* AÖleri olmadığını ve tersine bu üyelerin tıkama ve kaplama durumuna neden olduğunu gösterir.

Son olarak, *ört-*, *sar-* ve *sıva-* türü eylemler her iki iç üyesini de nesne tümleci olarak tümceye yansıtılabildiği türeden olayları betimlerler.

(4.46) a. Ayşe hamurun üzerine bir bez örttü.

b. Ayşe hamuru bezle örttü.

c. Bez hamuru örttü.

(4.47) a. Ayşe koluna bandajı sardı.

b. Ayşe kolunu bandajla sardı.

c. Bandaj tüm kolu sardı.

(4.48) a. Ayşe duvarı çamurla sıvadı.

b. Ayşe duvara çamuru sıvadı.

c. Çamur duvarı sıvadı.

(4.46-4.48)deki bu eylemlerin iç üyelerinin her ikisi de olayda durum değişimi ile ilgili olabilir⁹⁷.

(4.49) a. Bez örtülü hamur

Bezin örtülü olduğu hamur

Bezle örtülü hamur

Hamuru örten bez

⁹⁷ Bu eylemlerin iç üyelerinin eylemin anlamında varolan DURUM anlamıyla uyumlu olması gerekir. Örneğin, sarılı durumda yorumlanamayacak bir nesne bu nesne tümleci konumuna yansıtılamaz.

a. Komutan 2000 askerle şehri sardı.

b. *Komutan 2000 askeri şehre sardı.

c. Askerler kalenin etrafını sardı.

d. *Komutan askerleri kalenin etrafına sardı.

- b. Bandaj sarılı kol
Bandajın sarılı olduğu kol
Bandajla sarılı kol
Kolu saran bandaj

(4.49)da her iki üyenin de eylemin anlamındaki [+durumsal] ile ilişkili olabileceklerinin gösterir.

- (4.50) a. Ayşe 1 saat boyunca/ 1 saatte çamuru duvara sıvadı.
b. Ayşe 1 saat boyunca/1 saatte çamurla duvarı sıvadı.
c. Ayşe 10 dakika boyunca/10 dakikada bandajı koluna sardı.
d. Ayşe 10 dakika boyunca/10 dakikada bandajla kolunu sardı.
e. Ayşe 1 gün boyunca/1 gün günde çatıyı kapladı.
f. Ayşe 2 dakika boyunca/2 dakikada tereyağını ekmeğe sürdü.

(4.50)deki örnekler bize bu eylemlerin Ölçüm Öbekleri ile hem bitişsiz hem de süreli tamamlama anlatılarının uygun olduğunu gösteriyor. Bu da bu eylemlerin anlamlarında mantıksal olarak mutlak bir SON NOKTAnın zorunlu olmadığı biçiminde yorumlanabilir.

Aksan ve Aksan (2002) Türkçede eylemleştirme ile görünüş arasındaki ilişkiyi incelerken, ad tabanından türeyen eylemlerin hedefte-bitişli olup olmadığının taban adın anlamsal özellikleri ile açıklanabileceğini savlar. Kısacası, taban ad sayılabilir bir adsa, örneğin *çuval*, bu addan türengen *çuvalla-* eylemi de TAMAMLAMA sınıfında yer alır. Aslında *çuvalla-* eyleminin anlamını ‘çuvala bir şey koy’ olarak ayrıştırmak olasıdır. Öyleyse, *çuvalla-* eyleminin taban adı artımlı-konu üyesinin içine gireceği yeri gösterir. (4.37a)da bu yer üyesinin *koy-* eyleminin betimlediği olayın ölçümünde etken olmadığını, yalnızca devinimin uzamsal alanı

olan ve [+durumsal] anlam ile ilişkili olan üye olduğunu ve bu tümcede artımlı-konunun ölçümde rol oynadığını gördük. Kısacası, bu tür *yer* eylemlerinin taban adının sayılabilir olmasının ölçümle bir ilişkisi olmamalıdır. Bu ad eylemin betimlediği olayın konumsal durumu, yani uzamsal alanı ile ilişkilidir. Bu eylemin çuvalda/çuvallı olma değişim anlamı ile ilişkili olan üyesi artımlı-konudur. Zaten, *çuvalla-*, *kutula-*, *zarfla-* türü eylemlerin anlamlarında taban ad sayılabilir bir addan geliyor olsa da olayda bu adın gösterdiği nesnenin sayısına ilişkin bir bilgi yoktur. Artımlı-konunun miktarı bu adın birden fazla miktarda olarak yorumlanmasına neden olur. Örneğin, 1 ton elma çuvalladığınızda mantıksal olarak birden fazla çuval kullanıldığı yorumu da olasıdır. Kısacası, bu adın sayılabilir olması ancak böylesi bir yoruma katkıda bulunur ancak olayı ölçmez.

(4.51) a. Bir ton elmayı 2 saatte/2 saat boyunca çuvalladık.

Ancak, Aksanların taban ad ile görünüş arasındaki ilişkiye dair gözlemleri, özellikle *eyer*, *un*, *asfalt* gibi taban adın olaya katılan malzemeyi göstermesi durumlarında geçerli görünmektedir. Bu adlarla türetilen eylemlerin anlamında taban adın sayılabilir olması etken olur. Bu taban adlarla türetilen eylemler ile bunlarla eşanlamlı eylemlerin üye yapısı karşılaştırıldığında taban adlar artımlı-konu üyesi olan üyedirler (ata eyeri *koy-/tak-*, yola asfalt *dök-* gibi). Bu eylemlerin taban adının sayılır olması; örneğin, *eyerle-* eylemi, bunların betimledikleri olayların doğal mantıksal bir SON NOKTASI olmasını sağlar. Oysa, *unla-* ve *asfaltla-* türü eylemlerin nesne tümleçleri *unlu* olma ve *asfaltlı* olma durumu ile yorumlanırlar ve taban adların sayılamaz adlardan oluşması nesne tümleci ile ilişkili değişimin SON NOKTA yorumunu zorunlu kılmaz.

(4.52) Yolu iki gün boyunca asfaltladılar.

Ancak, bu tür eylemlerle bile süreli tamamlama anlatıları uygundur (bkz. Aksan & Aksan 2002;13-18).

(4.53) Yolu iki günde asfaltladılar.

Aksan (2004) (4.52-4.53)deki türden tümceleri Kennedy ve Levin (2000)de önerilen sayılabilir ölçekli yapı (quantized scalar structure) tanımı ile ele alır. Bu yapı, hedefte-bitişliliği eylem anlamındaki ölçekli özellik olan dereceli değişim ile ilişkilendirir. (4.52)deki tümcede değişim sayılabilir ölçekli bir yapı sergilemediğinden hedefte-bitişli olmayan yorumlara da izin verir.

Son olarak *yerleş-/yerleş-tir-* dönüşümüne kısaca bir göz atalım. Bu eylemin hem ‘geçişsiz’, hem de ‘geçişli’ biçimi yerleşik olma durumu ile ilişkilidir. Bu eylemin ‘geçişsiz’ biçimi devingen bir kişi/şey ile bu üyenin yerleştiği bir yeri üye olarak seçer.

(4.54) a. Kampa 2 günde/2 gün boyunca 1500 mülteci yerleşti.

b. Kardeşim 2 günde/*2 gün boyunca yurda yerleşti.

(4.54)de *yerleş-* eyleminin tamamlama anlatılarıyla uygun olduğu görülür. Her iki tümcede de özne konumundaki AÖlerle gösterilen üyelerin ‘yerleşik olma durumuna’ devindikleri bilgisi mevcuttur. Bu AÖler aynı zamanda olayda AKTÖR olarak yorumlanan üyeleri gösterir. Bu eylemin yerleşme deviniminin uzamsal alanını gösteren üyesi aynı zamanda AKTÖR üyenin hedefini de gösterir. Bu yer gösteren üye bu eylemin ‘geçişli’ biçiminde de aynı işlevi yüklenir. Kısacası, ‘geçişli’ biçimin tümleci olamaz.

(4.55) a. Hükümet 1500 mülteciyi kampa yerleştirdi.

b. *Hükümet 1500 mülteciyle kampı yerleştirdi.

Bunun nedeni, bu üyelerin eylemin anlamındaki ‘yerleşik olma durumu’ ile ilgili olmayışıdır. Oysa daha önce gördük ki (4.24b) bu eylemin bazı yer gösteren üyeleri de bu anlam ile ilişkilendirilebilir ve ÖLÇÜM rolü oynayabilir. Kısacası, bu tür bir eylemin iç üyesinin nesne tümleci olarak tümceye yansıtılması için eylemin [+durumsal] anlamı ile ilişkili olması gerekir. Bu eylemin ‘geçişsiz’ biçiminde ise [+durumsal] anlam ile ilişkili olan üye DEVİNGEN ve devinimi başlatan üyedir. Öyleyse, yer gösteren üyenin eylemin TÜM konumunda yer aldığını söylememiz olasıdır. Zaten, bu eylem edilgen yapılarda da görünebilir.

(4.56) Bu mülteci kampına geçen yıl yerleşildi.

Öyleyse, DEVİNGEN üye alt EÖnün GÖS konumunda işleme başlar. Bu eylemin yer aldığı tümcelerde devinimin ölçülmesinin olası olduğunu gördük. Öyleyse, bu eylemin üyelerinden birinin bu ÖLÇÜM rolünü de yükleniyor olması gerekir. Bu eylemin betimlediği olay DEVİNGEN üyenin uzamsal alana ulaştığı ve orada yerleşik duruma ulaştığı bilgisini içerir. Öyleyse, uzamsal alanı gösteren üyenin SON NOKTA olarak yorumlanması olasıdır. Ancak, bu üyenin devinimi ölçtüğünü söylemek olası değildir. (4.54a-4.55a)da *1500 mülteci* AÖsü ile gösterilen DEVİNGEN üye aynı zamanda devinimin artımlı-konusu olarak yorumlanabilir mi? Kısacası, bu tümcelerde betimlenen yerleşme deviniminin sonlandığı yorumu 1500 mültecinin her birinin yerleşik duruma geçmiş olduğu yorumunu zorunlu kılar. Ancak, (4.54b)de olduğu gib DEVİNGEN üyenin tekil bir AÖ ile gösterilmesi durumunda bu üyenin artımlı-konu olarak yorumlanamayacağı açıktır. Öyleyse, bu tümcelerdeki ölçüm yorumunun nedeninin artımlı-konu değil DEVİNGEN üyenin bir yere ulaştığı bilgisiyle ortaya çıktığını söylemek gerekir.

4.2.2 Türkçede Durum-Değişim Tümleci

Bu bölümde içsel değişim betimleyen *olgunlaş-*, *eri-*, *patla-*, *öl-* gibi değişim eylemleri ile ruhsal değişim eylemlerinin aldıkları sonlu yorumları irdelleyeceğiz.

Türkçede *-laş-* ve *-lan* eklerinin sıfat tabanı üzerine geldiklerinde değişim eylemlerinin türetildiğinden daha önceki bölümlerde bahsetmiştik; örneğin, *güzel-leş-*, *hasta-lan-* gibi (Aksan 1995). Nakipoğlu (1998) *iyi-leş-*, *kuru-lan-* ve *yaş-lan-* eylemlerini etkilenmesizler sınıfına koyarken *katı-laş-* ve *olgun-laş-* eylemlerini de etkilenmeli sınıfına yerleştirir. Bu eylemlerden birinci sınıfa girenler kişisiz edilgen yapılarda görünebilirken, diğerleri bu yapılarda ortaya çıkmaz. Nakipoğluna göre, bu eylemleri birbirinden ayıran bir başka özellik de birincilerinin bitişsiz anlatılarla da kullanılabilesidir. Kısacası, Nakipoğlu'nun sınıflandırmasında biçimbirimsel ögenin etkisi yoktur.

Kural (1996) ise sıfat tabandan *-lan-* eki ile türetilen eylemlerin etkilenmeli, *-laş-* eki ile türetilen eylemlerin de etkilenmesiz yapılar türettiğini not eder⁹⁸.

(4.57) Aksi-len-*dir/hoş-lan-*dır/hasta-lan-*dır/*huysuz-lan-*dır⁹⁹

⁹⁸ Bakınız Kural (1996: dipnot 37)

⁹⁹ Burada sıralanan eylemler arasında *kuru-lan* eylemi de olabilirdi. Nakipoğlu bu eylemi etkilenmesiz bir eylem olarak listesinde sıralamıştır. Ancak, bu eylemin (4.57)deki eylemlerden farklı olarak 'geçişli' biçimi de vardır (*kuru-la*). Bu eylemin [+devingen] özelliği ister geçişsiz ister geçişli biçimde olsun AKTÖR rolü üstlenen üye ile ilişkilidir.

(i) Ali bardakları kuruladı

(ii) Ali kurulandı.

Bu eylemin Ettir-katmanlı biçimi ise *kuru+la+t* biçiminde oluşur ve bu türetim y-sözdiziminin ürettiği bir yapıdır.

(4.58) Aksi-leş-tir/acı-laş-tır/olgun-laş-tır

Kural'ın da gözlemlediği gibi, (4.57)de sıfat tabanlı *-lan* eki ile türetilen eylemler üzerine *-tır-* ettirgen eki eklenemez. Oysa, (4.58)de de görüldüğü gibi sıfat tabanlı *-laş* ekinden türetilen eylemler için böyle bir kısıtlama söz konusu değildir. Ancak, (4.57)de gözlemlenen kısıtlamanın *-lan-* biçimbirimiyle doğrudan bir ilişkisi olduğunu söylemek yanlış olur.

(4.59) a. endişe-len-dir/hüzün-len-dir/yaş-ılan-dır.

(4.59a)de görüldüğü gibi *-lan-* eki alan bazı ad tabanları (4.57)dekine benzer bozuk eylemler türetmez.

Kural (4.57)deki türden yapıların üretilemeyişlerinin nedenini, bu eylemlerin tek üyesinin işleme TÛM konumunda girmesine bağlar. Kural'ın savına göre, ETTİR eyleminin varlığı ETTİR eylem katmanının altındaki GÖS konumunda bir ETKİLENEN üyenin varlığını zorunlu kılar. Oysa, bu eylemlerin söz konusu pozisyonu (alt EÖnün GÖS konumu) boştur. Kural bu çözümlemeyi bir çok başka eylemle de örnekler; örneğin *var-*dır* ve *gir-*dır* yapılarının da türetilmemesi buna benzer bir durumdan kaynaklanır. Eğer (4.57)deki 'sıfat+*lan-*' biçiminde türetilen eylemlerin tek üyelerinin sözdizimine Kural'ın savladığı gibi eylem önü pozisyonunda başladığını varsayarsak, diğer eylemler için tek üyenin alt EÖnün GÖS konumunda sözdizimine bitştirildiğini söylemememiz gerekir. Türkçede *-laş* ve *-lan-* ekleri değişim bilgisi içerdiğinden, bu ekin sözdiziminde konuk edildiği başın GÖS konumunda yer alan üye değişim bilgisini yüklenir. (4.57)deki eylemlerin tek üyesi Kural'ın savına göre tümleş konumunda işleme girer. Kural'ın savı doğruysa bu üyenin Gnin GÖS konumuna yükselmesi tümleş konumundan GÖS konumuna olur. Ancak, bu sava karşıt örneklerin olduğunu da söylemek olasıdır.

- (4.60) a. Babam aksilendi.
b. Babam huysuzlandı.
c. Babam hastalandı.
d. Babam erkek arkadaşından hoşlandı.

(4.60a-c)deki eylemlerin kök sıfatları bu eylemlerin tek üyesi ile ilgilidir. Kısacası, *aksi*, *huysuz*, ve *hasta* olan *babam* AÖsü ile gösterilen üyedir. Ancak, yine aynı eylemlerle benzer biçimde türetilen *hoş-lan-* eylemi sıfatla ilişkili olan üye açısından farklılık gösterir. (4.60d)de ise *hoş* sıfatı ile betimlenen durum *babam* AÖsü ile gösterilen üyeyle ilişkili değildir. Bu tümcede *baba* AÖsü ile gösterilen üyenin *erkek arkadaşından* AÖsü ile gösterilen üyeyi ‘hoş bulduğu’ yorumu okunur. Kısacası, bu eylemin dış üyesi (4.60a-c)deki eylemlerin üyelerinden farklı olarak en alt EÖnün GÖS konumunda sözdizimine bitştirilir. Bu eylem (4.60)daki diğer eylemlerden farklı olarak zorunlu iç üye seçen bir eylemdir. Taban sıfat ile ilişkili olan üye de bu iç üyedir. Ancak, bu eylem üzerine *-Tlr* biçimbiriminin gelmeyişi başka bir nedeni olmalıdır. *Aksi-len*, *huysuz-lan* ve *hasta-lan* eylemlerinin *akşi-leş-tir*, *huysuz-laş-tır* ve *hasta et-* gibi ettirgen karşıtlıklarını bulmak olası iken *hoş-lan* eyleminin böylesi bir karşıtı yoktur. Bunun nedeni dış üyenin anlamında yatar. *Hoş-lan* eyleminin dış üyesi aynı zamanda olayın başlatıcısı olarak yorumlanabilirken, *aksi-len*, *huysuz-lan* ve *hasta-lan* türü sıfat kökten türeyen eylemler dışarıdan başlatılan olayları betimler. Diğer taraftan *-lan* eki ad tabanla *sinir-len*, *öfke-len*, *endişe-len* türü eylemlerin tek üyesi de aynı zamanda olayın başlatıcı üyesidir ve *aksi-len*, *huysuz-lan* türü eylemlerden farklı bir yapı sergilerler.

- (4.61) a. Annem (Ayşe hanıma) öfkелendi.
b. Ayşe hanım annemi öfkелendirdi.

- c. Annem (Ayşe hanım yüzünden) endişelendi
- d. Ayşe hanım annemi endişelendirdi.

Bu tümcelerde *annem-(i)* AÖsü ile tümceye sunulan üyenin hem geçişli hem de geçişsiz biçiminde ‘öfkeli olma’ durumuyla ilgili olan üyedir. (4.61a) ve (4.61d) tümceleri aynı zamanda bir olay başlatıcının da yorumlandığı devinimlerdir. Aynı zamanda bu eylemler kişisiz edilgen yapılar sergileyebilen eylemlerdir.

- (4.62) a. Doğru önlemler almadığı için başkana sinirlenildi
- b. Savaş yıllarında erken olgunlaşıldı.
 - c. Eskiden böylesi küçük kuaför salonlarında güzelleşilirdi.
 - d. Türkiyede son 10 yılda hep ekonomik konular nedeniyle endişelenildi.

Bu eylemlerin *aksi-len-*, *huysuz-lan-* gibi sıfat tabanlı eylemlerle farklı görünüş yorumlarına sahip olup olmadıklarına bakalım.

- (4.63) a. Babam *iki gün boyunca/iki günde/birden huysuzlandı.
- b. Babam *iki gün boyunca/iki günde/birden hastalandı.
 - c. Babam *iki gün boyunca/iki günde/birden aksilendi.
- (4.64) a. Babam *iki gün boyunca/iki günde/birden öfkelenildi.
- b. Babam *iki gün boyunca/iki günde/birden sinirlendi.
 - c. Babam iki gün boyunca/iki günde/birden endişelendi.
 - d. Babam iki yıl boyunca/iki yılda/birden yaşlandı.

(4.63)de sıfat tabanlı eylemler *X zaman boyunca* anlatılarıyla sadece tekrarlı olarak yorumlandığında dilbilgiseldir. Aynı eylemler bitişli anlatılarla uyumludur. Ancak, (4.64a-b)de ad tabandan türetilmiş eylemlerinde benzer görünüş anlamları sergilediklerini görüyoruz. Oysa, (4.64c)de endişelen eyleminin yansıttığı tümce bitişsiz anlatılarla da uyumludur. (4.64d) ise bitişsiz anlatılarla değişimin devam

ettiği yorumu vardır. Öyleyse, farklı tabandan türetilen eylemler yapısal olarak farklılıklar sergileseler de veya Kural'ın savladığı gibi farklı sözdizimsel pozisyonlarda işleme girseler de benzer görünüş anlamları sergileyebiliyor. Diğer taraftan (4.64)de olduğu gibi benzer yapı sergileseler de farklı görünüş yorumları alabiliyor. Bu eylemlerin yansıttığı tümcelerdeki sonlu yorumlar ölçüm ile ilişkili değildir. Bunu nedeni betimlenen olayların üyeleri artımlı-konu olarak yorumlanmazlar. Kısacası, betimlenen olaylarda durum bu tek üye üzerinde gerçekleşir, ancak bu üye devinimi artımlı-konu olarak ölçmez.

(4.65) a. *Babam tepesine kadar huysuzlandı/sinirlendi.

b. *Babam başından ayağına kadar hastalandı.

(4.65)deki örnekler *babam* AÖsü ile gösterilen üyenin artımlı-konu olarak yorumlanmadığını gösterir. Bu eylemlerin tek üyesi hem eylemin [+durumsal], hem de [+devingen] anlamını yüklenen üyesidir ve olayda değişimin konusudur. Bu nedenle de Tenny bu üyelere ÖLÇÜM rolü yükler. Değişim bu üye üzerinde gerçekleşir ve bu değişim anlık olarak yorumlandığından bitişsiz anlatılarla tekrarlı olarak yorumlanırlar. (4.64c)deki *endişelen* eylemi süreli bir durum betimler ve bu nedenle bitişsiz anlatılarla tekrarlı olmayacak biçimde yorumlanır. Ancak, bu eylem de tümcede [+devingen] anlam tetiklendiğinde bitişli anlatılarla kullanılırlar. (4.64d)deki son örnek tümce *yaşlan-* eyleminin yansıttığı tümcedir. Bu eylemin betimlediği olay ise hem bitişsiz hem de bitişli anlatılarla uyumludur. Yine de bu eylemin tek üyesi olayın artımlı-konusu olarak yorumlanmaz. Ancak, artımlı olarak değişen eylemin taban adı *yaş*dır. Bu nedenle de yaşlılığın derecesini betimleyecek anlatılar bu eylem ile uygundur.

(4.66) a. Babam dişleri dökülecek kadar yaşlandı.

- b. *Babam saçından tırnağına kadar yaşlandı.

(4.64)deki örnekler ve (4.66b)deki örnek bu eylemlerin tek üyeleri artımlı-konu olarak ele alınamasa da eylemin betimlediği değişim durumunun artımlı olarak ele alınabileceğini gösteriyor. *Sinirlen-* türü eylemlerde bu değişim anlık artımlı, *yaşlan-* türü eylemlerde ise dereceli biçimde ele alınır. Kısacası, burada ölçülen şey değişimindir ve bu değişim üyesi Tenny’ye göre ÖLÇÜM rolü alır.

Bu bölümde *öl-*, *kaybol-*, *patla-*, *çatla-*, *eri-*, *don-* gibi durum-değişimi betimleyen eylemlere bir göz atalım ve görünüş yorumlarını irdeleyelim. Bu eylemlerin hepsi durum-değişimi betimleyen eylemlerdir. Bu eylemlerin tek üyesi olayda hem devingen, hem de durumsal bilgi ile ilişkili olan üyedir. Kısacası, bu üye değişimin konusudur. Bu eylemlerin betimlediği olayların hepsi anlık zamansal anlatılarla uyumludur.

- (4.67) a. Adam ansızın öldü.
b. Cam birden çatladı.
c. Balon birden patladı.
d. Yüksek sıcaklığa tutulan cam birden eridi.

Ancak, bu eylemlerin yalnızca bazıları bitişsiz anlatılarla uyumludur.

- (4.68) a. *Adam 2 gün boyunca öldü.
b. Cam iki gün boyunca çatladı.
c. Çatıdaki buz 2 gün boyunca eridi.
d. Yıllardır sessiz olan yanardağ 2 gün boyunca patladı.
e. *Buzluktaki su 2 saat boyunca dondu.

(4.68)deki eylemlerin hepsi durum-değişimi betimlemesine rağmen bitişsiz anlatılarla uyum açısından farklılık gösterirler. (4.68a)da *öl-* eyleminin betimlediği

olay bitişsiz anlatılarla tekrarlı yorum ile bile uyumlu değildir ve bu eylemin betimlediği değişim mantıksal olarak sürebilir bir değişim değildir. Oysa, (4.68b)de *çatla-* eyleminin betimlediği olayda camdaki ‘çatlak olma durumu’ olay başladığı anda başlar ve durumun oluşması sonrasında da devinim devam edebilir. Bu tümcede *cam* AÖsü çatlama deviniminin üzerinde artımlı bir şekilde ilerleyebileceği bir uzamsal alan gösterir. Ancak, bu tümcenin yorumunda camın bütün alanının çatlama olayının konusu olarak yorumlanması gerekli değildir. Bu nedenle de bu üyeyi artımlı-konu olarak yorumlamak olası değildir. (4.68c)de ise *çatıdaki buz* AÖsünün gösterdiği nesnenin kütlesi erime olayının konusudur. Kısacası, bu üye devinimi ölçen artımlı-konu olarak yorumlanabilir. Erime olayı içsel devinimin başladığı anda başlar ve bütün kütle eriyene kadar devam eder. (4.68e)deki *don-* eyleminin tek üyesi de benzer biçimde yorumlanır. Kısacası, bu üye de artımlı-konudur ve bütün kütlesi artımlı biçimde donma olayının konusudur. (4.68c ve 4.68e) tümcelerinin görünüş anlamlarındaki fark, bu her iki eylem artımlı-konu üyesi seçse de yalnızca *don-* eyleminin mantıksal bir mutlak sonla yorumlandığını gösterir. (4.68d)de ise *patla-* eyleminde de anlık bir devinim betimler ve bitişsiz anlatılar bu eylemle de tekrarlı yoruma neden olur. Tenny’nin kuramında değişimin konusu olan bütün bu üyeler ÖLÇÜM Öbeğidir. Ancak, gördüğümüz gibi bu üyelerin hepsi betimlenen olaylarda artımlı-konu olarak yorumlanamaz.

4.2.3 Türkçede Yol-Tümleçleri

Türkçede devinim tarzı betimleyen eylemler arasında sayabileceğimiz *koş-*, *yüz-*, *uç-* gibi eylemler ile *zıpla-*, *hopla-*, *atla-* gibi eylemler etkilenmesiz özellikler sergiler ve bu fiziksel devinim betimleyen eylemlerin dış üyesi ancak bir başka iç üyenin

varlığında yer değişim anlamı kazanırlar. Bu iç üyelerin ne tür üyeler olabileceğine bakalım.

- (4.69) a. 1000 metrelik mesafeyi/ karşı kıyıya yüzdük/koştuk/uçtuk.
b. Dağa/yokuşu tırmandık
c. Karşıya zıpladık/hopladık.

Türkçede *koş-* türü eylemler ile *tırman-* türü eylemler hem dolaysız nesne tümleci hem de dolaylı tümleç alabiliyor. *Hopla-* türü eylemler ise yalnızca dolaylı nesne tümleci alırlar. (4.69a)daki tümcelerde *1000 metrelik mesafe* AÖsü olayın artımlı-konusudur ve Tenny'nin tanımıyla da yol-tümlecidir. *Karşı kıyıya* AÖsü ise devinimin hedefini gösterir. Bu üye tümcede yer aldığı devinim bu üyenin gösterdiği yere ulaştığında sonlanır. Kısacası, bu üye Tenny'nin SON NOKTA olarak tanımladığı üyedir. Bu iki üye YOL tümleci ve SON NOKTA Türkçede aynı anda tümcede yer alamaz.

(4.70) *Ünlü atletimiz maratону sonuna koştu.

Oysa, Tenny son nokta anlamının varolduğu durumda örtük ya da açık bir yol tümlecinin de olabileceğini söyler. (4.70)deki bu kısıtlama anlamsal bir kısıtlama değildir. Devinimin hem üzerinde ilerlediği yolu hem de ulaştığı noktayı anlamsal olarak birlikte kullanmak olasıdır.

(4.71) Ünlü atletimiz maratону sonuna kadar koştu.

Diğer taraftan, bazı 'geçişli' eylemlerin iç üyelerinden birinin YOL rolü diğerinin de SON NOKTA olarak yorumlanması olasıdır.

(4.72) Radyonun ses ayarını sonuna getirdim

Öyleyse, (4.70)deki kısıtlamanın yapısal olduğunu söylemek olasıdır. Önerdiğimiz sınıflandırmada *koş-*, *zıpla-*, *tırman-* türü bütün 'geçişsiz' DEVİNİMLERin dış

üyelerinin söz dizimine iç üye pozisyonunda başlayıp daha sonra dış üye pozisyonuna taşındığını varsaymıştık. Öyleyse, bu eylemlerin DEVİNGEN üyesi dışındaki üyeler için yalnızca alt EÖnün TÜM konumu boştur. Bu pozisyonda ya dolaylı tümleç ya da dolaysız tümleç yansıtılabilir, ikisi birden yansıtılamaz. (4.70)deki tümcenin bozukluğu burada önerdiğimiz konfigürasyonu destekleyen bir tanıttır. (4.69)de yer alan tümcelerle ilgili olarak not edilmesi gereken bir başka durum ise *tırman-* eyleminin HEDEF üyesi ile ilişkilidir (4.69b). Bu tümcenin *-E* yönelme durum eki yüklü AÖsü devinimin SON NOKTAsını değil üzerinde ilerlediği yolu işaret eder. Kısacası, bu üye *tırman-* eyleminin betimlediği olayın uzamsal alanını gösterir. Öyleyse, yol tümleci tümceye dolaysız nesne tümleci olarak da, dolaylı tümleç olarak da yansıtılabilir. Bu AÖ tümcede betimlenen devinimin sonlu olarak yorumlanmasını da zorunlu kılmaz.

(4.72) 2 saat boyunca/2 saatte dağa tırmandık.

-E durum eki yüklü AÖnün özellikleri bu eylemin betimlediği devinimin sonlu olup olmamasını belirler gibi görünmektedir.

(4.73) *2 saat boyunca/2 saatte dağın tepesine tırmandık.

(4.72) ile (4.73) arasında yapısal bir fark olmamasına rağmen hedef AÖnün anlamsal yorumunun görünüş anlamında da değişikliğe neden olduğunu görüyoruz. Bu da bir kez daha Tenny'nin sonluluk kavramının ve SON NOKTA rolü ile ilişkili savlarının şüpheli olduğunu gösteriyor. (4.72-4.73) arasındaki fark bu iki tümcede de dolaylı tümleç AÖsünün *-E* durum eki yüklü olmasına rağmen farklı görünüş yorumuna neden olması açısından çarpıcıdır. Bu üyelere hedef/yön anlamı yükleyen bu durum ekidir. Ancak, hedef olan yerin son nokta mı yoksa yol mu olarak yorumlanacağı AÖnün anlamsal özellikleri ile ilişkilidir. (4.72)deki yol yorumuna dikkat çekerek,

Türkçede yol tümlecinin hem dolaylı hem de dolaysız nesne tümleci olarak söz dizimine yansıtılabildiğini söyleyebiliriz. Yol anlamı dolaylı tümleş veya dolaysız tümleşle sözdizimine sunulduğunda bitişsiz anlatılarla uygundur. Oysa, (4.73)de görüldüğü gibi yol yorumu örtük ise tümcede sonlu yorum zorunludur.

Türkçede yol tümleci alan bir başka grup eylem ise anlamlarında hem devinim, hemde durum bilgisi barındıran KARMAŞIK GÖRÜNÜŞLÜLERdir.

(4.74) a. Murat *yarım saat boyunca/yarım saatte köprüyü/karşıya geçti.

b. Murat kapının önünden geçti.

(4.74a)da *köprüyü* AÖsü geçme deviniminin üzerinde gerçekleştiği yoldur. Yine (4.74a)da *karşıya* AÖsü de devinimin hedefini gösterir ve devinimin son noktası olarak yorumlanır. Çünkü, *Murat* AÖsünün gösterdiği üye devinimin sonunda karşıya ulaşmış olarak yorumlanır. (4.74b)de ise yine aynı eylemin bu kez –*TEn* durum eki yüklü bir dolaylı tümleş yansıttığını görüyoruz. Bu tümcede kapının önünden AÖsü yol olarak yorumlandığından buna yol tümleci diyebiliriz. Yukarıda yol tümleşlerinin hem dolaylı hem de dolaysız tümleş olarak söz diziminde görünebildiklerini göstermiştik. Bu kez yol tümlecinin –*TEn* durum eki ile ortaya çıktığını görüyoruz. Ancak, Türkçede bu durum ekinin her zaman yol olarak yorumlanan AÖlere takılmadığını da biliyoruz.

(4.75) Esen balkondan yere atladı.

(4.75)de Esenin devinimi için yol olarak anlaşılacak bir AÖ yoktur, ancak örtük bir yol anlamından söz edilebilir. Balkon ile yer arasındaki mesafe Esenin aldığı yoldur. Ancak, görüldüğü gibi –*TEn* durum eki almış olan AÖ bu örtük yol anlamının yalnızca başlangıç noktasına işaret eder. Öyleyse, bu dolaylı tümleşlerin içindeki AÖlerin anlamı olaydaki yol yorumunu da değiştiriyor diyebiliriz. (4.74b) ile

(4.75)deki *-TEn* eki yüklü AÖlerin ortak özelliği devinimin sonrasında bu AÖlerin gösterdiği yerde bulunulmadığı bilgisidir. Kısacası, (4.74b) ‘Murat kapının önünde değildir’, (4.75)de de ‘Esen balkonda değildir’ yan yüklemelerini çıkarmak olasıdır. Burada, özellikle vurgulanması gereken başka bir nokta ise ister devinimin üzerinde ilerlediği yolun kendisine işaret etsin ister bu yolun başlangıç veya sonuna işaret etsin bunların hepsi devinimin uzamsal alanları ile ilişkilidir. Oysa, *-TEn* durum ekinin eklendiği her AÖ uzamsal alana işaret etmez.

- (4.76) a. Esen hapisneden kaçtı.
b. Esen adaletten kaçtı.

(4.76)da yalnızca (a) tümcesindeki dolaylı tümleç uzamsal alan olarak yorumlanabilir. (4.76b)deki *adaletten* AÖsü böylesi bir alan olarak yorumlanamaz. Bu tümcede farklı olan başka bir nokta ise devinim anlamının zorunlu olmayışıdır. Kişi hiçbir devingenlik sergilemeden de adaletten kaçabilir. Öyleyse, (4.76a)da *Esen* AÖsü hem [+devingen] hem de [+durumsal] anlamlarının üyesiiken, (4.76b)de *Esen* AÖsü sadece [+durumsal] anlamının üyeleridir. Bu durum tümcelerin görünüş anlamlarını da etkiler.

- (4.77) a. Esen *2 gün boyunca/2 günde hapisneden kaçtı. (2 günün sonunda)
b. Esen 2 yıl boyunca/*2 yılda adaletten kaçtı.

Bu eylemlerin Ettir-katmanlı biçimleri ise yine farklı yorumlara yol açar.

- (4.78) a. Arkadaşları Eseni hapisten kaçırdı.
b. *Arkadaşları Eseni adaletten kaçırdı.

Bu örnekler de gösteriyor ki tümcede örtük de olsa bir yol anlamı için devinim anlamı şarttır.

Son olarak *gir-*, *var-*, *gel-* gibi devinim eylemlerine kısaca bir göz atalım.

- (4.79) a. Murat çamurlu ayakkabıları ile odanın ortasına kadar girdi.
b. İğne ucuna kadar topuğuma girdi.
c. Yolcular havaalanına (*kadar) vardı.
d. Kutular postahaneye (*kadar) vardı.
e. Annemler beni yolcu etmek için havaalanına kadar geldi.

(4.79a-b)deki tümcelerde İÖ ile nitelendirilen AÖler aynı zamanda artımlı-konu olan üyelerdir. Üçüncü bölümde de bu eylemin AKTÖR üyesi ile KONU üyesinin farklı sözdizimsel pozisyonlarda işleme girme olasılığından söz etmiştik. Bu örnekler de bu gözlemi destekler niteliktedir. (4.79b)de *iğne* AÖsünün gösterdiği üye artımlı-konu olarak yorumlanabilir. (4.79c-d)deki örnekler ise *var-* eyleminin yer üyesinin artımlı-konu olarak ele alınamadığını gösterir. Bu eylemin Özne konumundaki üyesi de AKTÖR özellikler taşımaz. (4.79e)deki örnek ise *gel-* eyleminin yer üyesinin aynı zamanda örtük yol anlamının SON NOKTASI olarak yorumlandığını gösterir. Bu eylemin dış üyesi de yine AKTÖR anlamı taşıyan üyedir. (4.79)daki (a) ile (e) tümcelerindeki AKTÖR üyeler sözdizimine alt EÖnün GÖSünde girer. Bulundukları sözdizimsel pozisyon nedeniyle hem değişimin hem de devinimin etkisi altındadırlar. (4.79a)da *oda* AÖsü devinimin üzerinde yapıldığı yol olarak yorumlanır. Ancak, bu yolun başlangıç noktası eylemin betimlediği değişimin de başladığı noktadır. (4.79b)de ise *ayağıma* AÖsü girme deviniminin üzerinde yol aldığı alandır ve aynı zamanda durumsal bilgi ile de ilgili olan üyedir. *İğne* AÖsünün gösterdiği üye ise artımlı biçimde bu alan üzerinde ilerleyen üyedir. Ancak, bu kez devingen olan üye AKTÖR anlamına sahip değildir. (4.79c-d)deki tümcelerde ise *havaalanı* ve *postahane* AÖlerinin yol göstermediklerini gördük. Bu eylemlerin özne konumundaki üyesi ise yine AKTÖR özellikleri olmayan üyelerdir. Hem *yolcular*

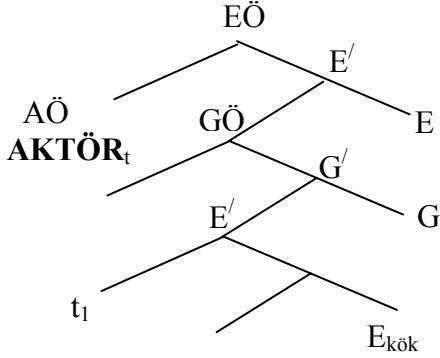
hem de *kutular* olayda yer deðiřtiren, yani deðiřimin konusu olan üyeleri gösterse de devinim bu üyelerin kontrolünde değildir. Ayrıca, bu eylemler de *-Tlr* ettirgen eki almaz; tıpkı (4.79b)deki tümcenin de Ettir-katmanlı biçime konulamayacağı gibi. (4.79d)deki tümcede ise *havaalanına* AÖsü *gel-* eyleminin betimlediği devinimin son noktası olarak yorumlanır ve bu üye örtük bir yol anlamını olası kılar. Bu tümcede özne konumundaki üye yine AKTÖR özellikler taşıyan üyedir.

4.3 EDİCİ/AKTÖR rolü ve dış üye/iç üye kavramlarına tekrar bir bakış

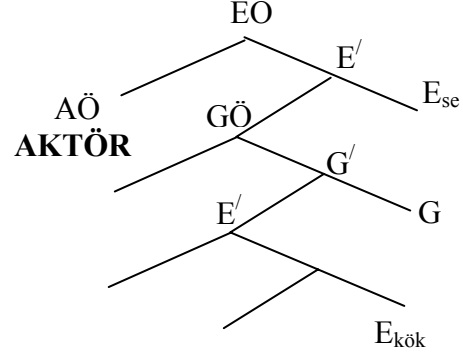
Bu bölüme kadar yaptığımız tartışmalar, eylemlerin üye yapısına ilişkin kavramlardan devingenlik ve başlatıcı/kontrol kavramlarının öne çıktığını gösterir. Birinci bölümde (bkz. 1.2.2) eylemlerin üye yapısına ilişkin çalışmaların bir özetini sunmuş ve Williams'dan (1981) başlayarak dış üye iç üye ayrımının üye yapısında işaretlendiğini not etmiştik. EDİCİ/AKTÖR rolü konusal hiyerarşinin tartışıldığı bütün çalışmalarda hiyerarşinin en yukarısında yer alan üyedir. Grimshaw da (1990) EDİCİ rolünü ü-yapısının en baskın rolü olarak belirlemiştir. Grimshaw'un üyeler arasındaki baskınlık ilişkisinde KONU üyesi en aşağıda yani en derinde gömülü olan üyedir. Üyelerin ü-yapısındaki diziliminde iki farklı boyuta, konusal ve görünüşsel, bağlı olarak dış üye iç üye ayrımı oluşur. Kısacası, bir üyenin dış üye mi iç üye mi olacağı üyeler arasındaki içsel ilişki ile belirlenir. EDİCİ rolün içerdigi farklı anlamlar ise bir çok araştırmanın ilgi alanını oluşturur; örneğin, Jackendoff (1983) AKTÖR ve EDİCİ farkına işaret eder ve EDİCİ kavramının yalnızca istemlilik içerdığını savlar. Cruse (1973) ise bu kavramın 4 farklı anlamı içinde barındırdığını söyler: İstemlilik, Ettirgenlik, Başlatıcılık ve Etsellik. Dowty (1991)a göre ise bu rolün tipik özellikleri; 1) iradelilik, 2) istemlilik, 3) deneyim/algılama, 4)ettirgenlik, 5)devinim 6) eylemin betimlediği olaydan bağımsız varoluş.

Bizim önerdiğimiz sınıflama ise Travis (2000) benimsenerek EDİCİ/AKTÖR kavramları başlatıcı kavramı ile özleştirilerek sözdizimsel yapıda belli bir pozisyonda bu anlamın yorumlandığı varsayılır ve bu anlam ile ilişkili olan üyenin sözdiziminde farklı pozisyonlarda üretilebileceğini savunur.

(4.80) a.

b.

(4.80)deki konfigürasyonlar AKTÖR rolü yüklenen her üyenin dış üye pozisyona direk olarak bağlanmadığını, sözdizimsel türetim süreçleri ile bu dış üye pozisyonuna taşındığını gösterir. (4.80a)daki OÖ, *koş-*, *yüz-*, *dans et-* gibi DEVİNİMLER ile öznesi AKTÖR rolü ile yorumlanan *gel-*, *git-*, *çık-*, *bin-* türü KARMAŞIK GÖRÜNÜŞLÜLERin OÖsünü sunar. Bu eylemlerin AKTÖR üye olarak adlandırılabilir üyesi ile ‘geçişli’ eylemlerin AKTÖR üyesi arasındaki ortak özellikler her ikisinin de devinimi kontrolünde tutan, devinimi başlatan üye olarak yorumlanmasıdır. (4.80a)daki AKTÖR üye ile (4.80b)daki AKTÖR üye arasındaki anlamsal fark ise görünüş ile ilişkilidir. (4.80a)da AKTÖR üye aynı zamanda devinimin etkisi altında olarak yorumlanabilirken, (4.80b)daki AKTÖR üye devinimin etki alanı dışındadır. Ancak, bu Tenny’nin dış üye üzerindeki ölçüm kısıtlamasından (4.6) farklıdır. Tenny bu kısıtlamayı bu üyenin devinimi sonlandırmadığını garantiye almak için belirlemiştir. Tenny’nin belirlediği kısıtlama ancak (4.80b)daki dış üye pozisyonu ile ilişkili olmalıdır. Oysa, Tenny dış üye

kavramını sözdizimsel pozisyonla ilişkilendirerek değil üye yapısındaki en dışta olan üye ile ilişkilendirerek ele alır. Oysa, bu açıdan bu kısıtlama sorunludur. Dowty (1991) bu kısıtlamanın doğru olmadığını gözlemleyerek İngilizce’de ‘geçişli’ biçim sergileyen *enter* ‘gir-’, *exit* ‘çık-’ türü eylemlerin öznesinin artımlı-konu olarak yorumlandığını göstermiştir. Bu üyeler hem eylemin betimlediği [+durumsal] ile ilişkili hem devingen hem de devinimde kontrolü olan/başlatıcı üyelerdir. Bu çalışmada önerdiğimiz yaklaşım bu eylemlerin dış üyelerinin anlamsal özelliklerini yansıtabilir. Kısacası, bu eylemlerin DEVİNGEN üyesi iç üye pozisyonundan dış üye pozisyonuna taşınan üyedir. Bu sebeple de görünüş anlamında rol oynayabilir. Bu nedenle, görünüş anlamları ile ilişkili olma açısından dış üye, iç üye kavramlarının konusal rollere göre değil Görünüş Alanı dikkate alınarak tanımlanmasını öneriyoruz (bkz. 3.86).

(3.87)de gösterilen Görünüş Alanının iç üye pozisyonları Gnin TÜM konumunda yer alan pozisyonlardır. Tümcede betimlenen olayın veya durumun somut ya da soyut uzamsal alanlarına işaret eden üyeler bu iç pozisyonlarda işleme girer. Betimlenen olayda uzamsal alan olmayan devingen üye bu alanın dışında bilşime girer. Tümcede değişim yorumu ile ilişkili olan üye sözdizimine bu alanın içinde başlayacağından değişim yorumu için Gnin GÖSüne yükselir. Bu alanın dışında sözdizimine başlayan üye asla değişimin veya ölçümün konusu olmaz. Tenny tarafından olayda ÖLÇÜM rolü, SON NOKTA rolü, ya da YOL Rolü aldığı savunulan üyelerin hepsinin devinimin üzerinde gerçekleştiği bu uzamsal alanlara işaret ettiğini düşünürsek, bunların iç üye pozisyonuna bağlandığını savunmasının doğru olacağı açıktır. Ancak, devinimin alanı olan, bu nedenle de devinimin etkisi

altında olan her üye tümcede ÖLÇÜM rolü üstlenmez. Olayda devinimin ölçümü için soyut yada somut bir yol yorumu gerekir.

4.4 Artımlı-konu, hedefte-bitişlilik/sonluluk kavramlarına farklı bir bakış

Tenny'nin aksine Levin yaptığı bir çok çalışmada hedefte-bitişli ya da sonluluk kavramlarının üye gerçekleştirmede rol oynamadığını savunur (Hay, Kennedy & Levin 1999; Levin 2000; Levin & Rappaport Hovav 2002). Bu bölümde özellikle dereceli durum-değişim eylemlerini ve artımlı-konu kavramını ele alan yeni bir benzer-yapı çakışması önerisini tartışmamıza katacağız (Hay, Kennedy & Levin 1999). Söz konusu çalışmada, sıfat tabandan türetilen dereceli durum-değişim eylemlerinin betimlediği olaylardaki ölçeksel yapının taban sıfatın doğal bir sınırı olup olmamasıyla ilişkili olduğu savunulur. Dahası, bu eylemlerin betimledikleri olaylarda hedefte-bitişli anlamın söylemsel etkenlerle de etkileşimde olduğu gösterilerek ne anlamsal ne de sözdizimsel açıdan hedefte-bitişliliğin biçimsel olarak tanımlanamayacağı söylenir. Hay, Kennedy & Levin sonuç olarak artımlı-konu kavramına yeni bir bakış önerir. Onlara göre, benzer yapı çakışmasında temel alınacak olan şey artımlı-konunun gösterdiği nesne değil bu nesneye ilişkin bir özelliktir. Kısacası, Dowty'nin önerdiği artımlı-konu tanımı hedefte-bitişliliği açıklayan genel bir çözümleme önermek için yeterli değildir. Ancak, Hay, Kennedy & Levin (1999)un önerdiği biçimde artımlılığın nesnenin kendisi ile değilde bir özellikle ilişkilendirirsek ortak bir çözümleme önermek olası olur; Örneğin, tüketim eylemlerinin artımlı-konusunun ölçülebilir özelliği uzamsal boyutudur. Değişim eylemleri için ise değişimin anlamında varolan durumsal özellik değişim eyleminin nesnesi ile ilişkilendirilerek ele alınmalıdır. Örneğin, *güzelleş-* eyleminin nesnesi *güzellik* özelliği üzerinden ele alındığında bu sonlu bir değişim olarak yorumlanmaz.

Güzellik özelliğine ilişkin mantıksal doğal bir son nokta yoktur. Bu bölümde, bir çok Türkçe veri da gösterdi ki hedefte-bitişli yorumu açısından bütün eylemleri kapsayan yapısal veya anlamsal bir genel tanım olası değildir. Ancak, burada birkaç çarpıcı örneği bir kez daha bu çözümleme ışığında ele alalım.

- (4.82) a. Çorba 5 dakika boyunca/5 dakikada soğudu.
b. Adam 5 dakika boyunca/*5 dakikada parmaklarının ucunda yükseldi.
c. Uçak 2 saat boyunca/*2 saatte yükseldi.
d. Uçak *2 saat boyunca/2 saatte 5000 metreye yükseldi.

(4.82a) çorbanın sıcaktan soğuğa değişimini betimleyen bir tümcedir. Ancak, bu devinim 5 dakika boyunca anlatısı ile hedefe ulaşmış bir devinim gibi yorumlanmaz iken, 5 dakikada anlatısı ile çorbanın ‘soğuk olma durumuna’ ulaştığı yorumu sağlanır. Zaten, *hava soğudu* tümcesinde de soğuma deviniminin mantıksal bir sonu yoktur. (4.82b)de ise bir insanın parmaklarının ucuna yükselmesinin doğal bir sınırı vardır. Bu sınır fiziksel olarak insan vücudunun olanak tanıyacağı ölçüde bir yükselmedir ve bu sınıra kısa bir sürede ulaşılabilir. Bu nedenle bu tümcede bitişsiz anlatıyla devinim sonrası sonuçsal durumun 5 dakika sürdüğü veya 5 dakika boyunca devinimin tekrarlandığı yorumu okunur. (4.82c)de ise DEVİNGEN üyenin deviniminin mantıksal bir sonu yoktur. Ayrıca, bu üye devinimin üzerinde ilerlediği uzamsal alan da değildir. Bu tümcede uçağın 2 saat boyunca dereceli olarak yükseldiği, yani bir önceki ana göre daha yüksekte olduğu yorumuna rağmen hedefe ulaştığı yorumu yoktur. Bu hedef yorumu ne eylemin anlamında vardır, ne de alt EÖde yer alan üye bu anlamı tetikler. Bu eylemin anlamında bir [+durumsal] özellik söz konusudur ancak bu durumsal anlam mantıksal bir hedef belirlemez. Ancak, (4.82d)de hedef üyesi bu yorumun gerçekleşmesinin sağlar. (4.82)de tartıştığımız

eylemlere ek olarak, ikinci bölümde ele aldığımız *döv-* eyleminin iç üyesinin anlamının tümcedeki anlamı da nasıl değiştirdiğini bir kez daha ele alalım.

(4.83) a. Polisler adamı 2 saat boyunca/*2 saatte dövdüler.

b. Kadınlar 2 saat boyunca/2 saatte 10 kilo buğdayı dövdüler.

(4.83a)da *döv-* eylemi ile 2 saatte anlatısı kullanılamaz iken (483b)de bu zamansal anlatı uyumludur. Bunun nedeni, *adamı* AÖsünün gösterdiği üyenin devinimin uzamsal alanı olmasına rağmen devinimin üzerinde ilerlediği artımlı-konu olarak anlamlandırılmaması, *10 kilo buğdayı* AÖsü ile gösterilen üyenin ise artımlı-konu olarak yorumlanmasıdır. Ancak, bu üyenin hacimsel boyutu devinimin üzerinde ilerlediği uzamsal alan olarak yorumlansa da değişim yorumu garanti değildir; çünkü bitişsiz anlatılarla bu üyelerde bir değişim olduğu bilgisi yoktur. Ancak, bu alt EÖye değişim anlamını zorunlu kılacak sonuçsal XÖler de eklemek olasıdır.

(4.84) a. Polisler adamı burnu kanayınca kadar dövdüler.

b. Kadınlar buğdayı tamamen ezinceye kadar dövdüler.

(4.84a-b)de iç üyenin değişim geçirdiği ve devinimlerinde bu değişime kadar sürdüğü yorumu olasıdır.

Bu bölümde tartıştığımız örnekler ve Hay, Kennedy & Levin (1999)un hedefte-bitişli ya da sonlu kavramlarıyla ilişkili sözdizimsel ya da anlamsal genellemeler yapmanın olanaksız olduğu savı ile örtüşür gibi gözükmektedir. Ancak, bu tezin önerdiği sınıflandırmada eylemlerin sözlüksel görünüş anlamlarından ‘+’ işaretli olmayanlarının hem sözdizimsel hem de anlamsal tetiklemelere açık olduğu savunulmuştur. Bu nedenle de, söz konusu tetiklemeler sonucunda hedefte-bitişli görünüş anlamının sözdiziminde nerede yorumlandığını söylemek olası olmalıdır.

İşte tam da bu nedenle burada önerdiğimiz sınıflandırma kendisinden önceki sınıflandırmalardan farklıdır.

4.5 Hedefte-bitişli anlam nerede yorumlanır?

Buraya kadar yaptığımız tartışmalar ve gözlemler Tenny'nin hedefte-bitişli yorumu ile ilişkili olan üyeleri bu anlamın tamamen dışında kalan üyelerden ayırma çabasının doğru yönde olduğunu gösterdi. Ancak, bu ayrımın yalnızca üyelerin devinimin ölçümünde rol oynayıp oynamadığıyla ilgili olarak değil, devinimin üzerinde gerçekleştiği bir uzamsal alan olup olmadığıyla belirlenmesi gerektiği tespit edildi. Buna göre de bir GÖ alanı tanımlandı (3.86). Bu öbek Travis (2000) tarafından hedefte-bitişli anlamın yüklendiği baş olarak önerilmişti. Bu çalışmada söz konusu öbeğin OL işlemcisini de baş olarak konuk eden ve değişim yorumunun kodlandığı öbek olarak ele aldık (bkz. Kural 1999'da bu öbeği OL yüklemcisinin baş olduğu öbek olarak sunar). Zaten, Travis (2000)'de bu başın GÖS konumu üyelerin üretildiği değil türetildiği bir pozisyon olarak önerilir. Dolayısı ile hedefte-bitişli anlam ile ilişkili olabilecek üyeler bu başın TÜM konumunda sözdizimine bitiştirilirler. Öyleyse, devinimde ölçüm ile ilişkili olan üyelerin en alt EÖde bu yoruma katkıda bulunuyor olması gerekir. Bölüm 1'de hedefte-bitişli anlam ile nesne durum eki arasında ilişki olduğunu savlayan çalışmalardan söz etmiş (Borer 1996; van Hout 2000) ve Aydemir (2004b)'nin böylesi bir ilişkinin varlığını red ettiğini belirtmiştik (bkz. 1.2.5). Türkçede buna en önemli tanıt açık bir nesne durum eki taşımayan nesnelerin de hedefte-bitişli yorum alabildikleri gerçeğinden gelir.

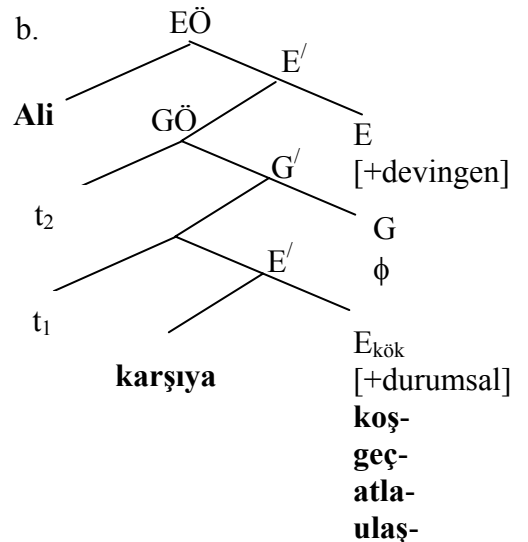
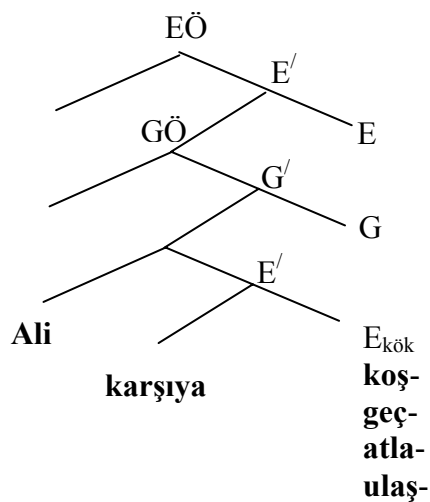
- (4.85) a. 2 saatte bir halı silebildik.
b. 1 saatte sadece 5 kilometre koştu.
c. 2 günde koca bir kazak ördü.

(4.85)deki örnekler devinin ölçümü ile ilgili üyenin Türkçede E öni pozisyonunda olduğunu gösterir. Bu örnekler ayrıca Borer ve van Hout önerilerinin doğru olmadığı anlamına gelir. Bu nedenle, hedefte-bitişli yorumun en alt EÖde ölçüm sonucu [+durumsal] özelliğın tetiklenmesi ile ortaya çıkan bir anlam olarak ele alır. Tümcede devinin ölçüldüğü yorumu alt EÖde başı sonu bağılı açık veya örtük bir yol anlamı ile ortaya çıkar. Bu yol anlamının nasıl yorumlandığına örneklerle bakalım.

- (4.86) a. Ali karşıya koştu.
 b. Ali karşıya geçti.
 c. Ali karşıya atladı.
 d. Ali karşıya ulaştı.

(4.86)daki bütün tümceler eylemlerin betimledikleri devinim süreli olsun olmasın *Ali* AÖsünün gösterdiği üye ile *karşıya* AÖsünün gösterdiği üye arasında uzamsal bir yol anlamı ile yorumlanır. Ali üyesinin bu yol üzerinde devinerek *karşıya* AÖsü ile gösterilen yere ulaştığı yorumu tümcelerın hedefte-bitişli olarak yorumlanmasını olası kılar. (4.86)daki üyelerın her ikisinde işleme GÖnün TÖM konumuna bitiştirilir. Ancak, *Ali* üyesi (3.91)de belirlediğimiz hiyerarşiyeye bağılı olarak *karşıya* AÖsüne göre daha yukarı da sözdizimine bitiştirilir.

(4.87) a.

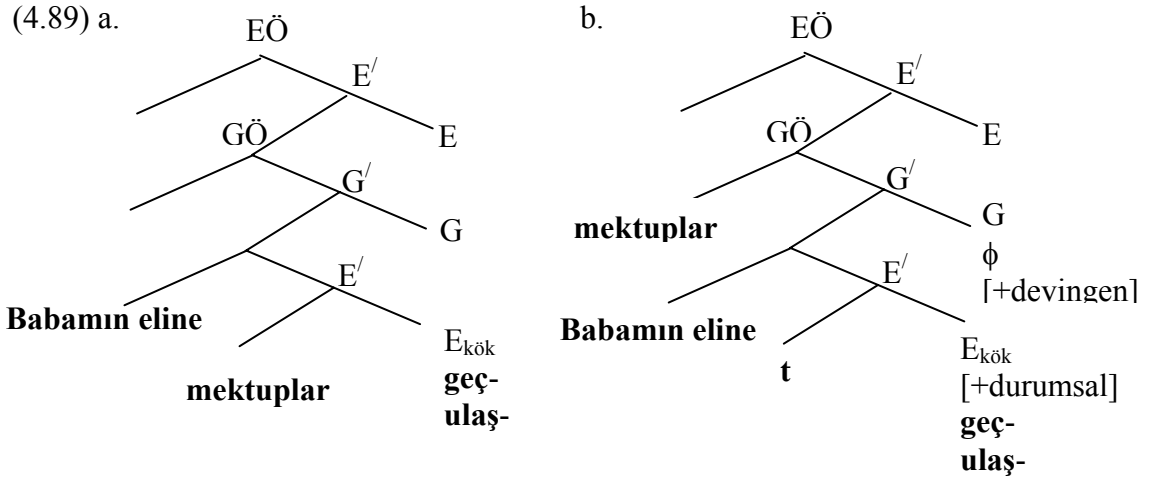

(4.87b)de Ali AÖsünün gösterdiği üye en alt EÖde devinim ölçüldüğünden alt EÖde [+durumsal] özellik yüklenerek ‘Ali karşıda’ anlamını yorumlanır. Böylece, *Ali* AÖsü GÖnün GÖSüne yükselerek alt EÖde yorumlanan DURUMa (yer değişimi) ulaştığı yorumunu alır. (4.87)deki eylemlerden *koş-* eyleminin iç üyesi zorunlu değildir ve iç üyenin tümceye yansıtılmadığı durumlarda [+durumsal] anlamın yorumlanmadığını not ederek hedefte-bitişli yorumun okunmadığı tümcelerde boş OL işlemcisinin aktive olmadığı ve GÖS konumunun da yansıtılmadığını varsayıyoruz. O durumda DEVİNGEN üye doğrudan en üst EÖde yükselir ve [+devingen] anlamı yüklenir. Bu tümcelerde AÖ1 ve AÖ2 arasında örtük bir yol anlamı yorumlanması DEVİNİMin sonunda DURUMa ulaşıldığı yorumunu olası kılar.

Ancak, *git-*, *gel-*, *gir-*, *çık-* türü eylemlerin DEVİNGEN üyesi her zaman devinimin başlatıcısı olarak yorumlanmaz.

- (4.88) a. Mektuplar babamın eline ulaştı.
b. Mektuplar babamın eline geçti.
c. Babamın eline kıymık girdi.

(4.88)deki tümceler (4.86)daki eylemlerle aynı olmalarına rağmen bunların öbek yapısının farklı olduğunu varsayıyoruz. Bu çözümleme bölüm 3de önerdiğimiz hiyerarşilerle de uyumludur. Bu tümcelerdeki her iki üyenin de yine GÖnün TÜM konumunda işleme girer ve her ikisi de devinimin uzamsal alanıdır. Ancak, bu iki üye de olayda devinimin başlatıcısı olmadığından aralarında (3.89)da belirlediğimiz türden bir hiyerarşi yoktur.

(4.89b)de görüldüğü gibi *mektuplar* AÖsü (4.87b)de olduğu gibi yer değiştiren üye anlamını Gnin GÖSünde yüklenir. Aynı zamanda bu üye olayda devinimin başlatıcı olmasa da yükseldiği GÖS konumunda [+devingen] anlamını yüklenir. Bu anlam onların yer değiştiren üye olmaları ile de mantıksal olarak uyumludur. Ancak bu tümcelerdeki ilginç durum iki üye arasındaki anlamsal ilişki (4.87)deki üyeler arasındaki ilişkiden farklıdır. (4.89)daki üyeler arasında bir yol yorumu söz konusu değildir. Bunun tersine (4.88)deki iç üyeler betimlenen olayda artımlı-konu olarak yorumlanabilir. Bu eylemler bu üyelerle aynı zamanda Türkçede kişisiz edilgen yapılarda ortaya çıkamayan yapılardır.

(4.90) a. *Babamın eline geçildi.

b. *Babamın eline ulaşıldı.

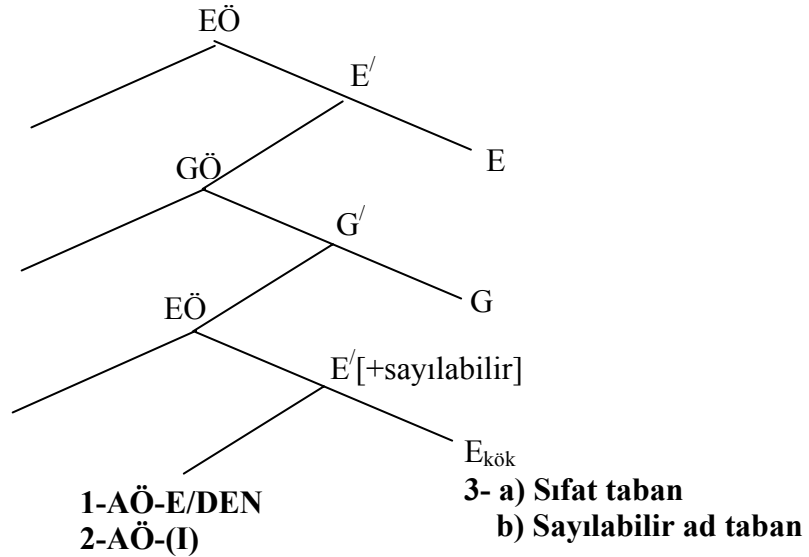
Ayrıca, Türkçede artımlı-konu olarak yorumlanan üyelerin, aynı zamanda açık bir nesne durumu yüklenmeden E önünde görünebilmesini de dikkate alırsak Türkçede artımlı-konu üyelerinin sözdiziminde E önü TÛM konumunda işleme başladıklarını söyleyebiliriz. Artımlı-konu üyesinin anlamı diğer uzamsal alan olarak yorumlanan üyelerden farklıdır. Bu üye başı ve sonu bağlı/belli uzamsal bir alan olarak yorumlanır ve bu alanın sınırı devinimin başladığı ve sonlandığı alandır. Kısacası,

olayda betimlenen devinim ile bu AÖnün gösterdiği alan birebir örtüşür. Örneğin *öl-* ‘geçişsiz’ eyleminin betimlediği olayda ölen üye aynı zamanda devinimin ve durumun uzamsal alanı olarak anlaşılrsa da olayda artımlı-konu değildir. Ancak, *kaybol-* eyleminin tek üyesi hem devinimin üzerinde ilerlediği hem de sonlandığı üyedir ve bu üye artımlı-konudur. *Öl-* yalnızca eylemiyle ‘tek üyenin ölü olma durumuna’ ulaştığı yorumu olası iken, kısacası üye ile eylemin betimlediği DURUM arasında, *kaybol-* eylemiyle betimlenen olayda üyenin hem ‘kayıp olma durumuna’ ulaşması hem de bunu yaparken olayı ölçmesi söz konusudur.

Bütün bu çözümlemeler, üyelerin üye yapısındaki pozisyonlarına bitleştirilmesi açısından Tenny’nin önerdiği bitişim kuramının sorunlu olduğunu gösterir. Bazı DEVİNİM eylemlerin hedef AÖlerinin hem yol, hem de devinimin son noktası olarak yorumlanabildiğini, hatta bazı eylemler için bu hedef AÖlerinin yalnızca uzamsal yer olarak yorumlandığını gördük (örn. -E *tırman-*, -E *bak-*, -E *bas-*). Ayrıca değişimin konusu olduğu halde devinimin ölçümü olarak yorumlanmayan (örn. *güzelleş-*, *yaşlan-*, *öl-* gibi eylemlerin tek üyeleri) üyelerinde bu kuram için sorunlu olduğunu not ettik. Ancak, artımlı-konu veya yol olarak yorumlanabilen *eri-*, *kaybol-* gibi eylemlerin tek üyesi tam da bu kuramda belirtilen ÖLÇÜM rolünü yüklenir gözükmektedir. Bu eylemlerin tek üyesinin Dowty (1991)in artımlı-konu tanımına da uygun olduğunu göz önüne alırsak ve Türkçede artımlı-konu olarak yorumlanan üyeleri gösteren AÖlerin yüzeyde E önünde yer aldıklarını da hesaba katarsak söz konusu sonlu yorumun E’ altında okunduğunu söyleyebiliriz. Ölçüm yorumu Tenny’nin savladığı gibi yalnızca iç üye ile ilişkili değildir. Bu yorum eylemin betimlediği devinimin ‘sayılabilir’ olarak yorumlanabilmesi ile ilişkili olmalıdır. Bu sayılabilir yorumu *koş-* türü süreçlerde

ancak artımlı-konu veya yol anlamlı iç üyenin sözdizimine yansıtılması ile gerçekleşirken *yaşlan-* eyleminin ad kökünün sözlüksel anlamında ‘sayılabilir’ olması da benzer bir yoruma neden olur. Sıfat taban üzerine eylemleştirme eki getirerek türetilen eylemlerin tümü de benzer bir yoruma açıktır. Tümedeki herhangi bir üye devinimi ölçen üye olarak yorumlanamasa bile bu eylemlerin hedefte-bitişli olarak yorumlanmalarının nedeni bu eylemlerin *ölü*, *sinirli*, *kızgın*, *soğuk* gibi sıfat tabanların üzerine eylemleştirme eki gelmesiyle oluşturulmalarıdır. Kısacası, Hay, Kennedy & Levin (1999)un savlarının doğru olduğunu varsayarak eylemlerin artımlı bir özellik (durumsallık) yansıtmasının hedefte-bitişli yoruma neden olduğunu söyleyebiliriz. Öyleyse, söz konusu anlamın E/ altında E_{kök} ile tümleş konumundaki iç üyenin yapısal ve anlamsal özellikleri ile birlikte yorumlandığını söyleyebiliriz.

(4.91)

(4.91)de E/ın sayılabilir yorumlanabilmesinin üç ayrı koşula bağlı olduğunu görüyoruz. Birincisi, *koş-* gibi bir DEVİNİM eyleminin dolaylı tümleş yansıtması durumunda koşma devinimi sayılabilir olarak yorumlanır. İkincisi, DEVİNİM eylemi

tümceye nesne tümleci yansıttığında yine devinim sayılabilir yorumu alır. Üçüncüsü, tümleç konumu boş olsa da $E_{\text{kök}}$ altında yer alan eylemin tekatımlı bir devinim betimlemesi ile oluşur. E' yorumunun sayılabilir olması devinimin ölçülebilmesi anlamına gelir. Bu da bu yapıların bitişli anlatılarla uyumlu olmasını sağlar.

BÖLÜM 5

SONUÇ ve GELECEK ÇALIŞMALAR İÇİN ÖNERİLER

5.1 SONUÇ

Eylemlerin sözlüksel anlamlarını inceleyen bir çok değerli çalışma farklı anlamları çalışmalarının temeline almıştır. Jackendoff (1983, 1990) kavramsal anlam kuramını uzamsal kavramlar üzerine oturturken, Tenny (1987, 1994) üye yapısı için zamansal kavramların esas alınması gerektiğini savunmuştur. Bazı çalışmalarda eylemleri sınıflandırmada temel alınacak anlamlar için yapı dikkate alınmazken (Comrie 1976; Mourelatos 1978; Smith 1991; Vendler 1967), kimileri yapı için önemli olan sözlüksel anlamları, ontolojik kategorilerden ve birleşimsel anlamlardan ayırarak eylem sınıflandırması yapmaya özen göstermiştir (Rothstein 2004; Verkuyl 2002).

Bu tez yazınalanda eylemlerin sınıflandırılması için temel alınan değişim, süre, devingenlik ve hedefte-bitişli gibi kavramları ayrıntılı bir biçimde irdeleyerek, sözlüksel olan anlamları sözlüksel olmayanlardan ayıran ve sözdizimsel yapıyı da hesaba katan bir yaklaşım önerir. Eylem sınıflandırması için devingenlik ve durumsallık olarak iki sözlüksel anlamı temel aldığından kendisinden önceki bütün eylem sınıflandırmalarından farklıdır. Bugüne kadar bu iki anlamsal özellik birbirine zıt iki özellik olarak görüldüğünden birlikte bir sınıflandırmanın temelini oluşturamamışlardır. Oysa, doğal diller bu iki anlamında birlikte bulunabildiğine dair örneklerle doludur. Pustejovsky'nin DURUM ve OLAY kavramını birlikte ele aldığı GEÇİŞİM sınıfı ise bu iki basit olayın bir araya gelmesiyle oluşan karmaşık bir sınıfı temsil eder ve bu sınıfa giren bütün eylemler hedefte-bitişli tümceler üretir. Ayrıca, Pustejovsky'nin sınıflandırmasında olay kavramı temel alındığından sözlüksel

birimler değil daha üst yapılarda (öbek yapı ve tümce) sınıflandırmanın içinde yer alır.

Bu çalışmanın önerdiği sınıflandırma Pustejovsky'nin sınıflandırmasından iki açıdan farklıdır. Birincisi, burada önerilen sınıflandırma eylemleri temel alır ve sınıflandırmasını sözlüksel eylem anlamı üzerinde yapar. Buna göre sözlükçede '+' işaretli özellik sözdiziminde de bu anlam ile yorumlanmak zorundadır. Sadece '+' değer ile işaretlenmeyen özellik sözdizimsel ve bağlamsal tetiklemelere açıktır. Bu yaklaşım, öbek yapı, eylem üyelerini gösteren AÖlerin anlamsal özellikleri gibi faktörlerin birleşimsel anlam içinde açıklanmasına olanak sağlar. İkincisi, burada önerilen sınıflandırma [devingen, durumsal] özellikleri sözlüksel olarak tanımlanmamış dördüncü bir eylem sınıfı belirlenmesine olanak sağlar ve bu yönüyle -ETTİR ve OL gibi temel yüklem olarak ele alınan yapıları da eylem sınıfı olarak ele alması- bir ilktir.

Bu tez, tanımladığı Görünüş Alanı ile de alana katkı sağlayacak niteliktedir. Travis (2000) önerdiği üç katmanlı Olay Yapıda ara bir GÖ varsayar ve bu GÖ'nün hedefte-bitişli anlamı kodlayan ve GÖSünde yer alan AÖye bu anlamı yükleyen bir yapı olarak önerir. Bu tez söz konusu öneriyi benimser ancak bir değişiklik önerir. GÖ eylemin tümceye yansıttığı [+devingen] ve [+durumsal] anlamların birbirlerine mantıksal olarak bağlandığı öbek yapısıdır. Bu ilişki değişim anlamı ile sağlanır. Ayrıca, bu iki anlamın OÖYde nerede yüklendiği/çek edildiğine ilişkin de bir hiyerarşi önerilir; [+devingen] özellik, [+durumsal] özellikten yukarıda yorumlanır. Bu çalışmanın getirdiği bir başka yenilik, söz konusu GÖ alanının üyelerin işleme başladığı sözdizimsel pozisyonlar açısından belirleyici olmasıdır. Devingen anlam taşıyan ancak devinim etkisi altında olan üyeleri gösteren AÖler sözdizimine bu alan

için de bitıştırılır. Gönün GÖSü sadece G baş aktive olduğunda yansıtılacağından geriye bu üyelerin sözdizimine başlayabileceği iki pozisyon kalır. Biri E önu tümleç pozisyonu, diğeri ise en alt GÖS konumudur. Böylece, sözlükçede sadece [+devingen] özellikle işaretli bütün geleneksel ‘geçişsiz’ eylemlerin DEVİNGEN ve devinimin başlatıcı üyesi GÖ alanı içinde en alt GÖS konumunda sözdizimine bitıştırılırlar. Eylemin betimlediği olayda devingen olarak yorumlanan ancak devinimin etkisi altında olmayan üye ise bu alan dışında, yani en üst EÖnün GÖSünde işleme girer.

Bu tezin ortaya çıkardığı önemli bir başka sonuç tümcede değişim anlamının varlığının hedefte-bitişli yorumu zorunlu hale getirmediği tespitidir. Bu görüş Hay, Kennedy ve Levin (1999)u da destekler niteliktedir. Oysa, Tenny (1994) değişimin konusu olan üyenin aynı zamanda olayı ölçme ve sonlandırma rolünü de üstlendiğini savlar. Ancak, bu çalışmada söz konusu savı yanlışlayan bir çok örneğe yer verilmiştir. Hedefte-bitişli veya sonlu yoruma neden olan etken, tümcede betimlenen devinimin sayılabilir olması ile ilişkilidir. Bu yoruma tümleç konumunda bulunan AÖ katkıda bulunabilir. Eğer, tümleç konumundaki AÖ –E yönelme veya –DEN çıkma durum eki yüklü ise devinim hedef ve kaynağı olarak yorumlanır ve örtük bir yol anlamı ortaya çıkar. Bu yol anlamı devinimi ölçerek devinimin sayılabilir olarak yorumlanmasını olası kılar. Bu pozisyonda nesne tümlecinin yansıtılması durumunda ise yine devinimin üzerinde ilerlediği açık bir yol (artımlı-konu) anlamı üretilir ve devinim sayılabilir duruma gelir. Ancak, devinimin sayılabilir olması için tümleç konumunun dolu olması gerekmez. E_{kök} altında bir sıfat tabandan türetilmiş eylemin yer alması veya betimlenen devinimin mantıksal bir sonla yorumlanabiliyor olması ölçüm yorumuna katkıda bulunur.

Bu tez, ayrıca üyelerin bitıştırıldığı yapı açısından bazı hiyerarşiler önerir. Grimshaw (1990) ETTİRGEN rolün diğer rollere göre en baskın rol olduğunu savlar. Bu çalışma söz konusu anlamı ettirgenlikle değil başlatıcı anlam ile ilişkili olarak ele almıştır. Olayın başlatıcı üyesi diğer üyelere yukarıda üye yapısına bitıştırılır. Ayrıca, görünüş anlamı yüklenen üyeler de diğer üyelere göre baskın ve söz diziminde diğer üyelere göre daha yukarıda bitıştırılan üyelere. Böylece, konusal rollere ihtiyaç kalmaksızın üyelerin üye yapısına nasıl bitıştırıldıkları açıklanmış olur.

Sonuç olarak, bu tezin kapsamında tanımlanan Olay Öbek Yapı, sınırlarında devingenlik ve durumsallık anlamlarının üretildiği sözlüksel bir alandır. Sözlükçede ‘+’ değerle tanımlanmayan sözlüksel anlamın sözdizimsel ve bağlamsal tetiklemelere açık olduğu ve her iki özelliği de ‘+’ işaretli eylemlerin görünüş anlamlarının değişim anlamıyla birbirlerine bağlandığı varsayımları ve bu bağlantının zamansal olarak sıralanmasının ölçüm yorumu ile gerçekleştiği savı tümcenin görünüş yorumlarını açıklama yolunda önemli katkılar sağlar.

Türkçe-İngilizce Terimler Listesi

aktör	actor
anlamsal imler	semantic markers
anlamsal roller kuramı	theory of semantic roles
anlamsal seçim	s(emantic)-selection
anlamsal yapılar kuramı	theory of semantic structures
anlatılar	expressions
anlık	punctual
araç durumu	instrumental case
artımlı-konu	incremental theme
aşamalı	stages
ayırıştırma	decomposition
bakışimsızlık	asymmetry
baskınlık	prominence
başlatıcı	initiative
biçimleme kuralları	formation rules
biçimsel	formal
bireysellikler	individuals
birleşimsel	compositional
bitişli	perfective
bitişsiz	imperfective
bitişsizlik zamanları	continuous tenses
bitiştirme kuramı	theory of linking
değişkenler	variables

değişim	change
değişim başlatıcı	inchoative
değişmez	constant
devingenlik	dynamicity
devinim	motion
devinim tarzı	manner of motion
dilbilgisel görünüş	grammatical aspect
dil yetisi	language faculty
dizinlenmiş	indexed
döşeme	mapping
durum	case
DURUM	state
durum çerçevesi	case frame
edici	agent
erişme noktası	climax/culmination
eylem girişmesi	verb incorporation
etkilenmeliler	unaccusatives
etkilenmesizler	unergatives
ettirgen	cause
ettirgenlik	causation
etsel	agentive
geçişim	transition
hedef	goal
hedefte-bitişlilik	telicity

içsel dil	internal language
ilkeller	primitives
istemli	volute
istemlilik	volitionality
iş boyutu	action tier
işemsel dizge	computational system
işlevsel birleşim	functional composition
kategorisel seçim	c(ategorial)-selection
kaynak	source
kavramsal yapı	conceptual structure
kendineözü	idiosyncratic
kısıtlı niteleyici	restrictive modification
kişisiz edilgen	impersonal passives
konu	theme
konusal boyut	thematic tier
konusal ilişkiler	thematic relations
konusal roller	thematic roles
nesne durumu	objective case
niceleme	quantification
nitelik yapı düzlemi	level of qualia structure
olay	event
olay öbeği	event phrase
olmalar	achievements
ölçüm	measure-out

son nokta	terminus
sonluluk	delimitedness
sözlüksel anlambilim	lexical semantics
sözlüksel anlam	lexical semantics
sözlüksel görünüş	aksionsart
Sözlüksel İlişki Yapıları	Lexical Relational Structures
sözlüksel yapılar kuramı	theory of lexical structures
süre	duration
sürelî	durative
süreç	process
tamamlamalar	accomplishment
tekatımlılar	semelfactives
θ -ölçütü	θ -criterion
Üretimsel Anlambilim	Generative Semantics
üretimsel yordam	generative procedure
üye	argument
üye gerçekleştirme	argument realization
üye yapısı	argument structure
yararlanıcı	benefactory
karşılıklı çalışma kuralı	correspondence rules
yer	place
yol	path
yükselme	raising
zamansal dizilim	temporal ordering

zamansal elemanlar

temporal elements

KAYNAKÇA

- Aissen, J.** 1974. *The Syntax of Causative Constructions*. Harvard University, Doctoral Dissertation.
- Aksan, M.** 1995. *Argument Structure, Morphology and Some Verbal Derivations in Turkish*. Doctoral Dissertation. Hacettepe University.
- Aksan M. & Aksan Y.** 2002. *Türkçe'de Eylemleştirme ve Kılınış*, XVII. Dilbilim Kurultayı Anadolu Üniversitesi, 22-23 Mayıs 2003.
- Aksan Y.** 2004. Aspectual Properties of Turkish denominal verbs. *Dilbilim Araştırmaları*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- Aydemir, Y.** 2004a Are preverbal Bare N Syntactic Arguments? *Linguistic Inquiry*. 35:1,
- Aydemir, Y.** 2004b. *Internal Arguments in Aspectual Structure*. Underreview.
- Bach, E.** 1986. The Algebra of Events. *Linguistics and Philosophy* 9. 5-16.
- Baker, M. C.** 1988. *Incorporation: A Theory of Grammatical Function Changing*. Chicago University Press.
- Baker, M. C.** 1996. *The Polysynthesis Parameter*. Oxford: Oxford University Press.
- Borer, H.** 1994. The Projection of Arguments. In *Functional Projections*, ed. E. Benedicto and J. Runner, University of Massachusetts Occasional Papers 17. Amherst, MA:GLSA, Dept of Linguistics, University of Massachusetts.
- Burzio, L.** 1986. *Italian Syntax: A Government-Binding Approach*. Dordrecht: Reidel.
- Carlson, L.** 1981. Aspect and Quantification. *Syntax and Semantics*. 14.

- Carrier-Duncan, J.** 1985. Linking of Thematic Roles in Derivational Word-Formation. *Linguistic Inquiry* 16, 1-34.
- Carter, R.** 1988. On Linking. *Papers by Richard Carters*. eds. B. Levin and C. Tenny, Center for Cognitive Science Lexicon Project, MIT, Cambridge, MA.
- Chomsky, N.** 1965. *Aspects of Theory of Syntax*. Cambridge, Mass.:MIT Press.
- Chomsky, N.** 1981. *Lectures on Government and Binding*. Foris, Dordrecht.
- Chomsky, N.** 1986. *Knowledge of Language*. New York: Praeger.
- Chomsky, N. & H. Lasnik.** 1993. The theory of principles and parameters. In *Syntax: An international handbook of contemporary research*, eds. J. Jacobs, A. Von Stechow, W. Sternefeld, and T. Vennemann. Berlin: de Gruyter
- Chomsky, N.** 1995. *The Minimalist Program*. Cambridge/Mass: MIT Press.
- Comrie, B.** 1976. *Aspect*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Cruse, D. A.** 1973. Some thoughts on agentivity. *Journal of Linguistics* 9.1-204.
- Davidson, D.** 1967. The Logical Form of Action Sentences. In *Logic of Decision and Action*. Ed. N. Rescher. Pittsburg, PA:University of Pittsburg Press.
- Davis, A.** 1996. *Lexical Semantics and linking in the hierchical lexicon*. Unpublished doctoral dissertation, Stanford University, Stanford.
- Dowty, D.** 1979. *Word Meaning and Montague Grammar*. Reidel: Dordrecht.
- Dowty, D.** 1991. Thematic Proto-Roles And Argument Structure, *Language* 67-3.
- Erguvanli-Taylan, E.** 1984. *The Function of Word Order in Turkish Grammar*. Berkeley: University of California Press.

- Fillmore, C.J.**1965. *Indirect Object Constructions in English abd the Ordering of Transformations*, Mouton, The Hague.
- Fillmore, C.J.**1968. The Case for Case. In *Universals in Linguistic Theory*, ed. E. Bach, and R.T. Harms, 1-88. Holt, Rinehart and Winston: New York.
- Fillmore, C.J.**1970. The Grammar of Hitting and Breaking. In *Readings in English Transformational Grammar*, ed. R. Jacobs and P. Rosenbaum. Ginn Waltham:MA.
- Grimshaw, J.** 1990. *Argument Structure*. MIT Press: Chambridge, MA.
- Gruber, J.S.** 1965. *Studies in Lexical Relations*. Doctoral Dissertation. Cambridge, MA: MIT
- Haeberli, E.** 2000. Towards Deriving the EPP and Abstract Case. In *Generative Grammar in Geneva*, 1:105-139.
- Hay, J., C. Kennedy & B. Levin.** 1999. Scalar Structure Underlies Telicity in Degree Achievements. In *The Proceedings of SALT 9*.
- Hale, K. & S. J. Keyser.** 1993. On Argument Structure and the Lexical Expression of Syntactic Relations. In *The View from Building 20*, ed. K. Hale & S.J. Keyser, 53-109. The MIT Press.
- Higginbotham, J.** 1985. On Semantics. *Linguistics Inquiry* 16:547-93
- Jackendoff, R.** 1972. *Semantic Interpretation in Generative Grammar*. MIT Press:Cambridge, MA.
- Jackendoff, R.S.** 1976. Toward and Explanatory Semantic Representation. *Linguistic Inquiry* 7, 89-150.
- Jackendoff, R.**1983. *Semantics and Cognition*. Cambridge: MIT Press.
- Jackendoff, R.** 1987. The Status of Thematic Relations in Linguistic Theory.

Linguistic Inquiry 18, 369-411.

Jackendoff, R. 1990. *Semantic Structures*. Cambridge, Mass.: MIT Press.

Jackendoff, R. 1996. The Proper Treatment of Measuring-Out, Telicity, and Perhaps Even Quantification in English. *Natural Language and Linguistic Theory* 14. 305-354.

Kennedy, C. & B Levin. 2000. *Telicity corresponds to degree of change*. Michigan State University, Nov. 30, 2000. www.Ling.nwu.edu/~kennedy/.

Kenny, A. 1963. *Action, Emotion and Will*. Humanities Press, New York.

Kiparsky, Paul. 1998. Partitive Case and Aspect. In *the Projection of Arguments*, ed. M. Butt and W. Geuder, 265-307. CSLI Publications: Stanford.

Knecht, L. 1986. *Subject and Object in Turkish*. Doctoral Dissertation. MIT.

Kornfilt, J. 1994. Türkçede Geçişim ve Sözcük Dizimine Etkisi. In *Dilbilim Araştırmaları* 42-53. Hitit Yayınevi.

Kratzer, A. 1995. Stage-Level and Individual Level Predicates. In G. Carlson and F. Pelletier ed., *The Generic Book*. Chicago: University of Chicago Press.

Krifka, M. 1989. Nominal Reference, Temporal Constitution, and Quantification in Event Semantics. In *Semantics and Contextual Expressions*, ed. Renate Bartsch, Johan van Benthem, and Peter van Emde Boas. Dordrecht: Foris.

Krifka, M. 1992. Thematic Relations as Links between Nominal Reference and Temporal Constitution. In *Lexical Matters*, ed. I. Sag and A. Szabolsci. Stanford, CA. CSLI Publications.

Krifka, M. 1998. The Origins of Telicity. In *Events and Grammar*, ed. Susan

- Rothstein. 197-235. Dordrecht:Reidel.
- Kural, M.** 1996. *Verb Incorporation and elementary Predicates*. Ph.D. Dissertation. UCLA.
- Ladusaw, W. & D. Dowty.** 1988. Toward a nongrammatical account of thematic roles. In *Wilkins*, 62-74.
- Lamontagne & Travis.** 1987. The syntax of adjacency. In *West Coast Conference on Formal Linguistics* 6,273-186. Stanford Linguistics Association, Stanford University, Stanford California.
- Larson, R. K.** 1988. On the Double Object Construction. *Linguistic Inquiry*. 19. 335-391
- Levin, B. & T.R. Rapoport.** 1988. Lexical Subordination. *Proceedings of the 24th Annual Meeting of the Chicago Linguistic Society*, 275-289.
- Levin, B.** 1993. *English Verb Classes and Alternations*. Chicago: University of Chicago Press.
- Levin, B. & M. Rappaport Hovav.** 1995 *Unaccusativity*, MIT press.
- Levin, B. & M. Rappaport Hovav.** 1996. From Lexical Semantics to Argument Realization. Ms.
- Levin, B.** 1999. Objecthood: An Event Structure Perspective. CLS 35 Vol. 1.
- Levin, B.** 2000. Aspect, Lexical Semantic Representation, and Argument Expression. *Proceedings of the 26th Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*, 413-429.
- Marantz, A.** 1984. *On the Nature of Grammatical Relations*. MIT Press:Cambridge, MA.
- McCawley, J.D.** 1968. Lexical Insertion in a Transformational Grammar without

- Deep Structure. *Papers from the Fourth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*. Department of Linguistics, University of Chicago, Chicago.
- McCawley, J.D.** 1976. Remarks on What Can Cause What. In *Syntax and Semantics 6: The Grammar of Causative Constructions*, ed. Masayoshi Shibatani, 117-129. New York: Academic Press.
- Mourelatos, A.P.D.** 1978. Events, Processes and States. *Linguistics and Philosophy* 2, 415-434.
- Nakipoğlu, M.** 1998. *Split Intransitivity and the Syntax-Semantics Interface in Turkish*. Unpublished Ph.D. Dissertation. University of Minnesota.
- Olsen, M.B.** 1994. The Semantics and Pragmatics of Lexical Aspect Features. *Studies in the Linguistic Sciences* 24, 361-375.
- Öztürk, B.** 2004. Complex Predicate Formation in Turkish. Harvard University Working Papers in Linguistics: Proceedings of Workshop on Light Verbs, Harvard University Nov 2002.
- Parsons, T.** 1990. *Events in the Semantics of English*. MIT Press: Cambridge/Mass.
- Perlmutter, D.M.** 1978. *Impersonal Passives and the Unaccusative Hypothesis*. BLS 4, 157-189.
- Perlmutter, D.M. & P. Postal.** 1984. The l-Advancement Exclusiveness Law. In *Perlmutter and C. Rosen* 1984, 81-125.
- Pesestky, D.** 1982. *Paths and Categories*. Doctoral Dissertation. MIT.
- Pinker, S.** 1989. *Learnability and Cognition : The Acquisition of Argument Structure*. MIT Press : Cambridge, MA.

- Pustejovsky, J.** 1991 The Syntax of Event Structure. *Cognition* 41: 47-81.
- Pustejovsky, J.** 1995. *The Generative Lexicon*. Cambridge: Mass., MIT Press.
- Rappaport, M. & B. Levin.** 1988a. *What to do with Theta-Roles*. In W. Wilkins, ed., 7-36.
- Rappaport, M. & B. Levin.** 1988b. Building Verb Meanings. In *The Projection of Arguments: Lexical and Compositional Factors*, ed. M. Butt and W. Geuder. CSLI Publications, Stanford, CA, 97-134.
- Rappaport Hovav & B. Levin.** 1999. *Two Types of Compositionally Derived Events*. unpublished ms., Bar Ilan University and Northwestern University, Ramat Gan, Israel and Evanston, IL. (Much of the material in this paper appears in Levin and Rappaport Hovav 1999 and Rappaport Hovav and Levin 2001; 70 pages, postscript)
- Ritter, E. & S. Rosen.** 2000. Event Structure and Ergativity. In *Events as Grammatical Objects*, ed. Carol Tenny & James Pustejovsky, 145-185. *CSLI Publications, Center for the Study of Language and Information*: Stanford, California.
- Rosen, C.** 1984. The Interface between Semantic Roles and Initial Grammatical Relations. In *Perlmutter and Rosen* (1984), 38-77.
- Rothstein, S.** 2004. *Structuring Events: A Study in the Semantics of Lexical Aspect*. Blackwell Publishing.
- Sezer, E.** 1991. Issues in Turkish Syntax. Doctoral Dissertation. Harvard University. Cambridge, Massachusetts.
- Smith, C.** 1991. *The Parameter of Aspect*. Kluwer: Dordrecht.
- Stowell, T.** 1981. *Origins of Phrase Structure*. Doctoral dissertation. MIT:

Cambridge, MA.

- Tenny, C.** 1987. *Grammaticalizing Aspect and Affectedness*. Doctoral Dissertation. MIT : Cambridge, MA.
- Tenny, C.** 1992. The Aspectual Interface Hypothesis. In *Lexical Matters*, ed. Ivan Sag. and Anna Szabolcsi. Stanford University.
- Tenny, C.** 1994. *Aspectual Roles and the Syntax-Semantics Interface*, Kluwer Academic Publishers.
- Travis, L.** 1991. Inner Aspect and the Structure of VP. *NELS 22*, Amherst MA: GLSA.
- Travis, L.** 2000. Event Structure in Syntax. In *Events as Grammatical Objects*, ed. Carol Tenny & James Pustejovsky, 145-185. CSLI Publications, Center for the Study of Language and Information Stanford, California.
- Turan, Ü. D.** 1998. Zero Object Arguments and referentiality in Turkish. In *The Mainz Meeting, Proceedings of the Seventh International Conference on Turkish Linguistics August 3-6, 1994*, Lars Johanson (ed.), Harrassowitz Verlag - Wiesbaden, 1998. Pp: 154-182.
- Uzun, N. E.** 1998. Türkçede Görünüş/Kip/Zaman Üçlüsü. *Dil Dergisi*. Sayı 68. TÖMER, Ankara Üniversitesi.
- Van Hout, A.** 2000 Event Semantics in the Lexicon-Syntax Interface. In *Events as Grammatical Objects*, ed. Carol Tenny & James Pustejovsky, 145-185. CSLI Publications, Center for the Study of Language and Information Stanford, California.
- Vendler, Z.** 1957. Verbs and Times. *Philosophical Review* 56: 143-160.

- Verkuyl, H.** 1972. *On the Compositional Nature of the Aspects*. Reidel, Dordrecht.
- Verkuyl, H. 1993. *A Theory of Aspectuality*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Verkuyl, H.** 1993. A Theory of Aspectuality. The Interaction between Temporal and Atemporal Structure. *Cambridge Studies in Linguistics*, Vol. 64. Cambridge: Cambridge University Press.
- Verkuyl, H.** 2002. Aspectual Composition: Surveying the Ingredients. In *Proceedings of the Utrecht Prospectives on Aspect Conference*, 2001.
- Williams, E.** 1981. Argument Structure and Morphology. *Linguistic Review* 1. 81-114.
- Williams, E.** 1984. Grammatical Relations. *Linguistics Inquiry*. Volume 15, Number 4, Fall. MIT, Massachusetts.
- Zaenen, A.** 1993. Unaccusativity in Dutch: Integrating syntax and lexical semantics. *Semantics and the Lexicon*. Ed. James Pustejovsky, 129-62. Dordrecht: Kluwer.
- Zubizarreta, M.L.** 1987. Levels of Representation in the Lexicon and in the Syntax. Foris, Dordrecht.